

ఆంధ్ర కవుల చరిత్రము.

మూడవ భాగము

ఆధునిక కవులు

కీ. శే. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు.

ప్రకాశకులు.

హితకారిణీ సమాజము.

రాజమండ్రి.

క్రీ డ్రి శే షు లై న రా వు బ హ ధ్దూ రు
కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారి గ్రంథములు.

ప్ర హ స న ము లు

మొదటి సంపుటము

1. అపూర్వబ్రహ్మచర్య ప్రహసనము
2. విచిత్రవివాహ ప్రహసనము
3. మహాబధిర ప్రహసనము
4. పునర్మరణ ప్రహసనము
5. బలత్కారగానవినోద ప్రహసనము
6. కలహప్రియా ప్రహసనము
7. మహామహోపాధ్యాయప్రహసనము
8. యోగనిద్రాప్రహసనం
9. మహావంచక ప్రహసనం
10. అసహాయశూర ప్ర॥
11. కలిపురుషశనైశ్చర విలాసము
12. వేశ్యాప్రియా ప్ర॥
13. కౌతుకవర్ధని
14. వినోదతరంగిణి
15. హాస్యసంజీవిని మొదటిభాగము
16. .. రెండవభాగము
17. .. మూడవభాగము

నా ట క ము లు

రెండవ సంపుటము

1. బ్రహ్మవివాహము
2. వ్యవహారధర్మభోధిని
3. తిర్యగ్విద్వన్మహానభ
(మూషకాసురవిజయం)
4. మహారణ్యపురాధిపత్యము
5. ప్రహ్లాదనాటకము
6. సత్యహరిశ్చంద్ర నాటకము
7. దక్షిణగోగ్రహణము
8. వివేకదీపిక

భాషాంతరీకృతనాటకములు

మూడవ సంపుటము

1. చమత్కార రత్నావళి
2. రాగమంజరి
3. కళ్యాణకల్పవల్లి
4. అభిజ్ఞాన శాకుంతలము
5. రత్నావళి
6. మాలవికాగ్నిమిత్రము
7. ప్రబోధచంద్రోదయము
8. వెనీసువర్తక చరిత్రము

వ చ న ప్ర బంధ ము లు

పద్య కావ్య ము లు

నాల్గవ సంపుటము

1. సత్యరాజా పూర్వదేశ యాత్రలు
(1, 2 భాగములు)
2. రాజశేఖర చరిత్రము
3. శుద్ధాంధ్రనిరోప్త్యనిర్వచన
నైషధము
4. రసికజనమనోరంజనము
5. శుద్ధాంధ్రభారత సంగ్రహము
6. అభిగ్యోపాఖ్యానము
7. పథికవిలాసము
8. జాన్ గిల్పిన్
9. నీతిదీపిక

స్త్రీల కుపయోగించు కథలు

అయిదవ సంపుటము

1. సత్యవతీచరిత్ర
2. చంద్రమతీచరిత్ర
3. సత్యసంజీవిని
4. చమత్కార రత్నావళి

ఆంధ్రకవులచరిత్రము.

తృతీయభాగము

ఆధునికకవులు

By

K. VEERESALINGAM

అవంతీ ప్రెస్ నందు, ముద్రింపబడినది.

రాజమహేంద్రవరము
అవంతీ ప్రెస్ నందు, ముద్రింపబడినది.
జనవరి. 1950

అవంతీ ప్రెస్ నందు, ముద్రింపబడినది.

విషయ సూచిక.

పుట

1. హరిభట్టు	1
2. ఒడ్డెపూడి పెద్దయ్య	6
3. కాకమాని మూర్తి	9
4. కామేశ్వర కవి	14
5. వెణుతురువల్లి విశ్వనాథకవి	17
6. నూతనకవి సూరన్న	18
7. సముఖ వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు	22
8. రోసనూరి వేంకటపతి	23
9. పైడిసుర్రె వేంకటపతి	27
10. వెలగపూడి కృష్ణయ్య	29
11. శేషము వేంకటపతి	32
12. కూచిమంచి తిమ్మకవి	39
13. వక్కలంక వీరభద్రకవి	56
14. కూచిమంచి జగ్గకవి	61
15. కొవలె గోవరాజు	67
16. కొడిచెర్ల శ్రీనివాసకవి	69
17. పట్టమట్ట సోమనాథకవి	70
18. దివి రమణకవి	72
19. కోడూరి వేంకటాచలకవి	73
20. ఏనుగు లక్ష్మణకవి	77
21. నెల్లూరి వీరరాఘవకవి	89
22. నంజరాజు	92
23. కోటి వెంకటాచార్యుడు	94
24. అడిదము సూరకవి	95
25. మంగళగిరి ఆనందకవి	111
26. కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుడు	114
27. కాణాద పెద్దనసోమయాజి	119

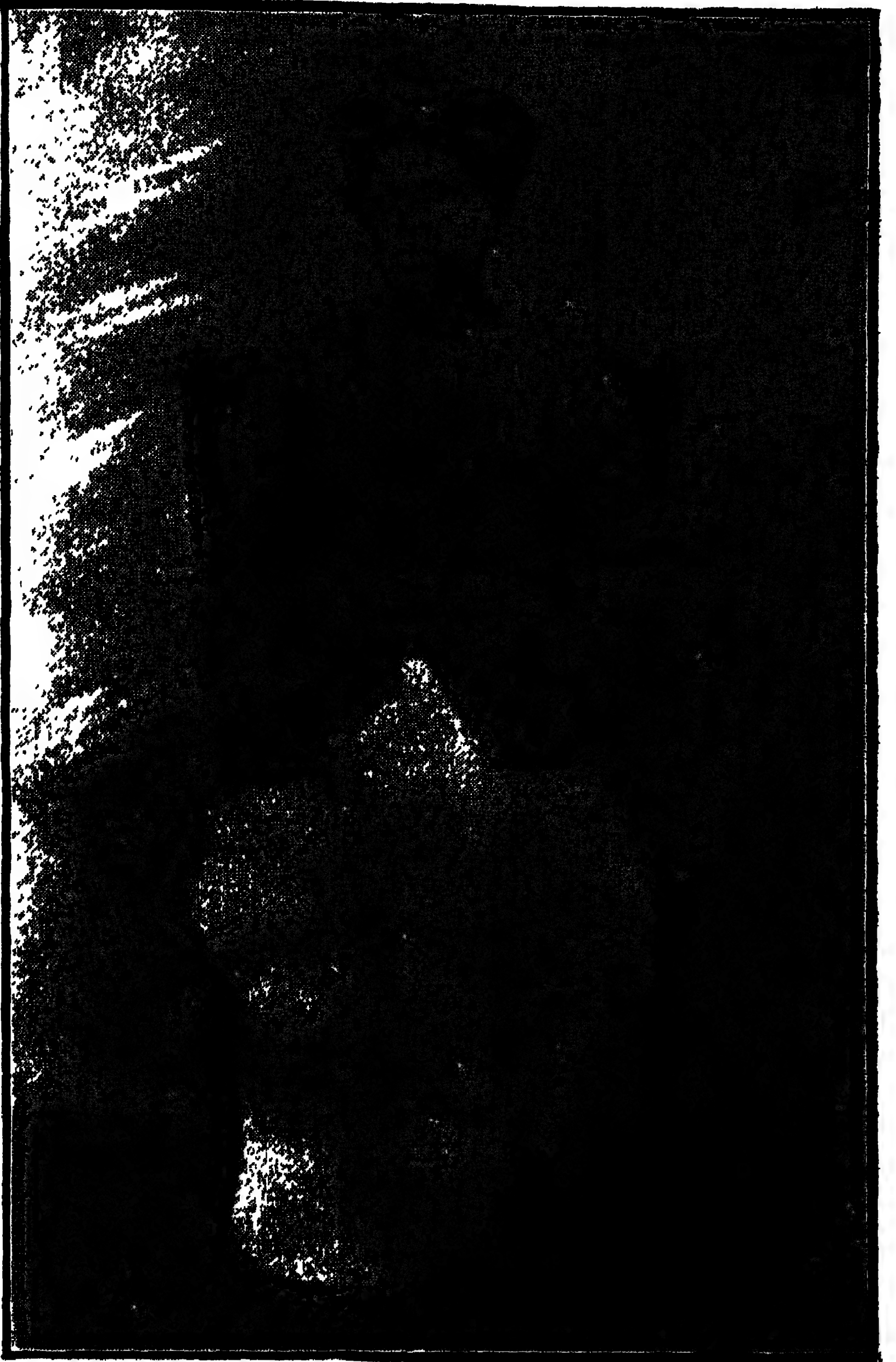
28. కుందుర్తి వేంకటాచలకవి	123
29. ఈదురుపల్లి భవానిశంకరుడు	126
30. ధూర్జటి వేంకటరాయకవి	128
31. అయ్యల రాజు — అయ్యల భాస్కరకవులు	131
32. ఆజ్ఞరపు పేరయలింగము	134
33. మర్రింగ్గూటి సింగరాచార్యులు	139
34. అనంతరాజు జన్నయకవి	141
35. ముద్దు పళని	142
36. కంకంటి పాపరాజు	144
37. పుష్పగిరి తిమ్మన్న	148
38. ధరణిదేవుల రామమంత్రి	151
39. దిట్టకవి నారాయణకవి	154
40. అత్తలూరి పాపకవి	166
41. కస్తూరి రంగకవి	170
42. ఆలూరి కుప్పకుకవి	171
43. పింగళి ఎల్లనార్యుడు	175
44. చింతకుంట కోదండరామకవి	179
45. కైఫ మాయనకవి	180
46. వెలిదండ్ర వేంకటపతి	182
47. పట్టమెట్ట నరస్వతిసోమయాజి	183
48. అవుడూరి కిచ్చయ్య	185
49. తక్కెళ్లపాటి లింగన్న	187
50. గుడిపాటి కోదండపతి	189
51. మల్లవరపు వాలేశ్వరుడు	192
52. చింతలపల్లి వీరరాఘవుడు	194
53. రేచర్ల మాధవరాయకవి	196
54. అనియాది గణపతిదేవుడు	197
55. వేంకటాచార్యుడు	198

	పుట
56. లింగకవి — గంగకవి	200
57. అంగర నృశింహకవి	201
58. సిరిపెగడ ధర్మనామాత్యుడు	204
59. గణపవరపు వేంకటకవి	207
60. వేముగంటి దత్తోజీపండితుడు	215
61. గుడారు వేంకటదాసకవి	217
62. కామనూరి కృష్ణయ్య	218
63. వేంకటాచార్యుడు	219
64. మల్లంపల్లి నాగభూషణకవి	219
65. చిత్రకవి సింగరాచార్యుడు	221
66. రేవుణూరి వేంకటార్యుడు	225
67. పోచిరాజు వీరన్న	227
68. అయ్యలరాజు నారాయణకవి	230
69. వెణుతుర్ల వడ్డికవి	232
70. కొత్తలంక మృత్యుంజయుడు	233
71. తిరుమలబుక్కపట్టణపు వేంకటాచార్యుడు	236
72. కటికనేని రామయకవి	237
73. కొండమడుగు పురుషోత్తమకవి	239
74. వాగులూరి శేషనారాయణుడు	240
75. వీణేము లక్ష్మీవతి	241
76. వేమనారాయణ సంకషేష్వరారాయణుడు	242
77. ములపాక బుచ్చన్నకావ్యి	243
78. పాలవేకరి కదిరీసతి	245
79. మాధవమంత్రి	246
80. గోపాలవి సింగయ్య	247
81. గూళికల్లు వేంకటరమణకవి	248
82. కృష్ణకవి	249
83. వల్లూరి నరశింహ కవి	252

	పుట
84. గొంతేటి సూరన్న	253
85. బేతపూడి కృష్ణయ్య	254
86. బసవరాజు నాగేంద్రకవి	255
87. మాచవంపు పాపనామాత్యుడు	256
88. కృష్ణదానకవి	258
89. చెన్నూరి శోభనాద్రి	259
90. కోటిశ్వరుడు	260
91. చల్లపిళ్ల నరసకవి	261
92. అయ్యగారి వీరభద్రకవి	263
93. ఘట్టప్రభువు	265
94. ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి	267
95. స్రయ్యగ కామేశ్వరకవి	269
96. అనంతనార్యుడు	269
97. భైరవకవి	270
98. అనమగూర్తి రంగయ్య	271
99. తామరపల్లి తిమ్మయ్య	272
100. నారన సూరన	273
101. పోడూరి పెదరామామాత్యుడు	274
102. రామావర్ణుల కొండుభట్టు	276
103. మారయకవి	278
104. పరశురామపంతుల లింగమూర్తి	278
105. పరశురామపంతుల రామమూర్తి	280
106. వేగినాటి కొండనార్యుడు	282
107. వాసుదేవయోగి	283
108. కానాల నరశింహకవి	284
109. రామనామాత్యుడు	286
110. పోచన	286

	పుట
111. పెనుపల్లె బాపనామాత్యుడు	287
112. చదువుల సోమలింగయ్య	288
113. శ్రీధరమల్లె వేంకటస్వామి	289
114. ఓరుగంటి సోమశేఖరకవి	291
115. ముడుంబి వేంకటాచార్యుడు	292
116. అక్కెనపల్లి నృశింహకవి	293
117. పైడిపాటి వేంకటనృశింహకవి	295
118. కొటికెలపూడి వేంకటకృష్ణకవి	297
119. కాకరపర్తి కృష్ణకవి	299
120. కృష్ణయ్య	301
121. తరిగొండ వెంకమ్మ	302
122. పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి	307
123. అల్లమరాజు రామకృష్ణకవి	312
124. కాకరపర్తి బుచ్చిపాత్రకవి	315
125. శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి	317
126. మంత్రిప్రగడ సూర్యప్రకాశకవి	323
127. ఫక్కి వేంకటనరసయ్య	325
128. వేల్పూరి వేంకటేశ్వరకవి	326
129. తిరుమలబుక్కపట్టణపు చినతాతాచార్యులు	329
130. మాడభూషి నృశింహాచార్యుడు	330
131. కోటమరాజు నాగయ	330
132. కరాలపాటి రంగయకవి	332
333. దామరాజు లక్ష్మీనారాయణ	334
334. త్యాగరాజ మొదలి	335
335. ఓగిరాల జగన్నాథకవి	337
336. వడకుదుటి రామనకవి	338
137. మాడభూషి వెంకటాచార్యకవి	341
138. పెనుమత్స బుచ్చిరాజు	343

	పుట
139. మండపాక పార్వతీశ్వరకవి	344
140. సత్యవోలు భగవత్కవి	346
141. గురురాజకవి	347
142. అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి	349
143. గోపీనాథము వేంకటకవి	350

గ్రా. శ్రీ. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు

ఆంధ్రకవులచరిత్రము.

ఆంధ్రకవులు

1. హరిభట్టు

ఈకవి మత్స్యపురాణమును వరాహపురాణమును తెనిగించెను. ఇతని నివాసస్థానము కంబముమెట్ట; ఇది బెజవాడ కాతామడలదూరములో ఉన్నది. ఇతఁడు తన వరాహపురాణమునందు కంబముమెట్ట గ్రామము నీప్రకారముగా వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. వరుణదిగ్విధి నేపురమునఁ బ్రవహించెఁ బావనసలిలసంపన్న మున్న
దీపించె నేపురి గోపికామాససాస్పదవర్తి చెన్నగోపాలమూర్తి
భాసిల్లె నేవీటఁ బ్రహ్లాదభక్తివిశ్రాణి కొండనృసింహశార్ఙ్గపాణి
యేపట్టణంబునఁ జూపట్టె హితపద్మహేళి వీరేశబాలేందుమాళి
చతురచతురంగబలరత్నసౌధయాధ | సాలగోపురతోరణసకలవర్ణ
పారవారాంగనాజనప్రముఖవస్తు | మేదురం బట్టికంబముమెట్టపురము.

కపి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజసగోత్రుఁడు; రామపండితుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు మొదట వరాహపురాణము కొలిపాక యెట్టునామాత్యునిఁ కంకితము జేసెను.

మ. సన తెంతుం గొలిపాక యెట్టునికిఁ దేజశ్శౌర్యగాంభీర్య స
త్వవిభుత్వాక్తి ధనుర్జయోన్నతి యశస్త్వాగక్రియాశాంతులన్
సవిత్ సాత్యకి సింధు సీరి సురశాస్త్ర సూతు సేనానీ సైం
ధవనిర్భేదను సోమ సౌమ్యుచి సంతానంబు సస్యాధిపున్.

ఇత్యాది పద్యములచేత గుణితక్రమమునఁ గవి కృతినాయకుని నంతగా సభివర్ణించినాఁడు.

క. శ్రీమహితస్తంభాచల | నామసముద్దామపట్టణస్థలగణక
గ్రామణికి బంధుహితర | క్రామణికిఁ గవీంద్రపంకజనభోమణికిఁ.

అను పద్యంతపద్యమువలన నతఁ డాయూరికి కరణమయినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్టి నాయకగ్రామణి తన్నుఁ బిలిపించి—

మ. అమృతప్రాయవచోవిశేషరచనాహంభావపుంభావవా
గ్రమణీమూర్తిః వేదశాస్త్రవివిధగ్రంథార్థనిర్ణీతి నే
కముఖబ్రహ్మపు యాజుషప్రకటశాఖాధర్మధుర్యుండ వ
ర్యమతేజుండపు రామనార్యహరిభట్టా సత్యవిగ్రామణీ.

గీ. అష్టఘంటావధానవిశిష్టబిరుద

నీవు రచియింపఁ దలఁచిన సరుపమ్మా
రమ్య మగు నీవరాహపురాణకావ్య
మంకితముచేయు నాపేర నభిమతవసగ.

అని పలికినట్లు కవి వ్రాసికొనియున్నాఁడు. పయిపద్యమునందే గాక యాశ్వాసాంత గద్యమునందును “అష్టఘంటావధానపరమేశ్వర బిరుదవిఖ్యాత” యని కవి వ్రాసికొనెను గాని యీబిరుద మెవ్వరిచే నియ్యఁబడినదో తెలియఁబడదు. అయినను కవిత్వము మాత్రము పయి పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన రీతిగా నమృతప్రాయముగానే యున్నది. ఇతఁడు తానాపస్తంబసూత్రుఁ డయినట్టును తిమ్మాంబ పుత్రుఁ డయినట్టును మత్స్యపురాణములో నీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

శా. భారద్వాజసగోత్రసంభవుఁడ నాపస్తంబుఁడన్ దిమ్మకాం

బారాజద్వరగర్భసంభవుఁడ రామత్మోనురానేకజ

న్మారూఢాధిక పుణ్యలబ్ధహరి నామాంకాప్తసంస్తుత్యుఁడన్

శ్రీరామూవరపాదపద్మయుగళీ చింతాసమాయుక్తుఁడన్.

ఇతఁడు మొదట రచించిన వరాహపురాణమును నరాంకితముచేసి యట్లు చేయుట పాపకార్యమని తలచి తత్పాపపరిహారార్థముగా మత్స్య

పురాణమును శ్రీరంగాంకితముచేసి యు దీక్రిదిపద్యమును బొందు
పఱిచెను—

నీ. ఆయురారోగ్యనిశ్చైశ్వర్యములు గల్గి
విభవంబుతో ధాత్రి వెలయుకొఱకు
ధనమునకై సరాధముల సన్నతిచేయఁ
నొడమినపాపము లెచ్చడుటకొఱకు
హృదయంబు లక్ష్మీశపదపంకజములందు
నిశ్చలవృత్తితో నిలచుకొఱకు
రౌరవాదులఁ బాసి రయమున వై శుభ
సదనంబునకు వేష్కఁ జనెడుకొఱకుఁ
బరమవైష్ణవజను లెల్లఁ బ్రస్తుతింప
మత్కృతం బయి హరికథామాన్య మగుచు
నుత్తమం బగువిష్ణుధర్మోత్తరంబు
రంగనాథున కర్పింతు రనుణ మెఱసి.

కవికాలమును నిర్ణయించుట కీ పుస్తకములు రెంటిలోను
నాకాధారములేవియు గానరాలేదు. అక్కడక్కడఁ గొన్ని యల్పదోష
ములున్నను మొత్తముమీఁద నిర్దుష్టమని చెప్పఁదగిన గ్రంథరచనను
బట్టియు శైలినిబట్టియు చూడఁగా నీపుస్తకములు చిరకాలము క్రింద
టనే రచియింపఁబడిన వయినట్టు తోచుచున్నది. “అష్టఘంటావధాన”
యని రెండు పుస్తకములయందును గనఁబడుచున్నది. గంటమను
తెలుఁగుశబ్దమునకుఁ బ్రకృతియయి తేఱనియని యర్థమిచ్చెడు
“ఘంట” శబ్దము సంస్కృతమున నున్నదేమో! అప్పకవి యీగ్రంథ
ములనుండి లక్ష్యములను జేకొనకపోవుటచేత నీకవి యతనికిఁ దరువాత
నున్నాడేమో యని యూహ కలుగుచున్నది. కాబట్టి తగిన యాధార
ములు దొరకువఱకును మన మిప్పటి కీ కవికాలము క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦

సంవత్సర ప్రాంతమని భావితము. తెలియనివిషయముల నూహించి పెంచి వ్రాయుటకంటె కవికృతగ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యింతటితో విరమించుట యుక్తమని యెంచి యట్లు చేయుచున్నాను.

వ రా హ పు రాణ ము.

ఉ. మిక్కిలి శీతలాంబువులు మేసికీ గీడు మహాోషవారిచే
బొక్కు శరీర మీ యుభయముం దొరలించిన నింపొనర్చు ని
ట్లొక్కనయంబ యొండె భయ మొండె నొనర్చక తద్వయంబుఁ చా
నిక్కు వెఱింగి చూపు మనుజేంద్రునకు స్వశు తొడు రందఱున్-ఆం
మ. సమరాజేంద్రునిగూర్చి సామము భుజాశౌర్యాధిపంగూర్చి నా
నము దీనం గలయంగ నేరనిమహీనాధాగ్రణింగూర్చి భే
దము శక్తిత్రయహీనుఁగూర్చి కడిమిం దండంబుఁ గావింప యు
క్తము భూపాలున కాత్మరాజ్యపరిరమౌకార్యనిస్తంద్రతన్-ఆ. ౨
శా. వేగార్థంబులు వేఱుగాఁ దెలిసి దుర్విజ్ఞాను లాత్మేశ్వరా
భేదధ్యానసమేకులై తుది భవిత్రీత్యర్థమై కర్మముల్
మోదం బొప్పుఁగఁ జేయనేరక మహామోహంధులై యుందు రం
తాదివ్యాప్తి విహీనసంస్మృతినముద్రాంతర్నిమగ్నాత్ములై —ఆ. 3
ఉ. దేహావినాశమూల మగు తీవ్రవిసావృత మైనయట్టి యా
బాహువుఁ ద్రెంచి మేను నిలుపందగు నందురుగాన సోదరీ
న్నేహము చేయు టొప్పు దని చెల్లెలిముందల వట్టి యాజగ
ద్ద్రోహి గళంబుఁ ద్రెంచుటకు దోరసి యెత్తినఁ జూచి యత్తఱిన్-ఆర
చ. ఘనతరకష్టలోభిఁ దమకంబునఁ జంపెమనంతయల్కు నె
మ్మనమునఁ బుట్టె నేని విషమారణ కర్మకృపాణముఖ్యసా
ధనములు గూర్ప నేల ప్రమదంబున డగ్గఱి కాను వీన మి
మ్మనుటయె చాలు వారి నిమిషార్థమున న్మృతి నొందఁ జేయగన్-ఆగ

మ త్స్య పు రాణ ము.

చ. చదివితీ వేదశాస్త్రములు సాంగపదస్వరవర్ణరూఢి నం
దొదవిన మార్గముల్ వివిధయోజ్యములై విలసిల్లు వానిలో
నెదిరిన కర్మకాండమున హింసము జ్ఞానమునందఁ గర్మమున్
వదలక పల్కుచుండును బ్రవాహముల నివహితవృత్తులై.—ఆ. ౧

చ. తిరిగితీఁ గాననంబు లతితృప్తఁ జలింపక తద్వనంబులన్
దొరకవు కందమూలములు తో యజనాశుచియూజఁగొక యి
ప్పురమున సన్నపూర్ణ పరిపూరితయై విహరింపుచుండఁగాఁ
గఱవగునే తదిన్నము లకాలమున న్మనమందిరంబుచన్ —ఆ. ౨

చ. విష్ణుగు నీచకర్మపదవిం జనువారికి మంత్రతంత్రముల్
తప్పినఁ బ్రత్యవాయములు తాక్కొనివచ్చుటెకాని దానలే
దప్పరమేశుఁ జొందెడుప్రయత్నము నే నిటనీకు వేడుకం
జెప్పెద గుప్తమార్గమునఁ జేయుము తత్త్రియ భూసురోత్తమా—ఆ. 3

మ. రమణీబంధుజనాప్తుల నివడిచి తద్రాజ్యంబు వర్జించి దు
ర్దమకామాదులఁ జెందనీక హృదయస్థైర్యంబున న్నించి నీ
వమితోద్యద్గుణకీర్తనామృతముచే నాహ్లాదము కుండవై
విమలాంతఃకరణుండ వై ననిను నే వీక్షించితిం బుత్రకా—ఆ. ౪

మ. హరి సంగీతవినోదలోలుఁ డగుచో నత్యంతశీఘ్రంబునన్
వరగానంబుల నాత్మసద్గుణకథావర్ణంబు లై నట్టిగీ
తరసంబుల్ రసనం జవిం గొనెడుమర్త్యశ్రేణి కిష్టార్థముల్
పరిపూర్ణంబులుగా నొసంగును దయాపారీణుడై వేడుకన్—ఆ. ౫

2. ఒద్దెపూడి పెద్దయ్య

ఈ కవి వాయుపురాణమును తెనిగించి, పురుషోత్తమపట్టణ నివాసుడయిన దాసరి చిన్నగంగయ్య యను కమ్మచౌదరి కంకితము చేసెను. పురుషోత్తమపట్టణము కొండపల్లెకుఁ బ్రాగ్భాగమున నున్నట్టును, దానినివీరపురుషోత్తమ గజపతి తనపేరఁ గట్టించినట్టును గవి చెప్పియున్నాఁడు. వీరపురుషోత్తమగజపతి కొండవీటి కధిపతిగా నుండి క్రీస్తుశకము ౧౪౩౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౯౬ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసెను. ఈతని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన యితని మనుమఁడైన వీరభద్రగజపతిని ౧౫౧౫ వ సంవత్సరము నందు కృష్ణదేవరాయలు జయించి కొండవీటిని స్వాధీనము చేసికొనెను. దీనినిబట్టి వాయుపురాణము కృష్ణదేవరాయని కాలమున కనంతరముననే రచింపఁబడినట్లు తెలిసినదికాని యెప్పుడు చేయబడినదో తెలియదు. అప్పకవి యీ పురాణమునుండి పద్యముల నుదాహరించియుండకపోవుట మొదలయిన కొన్ని హేతువులనుబట్టి హరిభట్టకవికాలమువలెనే యీ కవికాలమును ౧౫౩౦ వ సంవత్సరప్రాంతమని యూహింపఁ దగియున్నది. ఈ యిద్దఱుకవులును కవిత్రయమని ప్రసిద్ధిగన్న నన్నియ తిక్కన శంబుదాసులనుదిక్క నితరాంధ్రకవులను దమ గ్రంథముల యందుఁ బేర్కొనియుండలేదు. కవికృతినాయకుడయిన చినగంగయ్య కొలువునఁ గూర్చుండి తన్నుగూర్చియు నభిసలనుగూర్చియుఁ బలికిన వాక్యముల నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అతులితశాస్త్రేతిహాసంబు లొకవంక నొకవంక దండనాయకగణంబు
తతచతుర్విధవేదతత్వజ్ఞు లొకవంక నొకవంక నిపుణశాబ్దిక చయంబు
ప్రకటితప్రాథతార్థికబృంద మొకవంకనొకవంకఁజతురవాక్సుకవినికర
మకళంకపౌరాణికకదంబ మొకవంక నొకవంక జ్యోతిషప్రకరవేత్త

లోక్క-చో బంధునిచయంబు లొక్కయెడ న
మగ్రసామంతవిసరంబు మహిమఁ గొలువఁ
గొలుపుకూటంబు నందుండి కలితవచన
గౌరవముమీఱి సభికులఁ గాంచి పలికె.

* * * *

చ. 'వినతసమస్తభూభుజుని వేంకటమంత్రికిఁ బేరమాంబకున్
దనయుఁ ఁ బుణ్యపర్తచుని దానగుణాన్వితు నారసింహహృ
ద్వనరుసాచంద్రీకు నినివార్యవచోరచనావిశారదున్
నను బినయొడ్డెపూడి పురనాథునిఁ పెద్దకవీంద్రచంద్రునికా.

తోటకము—వినయంబునఁ గన్గొని వేడుక ని
ట్లసియెకా సుకవీంద్ర మురారికథల్
వినినంత నభీష్టనవీనఫలం
బనయంబును గల్గు జనావళికిన్.

* * * *

ఉ. పంకజగర్భదారకటిభాగవిభాసితభర్మమేఖలా
కింకిణికావిరావములఁ గేరి తదీయకరాగసిస్సుర
త్కంకణనిష్కళంకనినదంబు నగున్ బినయొడ్డెపూడిమా
వేంకటమంత్రిపెద్దన నవీనవిలాసవచోనిగుంభనల్.

ఈ కవి సియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; వేంకటమంత్రి
పుత్రుఁడు; ఒడ్డెపూడి గ్రామమునకు కరణము. ఇతఁడు వాయుపురాణము
లోనికొంతభాగమును మాత్రమే తెనిగించినట్లు కనబడుచున్నది. ఈతని
కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని దోషములున్నను మొత్తముమీఁద
కవిత్వము రసవంతముగా నేయున్నది. వాయుపురాణమునుండి కొన్ని
పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

- మ. కరకోచ్ఛారితమై ఘనాఘనబృహద్రాగవోపేతమై
 వరవిద్యులతికాతతివ్రబలమై వాస్తోష్పతీష్వాసబం
 ధురమై సర్వదిశాభిభాగములు నస్తోకాంబుపూర్ణంబుగాఁ
 గురిసె స్వర్ణము నీశజవ్రజము సంక్షోభింప భీమంబుగన్—ఆ. ౧
- ఉ. పొంగినవేష్కచే నతఁ డపూర్వముగా విహరించుచుండి యా
 చెంగటఁ గాంచె దివ్యసరసీరుహశోభితమ త్తభృంగ ను
 త్తుంగతరంగఁ దోయపర్మిణోపనిక్షిర బలాకచక్రచ
 క్రాంగ నభంగగంగ నికటాగతసంయమిసంగ నెంతయున్—ఆ. ౨
- మ. కడుదూరంబున నుండి మేను వడఁకంగాఁ బాదముల్ తొట్టిలన్
 వడచేఁ జిక్కి హరి యటంచును గృహద్వారంబుఁ జేరంగ నే
 నిడఁగాఁ బంచితి నీరసాన్న మతఁడున్ హేయంబుగాఁ జూడకే
 కుడిచెం దత్కలుషంబు చేయుకతనన్ ఘోరాపవీభూములన్—ఆ. ౩
- మ. ముచిసంఘంబులు మ్రొక్కఁ దామరలు సమ్మోదంబున న్నిక్కఁ గో
 కనికాయంబుల కింపు లెక్కఁ గుముదౌఘంబుల్ రుచు ల్దక్క నో
 ర్వనిగర్వంబులు చూలి జాలిఁబడి జీవంజీవముల్ స్రుక్కఁ దూ
 ర్పున మార్తాండుఁడు గానిపించె భువనంబుల్ రింజిలం జేయుచున్—ఆ. ౪
- ఉ. ఇంద్రుఁడ నీవు దుఃఖపడ నేటికిఁ గౌశికమాని చేయుసి
 స్తంద్రతపంబు మాన్పుటకు శక్యము గాదననేల ధీరతన్
 రుంద్రమతి న్సుఖంపుము నిరూఢిగ నేనిదె చక్కఁ జేసెదన్
 జంద్రముఖివిలోకనసుసంగతిఁ జొక్కరె యెట్టివారలున్—ఆ. ౫

3. కాకమాని మూర్తి

ఈ కవి కాకమానికులజుడైన బ్రాహ్మణుడు; కౌండిన్యన గోత్రుడు; రామలింగ భట్టువుత్రుడు. ఇతడు పాంచాలీపరిణయము, రాజవాహనవిజయము అను రెండు ప్రబంధములను రచించెను. రాజవాహనవిజయములోని యీక్రింది పద్యమునుబట్టి యీ కవి యింటి పేరు పెన్నావారసి తెలియనచ్చుచున్నది—

సీ. గుణధన్యుఁ గౌండిన్యగోత్రువాప స్తంబసూత్రునివెలనాఁటిశుభచరిత్రుఁ
గాకమానీమహాగ్రామాబ్జమిత్రుఁ బెన్నాకలశాబ్ధితారాకళత్రు
సరసవిద్యత్కవి సార్వభౌముని రామబుధసంభవునకుఁ బ్రబోధసుధికిఁ
బాత్రునిఁ బినరామభట్టగ్రజన్ముడై తనరు శ్రీరామలింగనకుఁ దిమ్మ
మాంబికకుఁ బుత్రుఁ సూర్యనారాయణద్వ
యైకసహజన్ము నుభయభాషాకవిత్వ
తత్వనిధి నన్ను మూర్తినిద్యత్కవీంద్రు
హర్షమునఁ జూచి యిట్లని యానతిచ్చె.

ఇతడు తనగ్రంథములను నరాంకితములఁ జేయక రాజవాహన విజయమును శ్రీవేంకటేశ్వరులకును, పాంచాలీపరిణయమును శ్రీరంగ పతికిని, అర్పించినందునఁ గృతిపతులను బట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట కాధారములేదు. ఇఁకఁ గవిస్తుతిలో నైనను పాంచాలీపరిణయమునం దితఁ డితరాంధ్రకవులను బేరుకొనక తనముత్తాతయు తాతయు నైనగామపండితుని ప్రబోధపండితుని మాత్ర మీవద్యమునందు పేరులు పెట్టి నుతించియున్నాడు—

చ. ప్రబలమతి న్నుతింతుఁ బ్రతిభాకృతిభాషితభారతీశులన్
గబళితసగ్వదర్శనులఁ గావ్యచమత్కృతికాళిదాసులన్
నిబిడతపోవిలాసులఁ దృణీకృతవాదులఁ గాకమాని రా
మబుధవిధున్ బ్రబోధసుధి మత్ప్రపితామహునిన్ బితామహున్.

రాజవాహనవిజయమునందు వీరినిగాక యీషద్యమునందుఁ గవి
త్రయమునగూడఁ బేర్కొని యున్నాఁడు—

ఉ. శ్రీరఘురామకావ్యకృతశిష్టవిధిజ్ఞఁ బరాశరాత్మజున్
భారవిఁ గాళిదాసు శివభద్రు మురారి మయూరు బిల్వణున్
జోరుని మల్లాణాదిసురసూక్తి కపింద్రులఁ గొల్చి యెంచెదన్
భారతకర్తృతాచణుల నన్నయఁ దిక్కన నెఱువార్యునిన్.

ఇతఁ డస్యకవుల నెవ్వరిని గొనియాడకపోయినను వసుచరిత్రకర్త
యైన బట్టుమూర్తికిఁ దరువాతివాఁ డయినందుకు సందేహములేదు.
వసుచరిత్రకర్త మూర్తి యన్నమాట వినఁబడఁగానే మూర్తి నరస
భూపాలీయకర్తగాని వసుచరిత్రకర్త కాఁ డనియు, ఉభయగ్రంథకర్తలు
బట్టువంశజులయి యేకకాలవా రగుటచేఁ బూర్వకాలమునుండియుఁ
బండితపామర సాధారణముగా వసుచరిత్రకారుఁడు బట్టుమూర్తి యన్న
భ్రమ యంధ పరంపరగా వచ్చుచున్నదనియు, కొందఱు చెప్పవత్తురు.
ఒక్కకాలమునం దిద్దఱు కవులుండి వారిలో నొక్కఁడు సుప్రసిద్ధుఁడును
రెండవవాఁ డప్రసిద్ధుఁడును నయినప్పుడు సుప్రసిద్ధునిపే రడఁగిపోయి
యప్రసిద్ధునిపేరు పైకివచ్చుట యెన్నఁడును సంభవింపనేరదుగాన, అధిక
ప్రసిద్ధుఁ డయిన రామరాజభూషణునిపే రడుగంటి యాతని గ్రంథ
కర్తృత్వము బట్టుమూర్తిమీఁదఁ బడెననుట యుక్తియుక్తముకాదు.
ఒకవేళ భ్రమకలిగెను పక్షమున, నరసభూపాలీయకర్త రామరాజ
భూషణుఁడని కలుగవలెను. అప్రస్తుతమైన యాయంశము నటుండనిచ్చి
కార్యాంశమునకు వత్తము. అసేకు లీకవిని బట్టుమూర్తినిగా భ్రమించి
యితని పాంచాలీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యమును—

గీ. అల్లసానివానియల్లిక బిగిసొంపు | ముక్కుతిమ్మచార్య ముద్దుఁబలుకుఁ
బొండురంగసుకవి పద్యంబుహరువును | గాకమానిరాయ నీకె కలడు.

బట్టుమూర్తినిగూర్చి రామకృష్ణకవి పలికినట్లు చెప్పుచున్నారు. ఇది నామసామ్యముచుబట్టి కలిగిన భ్రమగాని వేఱుకాదు. మఱియు నీపద్యముచుబట్టి యీకవి తెనాలి రామకృష్ణునికాలమునకుఁ దరువాతి వాఁడనుట స్పష్టమగుచున్నది. పయిపద్యములో శ్రీరంగేశుఁడు తన కవిత్యముచుగూర్చి యట్లు పలికినట్లు చెప్పుకొనుటయే కాక రాజవాహన విజయములో సరస్వతిని ప్రార్థించునప్పుడుకూడ నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. చోరు నలంక్రి గూఢిహృతిసౌంధ్య మయూరునిసౌకుమార్యమున్

భారవికాంతిసంపదయు బాణుగుణాఢ్యతర ప్రయోగ మా

దారి మురారికోమలపదఁబువ్రసాదముఁ గల్గునట్లుగా

భారతి యిచ్చుఁగాతఁ బ్రతిభారతి మత్కృతికిం జమత్కృతిన్.

ఈతని కవిత్యమునం దీకవి పొగడుకొన్నంత యాధిక్యము లేక పోయినను, రసనంతమయి సలక్షణమయి యమకాది శబ్దార్థాలంకార యుక్తమయి కవితారచన యనర్గళధారగా ప్రవహించుచున్నది. గ్రంథములం దన్యదేశ్యపదములును పూర్వలాక్షణిక సమ్మతములుకాని ప్రయోగములును గొన్నియందందుఁ గానఁబడుచున్నవి. కవి ౧౬౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందుండి యుండియుండును. కాకమానిమూర్తి బహుళాశ్వచరిత్రములోనివని కొన్నిపద్యములు రంగరాట్టండమునందును సర్వలాక్షణ సారసంగ్రహమునందును ఉదాహరింపఁబడియున్నవి కాని యితఁడు రచించిన బహుళాశ్వచరిత్రము నాకు లభింపలేదు. ఈమూర్తికవి రాజవాహనవిజయములో చంద్రగిరి హనుమంతుని స్తుతించి యుండుటచేత నీతని వాసస్థానమైన కాకమానిగ్రామము చంద్రగిరి సమీపమున నుండియుండును. కవిత్వరీతిని దెలుపుట నీతని గ్రంథముల నుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

రాజవాహన విజయము.

- శా. ధాటిఘోటఖురాగ్రనిర్దళితగోత్రాధూళికాగంధచూ
 రాటోపాతిపరిస్ఫురత్కృతనసర్వాశావధూటీకుచా
 ఘాటచ్చాయదరాగశాటితసమాఖ్యావిక్రమప్రక్రమా
 త్యాటీకాహితరాజహంసుఁ డగు నాహఁ రాజహంసుం డిలన్-ఆ. ౧.
- ఉ. మీసపుమొక్కనిక్కునకు మిక్కిలితొల్కరివాన కుంతలా
 లీనురపాలనీలనుణిలీలకుఁ గ్రొన్నునుసాన విభ్రమ
 శ్రీ సరసీరుహంబు మదసింధురసప్రసవంబు నూనబా
 నాసతపఃఫలం బపుడు యశావన మశ్బేఁ గుమారమాళికిన్-ఆ. ౨
- శా. పూవుందోట యొయూరి చేరి బలితంపుంజందురాతిన్నెలం
 బూవుందేనియ సోనవాన చొతుకు లోప్పవైచు గొజ్జాగిపూ
 పైవాటు ల్లదాసనంపుఁగనిమల్ పన్నీటిమున్నీటి బల్
 త్రోవం గట్టినపచ్చమెట్టికలపైఁ దోడ్తోడఁ గ్రీడింపఁగన్-ఆ. 3.
- ఉ. తాలిమిదూలి తూలి చెలి దర్పకుఁ డప్పుడె వంచుతమ్మిపూ
 వాలికతూపొ క్రొంజెమటవానకుఁ గారణ మైననిద్దపుం
 గోలమెఱుంగొ యాననచకోరహితాగతరశ్మియోరయో
 లోలమృగాక్షి నాపయిఁ దళుక్కునఁ జూచినచూపు బాపురే. ఆ-౪
- మ. కటకంబు ల్లలయుత్కటద్విపఘటల్ ఘంటాపథప్రస్ఫుట
 త్కటకంబు ల్లోరయంగఁ జక్కఁజన వాద్యధ్వనశక్తి మహా
 కటకంబుల్ ప్రతివాద మీన విభవోత్కంఠన్ దిశాభూమిభృ
 త్కటకంబు ల్లన రాజు చేరఁ జగ్గెయెం దన్మందిరాళిందమున్. ఆ. ౫.

పాంచాలీపరిణయము.

- ఉ. ఏయుఁ గఠోరమార్గణము లివ్వలి కవ్వలి కద్రి దూయఁగా
 వ్రేయుధరాస్థలిన్ సబిడివెంటనె గాంగర్పురంబు లేవఁగాఁ

జేయును నుగ్గురూచములు చెట్టునుజట్టునుగొట్టి బిట్టుగా
నాయనలాయనప్రభవుఁ డాయన యౌవనగర్వసంపదన్. ఆ. ౧.

ఉ. ఎంతవేవన్నెఁ బెచ్చె గుఱి నేసి యితండు ద్విజన్మజాతికిన్
వింత యటంచు రాజుల గణింపక తిట్టుచు గేలి గొట్టుచున్
గంతులు వై చుచుం దలకుఁ గట్టినచెం గెగవై చి పట్టుచున్
గొంతులురాయఁగోయనుచుఁగూతలు పెట్టిరిగ్రామ్యభూసురుల్. ఆ. ౨

ఉ. ముందఱఁ గాంచె దిగ్రమణముఖ్యుఁడు వారుణవేషభాషణున్
మంధరకంధరాకనకి మందిరమధ్యవితర్ద్యమందపౌ
రందరసీలకందరధురంధుఁ సింధునై రిపీతవా
సేందుకళాకలాపు హృదయేశ్వరిత్రోడుత నెత్తమాడఁగన్. ఆ. 3.

శా. నీకేవచ్చు సువాలయున్ ధవళ మింతి యల్ల నేరేల్లు గా
రీకళ్యాణము లంచు నింటికడ నేరీతి స్వజ్ఞంభింతువే
వాకీ విచ్చట నంచు నిద్దఱునతు ల్వాక్యోపవాక్యంబులన్
గాకై ముందలపట్లకుం దొడఁగి రాకల్యాణవేదిస్థలిన్. ఆ. ౪.

శా. ఆడుంగాన్పుచు గంటకన్న నతి గొఱ్ఱా తొటయే మేలు నూ
తేడు ల్పొంచినఁ గూతు రేమి సతమా యీవియ్యము లోక్షలిన్
గాడంబల్కినఁ గాఢఁగానలసెఁగా కాఁగానితిల్లడికల్
నేఁ డీతండ్రియుఁ దల్లివంగడముకానీ పంచుకోనాయెఁగా. ఆ. ౫.

—

4. కామేశ్వరకవి

ఇతఁడు సత్యభామాసాంత్వనమును నాలుగా శ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును రచియించి, మధురనాయకుఁడైన ముద్దలగరి నృపాలున కంకితముచేసెను. ఈమధుర శ్రీకృష్ణుని జన్మస్థల మయిన మధురాపురముగాక పాండ్వమండలమునకు రాజధానియైన దక్షిణ మధుర యైన ట్లీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును—

క. లక్షణలక్షితకమలా । వీక్షణపుంఖానుపుంఖవిభవోన్మేషా

నుక్షణతతవిశ్రుతియై । దక్షిణమధురాపురంబు తనరు ధరిత్రిన్.

కృష్ణదేవరాయని యనంతరముఁ దెలుఁగు నాయకులు పాండ్వ మండలమును జరకాలము పాలించిరి. ఈకవి యాకాలమునందు మధురా పురమును బాలించుచున్న ముద్దలగరిరాజు సభలోఁ గూరుచుండి తన్నుఁ గూర్చి యిట్లు పలికి ట్లీపద్యములలోఁ జెప్పినాఁడు—

శా. ఆరీతిన్ సభ ముద్దులశ్గరిధరాధ్యక్షుండు కొల్వండి తా
హేరాళంబుగ నయ్యెన న్నడుచుసాహిత్యప్రసంగంబు గం
భీరప్రాధిమ వించు న స్థిలిచి నెమ్మిం బల్కె వీణాకన
గ్గారీపాణిసునర్ణకంకణ ఝణత్కారానుకారోక్తులన్.

చ. అనువుగ రుక్మిణీపరిణయంబును మున్ హావణించి యూర్వతా
ననఁ దనియించినావు మము నక్షత్రమంబుగ నవ్యకావ్యమిం
పున రచియింపుమీ సొగసుపోడిమి మీఁక సత్యభామాసాం
త్వనమును గహ్వరంపుఁజలువం గెలువం దిరుకామసత్కవీ.

క. కాకులవలె నింటింటను । గాకవు లున్నారు హంసకై వడి భువిలో
శ్రీకామ నీకె తగురా । యేకడ నుడిచాలు నీరు నేర్పలుపంగన్.

క. ఏ భాష నైన నృగృతిపతి । శోభనములు చెందు నీదుసూక్తులనలనన్
నీ భాగ్య మసదృశము గా । రీభవకరుణానివేశ శ్రీకామేశా.

ఈ ముద్దళగరి తన సవతియన్నగారయిన చొక్కనాథుడు స్త్రీ
లోలుడయి రాజ్యభారమును తమ్మునిమీఁదఁ బెట్టి తంజావూరిలో
నున్న కాలములో యువరాజుగా రాజ్యముచేసెను. చొక్కనాథుడు
క్రీస్తుశకము ౧౩౬౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౮౨ వ సంవ
త్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను. కవి యీ ముద్దళగరినే రాజునుగా
వర్ణించినను, ఆతని వర్ణనలోఁగల యీ క్రింది పద్యమునుబట్టి యన్న
యుండగానే యతఁడు రాజ్యభారము వహించినట్టు స్పష్టమగుచున్నది—
ఉ. అన్నయు దమ్ము లీకరణి నందఱు నొద్దికయై యశోరమల్

చెన్ను వహింప రాముకృపచే దనుఁ జెందినరాజ్యసంపద
భ్యున్నతభోగ భాగ్యుడఁగు యర్విని సర్వనృపాలకొటిలో
నెన్నిక కెక్కె ముద్దళగరిండుఁడు తాను మహాన్నతస్థితా.

ఈ ముద్దళగరి ౧౬౭౬ వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ దానే రాజ్యము
నాక్రమించుకొని సంవత్సరకాలము స్వతంత్రముగాఁ దనపేరనే పాలనము
చేసెను గాని యింతలో చొక్కనాథుడు వచ్చి దేశము మరల స్వాధీ
నము చేసికొనెను. చొక్కనాథుడును, ముద్దళగరియు, మఱియుగ్గుడును
౧౬౨౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౫౯ వ సంవత్సరమువఱకును
రాజ్యముచేసి బ్రసిద్ధికెక్కిన తిరుమలనాయకుని కొమాళ్ళు. ఇందుఁ
దెలుపఁబడిన చరిత్రమునుబట్టి కవి యీ గ్రంథమును ౧౬౭౫ వ సంవ
త్సర ప్రాంతమునందు రచియించినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు
రుక్మిణీపరిణయమును గూడ రచియించినట్టు చెప్పఁబడినదిగాని యాపుస్త
కము నాకు లభింపలేదు. “దక్షిణసింహాసనాధ్యక్ష తిరుమలక్షమాకాంత
కరుణాకటాక్షలక్షిత స్వచ్ఛముక్తాగుళుచ్ఛసితచ్ఛత్ర చామరకళాచికా
కనకాందోళికా విరాజోపచార” యని యాశ్వాసాంత గద్యమునఁ జెప్పు
కొని యుండుటచేతఁ గవి తిరుమలనాయకుని కాలమునందు సహిత
ముండి ౧౬౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములనుండి కవిత్వమునందుఁ బ్రసిద్ధి

నొందియుండును. ఈ గద్యమునందే యితఁడు “శ్రీకాళహస్తిశ్వర చరణారవింద మిళిందాయమాన జ్ఞానప్రసూనాంబికా కృపాలంబ విజృంభమాణ సారసారస్వత సుధాతరంగ” యని చెప్పుకొనుటచే నితఁడు కాళహస్తినివాసుఁడయి మధురనాయకుల యాదరమువలన మధురసంస్థానమును జేరినట్లు కనఁబడుచున్నది. విజయవిలాసమువలెనే యిదియు శుద్ధద్రవిడదేశమునందుఁ జేయఁబడిన ప్రబంధము. ఇవిగాక యఱవదేశమునందుఁ జేయఁబడిన శైవుఁగుకావ్యము లింకను బెక్కులు గలవు. “వల్లక్కివాదన ధురీణ వర్ణగీతాది గాంధర్వస్వరసవీనకల్పనాప్రవీణ” యనియు గద్యమునందు కవి వ్రాసికొన్నాఁడు. అందుచేత నితఁడు సాహిత్యమునందు మాత్రమే కాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁడని విశదమగుచున్నది. ఈ కవి యింటిపేరు లింగనమఱివారు ; తండ్రిపేరు నాగనామాత్యుఁడు ; తల్లిపేరు కామాత్యంబ. ఈతని కవిత్వము ప్రౌఢమనినది. సత్యభామా సాంత్వనమునుండి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ఆపురమందుఁ గెంపుఁజియందపుఁగోట పయోధికన్యకున్
బ్రాపయి తిమ్మిపోలికను భాసితఁ గొమ్మలు తేఱు లట్లు చా
లై పరఁగెం దతంతరగళన్నవమోక్తి కలీల నబ్ధివీ
చీపుధుశీకరమ్ము లెగసెన్ హరి సేసలు చల్లు కై వరిన్.

ఉ. తావులవెంబడిం గదలి తార్కానఁ దేటులు త్రేటితేక్కల
బోవక నాటెఁ బుప్పాడియుఁ బుప్పాడితోఁ దగెఁ బూవుసోన యా
పూవులసోనతో మిగులఁ బొల్చెను గల్పతరుప్రసూనమా
ధ్వీవిసరంబు నావెనుక వీచెను బల్లని కమ్మతెమ్మెరల్—ఆ. ౨

ఉ. చూడక చూచినట్లు తమి పోలుచు సొక్కుచు మోహ ముంచి మా
టాడక యాణినట్లు కలయం గమకించి మదిం గణించి యా
చేడియతోడిలోక మయి చింతిలి కార్యము నెంచ కుండుటల్
పాడియె తెల్పుమా యవితపాండవ కాళియమోళితాండవా—ఆ. 3

శా. భాసిల్లె న్నిజసోదరేందుసుభగంభావక్రియావీక్షణో

ల్లాసోదాగముకుందదారికృతలీలాస్యసారస్యభృం

గీసంగీతతరంగితాబరుచిభంగీజాతరంగోల్ల స

త్కాసారాబ్ధితరంగజాలము శరత్కాలం బవేలంబుగన్ — ఆ. ౪

5. వెణుతురుబల్లి విశ్వనాథకవి

ఇతఁడు శేషధర్మములను బన్యకావ్యమునుగా రచించి పెద్దా పురసంస్థానాధీశ్వరుఁడయిన వత్సవాయతిమ్మసృపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁ డాఱువేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని తండ్రిపేరు వేంకటామా య్యుఁడు. ఇతఁడు ౧౬౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యం నుండినవాఁడు. ఈకృతిపఠిసిగూర్చియు కృత్తిక గ్తనుగూర్చియు నేనుఁగు లత్మణకవి చరి త్రముసంఘఁ గొంత తెలుపఁబడి యున్నది. ఇతఁడి సలక్షణమయిన మంచికవిత్వము. ఈతని శేషధర్మములనుండి రెండు పద్యము లిందుఁ గై కొనఁబడుచున్నవి—

శా. మాయావిప్రుల కాద్విజుండు కడిగెన్ బాదాంబుజద్వంత్వముల్

చేయారం గుసుమాక్షతాదులను బూజించె గాత్రము లై వ్విచే న

ట్లాయాపాత్రములందు నన్నము లిడన్ నారంభుఁ డానంతలో

నాయుండ్రుండు గృహస్థుఁజూచిపలికెన్ సాక్షే పపూర్వబుగన్. ఆ-౧

ఉ. కాలినయిప్పగుండ్ల ముఖగహ్వరభాగములందుఁ గ్రుక్కుచున్

సోలుపు తేర్పడ న్నెఱుఁగుసూదులఁ గ్రుచ్చుచుం చలల్

నేలకుఁ జేర్చి పాదములు నింగికి నెత్తుమఁ బెక్కుజాడలన్

గాలభటుల్వెల్లుడువఁగాఁ బడియుండును రంతమోడటన్. ఆ. 3.

6. నూ త న క వి సూ ర న్న

ఈకవి సకలజనాభిరామ మను నామాంతరముగల ధనాభిరామ మను మూడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; తిప్పయీ మాత్యపుత్రుఁడు. కవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనుచున్నాఁడు—

నీ. వి స్తీర్ణ వై భ వాప స్తంబసూత్రుండఁ గాశ్యపగోత్ర విఖ్యాతయశుఁడఁ
ఘనతననంతసేనుని మల్లయామాత్యపౌత్రుఁడఁ దిప్పయప్రభుసుతుండఁ
బాంధవీశుభగర్భపాథోనిధానసంధానేశచిత్తుండ మానధనుడ
సత్కావ్యపారీణ సారస్యసంలబ్ధవిస్తారమతి గలవిమలయశుఁడ
భద్రవై భవశ్రీవీరభద్రలబ్ధ జనితచాతుర్యకావ్యలక్షణవిచిత్ర
విపులవాచానమగ్రసంవిద్ధమతినిసూరనామాత్యనామకసుకవివరుఁడ.

కవి తనగ్రంథమున వ్రాసికొన్న యీక్రింది పద్యమునుబట్టి తాను దిక్కన సోమయాజి సంతతివాఁడనని చెప్పుకోఁదలఁచినట్లు కనుపట్టు చున్నది—

చ. అనువుగ భారతాంబుసిధి యవ్వలికి దెగ నెట్టి యందులో
ఘనకవితామృతంబు చవి గాంచిన తిక్కన సోమయాజిపా
వనతర మైనయట్టికులవర్ధను మహి పేరుగల్గు నూ
తనకవి సూరనార్యుఁడను ధర్మగుణాంచితపాలనీయుఁడక.

ఈకవి తన కావ్యమును దాక్షిణ్యరామభీమేశ్వరుని కంకితము చేయుటచేత నితఁడు గోదావరీ మండలములోనివాఁ డయినట్లు కనఁబడు చున్నాడు. ఈతఁ డేకాలపువాఁడో తెలియరాలేదుగాని పూర్వకవులను మధ్యకవులను మాత్రము స్తుతించి చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని—

చ. అలఘుని శబ్దశాసనపదాంకితుఁ దిక్కనసోమయాజి ని

శ్చలమతి శంభుదాను బుధసన్నతు నాచనసోమనార్యుఁ జె

న్నలరిన చిన్మూపూడి యమరాధిపు భాస్కరు రంగనాథునిం
దలఁతు నపూర్వదివ్యకవితామహనీయసమగ్రచిత్తులన్.

అని కవిస్తుతిలోఁ బేర్కొనియుండుటచేతను, ఇంతమంది పూర్వ
కవులను జెప్పి మధ్యకవులలో నొక్కనిని జెప్పకపోవుటచేతను, ఇతఁడు
మధ్యకవులలోఁ జేరినవాఁడేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది.
అయినను స్వతంత్రములైన యితరాధారములు లేక మధ్యకవులను
బేర్కొనక పోయినంతమాత్రమున నితఁడు మధ్యకవి యని నిశ్చయించు
టకు వలచుపడదు. కాని యితఁ డిహ్నుఱుంపత్సరముల క్రిందటివాఁ
డని యొకను జెప్పవచ్చునని తోచుచున్నది. ఈతఁడు రచియించిన
ధనాభిరామము కథ కొంతవఱకు మనోహరముగా నున్నది. ఇంద్రసభా
మందిరమునందు మన్మథునికిని కుబేరునికిని రూప మెక్కువ యనియు
ధన మెక్కువ యనియు వివాదము సంభవించి వారితగవు మాటలతో
తెగనందున—

చ. తరవిడి యిన్నినూటలు వృథాపనిలేను సమస్తవై భవో
త్కర మగుదాక్షవాటిపురి గల్గు ధరాస్థలిలోనఁ బోయి నీ
నిరుపమరూపసంపదయు నేరుపుఁ జూపుము నేను వచ్చి యా
పురవరసీమఁ జూపెదను భూరిధనంబున నామహత్త్వమున్.

అని కుబేరుఁడు మన్మథునిజూచి, ‘మాటలతోఁ బ్రయోజనము
లేదు. మన మిద్దఱుమును భూమిమీఁద దాక్షరామములోఁ బుట్టు
దము. అక్కడ నీవు మొట్టమొదట నీసౌందర్యమును నేర్పునుజూపుము.
తరువాత నేను వచ్చి నాధనమహిమను జూపెదను. అప్పుడు మనయిద్ద
ఱిలో నెవ్వరు బలవత్తులో తేటసడి రూపమహిమ యెక్కువయినదియు
ధనమహిమ యెక్కువైనదియు వెల్లడియగును’ అని పలుకఁగా
మన్మథుఁ డాతని యాహ్వాన మంగీకరించి పూర్వకాలమునుండియు వేశ్య
లచేఁ బ్రసిద్ధమయిన నదాక్షవాటికకుఁ బోయి యందుఁ దన రూపవిశేష

మను జూషగా నాట్యమునకయి భీమేశ్వరస్వామి యాలయమునకుఁ
బోయిన సుగుణావతి యను పణ్ణాయువతి యాతనిని గాంచి కామిగచి
యింటికిఁబోయి యాతనిం దనయింటికిఁ దోడిఁజేర్చును తన చెలికఁజేను
వేడుకోఁగా నావయస్య—

ఉ. అక్కట వాసివన్నె గలయట్టికులంబునఁ బుట్టి రూపుచే
నెక్కుడు భాగ్యసంపదల వెన్నిక కెక్కినదాన వింతలో
నెక్కడివానికి న్వలచి తెయ్యదొ వానికులంబు విన్న వా
నొక్కట నవ్వచే విషపు ముత్పలలోచన నీను మ్రొక్కెదన్.

ఉ. నిచ్చలు నిండి పల్లభులు నీకడ గానఁగలేక కానుకిల్
తెచ్చి తమంతఁ గ్రందుకొని తేకుఁవ మోసలఁ గాచుచుండఁగాఁ
జెచ్చెరవారలన్ ఘనము చేయక డాయక యూరికున్నచో
నొచ్చెముకాదె నీకును బయోరుహలోచన యిప్పురంబునన్.

చ. కలికితనంబుమీఱఁగ వికారముతోడ మనోజకేళి ని
చ్చలుఁ దమకంబుపుట్టి విటనంఘము తెచ్చియొసంగునీమహా
జ్వలమణిభూషణాదిఘనస్తువు లొందుట కీర్తిగాక తా
వలచుట పంతమా ధరణి వారవధూమణికిం దలొదరీ.

అని యపారధనము నిచ్చెను విటు లనేకు లుండఁగా ధనమియ్య
జాలని క్రొత్తవానిని కేవలరూపసంపదను జూచి వలచుట వారకాంతకు
ధర్మముకాదని బుద్ధి చెప్పియుఁ గార్యము గానక తుదకు మన్మథుని
దానియింటికిఁ దెచ్చి యప్పగించెను. సుగుణావతియు మన్మథుఁడును
గొంతకాల మీప్రకారముగా నుఖ మనుభవింపుచుండఁగా, కుబేరుఁడు
యోగివేషమునవచ్చి భీమేశ్వరస్వామి యాలయమునఁ జేరి యచ్చటికి
వచ్చెను వేశ్యలకెల్లను ధనమును చీరలును క్కొల్లఁగా నొసఁగసాగెను.
అంత సుగుణావతి తల్లియు నొకచో డచ్చటికిఁ బోయి యాతఁ డిచ్చిన
ధనకనకాంబరములను దెచ్చి కూతునకుఁ జూపి బోధించి మతినిజేచి

హావంతోఁ జెయిన నూరున విడనాడి విత్తవంతుడైన కుదేరునిఁ
గూడున ల్లాగుణవతి నొడఁబెట్టెను. అంతట మర్మధుఁ డోడి
పోయి దేవాలయముచేరి భీమేశ్వరస్వామిని ప్రార్థింపఁగా నతఁడు నాన్నా
త్కరించి. మొకప్పుడు ధనమును మఱొకప్పుడు హావమును విజయము
నొందినను మొత్తముమీఁద ధనసౌందర్యములు రెండును సమానములే
యని స్థలియఁబోకి వారిరువురిని సమాధానపఱచి వారి స్థానములకు
వారిని బంపివేసెను. ఈఘ్నస్తకము చిన్నదే యయినను, కవిత్వము
హృద్యముగానే యున్నది. శైలిని జూపుటకై ధనాభిరామమునుండి
రెండు శద్యములు నిం దుదాహరించుచున్నాను.

చ. మదనానిగాఁ దలఁతు రిల మానిను తెల్లన, సత్కవీశ్వరుల్
పదపడి కర్ణు డీతఁడని ప్రస్తుతించేయుదు రాత్మగోపలన్
మదవదరాతినర్గములు మానుగఁ గవ్వడి యంఘ్ర, భూజనుల్
మది దిననాథుఁ డందురు, సమస్తము ద్రవ్యముఖంబు చూచినన్. ఆ ౧
మ, కమనీయంబుగ నాడఁ గూడఁ జదువంగా నేర్చు వీణాదీ వా
ద్యములన్నెపుణి సొంపుమీఁగఁ గళాస్థానాంగతంత్రంబులన్
సుమనస్సూర్తిమనోజకేళి విటులం జొక్కింపఁగా నేర్చు వి
భ్రమసౌందర్యముల స్వహించు సరిచెప్పన్ లేరు నాపుత్రాకీన్. ఆ.3.

—

7. సముఖ వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు

ఈ కవి యహల్యాసంక్రందన మను మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు శూద్రకులజుఁడు; సముఖ మీనాక్షీనాయకుని తనుజుఁడు. “శ్రీమత్పాంశ్య మండలాధీశ్వర నిజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కరుణాకిటాక్ష సంపాదిత గజశురంగమాదోలికా చ్ఛత్ర చామరవిజయ దోహతకాహతభూరిభేరి బిరునధ్వజప్రముఖ సిఖిలసంపత్పారంసరీసమేత” అని యాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ జెప్పకొనుట చేత కవి మధురాధినాథుఁ డయినవిజయరంగ చొక్కనాథునికాలములో నున్నవాఁ డగుట స్పష్టము. ఈవిజయరంగ చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తు శకము ౧౭౦౮ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరము వఱకును పాంశ్యమండలాధీశ్వరుఁడుగా నుండెను. కాబట్టి కవియు ౧౭౦౦ సంవత్సరప్రాంతములనుండి యున్నవాఁడే. ఇతఁడు జై మిసిభారతమును వచనకావ్యమునుగా రచించినట్లహల్యాసంక్రందనములోని యీక్రింది పద్యమువలన దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సముఖమీనాక్షీనృపగర్భవినులజలధి
చంద్ర వేంకటకృష్ణేంద్ర శౌర్యసాంద్ర
మునుపు జై మిసిభారత మనఘ వచన
కావ్య మొనరించినట్టి నత్కవివికావే.

ఈ కాలమునందే మంచికవులచేత తెలుఁగున వచనకావ్యము లారంభింపఁబడినట్లు చినఁబడుచున్నవికాని యా వచనకావ్యము లిప్పుడు కానరావు. తారాశళాంకమును రచించిన శేషము వేంకటకవి యీకవి కాటమునం దుండినవాఁడు. కవితాను “పురోహితభృత్యామాత్య సామాజిక బంధువర్గంబులు కొలువంగూరుచుండి యుభయభాషాకవితా

విశేషుండై శేషము వేంకటపతికవీంద్రుం డాస్తసఖుండు గానఁ బిలిపించి” నపు డతఁ డీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనట—

చ. నల నానత్య వసంతులం గెలుచుసౌందర్యంబు ధైర్యంబు దో
ర్యలమున్ స్వామిహితానువృత్తిదయయున్ బ్రాథశ్యము నివద్యయున్
వెలయున్ బాల్యమునందె నీవు మధురోర్విహాళు మెప్పింపవా
బళిరా వేంకటకృష్ణభూషరమణీ బామాఫణిగ్రామణీ.

అహల్యాసంక్రందనములోని రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. బంటులనంబు లాడుకొని పాటగు రావణచేతిపెట్టునన్
గంటికి నీరు గ్రమ్మఁ గలకంబడి పాతెను నీకుతండ్రి నీ
యింటను లేదు పౌరుష మొకింతయు బీరములేల చేతివా
లంటకు కోడెకాండ చుటు కంటఁగ వెంటనె చెంపగొట్టెదన్. ఆ ౧
ఉ. ఆతఱి నాలతాంగిని మహాగ్రహదృష్టిని జూచియోసి నీ
చేతిజలంబు లంట నికఁ జెల్లునె యెంతటిదంతనే బలా
రాతినిగూడి తీ విపుడు రాతిరిజామునఁ గావునన్ బలా
రాతిశరీర మందు మని రాజముఖిన్ సునఖిన్ శపింపఁగన్. ఆ. 3.

8. రోసనూరి వేంకటపతి

ఈకవి విష్ణునూయావిలాస మను మూడాశ్వాసముల పద్య కావ్యమును రచించి యాని వేంకటగిరిసంస్థానస్రభువయిన శ్రీవెలుగోటి బంగరు యాచమనాయుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; లింగనామాత్యుని పౌత్రుఁడు; గంగనమంత్రి పుత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు. కృతిపతి తండ్రియైన కుమారయాచ భూపాలుఁడు తనకు “తిక్కయజ్ఞ” యను బిరుదము నిచ్చినట్లు కవి యీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

మ. నను శ్రీభూపతిలింగపాదభజనానందుఁ గుమారేచ భూ
జనచలాగ్రణి తిక్కయజ్వయనుదుం జాలంగఁ నే రిచ్చి స్రో
చినఁ బెంపొందినరోసనూరికులుసన్ శ్రీవేంకటాఖ్యం గృచా
ఘనగుభీరశుభై కదృష్టి వెలయుంగాఁ జూచి పల్కెం దగన్.

కృతినాయకుడైన బంగరుయాచమనాయఁడు ఔరంగజేబు
డిల్లీచక్రవర్తిగానున్న కాలములో ౧౬౯౫ వ సంవత్సరమునందు
వెల్లూరినబాబగు జుల్ ఫగారుచేః జంషాబడినందున ఈపుస్తకము ౧౬౯౦వ
సంవత్సరప్రాంతములయందు రచియింపఁబడిన దని చెప్పవచ్చును.
వేంకటగిరిసంస్థానప్రభువు లనేకులు తెలుఁగుభాషయందు దభిమానము
గలవారయి కవులను బ్రోత్సహింపరిచి తామనేక ప్రబంధములకుఁ
గృహింతులయిరి. వీరు శద్ధనాయకవంశజు లయినవెలమలు. ఈసంస్థాన
మును స్థాపించిన మూలపురుషుఁడు బేతాళనాథుఁడనుబిరుదనామము
గల చెవిరెడ్డి. ఇతఁడు చేయూరి పోలిరెడ్డిమారుఁడు. ఇతఁడు తన
వాసస్థల మైన యనుమగల్లు గ్రామమున రేచర్ల యాచఁడు (ఁచఁడు)
అను మాలవాసచేతి దనపొలమును గున్నించుచుండఁగా నాగతికట్టుచు
కొకరాగిశాసనము తగిలెను. దానిని జదివించూడఁగా నందు “నాగ
భైరవపొలము” అనెడి యాచోరు కొన్నిదిలక్షలధనము భూస్థాపిత
మయి యున్నదనియు, నరిబలి యిచ్చిపక్షమున బలియిచ్చినవాని
కాఢసము దక్కుచనియు, న్రామఁబడియుండెను. అతఁడప్పు డేను
చేయుచును తోచఁవాఁడయి యేచనితో నాలోచింపఁగా, వాఁడా
స్థలమునందుఁ దనయింటిపేర నొక గ్రామము కట్టించి తనయింటిపేరును
గోత్రముగా పెట్టుకొని వంశమునందుఁ బుట్టినపురుషుల కెల్లను దనపేరు
పెట్టుచు వివాహము చేయవలసి వచ్చింపఁడెల్ల ముందుగా దనకులజు
లలో నొక్కనికీ వివాహముచేయుచు వచ్చుట కంగీకరించినపక్షమునఁ
దాను బలియగుట కొప్పుకొనెద నని రెడ్డితోఁ జెప్పెను. చెవిరెడ్డియు

వాడు కోరిన నియమముల కన్నిటికి నొప్పుకొని యప్పుడే నా నా పొలమునకు బయిపెట్టి గూనితే పమును స్వాధీనము చేసికొని తన వాత సతః డాతేత్రమున రేచెర్ల యనుగ్రామమును గట్టించి, తనగోత్రమును రేచెర్లవారిని మాధ్యుకొని, ఆయూరు విడిచి పిల్లలమట్టి యచు గ్రామముచేరి యూహోయ నివాసముగా జేసికొనెను. ఈగ్రామమునఁ దితఁ డొకనాఁడు రాత్రి చీకటి పడువఱకును పొలములో బనిచేసి యింటికి వచ్చుచుండగా దారిలో సురుములతోను మెఱుములతోను గొప్పవాన వచ్చెను. ఆవాసలో సతః డొక మట్టిచెట్టుక్రిందికి, బోయి నిలువఁబడియుండఁగా, చెట్టుమీఁదనుండి యొకభూతము దిగివచ్చిఁ బ్లాతనిదృష్టికిఁ గనఁబడెనట! అతఁ డెంతమాత్రమును జడియక చేత భుజము ధరించి యెదురుగా నడువఁగా, అతని ధైర్యసాహసములకు మెచ్చి యాబేతాళుఁడు చెవిరెడ్డియు నాతని సంతతివారును శౌర్య సామ్రాజ్యైశ్వర్యనంతు లగుదురనియు శత్రువులతోడి యుద్ధములలో నెల్ల దాను దోడ్పడి వారికి జయము కలిగింతుననియుఁ బలికిన ప్లాతని చెవులకు వినఁబడెనట! బేతాళుఁ డాతనికి బ్రత్యక్షమయి వరములిచ్చినన్న వార్త దేశమునఁ దంతటను వ్యాపించి యచిరకాలములోనే కాకతీయ ప్రభువయిన గణపతిరాజు చెవిసోకఁగా, అతఁ డాచెవిరెడ్డిని తనరాజధాని యైన యొరంగల్లు నగరమునకు రప్పించి లక్షకూషాయలువచ్చు గ్రామములిచ్చి తనవద్ద సేనాపతినిగా నియమించి “పిల్లలమట్టి బేతాళ నాయఁడు” అన్న బిరుదుపే రిచ్చి గౌరవించెను. ఇది ౧౨౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమయి యుండును.

ఈతఁడు చేసిన నియమముల ననుసరించి యీతనివంశమువారు నేటివఱకును యాచనామమునుగూడ దమపుత్రుల నామమునకుఁ జేర్చుచు, తమయింట వివాహము జరపుటకు ముందుగా నొక మాల వానికి బెండ్లిచేయుచు, పూర్వమర్యాదను జెల్లించుచున్నారు. చెవిరెడ్డి

యొక్క ద్వితీయపుత్రుఁ డయిన ప్రసాదాదిత్యనాయఁడు గణపతిరాజు
యొక్క మరణానంతరమునం దాతనిభార్యకును బుత్రికకును సహాయుఁ
డయి యుండి రాజ్య మన్యాక్రాంతము కాకుండఁ గాపాడి కాకతిరాయ
రాజ్యప్రతిష్ఠాపనాచార్యుఁడని బిరుదందెను. చెవిరెడ్డి యింటిపేరు రావు
వారు. ఈరావువారు మొదట నోరుగల్గురాజ్యముననేయుండి పేరొంది
నను, తరువాత దమపౌరుషమువలన నన్యభూము లాక్రమించుకొని
సంస్థానప్రభువులయిరి. ఈవంశమువారిలో నొకఁ డగు తిరుమలనాయఁడు
కృష్ణ దేవరాయల రాజ్యకాలములో వెలుగోటిరాజ్యమును సంపాదించి
వెలుగోడుపట్టణము తనకు రాజధానిగాఁ జేసికొన్నందున, ఆతనివంశము
నా రప్పటినుండియు వెలుగోటివా రనఁబడుచున్నారు. విష్ణుమాయా
విలాసకృతిపతియొక్క తాతయైన పెద్దయూచమనాయఁ డావల కన్యా
క్రాంతమయిన వేంకటగిరిపురమును మరల స్వాధీనపఱచుకొని దానిని
స్వరాజధానిని జేసికొనఁగా నాటినుండియుఁ దత్సంతతివారి కదియే రాజ
ధానిగా నున్నది. చెవిరెడ్డి వంశజులలోనొక్కఁడగు సర్వజ్ఞ సింగమ
నాయఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యునివలన నుద్దండభోగినీదండకమును
శ్రీనాథునివలన గొన్నికృతులను బొందుటయేగాక తాను పండితుఁడయి
సింగభూపాలీయ మను నలంకారశాస్త్రము మొదలగు సంస్కృతగ్రంథ
ములను సహితము రచించెను. ఆతని వంశజులలో నొకఁ డగు రాయప
నాయఁడు ౧౬౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు భానుమతీపరిణ
యము కృతినందెను. ఈవెలుగోటివా రిప్పటికిని తెనుఁగుకవుల నాద
రించుచున్నారు. కవిత్వరీతి తేటపడుటకయి విష్ణుమాయావిలాసములోని
రెండు పద్యములఁ జూపుచున్నాను—

చ. ఇటువలెనేమి యాపయన మిప్పుడు మీ రఖిలేశ మాయలకా
బటువగు విష్ణుఁడం చనెడుపల్కులు సిద్ధము సుందరీక్రియా

కుటిలశిరోజ్జయైశ హారి గొబ్బునఁ జూచితె రేని మీకు నొ
క్కటఁ జపలత్వ మైనతటి గౌరవ మెల్లగునో తలంపుడే. ఆ. ౧.
చ. వనయుచితీవసంతులవివాహమహోత్సవ వేళ నెమ్మదిం
దనరు కుశూహలంబున లతాలలనల్కర పల్లవంబులన్
ఘనముగ నేసవెట్టుటకఁగా ధరియించిన మాక్తి కంబుగో
యన విలసిల్లె నెల్లెడ మహాసుకుమారకకోర కావళుల్. ఆ. 3.

9. పైఁడి మట్టి వేంకటపతి

ఈకవి చంద్రాంగదచరిత్ర మనెడి యాణాశ్వాసముల ప్రబంధ
మును రచించి యున్నాఁడు. ఈతని కవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢ మయి
గసవంతమయి పూర్వకవుల రచననుఁబోలి హృదయాహ్లాదకర మయి
నదిగా నున్నది. ఇతడు తన గ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసియుంటచే
గృతిపతినిబట్టి యీతని కాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము కనఁబడ
లేదు. ఉన్నయాధారమంతయు కృతికర్త తనవంశవర్ణనము చేసికొన్న
యీక్రింది పద్య మయియున్నది—

సీ. సకిలసత్కవిపూజ్యసుకవిత్వసామ్రాజ్యనిర్వాహకుఁడు పెద్ద పర్వతన్న
వివిధభాషావార్యవిరచనాచాతుర్యసర్వంకముఁడు బోడిపర్వతన్న
వరపద్యదాకార వాచాచమత్కారనిరుపమమతిశాలి తిరుమలన్న
యవధానకృతిగర్భ కవితాచ్ఛనందర్భ కీర్తితప్రజ్ఞుండు కేశవన్న
దనకు నన్నలుగాఁగను దనరుకృష్ణ
రాయభూషణకులరామరాజతనయ
కేశవాత్మజ పర్వతాధీశు వేంక
టాద్రి నిదె కావ్య మేనిత్తు నంకితముగ.

ఇందలి పేరులనుబట్టియు కవికాల మిదియని నిశ్చయించుట కాధారము దొరకలేదు. ఇందు 'కృష్ణరాయభూషణ' యను పదముండు టనుబట్టి కర్నల్ మొకంజీదొరగారు సంపాదించిన విఖితపుస్తకముల పట్టికలో కవి కృష్ణదేవరాయని కాలములోనాఁడని చెప్పబడి యున్నది. ఇటీవల బ్రాహ్మదొరగారు తమ నిఘంటువునం దీకవి యాధునికుఁడని వ్రాసి యున్నారు. పయి పద్యములో నున్న కృష్ణరాయభూషణశబ్ద మాకవికి కృష్ణదేవరాయని యాస్థానమున కలంకారముగా నుండుటచేతనే వచ్చినను ఈకవి కృష్ణరాయభూషణుని వంశజుఁ డగురామరాజుకొడు కైన కేశనార్యుని పుత్రుఁడగు సర్వతాఖ్యునినుతుఁడగు వేంకటపతి యగుటచే గృష్ణదేవరాయని యనంతరమున బెక్కిరములు గడచిన తరువాత నున్నవాఁడగుట స్పష్టము. అప్పకవి యీచంద్రాంగదచరిత్రములోని పద్యముల నుదాహరించి యుండకపోవుటచేత నీకవి ౧౬౫౦ వ సంవత్సరమునకు దరువాతివాఁడనియు నూహింపఁ దగియున్నాఁడు. అందుచేత కవి ౧౬౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునయం దున్నవాఁడని తోచుచుచున్నది. చంద్రాంగదచరిత్రమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. అప్పచు లాడుచుక నగవు లాడుచు బారలు సాచిసాచి మా
యప్పలు వచ్చి రంచు సకియ ల్గుచుదమ్ములు మోడ్చి పిల్వఁగా
గుప్పునఁ దప్పుతప్పు టడుగుల్ నడలం గొమరుండు పైబడుం
దప్పక చూచుతల్లికిని దండ్రుకి ముచ్చట తీలునట్లుగన్—ఆ. ౨

మ. హరిమ్రోలం గడుపోటుబంట నయి గర్వాలాపము ల్మున్న స
త్వరణం బల్కితిఁ గొన్ని నోరికాలఁదుల్ తథ్యంబు నేడన్నియున్
బరఁగం బందనుఁ జెప్పుసాధనగతిన్ బాటిల్లె వ్యర్థంబులై
నురలోకంబున కేగు పెట్టు సవయస్థు ల్సన్నల న్నవ్వఁగన్—ఆ. 3

- నీ. భుజగలోకాధీశ భోగతల్పశమాన హరిచూపధరమహాపురుషయనుచు
నతుల్లామగుటవర్ణితచందరాజీవ రామాచ్ఛనీయ శ్రీరంగ యనుచు
మారీచమదభంగమహితవాయవ్యాస్త్రశరదనిద్రితనేత్ర శౌరియనుచు
సముద్రగర్భస్థావసరయోగసిద్ధాణ కరిరాజవరద శ్రీకాంత యనుచుఁ
దలఁకు నులుకును సలుకు శెగ్గిలుచుఁబలుకు
సఖులసయనస్వరశిరోజచరణకలన
పవనకందిష్పమునహంసజననతరంగ
భటనాప్రియసముదాయఁ టినుగోఁప—ఆ. ర
- ఉ. ఓరిన్ముగాంక నాజడకు నోడినరాహువు కిన్క నంకమన్
పేర విసంబు నీయొడలఁ జేరఁగఁ గోరలకొద్ది నొక్కి దు
ర్వారవిజత్వదీయకరవారవిషంబుల నొంచసాఁగెఁ బె
న్వేరముఁ బూని యిప్పు డిది నీడగుచేతఁగఁ జూడ కెమ్మొందుక. ఆ-గి

10. వెలగపూడి కృష్ణయ్య

ఈ కవి భానుమద్విజయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధము రచించెను. మఱియు నితఁడు మాలతీమాధవీయము, గౌళికా శాస్త్రము, చతుర్విధకందశతకము అను షడ్యకావ్యములను, వేదాంత సారసంగ్రహ మను వచనకావ్యమును, రచించినట్లు భానుమద్విజయము లోని యీ క్రింది షడ్యములోఁ గలి చెప్పకొనియున్నాఁడు—

నీ. మహిలోనమాలతీమాధవీయ మనంగ శృంగారకావ్య మెసంగఁజేసి
గౌళికాశాస్త్రంబుకడులోకహితముగా నెనయనేకాశ్వాసమున రచించి
పరిధివిల్లఁగఁ గందషడ్యపుశతకంబు నాల్గుయోగంబుల ననువుఁజీచి
సన్నతవేదాంతసారసంగ్రహశాస్త్ర మమరంగ వచనకావ్యం బొనర్చి

చాటుకృతులను మఱికొన్ని సంఘటించి
మామకాంకిత మొనరించి మంచిపుణ్యా
శాలియనగ్గి రిగై కొన్న సత్కవింద
మధురవాక్సాంధ్రకృష్ణయామాత్యచంద.

పూర్వమితని నంశపువారు గాంగేయోపాఖ్యానము, సుమంతో
దయము, ఆంధ్రకర్ణామృతము, వజ్రభుజోపాఖ్యానము, సేతుమాహా
త్యము, దత్తాత్రేయచరిత్రము, మర్యాద రామసచివచరిత్రము, మొద
లగు గ్రంథములను రచించి యుండినట్లుచు గవి యీ క్రింది పద్యము
లతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

క. భూనుత గాంగేయోపా | ఖ్యానసుమంతోఁ దయాంధ్రకర్ణామృతముల్
మానిత వజ్రభుజోపాఖ్యానము సుభ హేతు సేతుమాహాత్యంబున్.

క. దత్తాత్రేయచరిత్రన్ | సత్తగు మర్యాదరామసచివచరిత్రన్
బిత్తరపుఁ గృతులు చేసిన | యుత్తమకవు లెల్లమీకులోద్భవులగుటన్.

ఈ కవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ
సూత్రుఁడు; లోహితసగోత్రుఁడు; వెల్లపూడి నారిసింహార్యపాత్రుఁడు ;
నరసారిమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈ కవి పాండ్యమండలాధీశ్వరుడైన విజయ
రంగ చొక్కభూపాలుని దండచాధుఁడగు సాంబమామాత్యుని పుత్రుఁ
డగు గోవిందయామాత్యునికి మేనమఱుదియైనట్లేకీడి పద్యమునఁ జెప్పు
కొన్నాఁడు—

సీ. పాండ్యభూమండలాఖండలుండైన విజయరంగ చొక్కభూజాని కాష్ట
మండనుండగు సాంబదండనాధాగ్రణితనయులలో మేదిదండి యగుచు
సంగీతసాహిత్యసంస్కృతాంధ్రకవిత్వసరసజ్ఞుడై మేనమఱుదియగుచుఁ
గొమరొప్పుచుండెడుగోవిందయామాత్యుడనుపమవిద్యాధికాగ్య

సభను

నిండుకొలు వుండె నపుడు నేదండఁ జేరి
సారసల్లాపముల మీఱి చతురమతిని
దక్షిణామూర్తికృపను బ్రత్యక్షమగుచు,
గృతిపతిత్వంబుఁ గోరుసంగతిని దెలుప.

ఇందుఁ బేర్కొనబడిన విజయరంగ చొక్కభూపాలుండు దక్షిణ
మధురాపురము రాజధానిగా పాండ్యమండలమును క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ
సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును పాలించిన
క్లీవఱకే చెప్పబడెనుగదా? అందుచేత సీకృష్ణకవియు నాకాలపువాడే
యని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేకయే తెలిసికోవచ్చును. కవి సాంబదండ
నాధుని వర్ణించుచు—

సీ. సరిజేటియూర్కాటిసాదులాఖానుతో ఘటియించె నెవ్వఁడు ఘనత
మీఱఁ

బేర్కిదంజావూరిపేమవాయానంసరావును నెవ్వఁడు రహి నడంచె
మయిసూరినంజరాజయగారిస్రియవాక్యసంధికి నెవ్వఁడు శక్తిదాల్చె
* * * నగుపకాని శ్రీదళపన సాంబశౌరి.

అని యతఁ డార్కాటింవాబగు సాదతల్లాఖాను మొదలగువారి
నోర్చినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈసదతల్లాఖాన్ ౧౭౦౦ వ సంవత్సరము
మొదలుకొని ౧౭౩౨ వ సంవత్సరమువఱకును నవాబుగానుండి
యూర్కాటురాజ్యము చేసెను. కాబట్టి కవి ౧౭౨౦ వ సంవత్సర
ప్రాంతమునందు మధురాపురములో భానుమద్విజయమును రచించి
యుండును. ఈతనికవిత్వము రసవంతమైనది. కవితాధోరణి తెలియుటకై
భానుమద్విజయములోని రెండు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—
ఉ. ఏమియు లేనిమానులె యహీనమతిభ్రమ లందుచుండఁగా
భూమిపతిత్వ ముందినప్రభుల్ వ్యసనంబులఁ గాంచుటబ్రమే?

నోమయిన న్సుమేరుధృతి నేర్పడఁబూని సమస్తకావ్యమఁల్
తాము వహించిచూడమిని ధాత్రి యరాజక మాను భూవరా. ఆ-౨
మ. గిరులం బాడెడియెఱుల్లుగ వడిం గీల్కొన్నకన్నెలు లా
గురువత్సోరుమాతారహారములతోఁగూడం బ్రకాశింప నా
ధరణీశాంగన దుస్సహత్మగతసంతాపంబుచే నేడ్చె భా
స్వరవాసంతపికిస్వరాకలితవాచామాధునవై ఖరికొ. ఆ. ౮.

11. శేషము వేంకటపతి

ఇతఁడు శశాంకవిజయ మనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబం
ధమునుజేసి వంగలస్థీరయూర్యున కఠితము చేసెను. శశాంకవిజయము
నకు తారాశశాంకనుని వామాంతరము గలదు. ఇందుఁ జంగ్రుఁడు
బృహస్పతివద్ద విద్యాబ్యాసమునకయి చేరి గురుపత్నియగు తార సింటి
నుండి లేవదీసినకథ మిక్కిలి వచ్చిగా వర్ణింపఁబడినది. ఈ శేషము
వేంకటపతి నియోగి బ్రాహ్మణుఁడని తోచుచున్నది. ఇతఁడు కందాళ
రామాయణాచార్యుని శిష్యుడు; కృష్ణమూర్యుని కుమారుఁడు. కృతి
నాయకుఁడు తిన్నఁ బిలిపించి పలికినట్లు చెప్పఁబడిన యీక్రింది పద్యము
లలో కృతిపరంపరలు చేసినట్టు కివి చెప్పుకొనుటయేకాని యొక్కగ్రంథ
మునైనను బేర్కొనియుండలేదు.—

క. నను రంగేశ్వరపదయుగ | ఘనతరభజనానిరూఢకవితాసామ్రా

జ్యుని శేషముకృష్ణసుధీ | తనయునిఁ బిలిపించి పలికె దయదై వారన్.

చ. అసదృశభక్తి సద్గురుకటాక్షముఁగాంచి సమంచితాత్మశక్తి

బిసరుహమాకరందరసపేశలకౌశలవస్మదూర్తులకొ

రసికుల కింపుగాఁ గృతిపరంపరలకొ రచియించి కీర్తిచే

నెసఁగితివయ్య వేంకటపతి బలి శేషమువాశసత్కృతి.

ఈకవి పాండ్యమండలాధీశ్వరుడైన విజయరంగ చొక్కనాథుల కాలములో నున్నట్లేవరకే సముఖ కృష్ణప్పనాయకునిగూర్చి వ్రాయునప్పుడే చెప్పబడెనుగదా! కవియు తారాశశాంక కృతినాయకుడైన వంగల సీనయ్యాయుని వర్ణించుచు, అఖండమండిత మహీమండలమండనా యమానపాండ్యమధురాధరాఖండల శ్రీవిజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కృపాకటాక్ష పీక్షగానుక్షణ వర్ధమాన.....నిఖిల సంవత్సరం పరాకంఠితనిలింపనాయకుండని యతనికొక విశేషణమును బ్రయోగించి యున్నాఁడు. మఱియు ద్వితీయాశ్వాసారంభమున

క. శ్రీవిజయరంగచొక్క | క్షౌఢవిజయ గురుప్రసాదసంపన్నిత్యా

శ్రీవరదాచార్యమణి | శ్రీవరదాస్యైకకృత్య సీనమాత్యా.

అని కృతిపతిని సంబోధించియున్నాఁడు. దీనినిబట్టి కవి విజయరంగచొక్కనాథుని కాలములో మధురలో నుండుట నిశ్చయమగుట చేతను, ఆరాజు ౧౭౦౮ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౦ వ సంవత్సరమువరకును రాజ్యముచేసినవాఁడగుటచేతను, శేషము వేంకటపతి యాకాలమునందున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. అక్కడక్కడ క్షార్థకనంధి మొదలయిన కొన్ని లక్షణదోషము లున్నను, కవిత్వము మొత్తము మీఁద వ్రాక్షౌపాకమయి మిగుల రసవంతమయియున్నది. చక్కెరమెత్తిన విషమువలె నీతిమాలిన యీ కథ మనోహరములయిన తేటమాటలతో నింపుగా చెప్పబడినందున, అనేకులయిన యావంతురుషుల నాకర్షించి పాడుచేయుచున్నది. దుర్నీతిని వర్ణించునప్పు డీకవి తన యసమ్మతిని దెలుపు వాక్యముల నెక్కడను బ్రయోగింపక, “లోకములోనఁ గొందఁ బబలుల్తాటాకులలోన వ్రాసిరి పరాగనఁగూడినఁ బాప మంచు” “ఎన్నిపువ్వులకొ వ్రాలనుతేటి యట్లమగవాడనువానికి దోస మున్నదే?” యిత్యాది వాక్యరత్నములచేత వలపుగలచోటఁ గలయుటయే పరమార్థమన్నట్లు తెలిపి పామరులను భ్రమింపజేసి యున్నాఁడు.

ఆంధ్రకవుల చరిత్రము

రంకును మంచిదని సాధించుటకు సహితము మనవారికి పురాణముల నుండి దృష్టాంతములు తండ్రితండములుగా దొరకుననుట కీక్రిందిపద్యమును నిదర్శనముగాఁ జూపవచ్చును—

నీ. కన్నకూతు రటంచు నెన్నక భారతీతరుణిఁ గూడఁడె నీపితామహుండు
మేనత్త యనుమేరమీఱి రాధికత్తోడ నెనయఁడె నిన్ననీయనుఁగుబావ
వదినెయంచు నొకింత వావి లేకయె జ్యేష్ఠులఁతత్తోఁ బొందఁడె

నీగురుండు

మునిపత్నియనకహాల్యనుబట్టఁడె నీదుసహపాతి యగుచాకశాసనుండు
యిట్టిమీవారిసడతలు కట్టపెట్టి
యమ్మనేచెల్ల న్యాయంబు లాడె చొర !
కడకు నీటంకు నీవెఱుంగనివితాన

దూతెదవు నన్నుఁ జలపోరి దోసకారి !

“మన్నలదారుకావనస్త్రీలు గిరీశునిం గలియరే? ప్రజభామలు
శౌరిఁగూడరే? మూలలనాశిరోమణుల కందును సిందును నేమిచెప్పుమా”
యట ! ఆహా ! ఏమి యీదేవత్వలక్షణము ! దేవత్వమున కెప్పుడును
శుద్ధచరిత్రమే లక్షణముగా నుండవలయును గదా ? నీతిమూలి యన్య
కాంతలఁ గలయుటకంటె నాసురకృత్యము మఱియేముండును ?

ఉ. ఎంచఁగరానిమోహమున నే నిటు పిన్నటనాటనుండియున్

బెంచితిఁ బెద్దజేసితిని బేర్మిగఁ బ్రాయము వచ్చినంతనే

యెంచక మాటలాడె దివు డిన్నిప్రియోక్తుల కిమ్ముపుట్టెఁగా ?

మంచిది నిన్నుఁగూడుటకు మాకు స్వతంత్రత లేకపోయెనే ?

గురుపత్ని శిష్యునిఁ బిన్ననాటనుండియుఁ బెంచి పెద్దవానిని జేసె
నట ! అందుచేత నామె కాలనిఁగూడుటకు స్వాతంత్ర్యము గలదట !
ఏమి యీమర్మీతి ! మర్మీతి యింతకంటెను దూరముపోవుట సంభ
వింపనేర్చునా ? కృతయుగమునం దైనను కలియుగమునం దైనను

జారత్వ మెప్పుడును మొదలంట నశింపదు. కృతయుగపు తారలును చంద్రులును మఱ యీకలియుగమందును గలరు. అయినను మన యీపాడు కలియుగమునందుమాత్ర నిల్లువిడిచి లేచిపోయినదానిని మగని కిప్పించుటకయి పెద్దమనుష్యులుపోయి జారుని బతిమాలుటయు, మగని కిప్పించిన యీ అంకురాలికి సంతానము కలిగినప్పుడు జారపురు షుఁడువచ్చి పుట్టినబిడ్డ కయి యింటినుగనితో తగవులాడుటయు లేవు. ఇవి కృతయుగధర్మములు కాఁబోలును ! దూరపుకొండలు నునుపయి నట్లు వెనుకటివారి యకృత్యములు కంటికి ముఱుఁగుకాఁగా మనవారు పూర్వకాలమును పొగడుచుందురు. బ్రహ్మదేవుని యంతటివాఁడువచ్చి భార్యను గోలుపోయి గుఱించుచున్న బృహస్పతికి తారను మరల నిమ్మని చంద్రుని ప్రార్థించెరఁట !

చ. అని పరమేష్ఠి పల్కుటయు నట్లనకా కని చంద్రుఁ డయ్యెడన్
ఘనతరగర్భభార నఖకాంతిభినిర్జితతారఁ దారఁ దా
ననునయనోక్తులం దెలిసి యంపినతోడనె దివ్యతూర్యని
స్వనములు మ్రోసె మింట విరినానలు పర్యేను జంట జంటగన్.

బ్రహ్మదేవుని ప్రార్థన నంగీకరించి చంద్రుఁడు గర్భవతియైయున్న గురుని భార్యను గురుని కియ్యఁగానే, తమగురునిల్లు కూలఁద్రోచి యింతటి ఘనకార్యమును జేసినందున కాతనిమీఁద సిగ్గులేక సురలు విరులవాన గురిసిరఁట !

చ. అమరులతోడ నప్పు డని రబ్జభవుండు భవుండు నగురుం
బ్రమదము మీఱఁగాఁ లిలిచి మావచనంబునఁ దారఁ జెందుమీ
రమణి కశుద్ధితే దమృతరశ్మిని బొందుటచేత దాన నీ
కొమ పరిశుద్ధిఁ గాంచెఁ గయికొమ్మనఁ గొమ్మ గురుండు చేకొనెన్.

దేవతలును బ్రహ్మదేవులును గురుని బిలిచి వ్యభిచారదోషము లేకపోవుటయేకాక యమృతరశ్మిని బొందుటచేతఁ దార పరిశుద్ధరా లయ్యెనని చెప్పి మొప్పగించిరట.

ఉ. తత్సమయంబునన్ శశి ముదంబున నచ్చటి కేగుదెంచి పు
త్రోత్సవ మాచరింప విని యుద్ధతిత్తో గురుఁ డందువచ్చి య
స్మత్సుతుఁ డీబుధుం డిట నిశాకర రాఁ గత మేమి నీకన
స్మత్సరబుద్ధి వానికిఁ బునఃకలహంబు జనించె నయ్యెడన్.

ఆపతివ్రతాతిలకమునకు పుత్రుఁడు పుట్టిగానేవచ్చి చంద్రుఁడు పుత్రోత్సవ మాచరించి నప్పుడు గురు శిష్యులకు పునఃకలహము జనించెనట !

క. నావిని యజుఁ డొహహహో

మీవాదము చాలుఁ గుముదమిత్రునిపుత్రుం

డీవత్స మితనిఁ జంద్రుని

కీ విమ్మా వలదు విరస మీక నాంగిరసా.

అని బ్రహ్మదేవుఁ డింటిమగనికి బుద్ధిచెప్పి శిశువును తేరమగని కిప్పించి వివాదము తీర్చెనట! ఈవిషయమునే చెప్పుచుఁ గాశీఖండములో

గీ. చదివె గురునొద్ద ధర్మశాస్త్రంబుఁ దొలుతఁ

బరమవిశ్వాసతాత్పర్యభ క్తిగరిమఁ

జదివెఁ జంద్రుఁడు కామశాస్త్రంబుపిదపఁ

దలిరుపాన్పున ననుర క్తిఁ దారయొద్ద.

పీ. భువనైకధన్వితేఁబుష్పాయుధునిచేతఁబ్రసవాస్త్రమున నేటుపడనివాఁడు

నతిగాఢమైన క్రోధాంధకారంబునఁ గన్నుల నంధుండు గానివాఁడు

నిర్నిబంధనలోభనిద్రాభరంబుఁ బారవశ్యంబుచేఁ బడసివాఁడు

లక్ష్మీకటాక్షవిలాసదుర్మదమున మనములోపలి నన్నుకొననివాఁడు

లేడు భూపతి గలిగెనే న్వాడు నృపుడె
విశ్వధాత్రీజనుల పాలివేల్పు గాక
బాహ్యశత్రులఁ బరిహరింపంగవచ్చు
సంతరులను వర్జింప నలవికాదు.

ఈవిధముగా శ్రీనాథుడు చెప్పినరీతి ప్రాథవాక్యములుగాని,
పురూరవశ్చరితములో—

క. పాపపరాజ్ఞుఖితామతి । దీపాంకుర మానెలంతదీర్ఘ శ్వసితా
టోపమరుద్ధతి నడఁగినఁ । బ్రాపితమోహాంధకారబంధురుఁ డయ్యెన్.

సీ. లలనానితంబమండలముపై నుత్పల

దళములు రచియింపఁ దలఁచుఁగాని

తరుణి కెమ్మోవిమీఁదఁ బ్రవాళమణిసొంపు

గులుకఁగా ఘటియింపఁదలఁచుఁగాని

జలజాక్షి కుచకుంభములమీఁర శశకల్లు

తంబుఁ దా నొనరింపఁదలఁచుఁగాని

మృగరాజమధ్య నెమ్మేను లతావేష్టి

తంబునఁ బెనఁగొనఁ దలఁచుఁగాని

తలఁపఁ డెప్పుడు గురువనితా సమాగ

మాగతాత్మ్యప్రదురితదవానలంబు

దుస్సహంబని కటకటా తొగలతేడు

కలుగదుగదా వివేకంబు కాముకులకు ?

సీ. సకియకౌనుఁ దలంచి సన్మార్గ మనుఁగాని

యింతిదుర్మార్గత నెంచఁడయ్యెఁ

జెలువచన్దవఁ దలంచి సువృత్త మనుఁగాని

తరుణికువృత్తింబుఁ దలఁపఁడయ్యె

నతివ మోముఁదలంచి యకళంక మనుఁగాని

తెఱవకళంకంబుఁ దెలియఁడయ్యె
సుదతినవ్వుఁ దలంచి శుచి యనుఁగాని య

వ్వెలఁదుకయశుచి భావింపఁడయ్యె
గురువువంటిమహాత్ముఁ డిక్కరణిఁ దరుణి
చక్కఁదనమేగుణంబుగ సంస్మరించుఁ
గాని వ్యభిచారదోషంబుఁ గాంచఁడయ్యె
నజ్జఁడనఁ బ్రాజ్ఞఁడన నెవ్వఁడవనినింక ?

ఈవిధముగా నబ్బయూమాత్యుఁడు చెప్పినరీతి నీతిబోధకవాక్యములుగాని, తారాశశాంకమున లేవు. కవియొక్క రచనను దెల్పుపద్యములు కొన్ని యుదాహరించుచున్నాను—

చ. హతబహుకిల్బిషంబగుప్రయాగము యాగముదావహంబు సాం
ప్రతముగ నందు నిందిరకుఁ బట్టనఁ బట్టణమున్ సృజింపుమా
యతులితశిల్పశక్తిగొని యంచని యంచ నిరూఢి నెక్కి యం
చితగతి ధాత యేగె జపసిద్ధులు సిద్ధులు త నృజింపఁగన్.—ఆ ౧.

చ. అలనలినారి పొల్చె నిజయావనవేళస్వకీయబింబలీ
లలు తననెమ్మొగంబునఁ గళంకరుచు ల్ను నుమీసకట్టునన్
వలదు దయారుణద్యుతులు వాతెఱ వెన్నెలడాలు లేతన
వ్వలనమృతంబుపల్కులనుబూ నెనునాఁగమనోహరాంగుఁడై .—ఆ. ౨

ఉ. చందురుఁడుం బురందరనిశాతశరాహతిఁ గంది నివ్వెఱం
జెందఁగ నింద్రుఁ డిట్లను శశీ వినురా వినరానిపాతకం
బందినవాని కార్తి యరుదా గురుదార కృతాపరాధమే
ధం దిగఁద్రోచి చేసితి వృధా విబుధావళిత్తో విరోధమున్.—ఆ. ౫.

12. కూచిమంచి తిమ్మకవి

ఈకవి యనర్గళమయిన కవితాధార గలవాఁడు; బహుగ్రంథములను రచించినవాఁడు; ఇన్నిగ్రంథములను సలక్షణమయిన మృదుమధురపాకమున రచించినకవి యాధునికులలో మరెవ్వఁడునులేడు. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుడు; బయ్యనమాత్యుని ప్రపౌత్రుఁడు; తిమ్మయార్యుని పౌత్రుఁడు; గంగనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఈయనకు లచ్చసూంబతల్లి; జగ్గన్న, సింగన్న, నరసన్న, పితృవృత్తులు; వీరమ్మ, పాపమ్మ, మేనత్తలు; సింగన, జగ్గన, సూరన, తమ్ములు; గొత్తెముక్కుల రామయామాత్యుని కూతురైన బుచ్చమ్మ భార్య. ఈవిషయములను రుక్మిణీపరిణయములోని యీ క్రిందిపద్యము తెలుపుడు చేయుచున్నది—

సీ. గురుతరకౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుండు బయ్యనమాత్యుఁ డేధవ్యతాత
నిగతాన్న దానవర్ణితయశస్సాద్రుండు తిమ్మనసచిపుఁ డేధీరుతండ్రి
ఘనులుజగ్గనయుసింగనమంత్రియునరసన్నయు నేమంత్రియనుఁ గుదమ్మ
లలరఁ దిమ్మకవి సింగన్న జగ్గనయును సూరన యేధన్యునుతవరేణ్యు
లొనర వీరమ్మ పాప మేఘునునిసహజ
లతిపతివ్రత లక్ష్మి యేచతురురాణి
యట్టి శ్రీకూచిమంచి నంశాబ్ధిచంగ్రు
మజ్జనకు నలగంగనామాత్యుఁ డలఁతు.

ఈమధ్యను ముద్రింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయములో నీపద్యములోని నాలవపాదమున సింగన్న యనుటకు మారుగా రాజన్నయని యున్నది కాని యది యచ్చుతప్పని తలఁచెదను. తిమ్మకవికి సింగన్నయు జగ్గనయు సూరనయునేకాని రాజన్నయను తమ్ముఁడు లేనట్టితఁడు రచించిన పుస్తకము లన్నింటివలనను దెలియవచ్చుచున్నది. అందు సింహాచలమాహా

త్యములో, గవి తనవంశవర్ణనము చేయుచుఁ బెద్దతమ్ముఁడగు సింగ
న్ననుగూర్చి చెప్పిన పద్యముల నెందుదాహరించుచున్నాను—

క. నాతమ్ములు సింగనయును

ఖ్యాతయశుఁడు జగ్గనయును ఘనతరసుగుణ

వ్రాతాంకుఁడు సూరనయును

భీతారిసమూహు లగుచు వెలసిరి సిరులన్.

సీ. వక్రించుచందంబు వదలక మూఢత నలరెడు సుగమంత్రి నపహించి
సానులంగూడి యింపూని బుధేంద్రుని గననోడు నచలపుంగవునినెంచి
శ్రుతిదూరుడై చరించుచు రెండునాలుకల్ గలిగియుండెడి

భోగికులునిఁ దెగడి

భంగంబు నొంది యేపట్టున నడలెడు రత్నాధివాసుఁ దిరస్కరించి

ప్రజ్ఞ చే గౌరవమున వాక్పాటవమున

భూరిగాంభీర్యమున జనుల్ పొగడెగడె

గూచి మంచ్యస్వయాంభోధికుముదహితుఁడు

శిష్టహితతంత్రిగంగయసిఁగమంత్రి.

కవియొక్క జన్మనంతర్వరమేవో తెలియదుగాని యితఁడు రచి
యించిన గ్రంథములలో నెల్లను మొదటిదగు రుక్మిణీపరిణయము—

ఉ. ఆరయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రగుణాంగచంద్రులం

బేరగుమన్మథాబ్దమునఁ బ్రేమఁ బ్రబంధ మొనర్చి మీకీటుల్

చేరికతో సమర్పణము చేసితి మీకృతి యాతిమిప్రహ్లా

తైక్రవమిత్రతారకముగా భుచిఁ జెల్వగుఁగాత శంకరా.

అను పద్యముబట్టి శాలివాహనశకము ౧౬౩౭ వ సంవత్సరము
మన్మథాబ్దమునకు సరియైన హూణశకము ౧౭౧౫ వ సంవత్సరమునందు
జేయఁబడిన దగుట నిశ్చయమయినందున, కవి యప్పటి కిరువదియైదు
సంవత్సరముల ప్రాయమువాఁ డయినపక్షమున ౧౬౯౦ వ సంవత్సర

ప్రాంతమునఁ బుట్టినవాడై యుండవచ్చును. అచ్చతెలుఁగు రామాయణములోని—

గీ. మునుపు మాకీవె భళ్ళాణుఁ డనెడితేని

కతయురుక్మిణి పెండిలికతయుబొబ్బ

మెకపుగుబ్బలికతయు మేల్మీఱనీల

పెండి కతయును గబ్బముల్ పేర్మిఁగూర్చి—

అను పద్యమునుబట్టి భళ్ళాణరాజచరిత్రము రుక్మిణీపరిణయము కంటే ముందుగా రచియింపఁబడినట్లు భ్రమ కలుగునుగాని నిజ మారయఁగా రుక్మిణీపరిణయమును రచించిన తరువాతనే కవి రాజశేఖరవిలాసమును నామాంతరముగల భళ్ళాణచరిత్రమును రచించి నట్లు పెక్కు నిదర్శనములవలన స్పష్టమగుచున్నది. రుక్మిణీపరిణయమునందుఁ గవి తా నావఱకు గ్రంథము లేవియుఁ జేసియున్నట్లు చెప్పుకొనలేదు. కవిచేత రచియింపఁబడిన మూడవగ్రంథమగు సింహచలమాహాత్మ్యము నందు—

గీ. ప్రతిభమీఱంగ రుక్మిణీపరిణయంబుఁ

గలువహారమగు రాజశేఖరవిలాస

మును మఱియుఁ జాలదండకములును శతక

ములును రచియించి కృతులు శంభునకు నిడితి.

అని కవి రుక్మిణీపరిణయమునే మొదట, జెప్పియున్నాడు. లక్షణసారసంగ్రహము, రసికజన మనోభిరామము మొదలయిన గ్రంథము లన్నిటిలోనుగూడ కవి మొట్టమొదట రుక్మిణీపరిణయమునే పేర్కొని యున్నాడు. కవి యేహేతువుచేతనో రుక్మిణీపరిణయము చేసినతరువాత జేసిన అచ్చతెలుఁగురామాయణము నీలానుందరీపరిణయము లోనుగా గలపుస్తకములలోఁ దా నాపుస్తకములను జేసి ముగించినకాలమును వేసికొనలేదు.

తిమ్మకవి గోదావరీమండలములోని పితాపురసంస్థానములోని
దైన కందరాడ గ్రామమునకు కరణము. ఇతఁడు కందరాడగ్రామవాసుఁ
డయినట్లు లక్షణసారసంగ్రహములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియ
వచ్చుచున్నది—

సీ. కొండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుఁడఁ గూచిమంచ్యన్వయాంబోధినీహారకరుఁడ
గంగనమంత్రితేఖరునకుఁ బరమపావనియగులచ్చమాంబకును సుతుఁడ
వెరవొప్ప రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబునీల పెండ్లి
కథయును రాజశేఖరచిలానమునచ్చ తెనుఁగురామాయణంబును

మొదలగు

కృతులు రచియించి పార్వతీపతికి భక్తి
తోడ నప్పన మొసఁగినవాఁడఁ గంన
రాడపురసంస్థితఁడఁ గడుఁబ్రోడ నేను
దిమ్మకవిచంద్రుఁడను జగద్విదితయశుఁడ.

ఈయన గ్రంథములుచేయ నారంభించిన కాలమునందు పీఠికా
పురసంస్థానమునకు రావు మాధవరాయనృపతి ప్రభువుగా నుండెను.
'ఈవిషయము రుక్మిణీపరిణయములోని యీపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చు
చున్నది—'

సీ. చక్రవాళాహార్యజలధితుల్యోన్నతప్రకాశపరిఘావిరాజితంబు
సాంద్రముక్తాసాధచంద్రశాలానేకభర్మవిర్మితహార్యశేర్మదంబు
కర్తసైంధవాందోళికాధేనుధనధాన్యవనదేవగృహసరోవర్ణితంబు
విమలచాతుర్వర్ణ్యవిద్వత్కవిశ్రేష్ఠ భటనటామాత్యవిస్ఫారితంబు
రాజమహేంద్రవరదుర్గరాజ్యభూరి
భారసంభరణాశ్రాంతభాసమాన
రావు మాధవనృపపరిరక్షితంబు
భోగనికరంబు పీఠికాపురవరంబు.

ఈరావు మాధవనృపతియే కొన్నిగ్రంథములు రచించిన యనంత
రమునఁ గవికిఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము నిచ్చినట్లు రసికజనమనోభిరామ
ములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ గనఁబడుచున్నది—

సీ. నిఖిలవిద్యాభ్యాససిపుణుఁడు మత్సరహోదరుఁ డగుజగన్ త్రవితనయులు
ఘనులుతిమ్మనయుసింగనయునుతేఖక పాఠకులై కృతుల్ప్రబలఁజేయఁ
బేర్చిఁగాంచినవాడఁ బీతపురప్రాజ్యరాజ్యాధిపత్యవిరాజమాన
భూరివై భవుఁడు సద్భుతపరాక్రముఁడును దానకళాధురంధరుఁడునై న
రావు నీలాద్రిమాధవరాయనృపతి

చేతఁ గవిసార్వభౌమ విఖ్యాతబిరుద
మందినఘనుండఁ దిమ్మమాహ్వయుఁడ నేను
విమలతరభక్తి మదిలోనవిస్తరిల్ల.

కవి పీఠకాపురసంస్థానములో నుండినవాడయినను తనగ్రంథములు
వేనిని సరాంకితము చేయక యిష్టదేవతయైన కుక్కుటేశ్వరస్వామి కే
యంకితము చేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు రుక్మిణీపరిణయమును రాజశేఖర
విలాసమును జేసినతరువాత రాజు తనకొక గ్రంథము సంకితముచేయ
నడిగినట్లును కవి యట్లుచేయ నిష్టములేనివాఁ డయిచట్టును సింహాచల
మాహాత్యములోని యీపద్యమువలన నూహింపఁదగియున్నది—

క. నృపులకుఁ గావ్యం బొసఁగిన
నవవర్గం బిడఁగఁగలరొ యటుగాకున్న
ద్విపతురగభూషణాంబర
తపనీయాదికముచేతఁ దనుపంగలరొ.

సీ. ద్విజపుంగవులకుఁ బ్రవేశింపఁగారాని
పృథుగృహాంతరములఁ బ్రేమనుండి
కృత్యంతధర్మపద్ధతు లెన్ని యెఱుఁగక
ధరణిపై నడువఁ బాదములు లేక

దుష్ప్రియల్ చేయుమంత్రులు చెప్పినటులె మీ
 అకనటింపుచుద్విజ్ఞాప్తికలుగలిగి
 వితతంబుగా వక్రగతులచే బాదలుచు
 బూని యేప్రాద్దును బుస్సు రనుచు
 గాఢరోషవిషానలోద్ధారిఘోర
 వక్త్రములుగల్గి దుర్మదవర్తు లగుచు
 జెలఁగుచుండెడు భోగిరాజులభజనపఁ
 గుటిలతరబుద్ధి నెవ్వఁడు కోరఁగలఁడు ?

*

*

*

*

క. పనిపూని తుచ్చభోగం । బునకై కొఱగానిజనులఁ బొగడుటయెల్ల
 గనుఁగొన నిహపరదూరంబని తలచి వినిర్బలాంతరంగుడ నగుచున్.

ఈయన శివభక్తుడయి తాను జేసిన గ్రంథముల నన్నిటిని
 పితాపురమునందలి కుక్కుటేశ్వరస్వామికి యంకితము చేసినను, ఒక్క
 సర్పపురమాహాత్మ్యమును మాత్రము రాజానుగ్రహము నపేక్షించి
 కాఁబోలును కవిసార్వభౌమబిరుద మందినతరువాత సర్పవరమందలి
 భావనారాయణస్వామి కంకితముచేసెను. ఈ సర్పవరము పితాపురపు
 రాజుల గురువులగు వైష్ణవస్వాములకు నివాసస్థలమయి పీఠికాపురము
 నకు సమీపమున నున్నది. కవిమాత్రము సర్పపురమాహాత్మ్యములో
 భావనారాయణస్వామి తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి యిట్లానతిచ్చి
 నట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు—

నీ. ప్రాథిమై రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
 కథయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుంగురామాయణంబు
 సారంగధరనరేశ్వరచరితంబు సప్తార్ణవసంగమాహాత్మ్యకంబు
 రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహము నింపారఁ గూర్చి

కృతులు శంభుని కిడినసుకృతిచిసీచు
ప్రతిభమెఱయంగనొక్కసత్కృతియొనర్చి
మాకు నర్పణచేయు నెమ్మదిదలిర్పఁ
తిమ్మకనిచంద్ర ముదితసుధీకు లేంద్ర.

తనకు మా పేశ్వరాచారవృత్తి నుపదేశించిన శైవుడగు దెందు
లూరి లింగనారాధ్యుని

క. చిరభక్తిం బొగడెద మ | ద్దురునాథుం దెందులూరికులపాననునిన్

గరుణానిధి నవరాంతక | హరమూర్తిని ఘనమి లింగనారాధ్యమణిన్.

ఇత్యాది బహుపద్యములతో బహుగ్రంథములయందు స్తుతించి
శివభక్తుఁ డయినను, కవి తాను కేవల శివమతస్థుఁడుగాక శివకేశవులకు
భేదము లేదని భావించెడి యద్వైత మతస్థుఁడయ్యుండెను. కవి తాను
కట్టకడపట రచించిన శివలీలావిలాసములో నిందు క్రిందఁ బొందుపఱి
చిన పద్యమునందుఁ దాను జేసినపుస్తకముల నన్నిటిని బేర్కొని
యున్నాఁడు—

సీ. ప్రతిభమైరుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
కతయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుంగురామాయణంబు
సారంగధరనృపచరితంబు సాగరసంగమాహాత్మ్యంబు రంగుమీఱ
రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహమును సర్వపురస
మంచితక్షేత్రకథనంబు మఱియుఁబెక్కు
శతకదండకసత్కృతుల్ ప్రతిభఁగూర్చి
యుల్లములరారఁ బార్వతీవల్లభునకు
భక్తి నర్పణ చేసినభవ్యమతిని.

ఈ గ్రంథములలో సారంగధర చరిత్రమును సాగరసంగమాహా
త్మ్యమును నాకు లభింపలేదు. అవి చిన్న గ్రంథములని కవివంశములోని
వారొకరు నాతోడఁ జెప్పియున్నారు. ఈ కవి కవిత్వములో నచ్చతెనుఁగు

పదము లధికముగా నుండును. కష్టపడి మొట్టమొదట యాననకాలము నందు శృంగార ప్రధానముగా రచించిన దగుటచే రుక్మిణీపరిణయము నందే కవి యెక్కువ ప్రౌఢిమను జూపియున్నాడు. కవికృష్ణములయిన బహుగ్రంథములు పురాణపాకమున రచింపఁబడినవి. శ్లేషములును శబ్దానుకారములును విశ్లేషముగా నుండినను, కవిత్వమునందగ్భత కల్పన లంతఁగాఁ గానఁబడవు. మొట్టమొదట రచింపఁబడిన గ్రంథము లలో నదంత స్త్రీ నాచకి పదసంధులు లోనుగాఁగల కొన్ని దోషములు కనఁబడుచున్నను, అటుపిమ్మటఁ జేసిన గ్రంథములు నిర్దుష్టములుగా నున్నవి. కవి యితరగ్రంథములను రచించిన కాలపరిమితినిబట్టి విచారింపఁగా, ౧౭౧౫ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయము ౧౭౧౦ వ సంవత్సరమునందారంభింపఁబడి సంవత్సరమున కొక్కొక్కనూశ్వాసము చొప్పున నయిదాశ్వాసములు నయిదు సంవత్సరములలో రచింపఁబడినవి చెప్పుట సత్యమున కంతదూరముగా నుండదు. కవన మారంభించి యొకటిరెండు శతకములను జేసి గ్రంథ రచనకుఁ బూనునప్పటికే గవికిరువది సంవత్సరముల వ్రాయుముండుననుటయు సంతగా తప్పు కానేరదు. కవి తరువాత రచించిన రెండవ గ్రంథమగు రాజశేఖర విలాసము మూడాశ్వాసములును మూడు సంవత్సరములలోఁ జేసినపక్షమున, ఆ పుస్తకమును ౧౭౧౮ వ సంవత్సరమున ముగించియుండవచ్చును. మూడవగ్రంథమగు సింహాచల ఘహాత్మ్య మయిదాశ్వాసములు నయిదు సంవత్సరములలోఁ జేసినయెడల, ఆ స్థల పురాణము ౧౭౨౩ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. కవిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములలో నాలవనియు నచ్చతెలుఁగు కావ్యములలో మొదటిదియైన నీలాసుందరీ పరిణయము మూడాశ్వాసములును మూడు సంవత్సరములలో రచింపఁబడినచో, అది ౧౭౨౬ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. అయిదవగ్రంథమగు నచ్చతెనుఁగు

రామాయణ మాఱుకాండములు నాఱుసంవత్సరములలోఁ గూర్చఁ బడిన పక్షమున, అది ౧౭౩౨ వ సంవత్సరమునందు సమాప్తి నొంది యుండును. ఈ యచ్చ తెనుగుకావ్యముల రచనచేత, గవి కభినవ వాగనుశాసనబిరుదము వచ్చెనని చెప్పుదురు. ఆటవ గ్రంథమగు సారంగ ధర చరిత్రమును రెండుసంవత్సరములలోఁ జేసెనేని, అది ౧౭౩౪ వ సంవత్సరములో పూర్తియైయుండును. ఏడవది యగు సాగరసంగమాహా త్మ్యము రెండుసంవత్సరములలోఁ జేయఁబడినయెడల, ౧౭౩౬ వ సంవత్సరమున సంపూర్ణమయి యుండును. ఎనిమిదవగ్రంథమగు లక్షణసార సంగ్రహము

గీ. శాలివాహనశక వర్ష సంఖ్యకరర
సాంగ శశిసంజ్ఞసలరు రౌద్ర్యబ్రమునను
భాద్రపదశుక్ల పంచమివటకుఁ బూర్ణ
మయ్యె నీకృతి నీపేర నగనుజ్ఞేశ.

అని శాలివాహనశకము ౧౬౬౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౭౪౦ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడినదని కవియే చెప్పియున్నాఁడు. మూడాశ్వాసములుగల యీలక్షణగ్రంథమును రచి యించుటకుఁ గవికి ౧౭౩౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని నాలుగు సంవత్సరములు పట్టియుండును. చంద్రసాలెములోనున్న యీకవివంశ మువారి యింటఁ గలపుస్తకములను వెదకింపఁగా నందు భారతాదులును లక్షణవిషయకగ్రంథములునుదక్క విశేషగ్రంథము లేవియుఁ గానఁబడ నందునను, లక్షణసారసంగ్రహములో లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడిన ప్రబంధాదులలోని పద్యములు చాలవఱ కీతరపూర్వలక్షణగ్రంథము లలో నున్నవే యగుటచేతను, కవి యీగ్రంథరచనమునందు భారత రామాయణములను మఱికొన్ని ప్రబంధములను మాత్రమే శోధించు

నట్లు తోచుచున్నది. అందుచేత గ్రంథపరిసమాప్తికి నాలుగు సంవత్సరములు చాలును.

గీ. శైలుఁగు కు మున్న లక్షణంబులు మహాక
వీశ్వరుల్ పెక్కు రచియించి యిడి రికేల
కూర్పవలెనన్నఁ బ్రాథిమకొఱకునాకుఁ
దెలిసి తెఱంగుఁ దగఁగొంత తెలియఁబఱుతు.

అని కవి లక్షణసారసంగ్రహమునఁ బూర్వలక్షణగ్రంథములలో లేని నూతనవిషయములను గొన్నిటిని జేర్చినట్లు చెప్పియున్నాడు. కొన్ని విషయములను గవి క్రొత్తగా శోధించి చేర్చెననుటకు సందేహములేదు. శొమ్మిదవగ్రంథముగు రసికజనమనోభిరామ మనెడి యాతాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించుటకు గవికి ౧౭౪౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమువఱకు పదిసంవత్సరములు పట్టినది.

సీ. * * రసికజనమనోభిరామం బనెడుపేరఁ దెనుఁగున శాలివా
హనశ కాబ్దములఁ గరగిరిరసభూసంఖ్యఁ దద్దయువఱలు
ప్రమోదూతవత్సరమున నీ ప్రబంధంబు రచియించి
నీకొసఁగితి.

అని కవి రసికజనమనోభిరామమును దాను శాలివాహనశకము ౧౭౭౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమున రచియించినట్లు చెప్పెను. ఈ కవి యీ గ్రంథమును బహుపుస్తకములు శ్రమచేసి తన ప్రాథిమ సంతను జూపి వసుచరిత్రమువలె నుండవలెనని దాని ననుసరించి చేసెను. అందుచేతనే కవి యీ గ్రంథాదియందు—

సీ. బహుపురాణములుప్రబంధముల్లక్షణశాస్త్రముల్వివిధకోశములునాట
కము లలంకారశాస్త్రములును శోధించి ప్రాథిమై నేతత్ప్రబంధ మేనొ
నర్చెద * * * * *

అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అయినను వసుచరిత్రమునందుఁగల ప్రాథమిలోను సారస్వములోను శతాంశమైనను రసికజనమనోభిరామము నకు రాలేదు. అన్యోన్య తారతమ్యము తేటపడుటకయి యుభయ గ్రంథములనుండియు సమానవిషయములను బెలుపు పద్యములను గొన్నిటి నింకఁ జూపెదను. వసుచరిత్రములో గిరికాదేవిని గూర్చుట కయి రాజుచేతఁ బంపబడిన దూత పోయి సఖీజనమధ్యమున నున్న కన్నియను జూచి సమయోచితసరసాలాపములతో ముచ్చటించి యామె చెలికత్తెల చేతనే—

ఉ. ఇన్నగరాజుఁ జూడ వసుధేశ్వరుఁ డెన్నఁడు వచ్చు వచ్చి యీ
క్రొన్ననతీవజ్రంపములకోసకు నెన్నఁడు డిగ్గు డిగ్గి యీ
కన్నియఁ గన్నులారఁ గుతుకంబున నెన్నఁడు గాంచుఁ గాంచి తా
నెన్నఁడు గారవించుఁ జెలు లెన్నఁడు కాంతు రభీష్టసంపదల్.

రాజు నిమిత్తమయి ప్రార్థించునట్లుచేసి నేర్పుతో కార్యసంఘటనము చేయఁగా, రసికజనమనోభిరామములో బ్రయురాలి నిమిత్తమయి రాజుచే బంపబడినదూత యామె కడకుఁబోయి—

చ. పలుకులు వేయు నేటి కింక భావభవప్రతిమానుఁ డైనయా
చెలువునితోడుతం జెలిమి చేకుట కున్న నయారె నీమెయి
గల యెలజవ్వనం బడవిగాచిన వెన్నెలగుమ్ము ముద్దులే
జలుకలకొల్కి నాపలుకు చిత్తమునం దలపోసిచూడుమా.

అని చెప్పి యామెచేత,

చ. అవునవు మంచిప్రోడవె బళా యళు కించుక లేక మాసినీ
నివహనభాగ్రభాగమున నిల్చి వినం గొఱగానివాక్యముల్
తవిలి వచింపఁ జాగితివి తాళుదుమే మటియొక్కఁడైన దూ
తవు నిను నేమియుం బలుక ధర్మము కాదని యుంటి మిత్తటిక.

అని చీవాట్లుతిని తనప్రభువువద్దకు మరలి వచ్చెను.

చ. కటకట మమ్ము నొక్కత్రుటికాలముఁ బాయనిదాస వొంటిమై
 వెటువలె వచ్చి తమ్మ చెలి యిచ్చటివేకపుఁదేనెవాక లీ
 వెటువలె నీది తమ్మ తెరు వెల్లను బుహ్పడి నీపదాంబుజం
 బెటువలె నోర్చె నమ్మ తరుణీ తగు నమ్మకడిందిచ్చె దముల్ — పసుచ.

ఉ. కొమ్మరొ నుమ్మరంపువెతఁ గుందుచు నీ లెడఁబాసి యిమ్మెయిన్
 మమ్మటచేసి యొంటిగ వనంబున కేటికి వచ్చితమ్మ నె
 త్తమ్ములగేరునీమృదుపదంబులు కందెఁ గదమ్మ మేలు మే
 లమ్మకచెల్ల నీబలుగయాళితనమ్ములు చెప్పఁ జిత్రముల్ — రసికజ.

ఈ పుస్తకమునందు స్త్రీ వర్ణనములు మొదలయినవి వెట్టిగాఁ జేయఁబడినవి. ఈ శృంగార ప్రబంధముచు రచియించిన కొంతకాలము నకుఁ గవి వీధినిబడి పోవుచుండఁగా నొక వేశ్య చూచి రసికజనమనోభి రామముచు జదివియున్న దగుటచే సంగలి రసికముద్ర కానందించి వలచి వచ్చి పైఁబడి కవిని కౌఁగిలించుకొనఁగా నతఁడు పెడమొగము పెట్టె ననియు, అందుపయి నా సరసురాలు

చ. చతురులలోన నెంతయును జాణ వటంచును నేను గౌఁగిలిం
 చితీ నీటు మాటుమో మిడఁగఁ జెల్లనె యోరసికాగ్రగణ్య
 అని యాశుకవిత్వము చేసి యడుగఁగా,

అద్భుతమగునట్టి బంగరపుబొంగరపుంగవఁబోలునీకుచ
 ద్విత్వము తొమ్ము నాటియలవీపునదూసెనటంచుఁజూచితిన్.

అని కవి పద్యముపూరించి యుత్తరమిచ్చెననియు, చెప్పు వాడుక యొకటి కొంతకాలమునుండి కలదుగాని యిదియు రసికత్వమున కెల్లను జారత్వమే ముఖ్యమని భావించెడి యపూర్వ పండితులచే నితర కవుల యందారోపింపఁబడినరీతి యసత్యకల్పనమే యనుటకు సందేహములేదు. రుక్మిణీపరిణయమును ముగించునాటికిఁ గవి కిరువదియైదు సంవత్సరము

లున్నచో నిప్పటి కాలని కరువది సంవత్సరములు దాటియుండవలెను. కులవృత్తిదోషముచే నెంత సిగ్గునిడిచినదయినను పట్టపగలు నట్టనడివీధిలో నడుచుచున్న ముసలి రసికుని బయిఁబడి పడుచు పడుపుపడఁతి యెల్లఁజూచుచుండఁ గౌఁగిలించుకొన్నదనుటకంటెఁ బరిహాసాస్పదమయిన విరుద్ధపు మాట మఱొకటి యుండదు. పదనదియగు మాడాశ్వాసములు గల సర్పపురమాహాత్మ్యము తరువాత నాలుగు సంవత్సరములలో ౧౭౫౪ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడినది.

పదునొకండవదియు కట్టకడపటిదియు సగు శివలీలావిలాసమును రెండాశ్వాసముల గంధము మఱి రెండేండ్ల కు గీ. శాలివాహ శకవర్ష సంఖ్య వసున
గాంగశశిసంజ్ఞ నలరుధాతాబ్దమునను
దగరచించిన యీకృతి ధరణియందు
నానుధాకర తారార్కమగుచునుండు.

శాలివాహనశకము ౧౭౭౮ వ సంవత్సరమునకు సరి యైన ౧౭౫౭ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినది. అటుతరువాతఁ గవిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథము లేవియుఁ గానరావు. ఆరంభదశలో రచియింపఁబడిన కుక్కుటేశ్వరశతకము మొదలయిన కొన్ని శతకములను దండకములును గలవు. శివలీలావిలాసము ముగిసిన యల్పకాలములోనే కవి హఠాత్కగతుడయ్యెను. కాబట్టి యతఁడు ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము నందు మృతినొందెనని యించుమించుగా నిశ్చయముగానే చెప్పవచ్చును. అందుచేతఁ గవి దాదాపుగా డెబ్బది సంవత్సరములు జీవించి నుమారు నలువదియైదు సంవత్సరములు గ్రంథరచనయుదుఁ గడిపినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈ కవికి సంతతిలేదట. ఈ కవియొక్క కడపటికాలములో సింగ్గీషువారికిని ఫ్రెంచివారికిని యుద్ధములు జరగినందున కందరాడ మీఁదుగా రాకపోకలు చేయుచువచ్చిన సేనలదాడికి వెఱచి

యా గ్రామము విడిచి చంద్రమపాలెము నివాసముగా నేర్పటచుకొనెను. ఈ కవివంశమువారిష్టటికిని చంద్రమపాలెములోనే యున్నారు. ఆంధ్ర నామసంగ్రహముచేసిన పైడిపాటి లక్ష్మణకవి, కన్నప్పచరిత్రము చేసిన కంచిరాజు సూరయ్య, శివజ్ఞానదీపికనుజేసిన కవిలోకబ్రహ్మ, ఇందుమతీ కళ్యాణముచేసిన యంగర బసవయ్య, ద్వాదశ రాజచరిత్రచేసిన కట్టవరపు చిట్టమరాజు, ద్విపద రుక్మాంగదచరిత్రముచేసిన రామయ భాస్కరుడు మొదలగు కవు లీకవికిఁ బూర్వమునందుండినట్లు లక్షణసారసంగ్రహ ములో నియ్యబడిన లక్ష్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కవి యొక్క శైలిని జూపెను పద్యములఁ గొన్నిటి నిందుదాహరించు చున్నాను—

రుక్మిణీ పరిణయము.

- ఉ. సారము ముద్దుఁబల్కు ఘనసారము నిద్దపుమేనితావి కా
సారము నాభిరంధ్రము విసారము తేటమిటారిచూపు శ్రీ
కారము కర్ణయుగ్మము చొకారము నవ్వుమొగంబు షట్పదా
కారము కొప్పు సన్నధువికారము మోవి వధూలలామకున్. ఆ. ౨.
- ఉ. కౌను చలింప నిద్దపు మొగంబునఁ జెమ్మటముంప గంకణ
ద్వానము లింపునింపఁ గరతాళగతు ల్పచరింప హారముల్
పూసినటింప నూర్పుసాలపు న్వలితెమ్మర లంకురింపఁగాఁ
జానయొక్కరు రుక్మిణికి సంపఁగినూనెఁ దలంపె నేర్పునన్. ఆ. ౫.

రాజశేఖరవిలాసము.

- శా. ఏరాభూవర మాకుఁ గాంచనతురంగేభాంబరాందోళికా
భూరిశ్యందనమందిరోపవనసద్భూషామణి శ్రేణులున్
బే రెన్నందగుపల్లెలుం బడుపులుక్ లెక్కింప. కర్ణంబులున్
ఈరా కోరికతీట మీట కీక నీవెంతేనియుక్ ధీరతన్. ఆ. ౧.

ఉ. అయ్యోడఁ జెల్లమాంబ విభునానతి గైకొని వాఁడిచూపు లొ
య్యొయ్యసమీత తేనగవు లొప్పుగఁ జెక్కులఁబాట తీపిమై
బయ్యెదజాట ముద్దునునుబల్కులు చెల్వలరార నవ్విటుం
జయ్యనఁ జేరి మ్రొక్కి నెఱజాణగు పెల్ల నెఱింగి రంగుగన్. ఆ. 3

సింహశైల మాహాత్మ్యము.

మ. వలపుంగొజ్జఁగినీటిశీతలహరీవార్చిందువు ల్చిమ్ముచున్
గలయం గప్పురపుందుమారము మెయిన్ గాటంబుగాఁ గప్పుచున్
బలవద్దర్పకబాణపంక్తులక్రియన్ బైపై విరు ల్గుప్పుచున్
జెలఁగె న్నందనమీరణుండు దితిజశ్రేష్ఠాగ్రభాగంబునన్. ఆ. ౨.

ఉ. అక్కట ! దైత్యనాయకుఁ డహర్నిశయుం దనయాత్మ నెంతయున్
మక్కువమీఱ ని న్మనుచుమాట దలంపక తద్విపక్షునిన్
బెక్కుఁదెఱంగులం గడఁగి పేర్కొనఁజూచెడు చిన్నవాఁడ వీ
వెక్కడ? తత్త్వ మెక్కడ? సహింపఁడునుమ్మునిశాచరార్భకా.ఆ. 3

నీలాసుందరీ పరిణయము.

ఉ. మినుకుఁగడానిబంగరపుమేడల సోరణగండ్ల వెంట రే
ల్చనియెడిరిక్కమొత్తమును జక్కఁగఁజూచి మెఱుంగుబోండ్లు ని
చ్చలు పిడికిళ్ళబట్టి యవి జాఱిచనం దమగోళ్ళు చుక్కలం
చును నెడనిల్చి చేవదలి చూచుచు నబ్బురపోదురందులన్. ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులవింటివాఁడ తిగకన్నులదేవరత్తోడఁబోరి మున్
బన్నము గొంది మేదొఱఁగుపట్టున వెక్కడ డాఁగిపోయె నీ
మన్నెఱికంబు? నేడు కొఱమానినకోయిలచిల్కమూఁకలన్
బన్నుగఁ గూడి చేడియల బాములఁ బెట్టెడు పోటుబంటవై. ఆ. 3.

అచ్చతెలుఁగు రామాయణము.

ఉ. కాయను మేటితప్పు కొడుకాయను నిద్దపుఁబూతమావిమో
కాయనుఁ బంజరంపుఁజిలుకాయను నబ్రపుపోయగంపుఁబ్రో

కాయనుఁ బల్కవేమి యలుకాయనుఁ బంతముతీతెనోటు కై
కాయనునేర యిట్లు దుడుకాయనుఁ మాయఁగఁ గోరికాయచున్.

అయోధ్యా.

చ. జగములతల్లియై పుడమి జవ్వనిగాదిలిపట్టి యైనయి
మ్ముగుదలమిన్నఁ దెచ్చితిని మోస మెఱుంగక నీకు నెవ్వరుం
దగ దిదియంచుఁ దెల్పఁ గలదంటలు గల్గిమిఁజేసి యిట్టికీ
డగపడె నింకనైన విడనాడక రామునిప్రాపుఁ జేరుమి. సుందర.

లక్షణసారసంగ్రహము.

చ. కరములు దోయిలించి కుతుకంబున నిచ్చలుఁ బ్రస్తుతింతు భా
స్వరగుణవంతునిన్ సకలసత్కవిజాలవసీవసంతునిన్
జరకరుణానిశాంతుని విశిష్టజనావనతావిశాంతునిన్
సురతరుమంజరీనిభయకోహరిదంతుని నేకదంతునిన్. ఆ. ౧.

మ. ఘనకారుఁడౌకటాక్ష రాక్షసచమూగంధేభవార్యక్ష స
జ్జనసంరక్షణదీక్ష పాలితసరోజాతాక్ష శక్రాంబుజా
సనముఖ్యామరపక్ష దక్షసవనాంచతోక్రధతామ్రాక్ష యా
చనకప్రాంగణకల్పవృక్ష రిపుశిక్షౌదక్ష మోక్షప్రదా. ఆ. ౨.

రసికజనమనోభిరామము.

మ. తరుమూలంబులపొంతఁ బొంచి సచివోత్తంసంబు పీక్షించె బా
స్వరకార్తస్వరవిగ్రహాన్ సమదచంచచ్చంచరీకాలకన్
శరదిందుప్రతిమానచారువదనన్ జక్రస్తని నివస్సుర
త్సరసీజాతదళాయతాక్షి నొకకాంతాలోకచూడామణిన్. ఆ. ౩.

మ. నవనాదిక్రియల న్సుధాంధులను మెచ్చుంజేసి ధన్యాత్ములై
నవిశేషజ్ఞుల కబ్బుఁగాక యకటా నా కేటికింగల్గు ని
స్సృవనాతీతవిలాసవిభ్రమకళాభూరివ్రభాంచన్మరు
ద్ధవళాక్షీమధురాధరాధరసుధాధారాసరిద్ధోరణుల్. ఆ. ౪.

సర్వపుర మాహాత్మ్యము,

- మ. సరసీనిర్మలసీరబిందుకణముల్ సమ్యగ్గతింబూని వి
స్ఫురదారామలతాంతసౌరభరజఃపుంజంబుఁ గైకొంచు ని
ర్భరమందాసిలశాబకప్రకరముల్ షల్పాఱు నక్కోనలోఁ
దిరుగుం బాంధజనశ్రమాఘహరణోద్వృత్తిం బ్రకాశింపుచున్. ఆ. ౨
- ఉ. నీకరుణావిలోకముననిల్పినచోఁ గులహీనుఁడున్ హయా
నేకపహేమచామరమణీరమణీయవిభూషణాదికా
స్తోకవిభూతి చెంది పరిశుద్ధకులుం డన మించు లేనిచో
నాకనివాసుఁడున్ వెతల నందుఁగదమ్మ జగత్కుటుంబిన్. ఆ. 3.

శివలీలావిలాసము.

- ఉ. అంగదముద్రికావలయహారలలాటిక లెమ్మె నెమ్మెయిన్
రంగులు గుల్కఁ గ్రొందగటునాడెపుఁబావడ సొంపునింప మే
ల్బంగరుగిల్కుటందియలు బాళిగ నంధ్రులఘభృఘశృఙ్ఖనన్
గంగ యనుంగులం గలసి కౌతుకలీలలఁ గ్రీఢ సేయుచున్. ఆ. ౧.
- ఉ. కన్నులుమూయుఁ ద్రుళ్ళిపడి గ్రక్కునదిక్కులురోయు నూరకే
సన్నలుచేయుఁ బై వలువ చయ్యననవ్వలఁద్రోయు మింటిపై
వెన్నెలగాయుచందురుని వేడికిఁ దాఁ బెడఁబాయు నద్దిరా
చిన్నెలజంగమప్రభునిచిత్తవికారము లెన్నఁజిత్రముల్. ఆ. ౨.

13. వక్కలంక వీరభద్రకవి

ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి జగ్గకవుల కాలములోనే పితాపుర
మునందుండి మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగన్నవాఁడు. కూచిమంచి తిమ్మకవివలెనే
యితఁడును దెందులూరి లింగనారాధ్యుని శిష్యుఁడయి తన వాసవదత్తా
పరిణయమునం దాతని నిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు—

సీ. అంభోధివలయితకుంభిరీజసనుతదంభశాంభవకళాజ్యంభితములు
నందివాహపదారవిందనిశ్వాసమరందసంపాదనేందిందిములు
స్వేక్షణాదరనరాధ్యక్షలక్షీప్రదానక్షమసామ్రాజ్యదక్షిణములు
ఊహాఫదాత్మబోధాహతస్వాంతసందేహాలీలాపశ్యతోహరములు
ధీరతాగుణమణిహారి దెందులూరి
లింగగురువరసత్కృపాపాంగవీక్ష
ణములు సతతంబు శుభసిదానంబులౌచు
శిష్టజనముల దయను రక్షించుఁగాత !

ఈకవి గౌరీకళ్యాణ మను నామముతోఁ గాళిదాసకృతమయిన
కుమారసంభవమును చెలిగించుటయేకాక సుబంధకవి విరచితమయిన
వాసవదత్తను వాసవదత్తాపరిణయమును పేరితో నాంధ్రీకరించి దానిని
పీఠికాపురాధీశ్వరుఁడయిన రావు మాధవరాయసింగారి కంకితముచేసెను.
పద్మనాయకకులసంభవుఁడైన శ్రీరామచంద్ర మాధవరాయశృపాలుఁడు
తన్ను బిలిపించి వాసవదత్తను దెనిఁగింపనడిగిన కథను కవి వాసవదత్తా
పరిణయమునం దిట్లు చెప్పికొనియున్నాడు—

శా. శ్రీమచ్ఛంద్రకళాకిరీటపదరాజీవద్వయీభావనా
సామన్యోద్ధితవాక్ప్రపంచఘటనాచాతుర్యవిద్వజ్జన
స్తోమానందదశేముషీనిజవిలాసు న్వక్కలంకాన్వయన్
బ్రేమా ద్యాస్పదు వీరభద్రుని ననుం బిల్పించి యుప్పొంగుచున్.

క. తాతలతరముననుండియు | నీతనిజనకుండు మనకు హితుఁడు కవీంద్రుం
డీతనిచేతం గృతి వి | ఖ్యాతిగఁగై కొందు ననుచు హర్షం బొదవన్.

గీ. సవినయంబున సముచితాసనమునందు
నంతికంబునఁ గూర్చుండ నాజయొసఁగి
మందహాసాంచితముఖారవిందుఁ డగుచు
నతిదయాస్ఫూర్తి నిట్లని యానతిచ్చె.

క. శ్రీవెలయ నుభయభాషల | నీవలెగృతిఁజేయఁగలరె నేటికవీంద్రుల్
భూవిశ్రుతకవితావి | రాభవయశస్సాంద్ర వీరభద్రకవీంద్రా.

నీ. మీతాత లోకవిఖ్యాతభాషాఖల శేషాహి యాచంద్రశేఖరుండు
మీతండ్రి చాటువాగాతతచిత్రప్రబంధకల్పనశాలి భాస్కరుండు
మీతల్లితండ్రి పురాతనసత్కవినాథుల కెన విశ్వనాథసుకవి
మీమేనమామ సుత్రామవై భవుఁడుసద్యఃకృతిమతి వేంకటాద్రిసుకవి
చదువకయె శ్రీసతీశప్రసాదగరిమ
బాల్యమునను గుమారసంభవము తెనుఁగు
చేసి కవు లెంచఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెంది తీవు
కలరె నీసము లాధునికులు కవీంద్ర.

ఉ. అత్యలఘుక్రియానిపుణుడై ధరణీతల మేలు విక్రమా
దిత్యసభాంతరంబునఁ బ్రతిష్ఠితుడై ఘనధీసమగ్రతన్
సత్యవతీతనూభవునిజాడఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కి నవ్యసా
హిత్యమునన్ సుబంధుసుకవీంద్రుఁడు ప్రస్తుతిఁగన్నవాఁడిలన్.

గీ. ఘనతరమనీష నమ్మహాకవివరుండు
ప్రతిపదశ్లేషగద్యప్రబంధ మత్యు
దారతను జెప్పి వాసవదత్తయనఁగ
నార్యులొకథ కడుచోద్య మనిరి సభను.

మ. స్తవనీయంబగు తత్కథాక్రమము భాషాయోషిదంఘ్రిస్ఫుర
న్నవమంజీరనినాదమేదురనితాంత ప్రౌఢవాగ్దంభనన్
భవదీయోక్తుల నాంధ్రకావ్యముగ వై దర్భీగతిం గూర్పు త
త్కవినవ్యోక్తులు కొన్ని నీకవితకుం గై దండ గావింపఁగన్.

క. వరమతి వాసవదత్తా ! పరిణయమును జెప్పి యీశబంధము విద్వ
త్పరిగణ్యంబుగ మాకుం । దిరముగ నంకితముచేయు ధీరవిచారా.

భర్తృహరియొక్క సుభాషితరత్నావళిని దెనిఁగించిన యేనుఁగు
లక్ష్మణకవి మొదలైన వారీకవిత్వో సమకాలికులు. సమకాలమునం
మన్న కవులు కూచిమంచి తిమ్మకవిని బొగడక యీతనిని బొగడుటచే
దిమ్మకవి కవిత్వముకంటె నీతనికవిత్వమునం దప్పటివారి కధికాదరమున్నట్లు
స్పష్టమగుచున్నది. ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి తనరామవిలాసమునందుఁ
బూర్వకవులను స్తుతిచేసిన పిమ్మట—

గీ. దిట్టకవి విశ్వనాథుఁ బ్రార్థించికొలుతు
నతనినందనుఁ డగువేంకటాద్రికవికి
వాక్యపూజలు గావించు వక్కలంక
వీరభద్రుని భావించు గౌరవమున.

అని యీవీరభద్రకవిని బేర్కొని యున్నాఁడు. ఆకామునం
మండిన యీదరపల్లి భవాని శంకరకవియు, దాను దెనిఁగించిన ధర్మ
ఖండములో—

మ. హరితుల్యుం డగురావుమాధవ నృపాలాగ్రేసరున్ గావ్యచా
తురి మెప్పించి తదీయసత్కృప సిరు ల్తోరంబుగాఁ బొంది బం
ధురతేజుండగు వక్కలంకకులపాథోరాశిరాకాసుధా
కిరణుండై తగు వీరభద్రసుకవిం గీర్తింతు నా నెచ్చెలిన్.

అని వీరభద్రకవిని బ్రశంసించి యున్నాఁడు. సమానకాలమువా
రిట్లు మెచ్చుటచేతనే యీకవి యసమానకవిత్వప్రౌఢిమ గలవాఁడని తేట

పడుచున్నది. ఈవీరభద్రకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుడు; భార
ద్వాజగోత్రుడు; భాస్కరకవి పుత్రుడు; చంద్రశేఖరకవి పౌత్రుడు;
ద్విట్టకవి విశ్వనాథకవి చాహిత్రుడు. ఈతనితల్లి జగ్గాంబ; మేసమామ
ద్విట్టకవి వేంకటాద్రికవి. ఈకవి తండ్రితాతలనుండియుఁ బిఠాపురసంస్థాన
మునం దుండినవాఁడు. తండ్రి తరమువారును తల్లి తరమువారునుగూడ
సత్కవీశ్వరులు. ఈకవి మాతామహుడైన విశ్వనాథకవి పెద్దాపుర
సంస్థానస్థాపకుడయిన శ్రీవత్సవాయ ముసలి తిమ్మరాజుగారికిఁ దాను
రచించిన శేషధర్మప్రబంధము నంకితము చేసెను. శేషధర్మరత్నాకర
మునుపేరితో సీగ్రంథమునే రాజమహేంద్ర నివానుడగు కొండయ కొడు
కగు శ్రీనివాసకవియు రచించెను. వీరభద్రకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సర
ప్రాంతమునఱకును జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు తనవార్ధకదశలో
పిఠాపురమును విడిచి వృద్ధగౌతమీతీరమునందున్న ముమ్మిడివరము
ప్రవేశించి సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించి యక్కడనే సిద్ధిపొందెనట.
ఈకవి విరచితగ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించు
చున్నాను—

వాసవదత్తాపరిణయము.

శా. భల్లూకంబులఁ జూచితే తిమిరసంపల్లాలితాంగప్రభో
ద్యలీలక్ ఘననీలనీలఘనసఖ్యం బెప్పుడుం జేయఁగా
వల్లి వేలి తవామలూరువులక్రేవం గొంటుజంటీగలం
దెల్లం గుయ్యడఁ దేనియ ల్లొనెడు భూమిశా విచిత్రంబుగన్. ఆ-౬

శా. ప్రచ్ఛాయస్థలపల్ల వాస్తరణనిద్రాయోగ్యముల్ పాటలీ
గుచ్ఛాకల్మషు న్మనోజ్ఞతరముల్ కూలంకషాభ్యంతర
స్వచ్ఛాంభఃపరిషేనణార్హములు పశ్చాద్భాగసౌభాగ్యముల్
స్వచ్ఛందస్థితి గ్రీష్మవాసరము తెంచం జాల మించెం ధరన్. ఆ. 3.

కుమారసంభవము.

- చ. హరుఁ డఖిలేశుఁ డవ్వనరుహఃక్షితపఃప్రతిఘాతిహేతువై
పరఁగినతత్సపర్యలకు భావమునం గడుమెచ్చి యొప్పెఁ దా
నరయ వికారకారణము లంటిన నిశ్చలతం దనర్చు నె
వ్వరిహృదయారవిందములు వారలె ధీవరు లెంచిచూడఁగన్. ఆ. ౧
- చ. మలయవసుంధరాధరసమాగతబంధురగంధవాహరా
జుల నెదిరించుచున్ వివిధనూనగుళుచ్చరజఃపరంపరల్
కలయఁగఁ జూపు లడ్డుకొనఁగాఁ గను గానక దర్ప మేర్పడన్
జెలఁగి మృగంబు లవ్వినసీమ నటించె మధూదయోన్నతిన్. ఆ. ౨
- ఉ. అన్ను తలంచు రూపము హితాళి తలంచుఁ గులంబు తల్లి దా
నెన్ను నువస్తువుల్ వరుల నేర్పుతటిన్ బురవైరి నెంచినన్
గన్నులు మూడు పుట్టుటయె కానఁగరాదు దిగంబరుండునుం
జిన్నముసొమ్ములేదు తెలిసెం దగఁ డాతఁడు నీకు మానినీ. ఆ. 3.
- ఉ. క్రొత్తలుచేసి గేహములు గోవజవాజిని బచ్చికస్తురిన్
మెత్తిరి గోడ లందుపయి నిద్దపుఁజాయలపాలసున్నముల్
చిత్తరువుల్ లిఖించిరి విచిత్రగతి న్నయనోత్సవంబుగా
నత్తటి నుత్తముల్ ప్రతిగృహంబున శోభనశోభ సంధిలన్. ఆ. ౪.

14. కూచిమంచి జగ్గకవి

ఇతడు సుప్రసిద్ధుఁ డయిన తిమ్మకవి సార్వభౌముని రెండవ తమ్ముఁడు. ఈతని జన్మసంవత్సర మేదో తెలియదుగాని తిమ్మకవికంటె నాలుగయిదుసంవత్సరములు చిన్నవాఁడయి యుండవలసినందున, ఇతఁడు ౧౭౦౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు పుట్టిన ట్టూహింపఁదగియున్నది. ఈజగ్గకవి యిరువది సంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చువఱకును చదువెఱుఁగక యల్లరిమూఁకతో దిరుగుచు కాలము గడపెననియు అప్పుడు వివాహితుఁడయి యత్తవారియింటికి మనుగుడువునకు బోయి మామ గారు తనకుఁ బరమశుంఠ యైనయల్లుఁడు దొరకినందున కనుతాపపడఁగా రోషముచేత దేశాంతరమునకు లేచిపోయి పండ్లెండు సంవత్సరములు విద్యాభ్యాసముచేసి పండితుఁ డయి కవిత్వము చెప్ప నారంభించెననియు, పుక్కిటపురాణ మొకటి కలదుగాని యిది కేవల కల్పితకథయని తోచుచున్నది. ఈకథనుబట్టి యీకవికి కవిత్వము చెప్పనారంభించు కాలమునాటికి ముప్పదిమూడు సంవత్సరముల ప్రాయ మయి యుండవలెను. కూచిమంచి తిమ్మకవి తాను ముప్పదిసంవత్సరముల ప్రాయ మునఁ జేయ నారంభించిన సింహశైలమాహాత్మ్యమునందు దనపెద్దతమ్ముఁడైనసింగన్నను వర్ణించినతరువాత రెండవతమ్ముఁడైన యీజగ్గకవిని గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

క. అతని యనుజన్ముఁ డతులిత

మతియుతుఁడు సమస్త రాజమాన్యుఁడు సుగుణ

న్వితుఁడు సమంచితకవితా

చతురుఁడు జగ్గప్రధానచంద్రుఁడు తనరుక.

క. భోటకలాటకిరాటవ

రాటమరాటాంగవంగరాజన్యవభా

ఝూటనిరాఘాటనట

చ్చాటుకవిత్వాంకుఁ డరయ జగ్గన ధరణిఁ.

సీ. నిరతంబునుడివోనిసిరినిరవొందియుఁ దవుటినిప్పటిమెక్కఁ దలఁపఁడేని
సదమలాచారప్రశస్తి గాంచియువర్ణములు సంకరంబుగాఁ గలఁపఁడేని
ఖలజనసంశిత గావింపుచుండియుఁ బతితుల నెపుడుఁ జేపట్టఁ డేని
యురుపుణ్యవర్తియయ్యును బాడబాశ్రయసిమ నిల్లుగను వసింపఁడేని
యలజగన్నాయకుఁడు సాటియనఁగఁబోలు

భోగమున నిర్మలాచారమున విశిష్ట

రక్షణంబునఁ బుణ్యమార్గమున సరయ

గంగనామాత్యు జగ్గయఘనునిత్రోడ.

ఈపయిపద్యములు రచియింపఁబడిన కాలమునకు జగ్గకవి యిండు
మించుగా నిరువదియైదు సంవత్సరముల యీడుగలవాఁడయి యుండును.
ఇరువదియైదేండ్ల ప్రాయమునాటి కన్నిదేశములు తిరిగి రాజసభలలో,
బ్రసిద్ధిగాంచఁ గలుగుటకు కవి యిరువదియేండ్ల వయస్సునకు లోపలనే
పండితుఁ డయి కవనచాతురి గలవాఁ డయియుండవలెను. అందుచేత
జగ్గకవి యిరువది సంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చువఱకును నక్షర
జ్ఞానము లేనివాఁడని చెప్పెడికథ నమ్మఁదగినదికాదు. ఈకవి తనవివాహ
నంతరమున ధనార్జనము నిమిత్తమును పాండిత్యప్రకాశనము నిమిత్త
మును బహుదేశాటనముచేసి రాజాస్థానములలో మెప్పుంది సత్కార
మును బొందుట వాస్తవమే యైనను, “భోటకలాటకిరాటవరాటమరా
టాంగవంగ” యని ప్రాసనిమిత్తమయి వేయఁబడిన దేశసంచారము
కొంత యతిశయోక్తియై యుండవచ్చును. ఇతఁడు దేశాటనముచేసి
వచ్చిన తరువాతను దత్పూర్వమునను, జానకీపరిణయమును, ద్విపద
రాధాకృష్ణచరిత్రమును, చాటుప్రబంధములును, సుభద్రాపరిణయమును,
చంద్రరేఖావిలాపమును, సోమదేవరాజీయమును రచియించెను. చంద్ర

రేఖావిలాపములోని యీక్రింది పద్యమున వర్ణింపఁబడిన వరుసనుబట్టి విచారింపఁగా నితఁడు దేశసంచారముచేసి రాజాస్థానములయందు రాజులమీఁద చాటు ప్రబంధములు చేయుటకుముందే జానకీపరిణయమును రాధాకృష్ణచరిత్రమును రచించినట్లు తోచుచున్నది—

సీ. రచియించితివిమున్ను రసికు లొననిమెచ్చ సురుచిరజానకీపరిణయంబు
వచియించితివి కవివ్రాతము ల్పొగడంగ ద్విపదరాధాకృష్ణదివ్యచరిత
ముచ్చరించితివి విద్వచ్చయంబు నుతింపఁ జాటుప్రబంధముల్
శతకములును

వర్ణించితివి యిరువదిరెండువర్ణనల్ రాణించఁగా సుభద్రావిహవా
మాంధ్రలక్షణలక్ష్యంబు లరసినావు
భూరిరాజన్యసంసత్పపూజితుఁడవు
బభిర నీభాగ్యమహిమ చెప్పంగఁదరమె
జగ్గకవిరాజచంద్ర వాచాఫణీంద్ర.

ఇతఁ డీచంద్రరేఖావిలాపమును విజయనగరసంస్థానాధిపతులగు శ్రీ పూసపాటి విజయరామరాజుగారి చెల్లెలి పెనిమిటియగు చింతలపాటి నీలాద్రిరాజుమీఁది కోపముచేతఁ జేసెను. ఇది బూతువు స్తకమగుటచే నిందలిపద్యము లుదాహరింపఁ దగియుండలేను. “అర్ణ వవేష్టితాఖిల మహామహిమండలిలోని బూతులం । బూర్ణుఁడ” నని కవియే చెప్పుకొనుటచే నీతఁడు తిట్టుకవిత్వమునం దసమానపాండిత్యముకలవాఁ డయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. జగ్గకవి ధనసంపాదనము నిమిత్తమయి విజయనగరమునకుఁ బోయి రాజు బావయైన నీలాద్రిరాజు నాశ్రయింపఁగా నతఁడు ‘తానుంచుకొన్న వేశ్యను నాయికఁగా జేసి తనమీఁద ప్రబంధము చేయుమని కోరెనట ! ధనాశచేత నట్టిప్రబంధరచన కొప్పుకొని కవి చంద్రరేఖావిలాస మను శృంగారకావ్యమును జేసెనట ! అటు తరువాతఁ దాను సంస్కృతకావ్యమును రచించి ‘యిచ్చెదనని చెప్పి

రాజుమతి మరలించిన యాడిమల్ల వేంకటశాస్త్రి ప్రోత్సాహముచేత నీలాద్రిరాజు జగ్గకవికి తగినబహుమానముచేసి సత్కరింపక తిరస్కారమును జూపెనట! అందుపై ని ముంగోపియైన యీగూర్తకవితాను రచియించిన చంద్రరేఖావిలాసమును చింపివేసి చంద్రరేఖావిలాసమును పేరిట నిప్పటి బూతుగ్రంథమును జేసెనట! ఇందలి కవివర్ణనలో సహితము సాధుకవులను విడిచి యిట్లు తిట్టకవిత్వము చెప్పినకవులనే పేర్కొని యున్నాడు—

క. భీమకవి రామలింగని । శ్రీమంతుండై వెలుంగు శ్రీనాథకవిన్

రామకవిముఖ్యులను బ్రో । ద్దామగతిం జిత్తవీధిఁ దలఁచి కడంగన్.

ఈపుస్తకములోని మొదటిపద్య మిట్లున్నది—

శా. శ్రీకంతుండు భుజంగభూషణుఁడు భస్మీభూతపంచాస్త్రఁ డ

స్తోకాటోపబలప్రతాపపురరక్షోదక్షసంశిక్షణం

డాకాశోజ్వలకేశపాశుఁడు త్రిశూలాంకుండు రుద్రుండు దా

వీకం డింతలపాటనీలనృపతి స్వీక్షించు నేత్రత్రయిన్.

ఈపుస్తకమునుజేసి జగ్గకవి నిజాంరాజ్యమునకుఁబోయి హైదరాబాదునగరమునందుఁ గల తురకదొరల నాశ్రయించి వారిమీద పద్యములుచెప్పి తన్మూలమున నవాబుయొక్క దయను సంపాదించి, నిజాము ప్రభుత్వమునకు లోబడిన సామంతరాజ్యమైన విజయనగరమునకు ప్రభువగు శ్రీవిజయరామరాజుగారివద్దకుఁ దనగ్రంథమును నీలాద్రిరాజు సమ్ముఖమున సభలోఁ జదివించి వినునట్లు నవాబువద్దనుండి యుత్తరువు తెచ్చి యట్లు చదివెనని చెప్పుదురు. ఇతఁడు గ్రంథమునందు నీలాద్రిరాజు నెంత దూషించినను, తత్పత్నియగు నరసమాంబను దూషింపక యాపత్రివ్రత నిట్లు భూషించెను—

క. ఖలుఁడైన నీలనృపుఁ డీ । యిలపై నిన్నాళ్ళు బ్రతుకునే నరసాంబా

గళకలితకనకమయ మం । గళసూత్రోత్పవ్తమహిమఁగాక కుమారా.

ఈజగ్గకవియు నించుమించుగా నన్న జీవించినంతకాలము జీవించి నట్లు కనబడుచున్నది. అందుచేత నితఁడు ౧౭౦౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము మొదలుకొని ౧౭౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతమువఱకును జీవించి యుండినవాఁడని జెప్పవచ్చును. ఈతఁడు రచించిన గ్రంథములలో నాతాశ్వాసములు గల సుభద్రాపరిణయము మనోహరముగా గనబడు చున్నది. ఆపుస్తకమునందు జగన్నాయకస్వామినిగూర్చి వ్రాయఁబడిన మొదటిపద్య మిట్లున్నది.

ఉ. శ్రీయలరక్ సుభద్రయును సీరియుఁ బార్శ్వముల న్మెలంగ న
త్యాయతలీల నీలకుధరాగ్రమునందు వసించి నిచ్చలుం
బాయక భక్తకోటి కనపాయశుభంబు లొసంగు శ్రీజగ
న్నాయక దేవదేవుఁ డభినంద్యకృపామతి మమ్ముఁ బ్రోవుతన్.—ఆ. ౧.

సుభద్రాపరిణయమునం దితఁడు

గీ. నన్నపార్థుని తిక్కన నాచిరాజు
సోము నమరేశు శ్రీనాథు భీమకవిని
రంగనాథునిఁ బోతనఁ బ్రాజ్ఞ పరుని
శంభుదాసుని భాస్కరు సంస్తుతింతు.

అని కవిస్తుతిచేసి తనయన్నయగు తిమ్మకవినిట్లు పొగడి యున్నాఁడు—
సీ. కాండిన్యగోత్రవిఖ్యాతునిఁ గూచిమంచ్యన్వయాంభోదినీహారకరుని
గంగనమంత్రితేఖరునకు నంగనామణి యగులచ్చనూంబకును సుతుని
బహుకావ్యనిర్మాణబంధురప్రతిభునిఁ గుక్కుఁపేశ్వరకృపాంకూరలబ్ధ
సత్కవితామహాసామ్రాజ్యభారధోరేయుని బుధజనప్రియచరితుని
దెందులురి లింగనారాధ్య దేశికేంద్ర
దత్తమాహేశ్వరాచారవృత్తిరతునిఁ
గందరాడఘనగ్రామమందిరుని మ
దగ్రజునిఁ దిమ్మకవిరాజు నభినుతింతు.

ఇతఁడు తనగ్రంథములను జగన్నాథస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిచేరచియింపఁబడిన జానకీపరిణయము మొదలయినగ్రంథములునాకు లభించినవి కావు. ఇతఁడు కాకతిప్రతాపరుద్రవంశజుఁ డయిన మందపాటి నారాయణరాజుయొక్క ప్రేరణముచేతఁ బ్రతాపరుద్రవంశమును వర్ణించుచు సోమదేవరాజీయమను మూడాశ్వాసముల గ్రంథమొకటి రచియించెను. కవియొక్క కవితానైపుణిని జూపుటకై కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

సుభద్రాపరిణయము.

- చ. సురుచిరలీలఁ గన్గొనియె శోభనదివ్యసరోజమాలికా
పరిమళలాభలోభమదబంభరడింభరవామవంగ దు
ర్భరమరితౌఘభంగ నతిభాస్వరగాఢతరంగ రంగదీ
శ్వరమకుటాగ్రంగ శుభసంగను గంగఁ దగంగఁ జెంగటన్. ఆ. ౨.
- ఉ. ఆరమణీలలామము లుదంచితలీలలఁ గాంచి రొక్క కా
సారము సారసోభవిశంకటసారసపుండరీకక
ల్హారమరందపానపరిలంపటమాద్యదళీంద్రసాంద్రయుం
కారము కోకహంస బకకచ్చపమీనధులీకుళీరమున్. ఆ. 3.
- శా. కారంబయ్యె నితంబిణీమణి కలంకారంబుఁ రోలంబయుం
కారంబున్ సమదోగ్రకోకిలకుహూకారంబుఁ జంద్రోద్ధతా
కారంబున్ గుసుమాస్త్రుచాపగుణటంకారంబు రాయంచక్రేం
కారంబున్ శుకశారికానికరహంకారంబు ఘోరంబుగన్. ఆ. ౪.
- చ. తఘకుఁబిపాళివాలుఁగనుదమ్ము లొకించుక విప్పి కన్యకా
తిలకము కాంచె నీలమణిదీధితిజాలమనోజ్ఞ గాత్రునిన్
బలవదరాతిశైత్రునిఁ గృపాపరిపూరిత నేత్రునిన్ సమా
కలితవిలాసచైత్రుని జగన్నుతిపాత్రునిఁ బాండుపుత్రునిన్. ఆ. ౫.

సోమదేవరాజీయము.

- శా. అన్న యెక్కడనుంటి వొక్కడవు రేమాహా మహాశ్చర్య మీ
వెన్నన్ బాలుడ విట్టులుంట విహితంబే రేయి నల్లాములున్
నిన్నుం గానక కుందుచుంటిమిగదా నిక్కంబు మాప్రాణముల్
కన్నార న్నినుఁ జూడకున్న నిలువంగానేర్చునే తేశమున్. ఆ. ౧.
- ఉ. వింటిరె మీర లిప్పు యొకవిత కువాళపుబండివాండ్రు మొ
న్నంటినిశార్థభాగమున నాచి మహేశగృహంబు చొచ్చి రా
బంటులె నిన్న రేయి మనపట్టణభూసురవర్యుఁ గొట్టి వా
రింటిపదార్థ మెల్ల హరియించి రనాయక మయ్యె రాజ్యమున్. ఆ. ౨

15. కొవలె గోపరాజు

ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుడు ; వారితసగోత్రుడు ;
గోపరాజు పోత్రుడు ; కసవరాజునకును కామాంబికకును పుత్రుడు.
ఇతఁడు సింహాసనద్వాత్రింశతిక యనుపేరవిక్రమార్కునికథలను పండ్రెం
డాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈద్వాత్రింశత్సాలభంజి
కల కథలను రచించుటనుగూర్చి కవి యిట్లు వ్రాయుచున్నాడు—
క. అప్పర మేశ్వరుకరుణన్ గుప్పలుగొనువిక్రమార్కు గుణములకొఱకై
చెప్పెద రసభావంబులు ముస్సిరిగొనునట్లు కథలు ముప్పదిరెండున్.

ఈకవివంశమునకు మూలపురుషుడైన పెన్నయామాత్యుడు
నీ. కలుషమండలిక భేక ఫణీంద్రుడన రాయగజగంధవారణఖ్యాతి మెఱసి

*

*

*

*

నెగడె నందవోలు నెలవుగా భూసుర | వంశసాగరామృతాంశుమూర్తి
చక్రవర్తి మాన్యసౌజన్యధుర్యుండు | విక్రమార్కుని భుజుపెన్నవిభుడు.

అనుపద్యమునుబట్టి నందవోలురాజులయొద్ద మంత్రిగానుండి బిరుదముల నందినట్లు కనుపట్టుచున్నాడు. ఇతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దమధ్యమునందుండి యుండవచ్చును. కాబట్టి యీ పెన్నయామాత్యున కేడవపురుషుడైన కవి తరువాత నూటయేబది సంవత్సరముల కనఁగా పదునేడవశతాబ్దాంతమునందుండి యుండును. కవితండియైన కసవరాజు వేముగల్లు పురాధీశ్వరుఁ డయిన మల్లరాజు మంత్రియైనట్లు, శా. రాణా మల్లనకీర్తిచంద్రికలు పర్వం బొంగి మధ్యాశ్రిత ట్లోణీభృద్ధనదర్శమై గుణమణిస్తోమంబుల నిండి యీ ట్లోణి శ్రీపురుషోత్తమాశ్రయమునై శోభిల్లి దానామృత శ్రేణి ద్యాగసముద్రనామము వహించెన్ వేముగ ల్లిమ్మహిన్.

ఇత్యాది పద్యములవలనఁ జెలియవచ్చుచున్నది. కాని యీమల్లనృపాలుఁ డెవ్వ డో యేకాలమునందుండినవాఁడో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఎట్లయినను గవి యించుమించుగా నిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డగుటకు సందేహములేదు. ఈ విక్రమార్కచరిత్రములోని గద్యమునందు

“ఇది రాయగజగంధవారణ వైరిమండలీకఫణీంద్ర వీరఘోట్ట విభాళాదిబిరుద ప్రకటచారిత్ర కొవలె పెన్నయామాత్యపాత్ర హరితసగోత్ర పవిత్ర సకలసుకవిమిత్ర కసవరాజతనూజ గోప రాజ విరచితంబైన.....”

అని పెన్నయామాత్యుఁడు తనకు తాతయైనట్లు చెప్పుకొనెను గాని వంశవర్ణనమువలన కవి కేడవపురుషుఁడైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈద్వాత్రింశత్సాలభంజికాకథల కవిత్యము విక్రమార్కచరిత్రమును రచించిన జక్కనకవిత్యమునకుఁ జాలకపోయినను మొత్తమూమీఁదఁ జక్కనిదిగానే యున్నది. ఈపుస్తకములోని రెండుపద్యము తిందుఁ బొందు హఠుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. అన్నలొ రమ్మలొ చెలులొ యాత్మజులొ చనువారు పీరికై
మిన్నక చావనేల యిదిమేలె భువిన్ బలిభోజకయ్య నా
యున్నెడ విశ్వసింప నొరునొద్దకుఁ జేరఁ బ్రమాద మానుఁ గ
న్నన్న నెఱింగి యొండెడకుఁ జాగుఁడు ప్రాణము తీసి చూచితే. ఆ.ర

ఉ. దేవసమాన నిన్ను వినుతించుట వాంఛితసిద్ధి భూమిలో
నేవసుధేశు నీయెదుట నెన్నఁగవచ్చు మదీయజిహ్వా ల
జ్ఞావశమై చలింప దిఁక సద్గుణముం దగ సద్గుణాధ్య ప్ర
స్తావన చేయ నేరనియతం డతిమూర్ఖుఁడుగానఁ జెప్పెదన్. ఆ.౧౧

16. కొడిచెర్ల శ్రీనివాసకవి

ఇతఁడు శేషధర్మరత్నాకర మనియెడి యాతాశ్వాసముల పద్య
కావ్యమును రచియించెను. ఈగ్రంథము శేషధర్మములనియు వాడుదురు.
ఈకవి యాత్రేయగోత్రుఁడు. కొండయభవానిపుత్రుఁడు. రాజమహేంద్ర
పుర నివాసుఁడు. ఇతఁ డిహ్నాఱుసంవత్సరములకు ముందుండినవాఁడు.
ఇతఁ డొకవేళఁ బదునేడవళతాబ్దమధ్యమునందుండి మధ్యకవులలోఁ జేర
వలసినవాఁ డేమో ! పుస్తకములోని

‘ఇది నవరసానుబంధ బంధురప్రబంధ నిబంధనా చాతురీ ధురీణ
నకలకళాప్రవీణాత్రేయగోత్రపవిత్ర కొడిచెర్ల కొండయభవాని
పుత్ర ఐవరగండ బిరుదప్రచండ మంత్రిమూర్తాండ సమస్త సద్గుణా
వాస శ్రీనివాసప్రణీతంబై న హరివంశమునందలి శేషధర్మసారం
బను మహాప్రబంధంబునందు.’

అను గద్యమునుబట్టి చూడఁగా నితఁడు మంత్రిశిఖామణియై బిరుదముల
నందినట్లును, అత్యంతాధునికుఁడు కానట్లును, కనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతని

కవిత్యము ప్రౌఢమయి రసీకజనహృదయంగమముగా నున్నది. ఈతని శేషభర్మములనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. నెలకొని సంగమంబున జనించును గామము కామవృద్ధిచేఁ
దలకొనుఁ గ్రోధ మట్టిబెడిదంబగుక్రోధమునం దనర్చు మో
హలతిక మోహవృత్తి నుదయం బగు విస్మృతి విస్మృతిం జనున్
దలఁపఁగ బుద్ధి బుద్ధి చఱనన్ మఱితాఁ జెడు మానవుం డిలన్. ఆ. ౧.

ఉ. మేఁడియు సీరమున్ భుజముమీఁద భరించుచుఁ బోతు నెద్దతోఁ
గూడఁగఁ గాఁడిఁబూన్చి ముచికోల కరంబునఁ బట్టి పగ్గపుం
ద్రాడును మోకువారెనయుఁ దాలించి ముందట వెక్కఁ జుంగువే
లాడఁగఁ గానె కట్టుకొని యక్కుటిలాత్మకుఁ డేఁగఁ జేచికిన్. ఆ. 3.

ఉ. రామ కృపాభిరామ రిపురాక్షస వీరవిరామ సాహసో
ద్దామ లసద్గుఁజ్రకరధామ సమస్తనృపాలలోకసు
త్రామ విభాకరాన్వయనుధాసరిదీర్ఘరసోమ సద్గుణా
రామ నిను న్నుతింప నల రాజకళాధరుఁడై న నోపునే. ఆ. ౫.

17. పట్టమట్ట సోమనాథకవి

ఇతఁడు స్కాందపురాణములోని నూతనసంహితను నేడాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ జెనిఁగించెను. ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. హరితసగోత్రుఁడు; వేంకటామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును బిక్కనవోలి కామారెడ్డి కంకితముచేసెను. ఈగ్రంథము రచియింపఁబడినకాల మిప్పటి కిఱ్ఱుఱుసంవత్సరములకంటె నెక్కువయినట్లు తోఁచుచున్నది. కృతిపతియైన కౌమినేని కామారెడ్డి యెప్పుడుండిన

వాడో తెలిసినదికాదు. కృతికర్త గోదావరిమండలములోనివాడు. సూతసంహిత కవిత్వము సలక్షణమయినదిగానున్నది. కవితాధారణిని దెలుపుటకయి సూతసంహితలోని పద్యములు కొన్ని యిందుదాహరింప బడుచున్నవి—

ఉ. మున్ను పురాణపూరముడు ముఖ్యుడు విష్ణుడు శంభుమాయ పై
కొన్న విమోహితుండయి యకుంతితగర్వ మెలర్ప నేన యీ
యన్నిజగంబులుం బొదివి యాసినకర్తను బేరుకొన్న నా
కన్న ఘనుండు నాసముడు గన్గొన నెవ్వడు శాశ్వతంబుగన్. ఆ. ౧

ఉ. పాపము లట్లు కొన్ని యెడఁబాసిన రోగము లెల్ల మాని యు
ద్దీపితసత్త్వఁడై దృఢమతిన్ శశిఁద్యుడు తన్నై శర
తౌఁపరతంత్రవృత్తిఁ దృణకావ్యఫలోదకశాకమూలనా
నాపరిచర్యలన్ దినదినంబు గురున్ భజించు నెంతయున్. ఆ. 3.

చ. సరవి నబోధమూలగుగు సంస్మృతివృక్షము మూలనాశనం
బురుగతిఁజేయ మంత్రరచితోదక పుష్పముఘార్చనంబు లే
సరణిసి జాల వాత్మరతి జ్ఞానమె ముఖ్యశివార్చ యాబహి
ర్విరచితపూజనంబు లవివేకులు స్థూలము లందు రజ్జతన్. ఆ. ౫.

ఉ. అట్టిమ హేశ్వరుం దెలిసి యవ్యయథామము నొందవచ్చు నే
పట్టునఁ గర్మకోటి నది ప్రాప్తముకాదు సమస్తయజ్ఞముల్
నెట్టన భూరిసంసరణనీరధి దాటఁగ మంటియోడ తా
నెట్టును మృత్యువున్ జరయు నేచును గేవలకర్మతంత్రులన్. ఆ. ౭.

18. దివి రమణకవి

ఇతఁడు వాసిరెడ్డి రామలింగప్రభుని ప్రేరణముచేత శృంగారధామ మను రెండాళ్వాసముల ప్రబంధమునుజేసి నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. కవి తన్నుఁ గృతించేయఁ బ్రేరేపించిన రామలింగప్రభునిఁ దన ప్రబంధమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఏధన్యువంశేశుఁ డెలమి నుమానాధువరమున నభివృద్ధివంతుఁ డయ్యె
నేమేటికూటస్థుఁ డెసఁగ వేమనృపాలుప్రీతిచే భువి వాసిరెడ్డి యయ్యె
నేమహాత్మునితండ్రి యెందఁ గుతుబుశాన్మపాలుచే గజాంగోళికంబు
లేయయ్యయగ్రజుఁ డెలమి శాత్రవవీరగజరాజసింహతఁ గలన నమరె
నతనివంశజుఁ డతనికూటస్థజాతుఁ
డతనిసత్పుత్రుఁ డాతనితమ్ముఁ డగుచు
నమరె బహుగుణరత్నరత్నాకరుండు
కదసవిజయుండు రామలింగప్రభుండు.

ఈపయిపద్యమునుబట్టియే యీకవి నిర్దుష్టముగాఁ గవిత్వము చెప్ప లేనివాఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. అభివృద్ధిమంతుఁడనుట కభివృద్ధి వంతుఁడనియు, అందుననుట కెందెననియుఁ ప్రయోగించినను మొత్తము మీఁద గవిత్వము రసహీనమైనదికాదు. కృష్ణామండలములోని యమ రావతీ సంస్థానప్రభువుల ప్రేరణమునుబట్టి పుస్తకమును రచించుటయు మంగళగిరి నృసింహుని కంకితముచేయుటయు విచారింపఁగా నీకవికృష్ణామండలములోనివాఁడనుట తేలుచున్నది. కుతుబుశాను బేర్కొని యుండుటచేతఁ గవి పదునేడవశతాబ్దమధ్యమునం దుండిన ట్లూహింపఁ దగియున్నది. శృంగారధామమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి—

చ. అలికులవేణికిం బ్రియుఁ డనంగనృపాలుఁడు దాడిచేసి యీ
 వలనికి నేట రేపటనె వాసిగ రాఁగలడంచు బాల్యమున్
 గళవళమంది చింతిలఁగఁ గన్నడఁ దన్ముఖరాజచిహ్నముల్
 కలికి వయఃప్రకాశగుణకాంతియు బాల్యవయస్సుసంధిగన్. ఆ. ౧.
 మ. సరి నీ వాయెదిరింటి కేగఁ గని యే జాలించి యున్నంతలో
 నరయం దత్ఫల మేమి మున్నటిమదీయార్థంబు మాకిచ్చి యే
 సరణింబోయినఁ బొమ్మటంచు వడిఁ జంచచ్చి తయై వేశ్య త
 త్కరయుగ్తాచితకంకణంబు లొగి దాఁ గాంక్షించి తీసె న్వెనన్. ఆ--

19. కోడూరి వేంకటాచలకవి

ఈకవి స్కాందపురాణములోని శివరహస్యఖండమును తెనిఁ
 గించెను. ఈతనికి బాలసరస్వతియును బిరుదాంకముగలదు. ఈతఁ డాఱు
 వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు;
 ఎల్లనామాత్యపౌత్రుఁడు; శంకరామాత్య పుత్రుఁడు. ఈశివరహస్య
 ఖండము శ్రీ ముసురు ముఖవాగళుప్రభుని కంకితము చేయఁబడినది.
 ఇతఁడు బల్లారిప్రాంతములయందుండిన లింగబలిప్రభువని తోచుచున్నది.
 కృతిపతియొక్క పూర్వులలో నొకనిని వర్ణించుచు—

క. ధరణీస్థలి నాపరశివ । చరణోద్భవులందు సకలసామ్రాజ్యరమా
 భరణుఁడు వీరనృపాలుఁడు! వరభింగకగోత్రుఁ డగుచు వర్ధిల్లెఁగడున్.

అని కవి యతనిని శివసాదోద్భవకులజునిఁగాఁ జెప్పినందునఁ
 దద్వంశము శై వసూద్రవర్ణమని చెప్పవచ్చును. కృతిపతియొక్క పితా
 మహుని మాతామహుఁడైన చిక్కరాజును నామాంతరముగల ముఖ
 వాగళునృపాలు నీక్రిందిబద్ధములలో మధురాపురీశ్వరుని జయించినట్టును
 శ్రీవేంకటపతిరాయలకాలములో నుండినట్టును కవి వర్ణించియున్నాఁడు—

- మ. ప్రకటారాతివిదారితార్గళభుజాప్రావీణ్య మింపార వా
 రక యెంతే మధురాపురీవిభుని దర్పం బెల్ల వారించి భూ
 రిక్ష్పాణ్ణోద్ధతిచేత వేంకటపతిశ్రీరామసన్మాన్యుడై
 చికరాజ్జీఖ్య వహించె భాసురజయశ్రీధుర్యుడై వేడుకన్.
- క. ఆముఖవాగ్భున్మపతి ధ | రామండలి గీర్తి గాంచె రాజత్కార్యో
 ద్దామబలావార్యజయ | స్తోమమహైశ్వర్యధుర్య శూలాన్వితుడై .
- సీ. ఏధన్యునిర్మలభాధాంతరంగంబు రంగంబు పార్వతీరమణిపతికి
 నేనరేశ్వరుకరాన్వితచంద్రహాసంబు హాసంబుఁ జేయు వజ్రాయుధంబు
 నేరసజ్జానికీర్తి శారదామోదంబుమోదంబుహరిదంతములకుఁ గూర్చు
 నేనుధీపక్షుభాషాసుధాసారంబు సారంబు బుధజనశ్రవణములకు
 నతఁడు చెలువొందు హాటకాహార్యధైర్య
 సహితుఁ డనివార్యశౌర్యమాంసలభుజుండు
 దానగాంభీర్యసౌందర్యమాననీయ
 సుప్రభావుండు మఖువాగ్భుప్రభుండు.

ఈపద్యములవలనఁ గృతిపతిపూర్వులు విజయనగర సంస్థానాధీశ్వ
 రుల నేనాపతులయియుండి ప్రభుత్వము సంపాదించిరని మాత్రమేకాక
 కవికాలమును సహితము నిర్ణయింపవచ్చును. వేంకటపతిరాయలు
 ౧౫౮౫ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౮ వ సంవత్సరమువఱ
 కును రాజ్యము చేసినవాఁడగుటచేత నాతనికి నాలుగుతరముల తరువాత
 నున్నకృతిపతియుఁ గృతికర్తయు ౧౬౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం
 దున్నట్లు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇంతేకాక యాంధ్రకవిస్తుతి
 లోని యీక్రిందిపద్యములో బింగళి సూరన్నను బూర్వకవినిగా నభి
 వర్ణించుటనుబట్టికూడ గవి యాధునికుఁ డని చెప్పవచ్చును—

- సీ. చతురాస్యుడనఁగనుజగతివాగనుశాసనప్రాధిఁజెలువందునన్న పార్వ్యుఁ
 గుండలీంద్రుఁ డన నఖండమేధాస్ఫూర్తి నలరారు తిక్కనయజ్ఞమణిని

నచ్యుతైకసమాఖ్య నంచితవరధార ప్రకటించు శ్రీనాథసుకవివరుని
సన్మార్గు లన సుప్రసాదతేజంబులఁ బరిధవితైష్ణు స్తోమభాస్కరులను
భూరిసత్కథాద్విజరాజుఁ బోతరాజు
శుభమనోరథుఁ బింగళి సూరవిభుని
మతియు నాంధ్రోక్తి విశ్వనిర్మాణపతిను
ఘటితకమలోదయులను హాకవుల నెంతు.

ఈక్రింది పద్యములలోఁ గవి కృతిపతియొక్క తాతయగు పొట్టి
లింగభూపాలునిని తండ్రి యగు లింగభూపాలునిని బహువిధముల వర్ణించి
యున్నాఁడు—

సీ. ఘనమార్గవర్తనుల్ గానివిరోధుల ఘనమార్గవర్తను ల్లాఁగఁజేసె
గరిదానమహిమంబు గాంచనిమతుల కరిదానమహిమంబుగాంచఁజేసె
మిత్రపద్ధతిదప్పి మెలఁగెడువైరుల మిత్రపద్ధతిఁ జెంది మెఱయఁజేసె
నెలమిఁబాదములాశ్రయింపనిరిపులను నెలమిబాదములాశ్రయింపఁజేసె
ననుచు మెచ్చుచు జయరమావనజనయన
యాజి నెవ్వానిభుజపీఠి నాశ్రయించె
నతని నుతియింపఁదరమె నహర్యధైర్యు
భైరవుని పొట్టిలింగభూపాలవర్యు.

* * * *

సీ. ధరణి రాజులుగాని ధరణిరాజులుగారు దీ టుదారక్షమాదివ్యరుచుల
నినకేసరులుగాని యినకేసరులుగారు ప్రతిప్రభావాటోపపటుబలముల
నల నరేంద్రులుగాని నలనరేంద్రులుగారు పురుష భాసురవచో

భోగములను

గోత్రేశ్వరులుగానిగోత్రేశ్వరులుగారు సరిధైర్యబంధురై శ్వర్యములను
నతని కనియెన్న ధారుణీపతులు దిశల
వెలసె నెవ్వాఁడు ప్రఖ్యాతి విస్తరిల్ల

నతఁడు చెలువొందె రాయవేశ్యాభుజంగ
జయబిరుదశాలి లింగభూజానిమశాలి.

ఉ. లింగనృపాలపుత్రుఁ డగులింగనృపాలుని శుభ్రకీర్తిశూ
లింగని శౌరదాభ్రపటలింగని నాకధునీతరంగపా
ళింగని నీలచేలునిహలింగని మానసవిస్ఫురస్మరా
ళింగని పద్మగర్భునిచెలింగని సారె హసించు నెంతయున్

ఈవఱ కుదాహరింపఁబడిన పద్యములచేతనే యితఁడు ప్రౌఢకవి
యనియు నిర్దగ్ధకవితాధార గలవాఁడనియుఁ దెలియ నయి యున్నను
శివరహస్యఖండములోని కొన్ని పద్యములఁగూడ నిం దుదాహరించు
చున్నాను—

సంభవకాండము.

ఉ. తేనియవాఁక యిచ్చటను దిన్నఁగ రాఁగదవే మృగీమదం
బీనెలతాలబోదె లిడు నిచ్చటజాతెదుసుమ్ము కోకిలో
ద్దానము లిందు వింటె కలకంతి యటంచు సఖిజనావళుల్
మానుగ హెచ్చరింప నసమానమహామహిమాభిరామయై. ఆ. ౧.
మ. పలితస్వచ్ఛశిరోజము ల్దనరఁగా జల్లీర్ణ మామేనునన్
వళులున్ వ్రేలఁగఁ గంపమంద శిరమున్ వక్త్రంబు నిర్దంతమై
వెలయున్ భూరిజరాతిభారమున గర్వభూతుఁడై సారె ప్ర
స్థదంక్రమీద్వయ మొప్ప గద్గదిక మించన్ వృద్ధవిప్రాకృతిన్. ఆ. ౨.
ఉ. పోయెద నుండెదన్ సమరము న్రచియించెద నాయధేచ్ఛ నే
లా యిటు లాడఁ దావకబలంబుఁ జలంబును లావుఁ జేవయున్
వేయివిధంబులం బలుక వేమఱు నాకు జనించు హాస మో
హో యిదిచాలుఁ జాలు వినుమోరి వచించెద దానవాధమా. ఆ. ౩.

20. ఏనుఁగు లక్ష్మణ కవి

ఈకవి బహుగ్రంథములుచేసి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఈతఁడు చేసినగ్రంథములలో రామవిలాసప్రబంధము కడపటిదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈప్రబంధము పెద్దాపురసంస్థానముం దుండిన శ్రీవత్సవాయ గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. ఈ గోపరాజు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తన రామవిలాసములో నీపద్యములఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. సురుచిరాప స్తంబసూత్రు వాధూలసగోత్రు సద్వినయాదిగుణసమేతు
నేనుఁగు లక్ష్మణవీంద్రునిపౌత్రుని శ్రీమాచిరాజు నృసింహమంత్రి
గౌహిత్రభూవరాస్థానపూజ్యఁడుతిమ్మమంత్రికిఁ బేరమాంబకుసుపుత్రు
ధన్యు ననంతాభిధానానుజుని వీరభద్రున కగ్రజు భాగ్యవంతు
లలితకవితాకళాధుర్యు లక్ష్మణార్యు
నన్ను బిలిపించి యుచితాననమున నుంచి
చాలఁ గరుణించి తనముఖాబ్జమున మంద
హాస మమరంగ నిట్లని యానతిచ్చె.

సీ. సృజించినాఁడవు సేతురామేశ్వరమహిమంబు పాండిత్యమహిమ
మెఱయఁ
గల్పించినాఁడవు ఘనులెన్న జాహ్నువీమాహాత్మ్యకృతసుధామధురఫణితి
నిర్మించినాఁడవు నిర్జరభాషచే శతకంబు భాస్కరస్వామి కెలమి
రచించినాఁడవు రుచిరంబుగా సుభాషితరత్నమాలిక శివునిపేర
రమ్యవిశ్వేశ్వరో దాహరణ నృసింహ
దండకానిస్తుతిప్రబంధములు గూర్చి
సములలో నుత్తమఖ్యాతి నమరినావు
లలితగుణధుర్యు యేనుఁగు లక్ష్మణార్యు.

గీ. వారిజాసననారీముఖారవింద

సారసారభఘన ఘనసారసాంద్ర

వీటికాబంధురసుగంధవిభవమధుర

లలితవాగ్ధర్య యేనుఁగు లక్ష్మణార్య.

గీ. ధీరులు నుతింప నిప్పుడు మీరుసేయు

భాసురం బగురామవిలాసకావ్య

మంకితము చేయు మాపేర నచలధీర

ధరణి నాచంద్రతారకస్థిరముగాఁగ.

పై పద్యములవలన నితఁడు రామేశ్వరమాహాత్మ్యము, గంగా మాహాత్మ్యము, గీర్వాణసూర్యశతకము, సుభాషితత్నావళి, విశ్వేశ్వ రోదాహరణనృసింహదండకాదిస్తుతులు, రామవిలాసము చేసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. మరియు నితఁడు విశ్వామిత్రచరిత్రమును మఱి యొక గ్రంథమునుగూడ రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళి యవతారిక లోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది—

క. రామేశ్వరమహిమము వి | శ్వామిత్రచరిత్ర సూర్యశతకంబును గం

గామాహాత్మ్యము మొదలగుశ్రీచుత్తతిరత్న ములురచించితిమఱియున్

ఆఱువేల నియోగియైన యీకవి యీపస్తంబసూత్రుఁడు; వాఘాలసగోత్రుఁడు; తిమ్మకవి పుత్రుఁడు; లక్ష్మణకవిపౌత్రుఁడు; మాచిరాజు నృసింహుని దాహిత్రుఁడు. ఈతని తల్లి పేరు పేరమాంబ; అన్నయనంతకవి; తమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడు. ఈకవి వంశమునకు మూల పురుషుఁడు పైడిపాటి సింగన్న. ఈకవి పూర్వులయింటిపేరు పైడిపాటి వాఁ రయినను సింగన్నవంశజులలో నొకడగు జలపాలామాత్యుఁడు పెద్దాపుర సంస్థానాధీశ్వరుఁ డగు గజపతిరాజుచే నేనుఁగును బహుమాన మందుటచే నప్పటి నుండియు నేనుఁగువారని మాతీనది. ఈయంశ మే సుభాషితరత్నావళ్యవతారికలో నిట్లు చెప్పబడినది—

సీ. పరమేష్ఠితల్పప్రభావుండు వాధూలుఁ డనుఋషీంద్రుం డొప్పు

ననఘమూర్తి

యమ్మునినాధువంశమ్మున క్షీరాంబునిధి సుధాకరుఁడు జన్మించినట్లు
ప్రభవించిశ్రీపైఁడిపాటి సింగనమంత్రి వంశాగ్రగణ్యుడై వజ్రలు నతని
మహిమసంతానక్రమముననుజలపాలసచివుఁడొప్పెఁబలారిసచివసముఁడు

గజపతిక్షీతిభర్తచే గజముతోడ

నగ్రహారము లతఁడు పరిగ్రహించె

నెలమి నేనుఁగువారన్న యింటిపేరు

గలిగె నతనికి గజలాభగరిమవలన.

గీ. ఈడ్యగజపతిదత్తసోమేశ్వరాగ్ర

హారశాసనుడై మహోదారభాగ్య

మహిమ గలిగినజలపాలమంత్రిమణికి

గరికిరాజు జనించె విఖ్యాతయశుఁడు.

ఈకవియొక్క పూర్వీకులు చిరకాలమునుండి పెద్దాపురసంస్థానమున నుద్యోగములలో నుండుచు వచ్చిరి. వారిలో గొండఱు కవులు సహిత ముండిరి. పయి పద్యమునఁ బేర్కొనఁబడిన గరికిరాజునకు మనుమఁడును కవికి బితామహుఁడును పెద్దాడగ్రామమునకు కరణము నయిన యేనుఁగు లక్ష్మణకవి పెద్దాపురసంస్థానమునం దుండి వత్సవాయవంశజులయిన యచ్చటిరాజుల కనేకకృతు లంకితము చేసెను. ముందుగాఁ గవితనతాతనుగూర్చి సుభాషితరత్నావళిలో చెప్పినపద్యములనుమాత్రముదాహరించి యతఁడు రచించిన గ్రంథనాఘములను కృతిపతులనామములను రామవిలాస కృతిపతిని గూర్చి చెప్పునప్పుడు ముందు వివరించెదను—

ఉ. సారదయారసద్రుహిణసారధికిఁ గరురాజమంత్రికిఁ

బేరమయందు నందనుఁడు పేర్మిజనించె విలాససంపదక

మారుడు విశ్రమంబునఁ గుమారుడు లక్ష్మణశౌరి భూరిశో
భారవి సాహితీవిజితభారవి ధీరవిచారవిశ్రుతికా.

ఉ. దండి మనోజ్ఞ శబ్దకవితార్పురిచే నుపమాసమ్మద్దిచే
రెండవకాళిదాసు రసరీతితరంగితనూక్తిఁ గుండలీం
ద్రుం డని ధీరులెంచఁగఁ గృతుల్ రచియించిన ధన్యునిన్ మహా
పండితమాన్యు నెన్నఁదగు భాజితసూర్యుని లక్ష్మణార్యునికా.

గీ. కృతు లొసఁగి వత్సవయతిమ్మనృపతిచేతఁ
దురగమణిభూషణాంబరాందోళికాది
పూజఁ గైకొని పెద్దాడపురవరాను
శాసనుఁ డయి లక్ష్మణశౌరి తనరె.

కవియొక్క యన్నయైన యనంతార్యుడు గౌరీపరిణయకావ్యము
రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళిలోనే యీక్రింది పద్యమునఁ బెప్ప
బడినది—

క. గౌరీపరిణయకావ్యము | సూరీంద్రులు మెచ్చఁజెప్పి శుంభత్కవితా
పారీణబిరుద మందిన | భూరియశోఘనుఁ డనంతంబుధవరుఁ డలరున్.

లక్ష్మణకవి రచియించిన రామవిలాసమునుబట్టి యితనికాలమును
జెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడు కూచిమంచితిమ్మకవికి బంధువయినను కాక
పోయినను అతనితో సమకాలికుఁడయినందుకు సందేహము లేదు.

క. హాటకగర్భవలీ | లాటనచలితాంఘ్రీనూపురారావశ్రీ
పాటచ్చరములు తేనియ | తేటలు మాకూచిమంచి తిమ్మయమాటల్.

అను కూచిమంచి తిమ్మకవినిగూర్చిన పద్యమీతఁడు చెప్పినదైన
నయియుండవచ్చును. రామవిలాసము వత్సవాయ గోపరాజున కంకితము
చేయఁబడినది. కవి కృతినాయకుని

సీ. తనమహాదార్యంబుతనమహాధైర్యంబుకరణిజీమూతలాఘవ మొనర్పఁ
దనవినిర్మలకీర్తి తనవిక్రమస్ఫూర్తి పగిదిఁ బద్మాహితోపమ వహింపఁ

దననువిద్యాభూతి తనరూపవిఖ్యాతిగతిఁ గమలోద్భవగరిమ మీఁఁ
దనకార్ముకప్రాధి తనప్రతాపసిరూఢిభాతి భనంజయప్రథిమఁ బూస
ధరణి నుతి కెక్కె నిజభుజాదండమండ

లాగ్రదర్శనచకితమత్తైరిన్యపుఁడు
వత్సవాయసింహాద్రిభూవరసుతుండు
ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమాళి.

సీ. శారదసీరదనారదచారదహారదన్పూర్తి నవఘుళించి

శరదించుకరకుండ శరబృందవరచందనహరిచందనకాంతిలహరి మీఁటి
హరికాంతహరికుంతహరిదంతకరిదంతవిధుకాంతృధుకాంతవిభవాసించి
పురవై రిధరసీరిగిరిదారిహరిశౌరిచరణన్స్థరవారిసురుచి గేరి
పాండురాఖండనిజకీర్తిమండలంబు
పుండరీకభవాండంబు నిండిమెఱయఁ
బ్రాభవము గాంచె సింహాద్రిరాజసుతుఁడు
ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమాళి.

ఇత్యాది పద్యములతో నెంతవర్ణించినను, ఈగోపరాజు పెద్దా
పురసంస్థానాధీశ్వరుఁడుగాక తత్సంస్థానాధిపతియగు తిమ్మజగపతిమహా
రాజుగారి కాప్తబంధు వయి గౌరవము నొందినవాఁడుగా నుండెను.
అప్పుడు ప్రభువుగా నుండిన జగపతిమహారాజుల పుత్రుఁడగు తిమ్మజగ
పతిమహారాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౭ వ
సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనముచేసిరి. ఈయన సింహాసనమునకు
వచ్చినది ప్రమాదిసంవత్సర పుష్యశుద్ధదశమి. గతదినమునం దీయన
తండ్రిగారగు రాయజగపతిరాజుగారు శ్రీపూసపాటి యానందగజపతిరాజు
గారితో ఊడూరువద్ద జరిగిన యుద్ధములో మాతులైరి. అంగీరస సం॥ర
కార్తికశుద్ధ ప్రథమదినమున జనన మొందినందున, జనకుని మరణము
నాటి కీయనకు వయస్సినిమిదిసంవత్సరములు. ఈయన నలువదియైదు

సంవత్సరములు జీవించి పింగళ సంవత్సరాశ్వయుజబహుళ పంచమి నాఁడు పరలోకగతులై నారు. ఈయనకాలమునం దుండి యీయనను బహుపద్యములతో స్తుతించిన వారగుటచే నేనుఁగు లత్మణకవిగారు ౧౭౭౦—౮౦ సంవత్సరములవఱకును జీవించి యున్నట్టు కనబడుచున్నది. అందుచేత నీకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి మరణానంతరమున నిరువది యేండ్లు జీవించి యుండవచ్చును. పెద్దాపురపురాజులగు వశ్వవాయ వారు తాము మొదటినుండియు విద్వాంసు లయి విద్వత్కవుల నాదరించు చుండినట్లు వారివంశ చరిత్రమువలన విస్పష్టమగుచున్నది. ఈవంశపువారి మూలపురుషుఁడు సూర్యవంశ్యుఁడయి కృష్ణామండలములోని గుడిమెట్ట రాజధానిగాఁ గల చాగి పోత రాజైనట్లు రామనిలాసములోని యీ క్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. నవ్యాజాతీరమునకు భూషణ మనంగ

సిరుల కిరవగు గుడిమెట్టపురము తనకు

రాజధానిగ సత్కళాభోజరాజు

చాగిపోతక్షమాభర్త జగతి యేలె.

ఈసాగిపోతరాజయొక్క శాసనములు గుడిమెట్టలోను బెజవాడ లోను ౧౨౩౦ వ సంవత్సరమువఱకును గానబడుచున్నవి. ఈతని యింటిపేరు సాగివారే యైనను, ఈతని వంశమువారిలో నొకఁ డగు రామనృపాలుఁడు—

“తగవత్సవాయాఖ్యనగరంబు నిజనివాసముచేసె నదికారణముగసాగి వంశమునకువత్సవాయనామములోకసుప్రసిద్ధమగుచుసొంపుగాంచె”

తననివాసమును వత్సవాయనగరమునకు మార్చినందున గృహ నామము వత్సవాయన వారియైనది. వీరి వంశజులలో నొక రగు (పేర రాజసుతు లయిన) మునలి తిమ్మరాజుగారు ౧౫౫౫ వ సంవత్సరము నకు సరియైన యానందసంవత్సర భాద్రపద బహుళసప్తమినాఁడు పెద్దా

పురసంస్థానమును సంపాదించి ౧౩౦౭ వ సంవత్సరమునకు సరియైనపరా
భవసంవత్సర మార్గశిరబహుళ ద్వితీయవతికు నేబదిరెండు సంవత్సర
ముల రెండుమాసముల యిరువదియైదుదినములు రాజ్యముచేసి
లోకాంతరగతు లయిరి. దిట్టకవి విశ్వనాథకవి విరచిత మైన శేషధర్మ
ములను గృతినందిన దీయనయని రామవిలాసములోని యీపద్యము
తెలుపుచున్నది—

సీ. బిరుదాంక పురిని సుస్థిరముగా నిర్మించెఁ బాలమున్నీటినిబోలుచెఱువు
తిరుపతివల్మీకగిరిఁ జూలపల్లెను ఫలవృక్షవనములు నిలిపెఁజాల
నృహరిగేహతటాకనిజ్ఞే పవనములు కొమరుగాఁ బెద్దాపురముననుచు
విశ్వనాథకవీంద్రవిరచితశేషధర్మప్రబంధము సాదరముగ నందె
విప్రవంశప్రతిష్ఠలు వెలయఁజేసెఁ
బుత్రులను గాంచె నీతిని బుడమి యేలె
వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నెఁదెచ్చె
హెచ్చి పేరయతిమ్మధాత్రీశ్వరుండు.

ఈతిమ్మరాజుగారు డెబ్బదియాఱు సంవత్సరములు బ్రతికి కాల
ధర్మము నొందఁగా, శ్రీముఖసంవత్సర కార్తికశుద్ధ పంచమివాడు జనన
మొందిన యీయనపుత్రుఁడు రాయపరాజుగారు ౧౬౦౭ వ సంవత్స
రమునందు తండ్రి పోఁగానే రాజ్యసరిపాలన మారంభించి నలువదిరెండు
సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి ౭గి ఏండ్లు బ్రతికి ౧౬౨౯ వ సంవత్సర
మునకు సరియైన సర్వధారి సంవత్సర మాఖశుద్ధ సప్తమివాడు పరమ
పదప్రాప్తి నొందిరి. ఈయన హరిభక్తిసుధోదయ మచుకృతినందిన
టీక్రింది పద్యము చెప్పుచున్నది—

సీ. శ్రీరామునకుఁ గట్టమూరనుగట్టించె గుల్లు మంటవములు గోపురములు
గంభీరజలతటాకంబు త్రవ్వించె గృహస్థపురంబున సుస్థిరముగఁ

బాలువుగా వాల్మీకిపురికాండకోటను ఫలభూజవాటిక ల్పదిలపటిచెఁ
 బ్ర క్తవ్యమగుహరిభక్తిసుధోదయంబనుమహాకృతిరత్నమందుకొనియెఁ
 బేరుగలుగు మహమ్మదుబేగు నదిమి
 మెచ్చఁగాఁ దగినధమీలు తెచ్చుకొనియెఁ
 బగతు రగువారినుండియ ల్దిగులుకొనఁగఁ
 దిమ్మనృపరాయఁడుమాధీశ్వరుండు.

ఈయన యనంతరమందు పింగళసంవత్సరాశ్వయుజ శుద్ధసప్తమి
 నాఁడు జన్మించిన యీ యనపుత్రుడు సార్వభౌమ తిమ్మరాజుగారు
 సింహాసనమునకు వచ్చి ముప్పదితొమ్మిది సంవత్సరములు ప్రజాపరిపాల
 నముచేసి డెబ్బదవయేట ౧౬౮౮ వ సంవత్సరమునకు సరియైన విభవ
 సంవత్సర ఫాల్గుణబహుళ త్రయోదశినాఁడు దేహవియోగమునొందిరి.
 మన కవి తాతయైన యేనుఁగు లక్ష్మణకవిగా రీయనకాలమునందే
 యుండి యీమహారాజునకుఁ దాను రచించిన ద్రౌపదీపరిణయము నంకి
 తము చేసిన ట్లేక్కింది పద్యములవలనఁ దెల్లమగుచున్నది—

సీ. రాజులుమెచ్చఁ బల్లకోట సాధించి నరహరదేవు దుర్ణయ మడంచెఁ
 గుదురై నభావిణికోట లగ్గులుపట్టి యోండుకోటంతయు నుర్విఁగలపె
 దుగరాజు మొదలై నదొరలనుభంగించెవిశ్వంభరునియుద్ధసిహతుఁజేసెఁ
 దగఁబూసపాటి సీతారామభూపాలుఁడభినుతింపఁగ విజయంబుగాంచె
 సరిసమతూయవనాధీశు నురగపతిని
 గయ్యమున గెల్చె లోకవిఖ్యాతి చెందె
 వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నె తెచ్చె
 రాయపనృపాలు శ్రీతిమ్మరాజమూర్తి.

చ. హరిహరపద్మజాంశభవుడై తగు నేనుఁగు లక్ష్మణార్యుచే
 నురుచిరశబ్దభావరసశుంభదలంకృతిసూధురీమనో

హారమగు చౌపదీఃరిణయం బను నుత్తమకావ్య మందె ను
స్థిర మగుకీర్తి సొం పెసఁగఁ దిమ్మనృపాలుఁడు ధర్మపద్ధతిన్.

ఈయేనుఁగు లక్షణకవియే ధ్రువచరిత్రమును వేంకటరాజపుత్రుఁ
డగు జగ్గరాజునకును, తుల్యమహాత్మ్యమును కస్తురిరంగరాజపుత్రుఁడగు
జగన్నాథరాజునకును, వత్సవాయకులజు లయిన రాజబంధువుల కంకి
తము చేసిన స్త్రీకింది పద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నవి—

చ. కవికులసార్వభౌముఁ డనఁగాఁదగు లక్షణాద్యుచే
ధ్రువచరిత్రప్రబంధము బుధు ల్వినుతింపఁగ నంది యాగ ను
గృహనమహానుఖానుభవకారణ మైనయశంబు గాంచె వా
సవనిభవుండు వత్సవయ జగ్గనృపాలుఁడు సద్గుణోన్నతిన్.

ఉ. హేమనగేంద్రధీరుఁడగు నేనుఁగు లక్షణసత్కపిండుఁ డు
ద్దామసుధామయోక్తి వితతం బగునట్లు రచించినట్టి తు
ల్యమహిమప్రబంధము గుణాఢ్యులు మెచ్చఁ బరిగ్రహించెఁ బ్ర
జ్ఞామహితుండు జగ్గనృపచంద్రుఁడు శాశ్వతకీర్తి సంధిలన్.

ఈతిమ్మరాజుగారి యనంతరమునం దాయన తమ్ములైన బలభద్ర
రాజుగారి కుమారులు రాయపరాజుగారు ౧౬౮౮ వ సంవత్సరమునందు
రాజ్యమునకువచ్చి యిరువదియూఱు సంవత్సరములు భూపరిపాలనమున
చేసి నలువదేండ్లు ప్రాయమున ౧౭౦౮ సంవత్సరమునకు సరియైన మచ్చధ
సంవత్సర జ్యేష్ఠశుద్ధ చతుర్థినాఁడు పరమపదమునొందిరి. ఈయన తండ్రి
యగు బలభద్రరాజుగారు తాము కవులయి రామశతకమును జెప్పుటయే
కాక కిరాతార్జునీయకృతినందిన స్త్రీపద్యము తెలుపుడు చేయుచున్నది—

చ. అమితఖ్యాతికి మూలమైనకృతిఁ దా నందెన్ గిరాతార్జునీ
యము శ్రీరాములపేరఁ బద్యశతకం బారూఢి నిర్మించె భో
జమహిజానిగతిన్ బ్రసిద్ధిగఁయె స్సాహిత్యపారజ్ఞుఁడై
రమణన్ శ్రీబలభద్రరాజు ప్రజలన్ రక్షించె ధర్మస్థితిన్.

నిరువాత రాయపరాజుగారి కుమారుఁడు తిమ్మరాజుగారు రాజ్యమునకు వచ్చి దాదాపుగా నిరువది సంవత్సరములు పాలనముచేసి ముప్పది సంవత్సరముల ప్రాయముననే ౧౭౩౪ వ సంవత్సరమునకు సరియైన రాక్షససంవత్సర చైత్రశుద్ధ ద్వాదశినాఁడు పరమపదమునొందిరి. తదనంతర మాయన పుత్రుఁడు శ్రీరాయజగపతిరాజుగారు రాజుగాఁ జేయఁబడి యిరువది సంవత్సరముల యెనిమిది నెలలు రాజ్యపాలనముచేసి యుండుూకువద్ద శ్రీపూసపాటి యానందగజపతిరాజుగారితో జరిగిన యుద్ధములో నిరువదియైదు సంవత్సరముల యీడుననే ౧౭౫౯ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ప్రమాదిసంవత్సర పుష్యశుద్ధ నవమినాఁడు రణసిహతులయిరి. ఈయన పిమ్మటనే యేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారి కాశ్రయఁడయి యుండిన (రాయ జగపతిరాజుగారి పుత్రుఁడయిన) తిమ్మజగపతిగారు రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౭౯౭ వ సంవత్సరమువఱకును ప్రభుత్వము చేసి స్వర్గస్థులయిరి. పయిని వివరించిన చరిత్రమునుబట్టి పెద్దాపురసంస్థానాధిపతు లందఱు నించుమించుగాఁ దాము కవులయ్యును కవుల నాదరించి కృతులందినవారయ్యును ఉండిరని తెలియవచ్చుచున్నది. ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి తిమ్మజగపతిరాజు తండ్రియగు రాయజగపతి మహారాజుగారి కాలములో నహిత ముండినట్లు తద్రచితమైన యీచాటుపద్యము పలుకుచున్నది.

ఉ. ఆయతవత్సవాయసుకులాంబుధిపూర్ణ నిశాపతీ జగ

ద్దేయశుభాకృతీ ! వినితకీర్తిసతీ కమనీయయావన

ప్రాయనలాకృతీ సతతవైభవవిరిజితపూర్వదికృతీ

ధీయుతవాక్పతీ జగపతీ నృపతీ సుకృతీ మహోన్నతీ.

ఈజగపతిరాజుగారు కవిత్వమునందు నిపుణులయి పెక్కుపదములు శతకములు దండకములు మొదలగునవి భద్రాద్రిరామునిమీఁదఁ జెప్పినట్లు రామవిలాసములోని యీపద్య ముద్ఘోషించుచున్నది—

చ. పదములు స్త్రీ రసల్ రుచిరపద్యశతంబులు రాగమాలికల్
మృదుపదదండకంబులు సమిద్ధగతిన్ రచియించి కామిత
ప్రదునకు భద్రశైలరఘుభర్తకుఁ గానుకగా నొసంగె నొ
త్రిదశులు మెచ్చఁగా జగపతిప్రభుచంద్రుఁడు భక్తి పెంపునన్.

ఏనుగు లక్షణకవికృతమాలయిన గ్రంథములలో సుభాషితరత్నా
వళియు రామవిలాసమును మాత్రము నాకు లభించినవి. ఇందు మొదటి
పుస్తకము భర్తృహరియొక్క సాస్కృతగ్రంథమునూడి తెలిగింపఁబడి
నను, గొంచెమయినను విరసముగా నుండక మూలానుసారముగాను
నిర్దుష్టముగాను, రసవంతముగాను, హృదయరంజకముగాను ఉన్నది.
స్వస్థల మయిన పెద్దాడ గ్రామమునందలి సోమశంకరస్వామి తనహృద
యమున సాక్షాత్కరించి సుభాషితరత్నావళిని దెలిగింపు మన్నట్లు కవి
యీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. కలధౌతగిరియును గలధౌతగిరియును విల్లుగాఁ బాడవై నయిల్లుగాఁగఁ
గమలాహితుండును గమలాహితుండును శతముగాలలితశేఖరముగాఁగఁ
బద్మోద్భవుండును బద్మోద్భవుండును సాదిగా మెయిదాల్చుబూది
గాఁగఁ
బవనప్రియుండును బవనప్రియుండును సొమ్ముగా ఫాలనేత్రమ్ముగాఁగఁ
గ్రాలుపెనువేల్పు ముమ్మునవాలుదాల్చు
జగములకుఁతేఁడు ధనదునిసంగడిఁడు
హరుఁడు పెద్దాడ సోమశంకరుఁడు హృదయ
సరసిజంబున నాకు సాక్షాత్కరించె.

రామవిలాసములోని యవతారికనుండి యన్నిపద్యముల నుదా
హరించిన తరువాతఁ గవిత్వము నిర్దుష్టముగాను మృదుమధురవాగ్గుంభ
నలు కలదిగాను ఉండునని వేలుగఁ జెప్పనక్కరలేదు. పూర్వోక్తము

లయిన గ్రంథద్వయమునుండియుఁ గొన్నిపద్యముల నుదాహరించి కవి చరిత్రము నింతటితో ముగించుచున్నాను —

సుభాషిత రత్నావళి.

చ. నతులగుచు న్మహాన్నతిఁ దనర్చుచు నన్యగుణోక్తిచే గుణో
న్నతిఁ బ్రకటించుచున్ బరజనప్రియకార్యసమర్థతన్ సమం
చితనిజకార్యసంగ్రహము చేయుచు నిష్ఠురవాదులన్ తీమా
ధృతి నిరసించుచున్ బరఁగుధీరులు పూజ్యులుగారె యేరికిన్.

నీతిశతకము.

చ. అతివలఁజూచి నీ రబలలంచు వచించుమహాకవీంద్రు లు
ద్ధతవిపరీతవాదు లిది దబ్బఱగాను విలాసిసీసమం
చితతరళాక్షిపాతములచే గెలువంబడి రింద్రముఖ్యులున్
ధృతి నటువంటివా రబల లేగతి నై రి తలంచిచూడఁగన్.

శృంగారశతకము.

చ. కడువెఱపించుచు న్మదిమి గద్దటిబెబ్బులిమాడ్కి నున్న దె
క్కుడుపగదాయలంబలెఁ దెగుళ్లుశరీరము నొందుచున్న వె
ప్పడొ చను భిన్నకుంభజలముంబలె నాయువు నిట్టలయ్యుఁ దా
రుడుగక మానవు ల్దురితమోలి నొనర్చుచు నున్నవా రహో.

వైరాగ్యశతకము.

రామవిలాసము.

ఉ. వాసవనీలనీలము లవారితనిభ్రమశీలముల్ మరం
దాసవలోలముల్ యువభయానకసూనకదంబపుండ్రకాం
డాసనము క్తలోహగుళికాళికరాశము లంజనప్రభా
భాసురభృంగజాలములు బంధురవృత్తిఁ జరించెఁ గావలన్. ఆ - ౧

శా. రామా రాజలలామ యోగిన్మాదయా రామా మహాభోజసు
త్రామా నాకొక. ముద్దుపెట్టుదువు రారాయించుఁ గౌసల్య సు

- ప్రేమం బిల్చిన మువ్వ లందియలు గంభీరంబుగా మ్రోయఁగా
 శ్రీమంతుం డట రావిరేక మెఱుమం జేరంగవచ్చుం గృహణ్. ఆ-౨
- చ. కటుభట ఘోషగర్జితము ఖడ్గికపాణినటత్కృపాణరు
 క్కటిదుదయంబు చిత్రఘటితధ్వజపంక్తిసురేంద్రచాప ము
 ద్భటదివిషత్ప్రతాపరవిబాధక ముగ్రనిశాటవాహినీ
 పటుఘనబృంద మయ్యెడ నభంబునఁ బర్వె నస్పృక్ష్వవర్షియై. ఆ-౩
- ఉ. చంపకపుష్పవాసలసార మెఱింగినషట్పదంబు లీ
 సౌంపగుకన్నె పెన్నెరులు చూచితరే చెలులార యంచు భా
 సింపుచుఁ గింకిణీవలయశింజిత మొప్పుఁ దలంపె వేడుకన్
 సంపఁగినూ నెచ్చేత నొకశారదచంద్రనిభాస్య సీతకున్. ఆ-౪
- ఉ. ఇందుమెలంగుభృంగములు నిచ్చటికీరమయూరిశారికా
 బృందము లిందుగట్లు సురభిప్రసవంబులు సాధనంబులై
 ముందులభించినన్ హారునిఁ బూనిజయింపఁడె మారుఁ డంచు నె
 న్నందగి రాముకేళిభవనప్రమదావనవాటి వాటిలున్. ఆ-౫

21. నెల్లూరి వీరరాఘవకవి

ఇతఁడు యాదవరాఘవపాండవీయమును నాలుగాశ్వాసముల
 త్కృత్రికావ్యమును రచించెను. ఇంను శ్రీకృష్ణనియొక్కయు శ్రీరా
 మునియొక్కయు పాండవులయొక్కయు కథలు ప్రతిపద్యమునకును
 మూడర్థములు వచ్చునట్లుగాఁ జెప్పఁబడినవి. వర్ణనాంశముల యందు
 మాత్రము కొన్ని యేకార్థపద్యము లుండును. ఈకవి యాఱువేల
 నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని పూర్వుల యిటిపేరు మొదట దేశరాజు
 వారయినను నెల్లూరియందు వాసము చేయుచుండుటచే నెల్లూరివారని
 మాఱినది. ఈతఁడు కాశ్యపగోత్రు; ఆపస్తంబనూత్రుడు; వేంకటపతి

పుత్రుఁడు. ఈతఁడు తనతాతతాతయైన కొండనమంత్రిని దసగ్రంథమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఎవ్వనితండ్రిపే రిల దేశరాజువారన నింటిపేరు మున్నమరఁ దెచ్చె

నెవ్వనిసద్విద్య హెచ్చుగా వీణవా రన నింటిపేరు ము న్నమరఁగూర్చె

నెవ్వనికొమరుఁ డీయిలఁబెద్ద వేంకటపతిరాయలకు దళవాయియయ్యె

నెవ్వఁడు గీతసాహిత్యవిద్యలనేర్చి దిగ్విజయంబునఁ దేజరిల్లె

నెవ్వఁడు ధవిణమలహరియు ధవళశంఖ

మాదిగా బిరుదులనెల్ల నంది మించె

బ్రౌఢరాజులచే నిమ్మపండనంగ

నతఁడు నుతికెక్కెఁ గొండలాహ్వయుఁడుజగతి.

తిరుమలదేవరాయనిపుత్రుఁ డయిన యీపెద వేంకటపతిరాయలు ౧౬౧౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసెను. కవియొక్క ప్రపితా మహుఁ డాతనికాలములో నున్నందున, నాలుగుతరముల తరువాతివాఁ డయినకవి ౧౭౧౫ వ సంవత్సరప్రాంతములయందుండి యుండవలెను. కవి తనశక్తి సామర్థ్యాదులనుగూర్చి యాదవరాఘవపాండవీయావతారిక యం దిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. సకలమంత్రరహస్యశాస్త్రసర్వంకషప్రజ్ఞాధికస్ఫూర్తిఁ బరిధవిల్లి
నిఖిలయోగరహస్యనిరుపమత్రివిధోరురాజయోగాభ్యాస రక్తిమీఱి
యాగమాంతరహస్యభాగోపనిషదర్థసర్వస్వవిజ్ఞానసార మెఱిఁగి
నాటకాలంకారనానావిధవిశేషరసభావభేదము ల్పొసఁగఁ దెలిసి
శబ్దముఖ్యశాస్త్రసదసద్వివేకత | స్మృతిపురాణవాస్తురతిరహస్య
గణితతురగరత్నగజపరిజ్ఞానత | నమరు వీరరాఘవాఖ్యకవిని.

క. నానావిధావధానము | లాన్మపనీతియును భరతమాహాత్మ్యదుల్
మానుగనిచ్చాలిపియున్ | మాసితముగఁ గల్గుఁ గోపంబునుమఱియున్.

క. ప్రాకృతముఖషడ్భాషలవ్యాకరణంబులును దెలుఁగువ్యాకరణంబుల్
ప్రాకటసాముద్రికమును | వీరకౌ జ్యోతిషముఁ జాపవిద్యావిధమున్.

క. సాంగముగఁ దెలిసి మును యో | గాంగీకారమతినిశ్చలముభవాప్తికా
బొంగియు నియోగవృత్తిఁ బొసంగి చెలంగితిని సారసాహిత్యనిధిన్.

సీ. శతలేఖనీపద్యసంధానచాతురి ఘటికాశతగ్రంథకరణపటిమ
ఆశుప్రబంధబంధాదిక్రియారూఢి సంకరోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యచాటుకలన
విస్తరణమాధుర్యవివిధచిత్రస్ఫూర్తి పాదమాత్రప్రతిపాదఘటన
వ్యస్తాక్షరవిమిశ్రబహుపద్యగుంభన మచలజిహ్వాదికప్రచురరచన
బహుజనమనోంతరస్థిరబహువిధార్థ
బహుసమస్యాప్రపూర్తియు బహువిభేద
సకలవిషమసమస్యాదిసంవిధాన
మమరఁగూర్తును నెఱిరాఘవాఖ్యకవిని.

క. పంచాశచ్ఛాటుకథా | చంచత్కృతులను రచించి సత్కవిపూజా
నంచితకీర్తిని దగు సా | ధ్వంచిత్రుడను వీరరాఘవాఖ్యనియోగిన్.

చ. అపుననఁ గావ్యపంక్తి పదియర్థములన్ రచియింపనేర్తు స
త్కవులదయన్ శిరీషకవితామృదుతామహితార్థవై ఖరిన్
భువి నటులై న సత్కథల మూటినొనర్తును బాలబోధకై
తివిరి బహుత్వమందు నలత్రిత్వము పర్యవసాన మాటచేన్.

కవి తాను జెప్పుకొన్నట్లు స్వసామర్థ్యము నంతను జూపి పది
యర్థముల గ్రంథమును రచియింపక మూడర్థములదానినే రచించినను,
ఇట్టి గ్రంథములయందు నిఘంటువులు వెదకి పదములనేర్చి కూర్చినశిల్ప
ప్రాధిమయేకాని యర్థచమత్కారము కాని భావగౌరవముకాని రస
పుష్టికాని పుట్టదు. యాదవరాఘవపాండవీయములోని కొన్నిపద్యము
లిందు క్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి—

శా. వారిం దెచ్చిన వంశహానియును దుర్వాసారబాధాగతుల్
చేరన్ రా విటునేయుమావిధి యిదే సేవెంతు వీక్షింపు మా

- త్సారూఢవ్యథః బాపు నాహృదయశల్యం బౌమ్యనం బాపవే
స్వారాజ్యస్థితి నిల్వఃజేయఃగల భవ్యస్వీకృతింబోయెదన్. ఆ-౧
- మ. అసురారాతిభవాతిభీతికలకంసారంభతన్ బాలకా
ర్యసుహృద్వృత్తి మెలంగఁ దెల్పఁగను విశ్వామిత్రమానీశుమా
నస ముప్పొంగ నఘాదులేగ యజనానందక్రియల్ పెంప మా
నిసమాజంబులు నిండ్లలో నిలువఁ బూనెం గామచారోన్నతుల్. ఆ-౨
- ఉ. కొతుకమాత్మ నేర్పడఁ దగ్గ జనకేశమహాబలా ప్తివి
ఖ్యాతచరిత్రు సింహబలుఁ గన్గొని యీవిధ మెల్లఁ దెల్పి సం
ప్రీతిగ రాము నీకడకు వేగమె తెత్తునటంచుఁ దత్సమా
హుతి సుదృక్కిరోమణిఁ దదుక్తిని గైకొనిపోయి యచ్చటన్. ఆ-౩
- చ. హరివిభుఁ డంతకీర్తి మతసాంబసమాఖ్యుఁడు వైరికర్ణభీ
కరనిజనాముఁ డాబలముఁ గావఁగఁబూని తదగ్రయాయై
మరిదమి వేగ నచ్చటి కమందధృతిన్జని యాగలంకలోఁ
జొరఁబడికాల్ప సైన్యములఁ జూర్ణముచేసెను దాఁ దదున్నతిన్ ఆ ౪

22. నంజరాజు

ఈకవి హాలాస్యమాహాత్మ్య మను డెబ్బదిరెండధ్యాయముల
వచనకావ్యమును రచించెను. ఈగ్రంథమున నధ్యాయాద్యంతముల
యందుఁ బద్యములుగలవు. కవి వంశవర్ణనమును బద్యములతోనే
చేయఁబడినది. ఈకవి మహిశూరరాజగు చొడ్డమహిపాలుని పౌత్రుఁడు;
వీరరాజభూపాలుని పుత్రుఁడు. ఈచొడ్డభూపాలుఁడు ౧౬౭౦ వ సం॥ర
ప్రాంతములయందుండినవాఁడు. కవి తానును దనయన్నయు మహిశూర
రాజ్య సేనాధిపతులయినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవి యన్నయగు
దేవభూవిభుఁ డిట్లు వర్ణింపఁబడెను. —

శా. ధీనత్రాణపరాయణం డగుచు నెంతేవిశ్రుతుం డైనయా
సేనాధీశ్వర దేవభూవిభుఁడు కాశీంఖానమాద్యన్ములా
ఖానాద్యద్భటయావనాధిపుల సంగ్రామంబునం గూల్చి ధి
ల్లీనాధాదుల కెల్ల నచ్చెరువు గొల్పెం ధారుణీమండలిన్.

౧౭౩౧ వ సంవత్సరమునందు మైసూరురాజగు చామరాజును
సింహాసనవిహీనునిజేసి చెఱసాలయందుఁ బెట్టించినవాఁడు దళవాయి
యైన యీ దేవభూవిభుఁడే. కవి ౧౭౩౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయం
దుండినవాఁడు. ఇతఁడు క్షత్రియవంశజుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు;
ఋశ్యాఖవాఁడు. ఈహంసాస్యమాహాత్మ్యము దక్షిణమధురాపురీమాహా
త్మ్యమును దెలిపెడి శై వగ్రంథము. ఇందలికథ స్కాందపురాణమునుండి
గైకొనఁబడినది. పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమున మధురలోను,
మైసూరులోను దెనుఁగునఁ గొన్నివచనకావ్యములు చేయఁబడినవి.
ఈ హంసాస్యమాహాత్మ్యముయొక్క రచన సలక్షణమయి నాతికతినముగా
నున్నది. ఆకాలపు వచనరచనయొక్కరీతిని జూపుటకయి హంసాస్య
మాహాత్మ్యములోని కొన్నిపంక్తుల నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాను.

“వ. రూపలావణ్యభాగ్యమువల్లనో యనువై నగోత్రంబు గలవాఁడనియో
విద్యంజూచియో సుందరేశ్వరుం డనుబుద్ధిచేతనో లేక భ్రాంతి
చేతనో నేనునేను బిడ్డనిచ్చుట యనుచుం బలికి యాబ్రహ్మచారిం
గులగోత్రంబు లడుగ నతండు తనగోత్రంబుచు సూత్రంబును నక్షత్రం
బును నూర్ధ్వపుండ్రంబును గ్రమంబుగా విస్మితుండు యెఱింగించు
టయు నబ్బంధపులు కులగోత్రవృత్త్యాసంబులు లేకుండుటకు సంత
సించి యూర్ధ్వపుండ్రధారణంబున కొక్కింతభేదంబుఁ జెంది యనే
కిమ్ములగు గుణమ్ములయం దొకదోషంబు గలిగియుండినంగాని
యడంగునని నిశ్చయించినవారై వివాహంబు లొనరింప నవ్వీహ
పాతుండు శ్వర్యయుక్తుం డగుటంజేసి పుత్రిక కధికంబుగా ద్రవ్యం

బొసంగ నయ్యుర్వీసురనందనుండు సంతృప్తుండై యాధనం బంత
యుం గైకొని పత్నీసమేతంబుగాఁ బెక్కండ్రు బంధువులతోడఁ
గూడుకొనియున్న తల్లిదండ్రుల సమీపంబునకుం జనుదేర దేశాంత
రంబున కరిగి వివాహంబు చేసికొని భార్యతోడం జనుదెంచిన
కుమారుం గాంచి తండ్రియుం దదీయబాంధవులు నత్యంతసంతోషం
బెనసిరి టి.

౨౯ అధ్యాయము.

23. కోటి వెంకనార్యుడు

ఇతఁడు “ఆంధ్రభాషార్ణవము” అను పేరు గల మంచి యచ్చు
తెలుఁగు నిఘంటువును పద్యములుగాఁ జేసెను. దీనితో సమానమైన
యచ్చు తెలుఁగు నిఘంటువు మఱియొకటిలేదు. ఈకవి ఈపుస్తకమును
శ్రీవిజయరఘునాథునిపుత్రుండైన రఘునాథరాజు ప్రేరణముచేతఁ జేసి
యీతని కంకితముచేసెను. ఈరఘునాథరాజు రామనాథసేతుపతి యయిన
విజయ రఘునాథరాజు కుమారుడని తోచుచున్నది. అట్లయిన పక్షమున
రఘునాథరాజు ౧౭౩౪ వ సంవత్సరము మొదలు ౧౭౪౭ వ సంవత్స
రమువఱకును రాజ్యము చేసినందునఁ గవియు నాకాలమునం దుండి
యుండవలెను. కవి గద్యమునందుఁ దనబిరుదావళి నీప్రకారముగా వ్రాసి
కొనియున్నాడు—

“ఇది శ్రీమత్పురమేశ్వరకరుణాకటాక్షసంప్రాప్త సర్వజ్ఞత్వాది కతి
పయగుణస్వసామ్యతదితరసకలగుణనిరౌప మ్యాసేతు హిమా
చలఖ్యాత మహోద్దండకవిబిరుదప్రశస్త సీతారామార్యవర్య
తనూజాత శౌర్యధైర్యస్థైర్యాది సకలగుణచిరత్నరత్నాకర కోటి
సమాఖ్యవంశసుధాపయోధిరా కాశశౌంక ఘంటికాతురంగ నీలాత

పత్ర హానుమద్ధ్వజ మకర కేతన దివాదీప నవవిధభేరికాది నిఖిల
బిరుదాంక బృహదాంబికా కటాక్షసంజాతసామ్రాజ్యధురంధర
విమలయశోబంధుర కర్ణాటపాండ్యచోళమహీపాలాదిసంస్తూయ
మాన శ్రీరాయరఘునాథమహీనాథసభాంకణ బిరుదాయమా
నార్యనుతచర్య వెంకనార్యప్రణీతం బైన త్రి॥”

కవితాధోరణిని జూపుటకయి నిఘంటువుచుండి పద్యముల నుదా
హరించుట యుచితము కాదుకావునఁ గృతిపతిని వర్ణించిన పద్యము
నొకదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను. —

ఉ. శ్రీరఘునాథరాయ సృజశేఖర నీదుకరాసి భీమకా
ళోరగతుల్య మాటను రణోర్విని దుర్మదమత్తచిత్తులౌ
వీరులప్రాణవాయువుల బీల్చుట యుక్త మి దెంతవింత య
య్యారె సముద్రమయ్యు నిసుమంతయు భంగము గాంచదెప్పుడున్.

24. అ డి ద ము సూ ర క వి

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు ; అడిదము బాలభాస్కరుని
పుత్రుఁడు. ఈయడిదము బాలభాస్కరుఁడు శుద్ధాంధ్రరామాయణమును
రచించినట్లు కవిజనరంజనములో సూరకవి వేసికొన్న—

“శుద్ధాంధ్రరామాయణ ఘటనవై దుషీధురంధ రాడిదము
బాలభాస్కరతనూభవ”

అను గద్యమువలనను, కవి సంశయవిచ్ఛేదములో బాలభాస్క
రుని శుద్ధాంధ్రరామాయణములోని దని యుదాహరించిన

“నిగి డిరువై పుల న్నెడల నేటయినీటగునీటికోట”

అను చంపకమాలికాపాదమువలనను దెలియవచ్చుచున్నదిగాని
యీశుద్ధాంధ్రరామాయణ మిప్పు డెచ్చటను గానరాదు. ఈసూరకవి

తాను జేసిన గ్రంథముల నన్నిటిని రామచంద్రపుర రామలింగేశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు చేసిన గ్రంథములలో నెల్లఁ జంద్రమతీపరిణయ మచునామాతరముగల కవిజనరంజనము మిక్కిలి మనోహరమైనది. ఇది మూడాశ్వాసములు గల చిన్నప్రబంధమైనను, దీనియందలి గుణ సంపదనుబట్టి పండితులు దీనిని పిల్ల వసుచరిత్ర మని వాడుచున్నారు. ఇతఁడు చేసిన యితరగ్రంథములు రామలింగేశ్వరశతకము, కవి సంశయ విచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామ శేషము, అనునవి. కవి సంశయవిచ్ఛేద మనునది మూడాశ్వాసముల చిన్నలక్షణ గ్రంథము. ఆంధ్రనామ శేషము పైడిపాటి లక్ష్మణకవికృతమైన యాంధ్రనామసంగ్రహములో లేని యచ్చతెలుఁగుపదముల నేర్చి కూర్చిన పద్యరూప మగు చిన్న నిఘంటువు. కవి తన గ్రంథముల నన్నిటిని దేవాంకితము చేయుట చేత వానిసిబట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట శక్యముకాదు. ఇతనిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథములనుబట్టి కవి గోదావరి మండలములోనివాఁడయినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడుగాని యితఁడు విజయనగరసంస్థానములో శ్రీ పూసపాటి విజయరామరాజుగారి కాలములో నుండినట్లు తద్రచితములయిన చాటుపద్యములు మొదలయినవానివలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. విజయనగరసంస్థానప్రభువులలో విజయరామరాజు లిద్దఱున్నందున నితఁడే విజయరామరాజు కాలములో నుండినవాఁడో నిశ్చయింప శక్యము కాకున్నది. పెద్దాపురములో వత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు రాజ్యముచేయుచున్న కాలములో నీకవి తనప్రభువువెంట పెద్దాపురసంస్థానకు వచ్చి రాజు లందఱును సభచేసి కూర్చుండియుండగా—

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డలబికా

రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహంతరసీమవర్తి వి

భ్రాజితపూసపాడ్విజయరామనృపాలుఁడె రాజుగాక యీ

రాజులు రాజులే పెనుతరాజులు గాక ధరాతలంబునన్.

అను పద్యమును సభలో నా సీనులయియున్న రాజులవంకఁ జూచుచు లేచి చదివెననియు, అందుమీఁద నిందలి కడపటివాక్యము తమ్ముద్దేశించి పలికిసట్లు భావించి రాజులందఱును కవిని గోపదృష్టితోఁ జూచుచు లేవఁబోఁగా నతఁడు జంకక పద్యార్థమును జెప్పి “యీరాజు లనఁగా” బై చరణములయందుఁ జెప్పఁబడినరాజు మొదలయినవారని స్పష్టపరఱిచి రోషముడిపి వారిని శాంతచిత్తులను జేసెననియు చెప్పు చున్నారు. ఏనుఁగు లక్ష్మణకవిగారి నాదరించిన యీవత్సవాయతిమ్మ జగపతిమహారాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౭ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసిరి. ఈయనకాలములో నుండినవారు రెండవ విజయరామరాజుగారే. ఈయన విజయనగరరాజ్యమునకు వచ్చి నదియు తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు పెద్దాపురరాజ్యమునకు వచ్చినఁ సంవత్సరములోనే. ఈవిజయరామరాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనము చేసిరి. ఈ రాజులిద్దఱును సింహాసన మెక్కునప్పటికి యుక్తవయస్సురాని బాలురు. వీరిలో తిమ్మజగపతి మహారాజులుగా రప్పటి కేడుసంవత్సరముల ప్రాయమువారు; విజయరామరాజుగారు పండ్రెండు సంవత్సరముల ప్రాయమువారు. నిజాము ౧౭౬౦ వ సంవత్సరమున రాజమహేంద్రవరము వచ్చిపప్పుడు వీరినిద్దఱిని గొనిపోయి దర్శనముచేయింపఁగా నతఁడు వీరిద్దఱిని వారివారి సంస్థానములకు రాజులనుగా నంగీకరించెను. మొదటి విజయరామరాజుగారు బొబ్బిలియుద్ధమున ౧౭౫౭ వ సంవత్సరముననే మృతులయినందున, తిమ్మజగపతి మహారాజుగారి కాలములో నుండినయతఁ డతఁడయి యుండఁడు. సింహాసనమునకు వచ్చునప్పటికి వీరిద్దఱును బాలురయినందున వీరు తమ యాస్థానకవులతోఁ గలిసి పెద్దాపురమున సమావేశమగుట తరువాత నిరువది సంవత్సరముల కనఁగా ౧౭౭౭ వ సంవత్సర ప్రాంతమందయియుండును. అందుచేత

సూరకవి ౧౭౮౦ వ సంవత్సరమువఱకు నను జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁ పెద్దవిజయరామరాజుగారి కాలములోఁగూడ బాల్యవస్థలో నుండి యుండును. కవి కాశ్రయఁడైన విజయరామరాజుగారిని గూర్చియు వారి సంస్థానమునుగూర్చియు నిందుఁ గొంత వివరించుట యనుచితము కానేరదు.

ఓరుగంటియందుండిన కాకతీయరాజులు చెప్పుకొనునట్లుగానే యీ పూసపాటివారును తాము సూర్యవంశజుఁడైన మాధవవర్మ సంతతి వారమని చెప్పుకొందురు. కొండపల్లి సర్కారులోని పూసపాడను గ్రామనివాసముచేత వీరికి పూసపాటివారని యింటిపేరు గలిగినది. ఓరు గంటిసంస్థానము ప్రతాపరుద్రునితోఁ నశించినవెనుక వత్సవాయవారు పూసపాటివారు మొదలయినవారు మహమ్మదీయులకు లోబడిరి. రఘు నాథరాజును మాఱుపేరుగల పూసపాటి తిమ్మరాజుగారు గోలకొండలో సరదారుగానుండి శ్రీకాకుళమునకువచ్చి, శ్రీకాకుళమునకు పాఁజుదారుగా నుండిన పెర్ మహమ్మదుఖాన్ వలన ౧౬౫౨ వ సంవత్సరమున కూలిమి భోగాపురపుతాలూకాలను గుత్తకు పుచ్చుకొని పాలనముచేయ నారంభించెను. ఈయనపుత్రుఁడయిన సీతారామచంద్రరాజుగారు మఱికొన్ని తాలూకాలనుకూడ కవులునకు పుచ్చుకొని, పల్లకిమిడి సంస్థానాధిపతియైన గజపతిదేవుతో మైత్రిసంపాదించి, ౧౭౫౧ గుప్తపు రౌతులతోను ౧౭౫౦ కల్బలముతోను పొట్నూరు జయించి కలింగరాజుని పేరువడసి యాయూరు నివాస మేర్పఱుచుకొని ప్రబలుఁడయియుండెను. ఈయన యనంతరమున నానందరాజుగారు పరిపాలనమునకు వచ్చిరి. ఈయన పుత్రులు విజయరామరాజుగారు బహు ప్రసిద్ధపురుషులు. ఈయన మన్నె దొరలను గెలిచి వారి దేశము లాక్రమించుకొని మన్నెసుల్తానను బిరుదంది, పొట్నూరునుండి తనపేరట విజయనగరమును పేరఁబరఁగిన యూరికి రాజధానిని మార్చుకొని, ౧౭౧౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన

విజయసంవత్సర విజయదిశమీ జయవారమునాఁడు కోటకట్టుటకు శంకు స్థాపనము చేసెను. ౧౭౫౩ వ సంవత్సరమున నిజాము కొండపల్లి యేలూరు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళము సర్కారులను ఫ్రెంచి వారికిచ్చెను. అప్పుడు విజయరామరాజుగారు శ్రీకాకుళమునకు నాయి బయిన జాఫర్లీత్తోఁ జేరి దేశము ఫ్రెంచివారికి స్వాధీనము కాకుండు నట్లు చేయుటకయి ప్రయత్నించెను గాని, వారు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళపు సర్కారులను తక్కువశిస్తుకు కవులున కిచ్చెదమన్నందున జాఫర్లీని విడిచి ఫ్రెంచివారితోఁ జేరెను. తరువాత సర్కారులలోని రాజులందఱును ఫ్రెంచివారికి లోబడక తిరుగఁబడినప్పుడు సహిత మీయన వారియెడల విశ్వాసముగలవాఁడయి యుండి ౧౭౫౫ వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచి సేనానాయకుఁడయిన బుస్సీకి కావలసిన ధనమును రహస్యముగాఁ బంపెను. తరువాత బుస్సీ సేనలతో దేశమును స్వాధీనము చేసికొనుటకు కళింగదేశమునకు వచ్చినప్పుడీయన బొబ్బిలివారి తోటి తన పూర్వవైరమును సాధించుకొనుటకయి బుస్సీని పురికొల్పి యుద్ధము చేయునట్లుచేసి తానుగూడ సేనలతోఁబోయి ౧౭౫౭ వ వత్సరము జనవరు నెల ౨౪ వ తేదిని తాండ్ర పాపయ్యచే పొడువఁబడి సరమపదము నొందెను. తరువాత విజయరామరాజుగారి పితృవ్యపుత్రుఁడయిన యానంద గజపతిరాజుగారు సింహాసనమునకు వచ్చి, బుస్సీ విజయరామరాజుగారి యెడలఁ జూపిన యాదరమును తనయెడలఁ జూపక పోవుటచేత మనసులో ద్వేషము పెట్టుకొని బుస్సీ విశాఖపట్టణము మొదలయిన స్థానముల నన్నిటిని స్వాధీనముచేసికొని పై యధికారుల యుత్తరపు ననుసరించి యీ దేశమును విడిచి కర్ణాటకమునకు వెడలి పోఁగానే సేనలను గూర్చుకొనిపోయి విశాఖపట్టణమును పట్టుకొని దాని నింగ్గీషువారికి వశపఱిచెదనని యుత్తరములుప్రవాసి ౧౭౫౮ వ సంవత్సరమున వారితో స్నేహము చేసికొనెను. తరువాత నతఁడు ఫ్రెంచివారి

ను తరపునస్కారులనుండి తఱిమివేయు ప్రయత్నములో నింగ్గీషువారితోఁ జేరి, దొరికినకొల్లలోఁ దనకు భాగమిచ్చునట్లును జయించిన దేశములో నదీ సముద్రతీరపట్టణములును వాని చుట్టుపట్లఁగల దేశమును దక్క మిగిలిన భాగమును దన పాలనములో నుంచునట్లును యుద్ధవ్యయముల క్రింద తాను నెల కేఁబదివేలరూపాయల చొప్పున సిచ్చునట్లును ఏర్ప టుచుకొని, కర్నల్ ఫోర్డుగారిచే నడుపఁబడుచుండిన యింగ్గీషుసేనతోఁ దనసేనను జేర్చి దండయాత్ర వెడలెను. అవతకే ప్రెంచిసేనానాయకుఁ డయిన కన్ ప్లాన్సుగా రానందగజపతిరాజుగారిని శిక్షించుటకయి దండ యాత్రవెడలి యింగ్గీషుసేన యాయనతోఁ జేరినదని విని రాజమహేంద్ర వరమున నిలిచిపోయెను. కర్నల్ ఫోర్డుగా రానందరాజుగారు వెంట రాఁగా రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చి ప్రెంచిసేనాధిపతియైన కన్ ప్లాన్సు గారి నక్కడనుండి పాఱఁద్రోలి, మచిలీబందరునకుఁ బోయి దానిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. దండువెడలియున్న యింగ్గీషువారిని జయించు టకై నిజాము సలాబత్ జంగు మచిలీబందరుకు ౧౫ మైళ్ళ దూరము వఱకును వచ్చి వారిని జయించుట సాధ్యముకాదని తెలిసికొని ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మెయి నెల ౧౪ వ తేదిని నంధిచేసికొని మచిలీ బందరు స్కారును కొండవీడు నై జాముపట్టణము స్కారులును ఇంగ్గీషువారి కిచ్చివేసి, ఆనందగజపతిరాజుగారు ప్రెంచివారి కియ్యఁబడిన దేశమునుండి గ్రహించిన సొమ్ము విషయమయి తగవుపెట్టక విడిచిపెట్టి వారితండ్రి తాతలనుండి వారనుభవించుచుండిన దేశమును వారనుభ వించుట కంగీకరించెను. ఈ యొడంబడిక యయినతరువాత స్వదేశము నకు వచ్చుచు త్రోవలో రాజమహేంద్రవరమున నానందగజపతిరాజు గారు స్ఫోటకముచేత కాలధర్మమునొందిరి. అప్పుడాయన భార్య లిద్ద టును సహాగమనము చేసిరట! తర్వాత బాబ్బిలిలో మృతులయిన విజయరామరాజుగారిభార్య చంద్రమ్మగారు సన్నిహితజ్ఞాతియైన పూస

పాటి రామభద్రరాజుగారి ద్వితీయభార్య పుత్రుడయిన పండ్లెండు సంవత్సరముల ప్రాయముగల వేంకటపతిరాజను చిన్నవానిని పెంచు కొని, ఆచిన్నవాని పేరు విజయరామరాజుగా మార్చి యాయనను పట్టాభిషిక్తుని జేసెను. ఈవిజయరామరాజు బాలుఁ డయినందున రాజ్యాధికారము నంతను సవతియన్నగారగు సీతారామరాజుగారు వహించి, తమ్మునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినతరువాతసహిత మధికార మునంతను తానే చెల్లించుచువచ్చెను. ఈవిజయరామరాజుగారి కాల ములోనే మనకవి యుండినది. ఆకాలమునందు విజయనగరమువారు నిజాముకు కట్టుపన్ను రెండులక్షల తొంబదివేల మేఁబదితొమ్మిదిరూపాయలు. అయినను దేశ మస్వస్థస్థితిలో నున్నందున నిజాము తనకు రావలసిన కప్పమును తిన్నఁగాఁ గైకొన శక్తుఁడుగాక పెక్కేండ్లూర కుండుచు వచ్చెను. ఈపేతువుచేతను, సీతారామరాజుగారు బలవంతులయి తమసేనలతో చిల్లరసంస్థానాధిపతుల నదిమి కప్పములు గొనుచుండుటచేతను, విజయనగరరాజ్య మాకాలమునం దించుమించుగా స్వతంత్రరాష్ట్రమువలెనే యుండెను. ఈసీతారామరాజుగారు బాబ్బిలి రాజయిన చిన్నరంగారావుగారిని పట్టుకొని విజయనగరములో చెరసాలయం దుంచెను; పర్లాకిమిడి రాజగు నారాయణదేవు జగన్నాథయాత్ర పోవుట సంచుచేసికొని యతని రాజ్యముమీఁద దండెత్తి యాత్రనుండి తిరిగి వచ్చిన యాతని నరసన్నపేటవద్ద నోడించి యిప్పటి గంజాముమండలములో విశేషభాగమును విజయనగరరాజ్యములో జేర్చెను. తన తమ్ముని వెంటఁగొని దండయాత్రవెడలి సీతారామరాజుగారు మొగలితుఱ్ఱు వఱకును వచ్చి స్థానికపాలకుడైన నబాబు బడ్డీఅబ్దు మాఖానును జయించి కొంతకాలము రాజమహేంద్రవరము సర్కారును సహిత మాక్రమించినట్టు చెప్పుదురు. ఇట్లొకను పెక్కు విజయములను బొంది మహాోన్నతదశయం దుండిన యీకాలములోనే యింగ్లీషువారు

నిజామువలనఁ బొందిన సనదుప్రకారముగా నుత్తరపుసర్కారుల లోదము
యధికారమును జెల్లించుట కారంభించిరి. ఇంగ్లీషుకంపెనీవారితో జేసి
కొన్న యొడంబడికనుబట్టి సంవత్సరమునకు మూడులక్షల రూపాయలు
పేష్కమ్ చెల్లించుటకును పర్లాకిమిడి రాజయిన నారాయణదేవువలనఁ
గైకొన్న రాజ్యమును విడిచిపెట్టుటకును విజయనగరము వారొప్పు
కొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన తరువాత విజయనగర సంస్థానము
నకు లోబడియున్న కొండ జమీందారు లందఱును విజయనగరము
వారిమీఁద తిరుగఁబడి స్వతంత్రులగుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. కాని సీతా
రామరాజుగా రన్నిటికిని దగినవాఁ డయినందున ఇంగ్లీషుసేనలను
సహాయపఱుచుకొని యాకొండ సంస్థానాధిపతుల నొక్కొక్కరినే
జయించి కొందరిదేశములను తమరాజ్యములోఁ గలుపుకొనియు కొండ
ఱిని విజయనగరమునఁ జెఱసాలలోఁ బెట్టియు నందఱిని సాధించెను.
ఈకలహములో ఆంధ్ర, పాలకొండ జమీన్దారులు మాత్రము చేరలేదు.
సీతారామరాజుగారిట్లు పరరాజులను జయించుటయేకాక తురకదొరలు
మసీదుల కిచ్చిన భూములను పూర్వరాజులు బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన
మాన్యములనుగూడ లాగుకొని ప్రజలను సహితము క్షోభపెట్ట నారం
భించెను. ఈయనపెట్టుబాధలే సూరకవిని రామలింగేశశతకము చెప్పు
నట్లు చేసినవి. ఆకాలపు ప్రభువులయందు కవి కెట్టియభిప్రాయముండి
నదో కొంతవఱ కీక్రిందిరీతి పద్యములు వెల్లడిచేయవచ్చును—

సీ. పదుగురు కోఁతివెంబడి సంచరింపరే వాహకుల్ లేరె శవంబులకును
గంగురెద్దుకు లేవె ఘనశూర్యరావముల్ కల్కిగల్గదె వారకామినులకుఁ
బులిగోవుఁజంపినక్కలనుబోషింప దేసూలకాయము లేదెదున్నలకును
బుప్పిపంటికి లేదె పుట్టంబుఁ జుట్టుట వేణుధరుఁ డెద్దువెంట రాఁడె
న్యాయపద్ధతినడువనియవనిపతికి
నెన్నిచిన్నెలు గలిగిన నెందుకొఱకు

నంత్యమునఁజూడవలయునాయయ్యసుఖము
రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

కడువెంత యగుస్థూలకాయంబు గల్గుట
చిత్రభూషాంబరస్థితిని గనుట

తూర్యరావంబులతోఁజనుదెంచుట
వాలవీజనసమావాప్తి గనుట

శృంగవేత్తోద్ధతిఁ జేరరాకుండుట
చూపఱు పదుగురు చుట్టుకొనుట

స్వనియంతవాక్యంబు విని తలయూఁచుట
మానముద్ర వహించి మతము గనుట

గంగిరెద్దుకు మూర్ఖభూకాంతనకును
భేదమించుకయును గనిపించ దట్టి
బ్రభువు వేడిన నత్కవిపటిమ చెడదె
రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

మాన్యంబు లియ్య సమర్థుఁడొక్కఁడులేడు
మాన్యముల్పెఱుప సామంతులంద

తెండినయాళ్ళగో డెఱిగింపఁ డెవ్వఁడుఁ
బండినయాళ్ళెన్నఁ బ్రభువులంద

ఱితఁడు పేద యటంచు నెఱిగింపఁడెవ్వఁడుఁ
గలవారిసిరి యెన్నగలరు దొరలు

తనయాలిచీకటిత పెన్నఁడెవ్వఁడు
పరకాంతఱంకెన్నఁ బెద్ద లంద

ఱిట్టిదుష్టుల కధికార మిచ్చినట్టి
రాజు ననవలెఁగాక దుర్ణయుల ననఁగ
నేమిపనియున్న దిఁక సత్కవీంద్రులకును
రామలింగేశ రామచంద్రపురసివాస.

ఇట్లుండఁగా సంస్థానమునం దుండినరాచవారందఱు నొకటిగాఁజేరి
౧౭౭౫ వ సంవత్సరమునందు మంత్రిత్వమునుమాని రాజకార్యసంబం
ధము వదలుకొనునట్లు సీతారామరాజుగారిని నిర్బంధపఱిచిరి. తనపుత్రుఁ
డయిన నరసింహగజపతిరాజును స్వీకారముచేసికొని విజయరామరాజు
గారు మరణానంతరమున సింహాసన మాతని కిచ్చునట్లు తమ్ముని నొడఁ
బఱిచి యాయచ తాను మంత్రిత్వమును విడుచుట కంగీకరించెను.

విజయనగరవసువారు చెల్లింపవలసిన మొత్తమును నిర్ణయించుట
కయి కంపెనీవారి చెన్నపురిషరిపాలకుఁడు విజయరామరాజుగారిని చెన్నపు
రి రమ్మనికోరెను. కోరికప్రకారముగా విజయరామరాజుగారు చెన్నపు
రికిఁబోక ప్రయాణవ్యయములకు తనచేత సొమ్ములేదనియు, తన యన్న
యైన సీతారామరాజుగారు తన్ను నాశనముచేయుటకయి తంత్రములు
పన్నుచుండిన యాకాలములోఁ దాను రాజధానినివిడిచి దూరముగాఁ
బోవుట యుచితము కాదనియు, విశాఖపట్టణములోని యధికారుల
సమక్షమునఁ దాను వారు విధించెడు న్యాయ మైనకప్పమున కంగీకరించెద
ననియు, చెప్పి తప్పించుకొనెను. అంతట చెన్నపురిషరిపాలకుఁడు సీతా
రామరాజుగారిని చెన్నపురికి రమ్మనికోరఁగానే యతఁడు తక్షణమేసోయి
యక్కడివారిని వశపఱచుకొని రాజకార్యములు చక్కఁబఱచుచుకొని,
విజయనగరసంస్థానమునకు తన్ను దివానుగా నేర్పాటుచేయించుకొని తన
పుత్రుని స్వీకారమును స్థిరపఱిపించుకొని, మరలవచ్చెను. ఈయేర్పాటుల
వలన విజయరామరాజుగారు పేరునకురాజుగానుండినను నిజమయిన యధి
కారమంతయు సీతారామరాజుగారి చేతిలోనే చిక్కెను. ఈవిషయ
మయి విజయరామరాజుగారు కంపెనీవారికి మొరబెట్టుకోఁగా పెట్టుకోఁగా
తుదకు వారాయనను దివానుపనినుండి తొలఁగించి విజయనగరము
విడుచునట్లుతరువు చేసిరి. అందుపైని సీతారామరాజుగారు విజయనగ
రము విడిచి సింహాచలము నివాసముగా నేర్పఱచుకొని యక్కడ కొంత

కాలముండి, తరువాత మరల తమ్ముని మంచిమాటలాడి ౧౭౯౦ వ సంవత్సరమునం దొకసారియు ౧౭౯౨ వ సంవత్సరమందొకసారియు మరల సంస్థానములో నివాసుగాఁ బ్రవేశించి, కడపటిసారి కంపెనీవారిచే చెన్న పురికి బోవునట్లుత్తరువుచేయఁబడి నెలకయినవేలరూపాయల యుపకార వేతనముమీఁద ౧౭౯౩ వ సంవత్సరముచందక్కడపోయి చేరెను. సీతా రామరాజుగారి దుష్పరిపాలనము మొదలైన కారణములచేత విజయరా మరాజుగారు ఋణములపాలగుటయేకాక కంపెనీవారికి కట్టవలసిన కప్ప మును సరిగా కట్టలేక యారులక్షల యిరువదియైదువేల రూపాయలవరకు బాకీపడిరి. అందుచేత కంపెనీవారు సంస్థానమును తమపాలనమునకుఁ దీసికొని, విజయరామరాజుగారిని స్వరాజ్యమువిడిచి మచిలీబందరులో వాసము చేయునట్లుత్తరువుచేసి, ఆయనకు ముప్పదివేలరూపాయ లొక్కసారిగా రొక్కమిచ్చెదమనియు నెలకు రు ౧౨౦౦ లు వ్యయముల కిచ్చెదమనియుఁ జెప్పిరి. ఆయన స్వదేశమును విడుచుట కిష్టములేనివారయి బందరుపురమునకుఁ బోవుమార్గమున బైలుదేరి యయిదారుక్రోసుల దూరముపోయి యక్కడనుండి పనివారలతో వెనుకఁదిరిగి పద్మనాభము నకుఁ బోయి యక్కడనుండి తాను ప్రయాణము చేయలేకపోవుటకు సాకులు వ్రాయనారంభించెను. విజయరామరాజుగా రక్కడనున్నకాలములో రాచవారును నాలుగువేల సైనికులునుబోయి యాయననుజేరిరి. కంపెనీవారి కీసంగతి తెలియఁగానే యిరువదినాలుగుగంటలకాలము గడు విచ్చి యాలోపల నతఁడు బందరుమార్గమున బైలుదేరనిపక్షమున, బలాత్కారముగాఁ బంపవలసిందని విశాఖపట్టణములోనున్న సేనానాయకునకు తరువుచేసిరి. పయివారి యుత్తరువును దెలియఁబఱచి యింగ్లీషు సేనాధిపతియైన ప్రెండర్గాష్టుగారు కొంతసేన (౭౫౦భటుల)తో పద్మనాభము నకుఁ బోయిరి. ౧౭౯౪ వ సంవత్సరము జూలయినెల ౧౦ వ తేదీ యుదయమున నింగ్లీషుసేనాధిపతి పద్మనాభపుకొండను జేరునప్పటకి, విజయ

రామరాజుగారును బంధువులయిన రాచవారును ఖడ్గపాణులయి లోబడక యుద్ధముచేసి వీరమరణమునొందుటకు నిశ్చయించుకొని యందరును పద్మనాభస్వామి ప్రపాదమునుస్వీకరించి యుద్ధోన్ముఖులయి నిలిచియుండిరి. నాఁడు సూర్యోదయకాలమున నింగ్గీషుసేనలకును రాజుగారి సేనలకును ముప్పావుగంటసేపు ఘోరయుద్ధము జరగినది. అంతట రాజుగారి సేనలన్నియు చెల్లాచెదరయి పారిపోయినవి. రణరంగమునకుఁబోయి చూడఁగా రణవిహతులయి వీరశయనము నొందినవారిశరీరము లక్కడ మున్నూటతొమ్మిది కనఁబడినవి. రణభూమినలంకరించిన మున్నూటతొమ్మిదింటిలో నిన్నూటయెనుబది రాచవారిదేహములు. రణరంగమధ్యమునఁ బడియుండిన విజయరామరాజుగారి శవముచుట్టును కోటకట్టినట్లుగా సంస్థానములో నున్నతస్థితిలో నుండిన యుత్తమక్షత్రియుల శవములు నలువది గుండుదెబ్బలతోఁ బడియుండెను. ఇట్లు మరణమునొందినవారు గాక పారిపోయినవారిలో నెందరికిగాయములుతగిలినవో తెలియలేదు. ఇంగ్గీషుసైనికులలో మృతులయినవారు పదుముగ్గురు; గాయపడినవారరువదియొక్కరు. ముప్పదియేడేండ్లక్రిందట బొబ్బిలికోటముందు పెద్ద విజయరామరాజుగారు హతులయినట్లే మనకవీంద్రునికాలములోనుండిన యీ చిన్నవిజయరామరాజుగారు పద్మనాభపుకొండముందు నిహతులయిరి. మనకవికాలముతో సంబంధించినచరిత్రమింతే. తండ్రిమరణమును విని యప్పటి కెనిమిదిసంవత్సరముల ప్రాయమువాడయిన నారాయణబాబుగారు తల్లితోడఁగూడ కొండదేశమునకుపారిపోయిరి. కాని, కంపెనీవారాయనను పిలిపించి దొరతనమిచ్చిరి. ఆయన పండ్రెడులక్షలవరకును ఋణముచేసి ౧౮౦౭ వ సంవత్సరమునందు తనకు సంవత్సరమున కెనుబది వేలరూపాయలిచ్చు పద్ధతిమీఁద రాజ్యపాలనము నింగ్గీషువారి కప్పగింపఁగా వారు ౧౮౨౨ వ సంవత్సరమునాటి కప్పలన్నియుఁ దీర్చి రాజ్యము నాయనకు మరలనిచ్చిరి. నారాయణబాబుగారు మరల నేడు

లక్షలరూపాయలప్పుచేసి తనకు సంవత్సరమునకు లక్షరూపాయలిచ్చు పద్ధతిమీఁద ౧౮౨౭ వ సంవత్సరములో రాజ్యమును మరల నింగ్లీషు వారియధీనముచేసి కాశీయాత్రపోయి యక్కడనే వాసముచేసి ౧౮౪౫వ సంవత్సరమున దేహము చాలించిరి. మరణకాలమున కాయన యప్పు ౧౧ లక్షలకుఁ బెరిగినది. పండ్లెండు సంవత్సరముల ప్రాయముగల నారా యణబాబుగారి కుమారుఁడగు విజయరామ గజపతిరాజుగారికి రాజ్య మిచ్చి ఆయన కాశీనగరమును విడిచివచ్చుట కిష్టము లేనివారుగా నుండి నను ౧౮౪౮ వ సంవత్సరమున దాయనను విజయనగరమునకు రప్పించిరి. ఋణముల నన్నిటిని దీర్చి ౧౮౫౨ వ సంవత్సరములో రు ౨౧౨౭౨౮ ల రొక్కముత్రో నింగ్లీషువారాయనకు రాజ్యమొప్ప గించిరి. ఈ విజయరామగజపతిరాజుగా రాంగ్లేయోపాధ్యాయుల శిక్షచేఁ బ్రవీణులయి సత్పరిపాలన చేయుచు బాలికాపాఠశాలలు మొదలయిన జనోపయుక్తములగు ధర్మకార్యములకొఱకు ధనమును సద్వినియోగ పఱచుచు వచ్చిరి. విశాఖపట్టణములోని వైద్యశాలకు ముప్పదివేల రూపాయల నిచ్చినందున, దొరతనమువారాయనకు ౧౮౬౫ వ సంవత్సరములో “మహారాజా” యన్న బిరుదిచ్చిరి. ఈయన ౧౮౭౮ వ సం॥ రమున స్వర్గస్థులుకాఁగా ౧౮౮౦ వ సంవత్సరమునందు జపించిన యాయనపుత్రు లానందగజపతిరాజుగ్గా ధష్టుటనుండి విజయనగరపరిపాలకులుగా నున్నారు. దొరతనమువాఁడీయనకును ౧౮౮౬ వ సంవత్సరమున “మహారాజా” యన్న బిరుదము నిచ్చిరి.

సూరకవికి రేవయను గ్రామమున చెరువుగట్టుకొని నొకమాన్యముండెననియు, ఆగ్రామమును గుత్తచేసిన దాతులూరి యన్నమరాజు కవిమాన్యమునకు చెరువునీరు పెట్టుకొనీకపోగా, అతఁడు ప్రభువునకు మొఱ్ఱపెట్టుకొనియు కార్యముగానక తుదకు చెరువులో నిలుచుండి

యీక్రింది నాలుగు సీనపద్యములును జెప్పఁగానే చెఱువు నాలుగు
వైపులను గండితెగి నీరాతని పొలముమీఁద పాతెననియు, జెప్పెదరు-
నీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షీనిగల్గు పద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి
సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగునంబుధీశునిచరణంబు ద్రొక్కి
పరమత త్వఁజుఁడై పరఁగుశంతనుమహీరమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
యఖిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించివిహరించుశివుజటాజూలూగ్రసీమనిలిచి
తనరు నీవంటిధన్య కుత్తమముగాదు
పూసపాటి మహాస్థానభూమియందుఁ
గాలుద్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁడై న
గదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

నీ. ఆదిభిక్షుం డీతఁడనిరోశి విడియాకుగొనివచ్చి యిటనిల్వఁగోరితొక్కొ-
జగడాలచీలివై సవతితోఁ బోరాడి వీఁగివచ్చి యిచట డాఁగితొక్కొ-
నిర్జరాంగనలెల్ల నీఱంకువెలిపుచ్చ దూబవై యిచ్చోటదూఱితొక్కొ-
బీదబాపలఁగవ్వపెట్టుటకై మిన్నదొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచితొక్కొ-
వలదు ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వరుసగాదు
రవ్వ నీకేల తగ దంబురాశికడుగు
నాతియతఁడెకాఁడటె పిన్ననాఁటి మగఁడు
కదలుమిటమాని దివిజగంగాభవాని.

నీ. భావింప నిలు వెల్ల భంగంబులేకాని
భంగము ల్తొలఁగు టెప్పటికి లేదు
తిరుగుచో వంకరతిరుగు డింతియకాని
తిన్నగాఁదిరుగుట యెన్న డెఱుఁగ
మొనసిరేయిపగల్గు మొరయచుండుటెకాని
మొరయకూరకయుంట యెఱుఁగమెపుడు
పాలకల్మినిరోసి పల్చనగుటెకాని
పలుచనిగతి మాని మెలఁగు టెఱుఁగ

మనుచు నీలోన నీవై నయవగుణంబు
లరసి లజ్జించి దివి నుండ కరుగుదెంచి
నిలువునీరై న నీవిందు నిలిచి తొక్కొ
కదలు మిటమాని దివిజ గంగాభవాని.

సీ. కృతకాద్రు లాయెనా కీలోగ్రఫణిఫణానేకపూత్కారవల్మీక చయము
విరిదోట లాయెనా కటకుకంటకకంటకాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పువ్వుబాన్పు లాయెనా నవమంజులశ్వేతలవణాలవాలమా చవుటినేల
బొమ్మరిం డ్లాయెనా భూరిభేకాంశజాధారమై తన రుకేదారచయము
నీకు విహరింప వసతులై నివ్వటిలెనె
చిన్నపొలములు బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుముష్కరులు గలరె
కదలుమిటమాని దివిజగంగాభవాని.

ఈసూరకవి విషయమున నీక, చెలిసినసంగతు లతడు సమ
కాలికులగు కవులతోఁ బెట్టుకొన్న వివాదములును, కవు లొండొరులను
ద్దిట్టుకొన్న పద్యములును దక్కి మఱి యేమియుఁ గానరావు. కాబట్టి
యాకథలను విడిచి కవికృతగ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యములనుమాత్ర
మిం దుదాహరించుచున్నాను.—

కవిజనరంజనము.

మ. అమరద్వీపవతీపయోవిహరణప్రాంచత్సరస్త్రిల వ
జ్రమమాభ్రంకషమంటపాగ్రముల నిచ్చల్ క్రీడఁగావించుత
ద్రమణీవారము వేఱ నేరుపలుపన్ రా దంచుఁగా దివ్యరా
జముఖీసాళికిఁ దమ్మిచూలి యనిమేషత్వంబు గావించుటల్. ఆ.౧
శా. శయ్యాదంభమున న్మురాంతకుఁడు భూషాకై తవస్ఫూర్తిచే
నయ్యార్యారమణుండు దాల్చిరి భుజంగాధీశులన్ నీయసా
హాయ్యప్రస్ఫుటధాటి కోర్వ కనుచో నబ్జాస్యలా యోర్చువా
రయ్యా గంధసమీర ప్రోవఁగదవయ్యా యీకురంగేక్షణక్. ఆ.౨

మ. అలమన్ మేఁ బులకాంకురాలి దరహాసాంకూరము ల్కన్యవం
దొలకక ముత్యపుటొంట్లు గండయుగళిం దూఁగన్ గనత్కంకణం
బులు మ్రోయన్ భుజమధ్యసీమ రతనంపుందాలి తార్కాటుగాఁ
దలఁబ్రాల్వోసెలతాంగియాదలపయిన్ ధాత్రీశుఁ డత్యాదృతిన్. ఆ 3

ఆంధ్రచంద్రాలోకము.

గీ. అక్రమాతిశయోక్తి ప్రఖ్యాతికెక్కు
హేతుకార్యంబులకు సహవృత్తిగలుగ—
జ్యాపరీరంభణై కడక్షత వహించె
నీశరంబులు నీశత్రునృపులతోడ.

క. ఏవారుఁ గృతులఁ బ్రతివ
స్తూపము వాక్యములురెంటి కొగి నమత తగన్—
తాపమున నలరు సూరుఁడు
చాపంబున శూరుఁ డొనరు జగతిననుక్రియన్.

రామలింగేశశతకమునందలి పద్యము లీవఱకే కొన్ని యుదాహరణింపఁబడినవి. లక్షణగ్రంథము లగుటచే నాంధ్రనామశేష కవిసంశయ విచ్ఛేదములనుండి కవితాధోరణిని జూపుటకుఁ బద్యముల నుదాహరించుట యుచితము కాకపోయినను, అందుండియు నొక్కొక్క చిన్న పద్యమును గై కొనుచున్నాను—

క. వె న్ననఁగ బీజమంజరి । వె న్ననఁ జరమాంగమునకు వెలయునుబేరై
కన్ను లనం బర్వంబులు । కన్నులనక లోచనములు కంఠేకాలా.
ఆంధ్రనామశేష.

గీ. ఎరుకగలవారె యనుచోట నెఱుకగలరె
యిట్టివారెయనెడిచోట నిట్టిరెయగుఁ
జేయఁగలవారెయనుచోట జేయఁగలరె
యనుచు లోకప్రసిద్ధోక్తి యగునుశర్వ.

కవిసంశయవిచ్ఛేదము.

25. మంగళగిరి ఆనందకవి

ఈకవి వేదాంతరసాయనమనెడు నాలుగొక్కవనముల పద్యకావ్యమును రచించి దానిని నిడిమామిళ్ల దాసయామాత్యుని కంకితము చేసెను. కవి క్రైస్తవమత మవలంబించిన నియోగిబ్రాహ్మణుడు. ఈతఁడు తిమ్మయామాత్యుని పుత్రుఁడు; ఆత్రేయగోత్రుఁడు; కవి కృతి పతి తన్నుఁగూర్చి పలికినవిధము నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు —

సీ. ఒకవంక నిగమాగమోజ్జ్వలాతిశయూర్ధవిధివాదకౌశలద్విజనికాయ
మొకచాయన్యాయశాస్త్రోదాత్తవాక్యప్రసంగకృద్విద్వత్ప్రజావితాన
మొకక్రేవ సంస్కృతప్రకటాంధభాషాకవిత్వప్రవీణకవిప్రకాండ
మొకచెంత సప్తస్వరోద్గీతగీతికావై చిత్రివిస్ఫురద్వైణికాఘ
ముల్లసిల వజ్రకౌక్షేయకోపమాన
వైభవస్ఫూర్తి నొక శుభవాసరమున
మహితగుణపాళి దాసయామాత్యమాళి
ప్రమదముప్పొంగఁ జేరోలగముననుండి.

మ. నను నర్వేళపదాంబుజద్వయనితాంతధ్యానపారీణ భూ
రినయోపేతచరిత్ర మంగళగిరి శ్రీవంశవారాశిపూ
ర్ణనిశానాథు సుధీజనాభిహితు నానందాఖ్యు సద్గ్రంథక
ల్పను సాహిత్యకళావిశారదుని బిల్వం బంచి పల్కెం గృపక.

చ. తరుముఖసప్తసంతతు లుదారత నెచ్చట నిల్ప నచ్చటన్
బరఁగు సమస్తదిక్కులకుఁ బ్రాఁక గుభావరసానుకూలవా
గ్గరిమఁ దనర్చు సత్కృతిముఖంబున వానికిఁ దారకేందు
భాస్కరులు గలంతకాల మనిశంబుఁ గరంబుఁ బ్రసిద్ధి చెల్వగుక.

ఇతఁడు లాక్షణికాగ్రగణ్యుఁ డయిన ప్రబంధకవి. పేరునుబట్టి తోఁచునట్టిది వేదాంతగ్రంథముగాక మతస్థాపకుఁడయిన యేసుక్రీస్తు

యొక్క చరిత్రముగా నున్నది. ఈపుస్తకము నిర్దుష్టమయి మృనుమధురమైన ప్రబంధసాకమునఁ జేయఁబడియున్నది. ఇందలి వర్ణన లేవిషయమునను బూర్వప్రబంధములలోని వర్ణనలకుఁ దీసిపోవు. బ్రాహ్మదొరగా రీకావ్యము ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్లు చెప్పిరి. కాని, కవి కృతిపతి యయిన దాసామాత్యునిసోదరుఁడగు రాజప్పను వర్ణించుచో—

మ. మదిరాక్షీమదనుండు రాజపమహామంత్రీంద్రుఁ డుద్యన్మహా
మ్మదలీఖాను కృపానులబ్ధమదవన్మాతంగమాణిక్యహా
రదుకూలాదికసత్కృతిం ద్రిదశవర్యస్సారసామ్రాజ్యల
క్ష్మీఁ దనర్చె న్బుధకోటి పేర్కొనఁగఁ బుల్చేర్పట్టణాధ్యాయుడై.

అనుపద్యములో నతఁడు కర్ణాటకపు నబాబగు మహమ్మదలీచేత సత్కారమును బొందినట్లు చెప్పియుండుటచేతను, ఈమహమ్మదలీ ౧౭౪౯ వ సంవత్సరమునఁగాని సింహాసనమునకు వచ్చి యుండకపోవుట చేతను, వేదాంతరసాయనము ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమునకు తరువాతనే రచియింపఁబడినదని నిశ్చయింపవలయును. ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి మొదలయినవారి కాలములోనే కృష్ణామండలమున నుండినవాఁడు. కృతినాయకుఁడు బందరుపురములో నధికారము చేసిన ట్లే క్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

మ. ప్రకటారాతిచమూభయానకఘనప్రాకారభేయంబులన్
సుకరశ్రీఁ దగుబందరాఖ్యనగరిన్ సాంపొందుదీనార్థిక
ల్పకభూజం బన దాసమంత్రి రుచిశుంభద్రత్నజాంబూనదా
దికవస్తుప్రకరాన్వితాయతనుఁడై ధీరుల్ ప్రశంసింపఁగన్.

వేదాంతరసాయనకృతికర్తయు కృతిభర్తయు నిరువురును క్రైస్తవ మతప్రవిష్టులైన నియోగి బ్రాహ్మణులు. వేదాంతరసాయనముయొక్క

యొక్కొక్కయూశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కపద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. జగదుపకారకారకవిశాలసమస్తపదార్థకల్పకుం

డగునతనిం బరాత్పరు మహామహా సర్వశుభస్వభావు మ్రొ

క్కఁగఁ దగుఁగాక యాతఁడిలఁ గల్గఁగఁ జేసినవానిపూజ స

ల్పఁగ దురితంబు లంటునని పల్కుట యొప్పు నసంశయంబుగన్. ఆ-౧

చ. ఘనతరపాపపుణ్యముఖకార్యసమాచరణస్వతంత్రతన్

గొనినమనంబు మానవునకుం బాసఁగం దగు లేనిచో జగం

బున సుకృతాఘము ల్నరక మోక్షపదంబులు గల్గవం చనం

జను నుచితజ్ఞ సంతతి నసంశయవాక్యవిజృంభణంబునన్. ఆ-౨

చ. చని సెలయేటి మోత్తములఁ జందనశైలమరుద్విలోల కాం

చనకురువిందచందనరసాలముఖద్రుసమీపగోస్తనీ

ఘనతరకాయమానములఁ గప్రపుఁదిన్నియలన్ లతానికే

తనముల సంచరింపుచు నతండు పరాత్పరచింతనంబునన్. ఆ-౩

ఉ. వార లవార్యకౌతుకనివాసమనోంబుజులై జగజ్జనా

ధారు నయప్రచారు సముదారుని నమ్మరియాకుమారునిన్

భారపుస్తీవప్రమానున విపద్దశలం బొరయించినట్టిని

ష్కారణవైరులన్ సరకుగాఁ గొన కించుక యెల్లదిక్కులన్. ఆ-౪

26. కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు

ఈకవి యాఱువేలసియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రాయన మంత్రి పుత్రుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఈతనితల్లి నరసమాంబ; అన్న యోగా నందము. ఈకవి యనిరుద్ధచరిత్రము, కవిరాజమనోరంజనము అను రెండు ప్రబంధములను రచియించెను. ఇందు మొదట రచియింపఁబడిన యనిరుద్ధచరిత్రములో—

ఉ. నిండుమనంబు సత్యమును నీతియు శాంతియుఁ గల్గి కీర్తిమం
తుం డయి భోగభాగ్యములతోఁ జెలువొందుచుఁ గొండవీటిభూ
మండలనాయకు ల్మిగుల మన్ననచేయఁగఁ బెంపుమీతె స
త్పండితుఁ డబ్బమంత్రి కనుపర్తి పురాన్వయవార్ధి పూర్ణచం
ద్రుం డని లోకు లందఱు నెఱుంగుటకు న్నుతిచేయ నేటికిఁ.

అని కవి తనతాతయైన యబ్బయ్య కొండవీటిరాజుల మన్నన నొందినట్లు వ్రాసికొనెను గాని యాతని కాలమునాటికిఁ గొండవీటి రాజ్యము తురుష్కులయధీన మయినది. ఈ హేతువుచేతఁకాబోలును కవి కవిరాజమనోరంజనములో—

చ. సుగుణకదంబ మెల్ల నొకచోటనె కాపుర మున్నయట్లుగా
నగునని వేయినోళ్లఁ గొనియాడుచు భూజను లెంచ ధన్యుడై
తగు కనుపర్తియబ్బసకుఁ దత్ప్రియసాధ్వికి లచ్చమాంబకున్
భాగడిక కెక్కి రిద్దఱుసుపుత్రులు రాయన నిమ్మనాహ్వాయుల్.

ఉ. వేయనవచ్చుఁగాక సుఖవే యనపాయవదాన్యవై భవం
బాయనవద్యబుద్ధి తగు నాయనకే యనఁ గీర్తిచంద్రికల్
గాయ నయస్వగీతికలు గాయనశీలురుపాడ నొప్పు మా
రాయనమంత్రి మేలు బళిరాయన సూరిజనాభివంద్యుడై.

అను పద్యములయందుఁ దనతండ్రి తాతలు కొండవీటిరాజుల

యొద్ద నున్నట్లు చెప్పక తనతాతకు ముత్తాతయైన బసవమాత్యుడు
మాత్రమే కొండవీటిరాజులమంత్రియైన ట్రిక్రింది పద్యమునఁ జెప్పెను-
శా. శ్రీపేర్మిన్ శశివోలె బ్రహ్మకులవార్ధిం బుట్టి కౌండిన్యగో
త్రాపస్తంబపవిత్రసూత్రకలితుండై రామసింహాసనా
భ్యోపేతస్ఫుట కొండవీటిపురరాజ్యోర్వీశ్వరు ల్మంత్రిగాఁ
జేపట్టన్ బసవప్రధానుఁ డిల మించెన్ భాగ్యసంపన్నుడై .

కవియొక్క తండ్రి తాతలు కొండవీటిసీమలోని కనుపట్టుగ్రామ
మునకు కరణములని తోచుచున్నది. కవికి మంగళగిరిలోనున్న పాన
కాలరాయఁ డిష్టదై వతము. మంగళగిరి కృష్ణామండలములో గుంటూరు
నకు సమీపమున నున్నది. అబ్బయామాత్యుడు పదునెనిమిదవ శతాబ్ద
మధ్యమున నుండినవాఁడు. ఇతఁడు ౧౭౮౦ వ సంవత్సరప్రాంతమువఱ
కును జీవించి యుండవచ్చును. ఇతఁ డాశతాబ్దమునం దుండిన ప్రబంధ
కవీశ్వరు లందఱిలోను మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడు. వసుచరిత్రమునకుఁ దరు
వాత నీతని కవిరాజమనోరంజనముతో సరితూగఁదగిన ప్రబంధము
లొకటి రెంటికంటె నెక్కువగాలేవు. కవిరాజమనోరంజనములోని
యీక్రింది పద్యమువలనఁ గవి సాహిత్యమునందు మాత్రమే కాక సంగీ
తమునందును బ్రవీణుఁ డయియున్న కనఁబడుచున్నాడు—

క. శ్రీమంగళగిరి నరసిం । హామే యక్మపావిజృంభితాద్భుతకవితా
శ్రీమంతుడఁ గానకళా । ధీమంతుడ దేవతాస్తుతివ్రతపరుడ౯.

కవిరాజమనోరంజనమునకుఁ బురూరవశ్చరిత్రమని నామాంత
రముగలదు. బాల్యమునందు రచియింపఁబడినదగుటచే ననిరుద్ధచరిత్రము
పురూరవశ్చరిత్ర మంత ప్రౌఢముగాలేదు. ఈరెండు పుస్తకములనుండియు
గొన్నిపద్యముల నుదాహరించుటకన్నఁ గవి విషయమున వ్రాయఁదగిన
విశేషాంశము లేవియుఁ గానబడవు.

అనిరుద్ధచరిత్రము.

- చ. విచికిలగంధియున్ విభుఁడు వేడుకతోఁ దెర రెండువైపులన్
రుచిరకటాక్షపంక్తులమెఱుంగులు నిండఁగ నిల్చి రయ్యెడన్
బ్రచురతరానురాగరసబంధురతం దెరచీర దూరి పా
ఱుచుహృదయాబ్జముల్ మొగమెఱుంగనిచుట్టణికంబుసేయఁగన్. ఆ-౧
- ఉ. కన్నులతెప్ప లాఁగనివికాసపుఁజూపును మానముద్రతో
నున్న మొగంబు నిశ్చలత నొప్పుశరీరముఁగాఁ బటంబుపై
నున్నతలీల వ్రాసినప్రియుం గని సొక్కునఁ దాను నట్లయై
చిన్నెలు దక్కియుండె సఖి చేసినజంత్రపుబొమ్మకై వడికొ. ఆ-౨
- ఉ. మీసముతీరుజూచి జగిమేసి పటుత్వముఁజూచి మోములో
హాసముఁజూచి చేతులయొయారముఁజూచి మనోజ్ఞ చూపరే
ఖాసమలీలఁజూచి యహహ యనుచుం దలయాఁచి ముందు తా
వ్రాసినభావ మెంచి తల వంచుకొనెం జలజాక్షి సిగ్గునన్. ఆ-౩
- చ. అనవుడు మందహాసముఖుడై హరి నీభుజశక్తి నీవె నె
మ్మనమున లజ్జలేక పలుమాఱును మెచ్చుకొనంగ నీతియే
యని మొన నిల్చినప్పుడు నిరర్థక మీవెడమాట లేల నాఁ
కొని భుజియింపఁబోవుచును గూరలమే లడుగంగ నేటికికొ. ఆ-౪
- ఉ. భాసురవేదనాదములఁ బుణ్యసతీజనమంజులోక్తులన్
భాసురవృత్తగీతరసబంధురరావములం బురీషనీ
వాసశుకానులాపముల వారణబృంహితవాజిహేషలన్
శ్రీసముదంచితం బగుచుఁ జెల్వు వహించెఁ బురంబు నవ్వమై. ఆ-౫

కవిరాజమనోరంజనము.

- చ. కొడుకులు గల్గుదాఁక నొక కొన్నిదినంబులు చింత నందనుల్
పోడమిన నాయువు స్థలము బుద్ధియుఁ జాలఁగల్గఁగా
నుడుగనిచింత కల్గి తను నోలభజింపనిచింత తండ్రి కె
ప్పుడుఁ గడుచింతసేయుదురు పుత్రులు శత్రులుగాక మిత్రులే. ఆ-౧

సీ. ధర నల్పులకుఁ బ్రభుత్వంబు వచ్చిన మనుష్యుల వికారపుఁజూడ్కిఁ

జూచినట్లు

పల్లవు ల్తుది తేమిసడి యింటిచాయరా మొగిలఁ జెతల్లులు మూల్గినట్లు

పరదేశియతిలోభ పరునియింటికిఁ బోవఁ దెగికోఁతివలెను గద్దించినట్లు

వంతువాసికి హీనవై శ్యులు తమలోన నేకంబుగాఁ గలహించినట్లు

శైరలి యొండొక్కటిసి రూక్షదృష్టిఁ జూచు

గొఱగొఱను మూల్గు గద్దించుఁ దఱిమి తఱిమి

కవిసి కలహించి భాకృతి కలకలముగ

జాగిలమ్ములు రోషభీషణము లగుచు.

ఆ ౨

చ. కిర మనురక్తిఁ గొమ్మ కరకంజమునం దిడి మీకుఁ బాలుఁ జ

క్కెరలును బెట్టి పెంచి వలికింపుచు మాటలు నేర్పినందుకా

విరసపుఁగూతల న్నిగుల వేదన గొల్పెద రింతి కియ్యెడన్

గురువుకు బొమ్మవెట్టితిరి స్రూరవిచారమ కీరవారమా.

ఆ. 3.

ఉ. నిష్పాలురాలు గ్రీష్మమున నిక్కినగాడ్పులు వార్చి కంబునన్

జప్పుడునేనుకే మరలసాఁగఁ బ్రతీచికిఁ బ్రాచినుండి తా

రప్పటిపొంగుచేఁ బ్రజల నాపదఁ బెట్టి నిజాధికారముల్

దప్పినఁ జిన్నబోయి మరలం జనుచుండుదుగాదె నుష్ప్రభుల్.

చ. మలయజగంధి తాళపరిమాణమనోహరరాగగీతికా

కలనినదంబు జంత్రమున గాత్రమునన్ జెలఁగింపు నింపుచే

శిలలు ద్రవించెఁ జిత్రములు జీవకళల్ ధరియించె చారువుల్

పొలుపుగ నంకరించె మృగముల్మదిఁ జొక్కు వహించె నింతయున్. ఆ. ౪

మ. తగునే రాజకుమార మన్నధ మనస్తాపంబుచే నింత నె

వ్వగలం బొందఁగ ధైర్యశాలివిగదా వారాంగన స్నేహమో

హగుణంబు ల్బుడలాయతాయతము లెంతైన న్నతం బేలగున్

నగరే లోకులు నీమనం బిటులు మగ్నంబైన రాగాంబుధిన్ — ఆ. 5.

27. కాణాద పెద్దనసోమయాజి

ఈ కవి నిజాపూరాజ్యములోని గద్వాలసంస్థానాధిపతియైన ముష్టి పల్లి సోమభూపాలుని ప్రేరణముచేత ముకుందవిలాసమును, అధ్యాత్మ రామాయణమును రచించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మ ణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; ఆత్రేయ గోత్రుఁడు; తిమ్మనార్య పుత్రుఁడు. సోమభూపాలుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి చెప్పుకొన్న ముకుందవిలాసములోని యీ క్రిందిపద్యములలో “శేష శై తేశలీల” అను నామముతో అపంచవర్గీయ చిత్రకృతి మొదలయినవానినిగూడఁ గాను రచించినట్లు చెప్పెను గాని యవి యిప్పుడు కానరావు—

సీ. ననునందవరపురాన్వయపయోనిధిచంద్రుఁగాణాదవంశవిఖ్యాతిసాంద్రు
నాశ్వలాయనసూత్రు నాత్రేయమునిగోత్రు సకలవిద్వత్ప్రవిప్రవరమిత్రు
ప్రౌఢలక్ష్మీపతిపండితసోదర్యు బాహుగ్రంథానుభావధుర్యు
వేదశాస్త్రపురాణవివిధమర్మధురీణు వరచతుర్విధకవిత్వప్రవీణు
భోజచంపూప్రబంధార్థభోధనాను
బంధగీర్వాణటీకానిబంధనాది
పేశలవచోరచనచర్యు పెద్దనార్యుఁ
గాంచి దయమించి పలికె సగౌరవముగ..

గీ. కాదివర్ణంబు లిరువదియైదువిడిచి | చేసితి నపంచవర్గీయచిత్రకృతిని
శేష శై తేశ లీలాఖ్యచే నెసంగ | మాదిమితవర్ణనియతి శక్యంబుజగతి?

ఉ. శ్రీరమణీ యతః సురపురీనగరీసగరీ యదేశభూ
భారధురీణుఁ డాబహిరిపామనృపాలు సభాంతరంబునన్.
మారమణాంకితంబులుగను మత్స్యపురాణ మొనర్పఁ బూనవే
సారసుధాప్రసారవిలసత్కృతి నాంధ్రవచశ్చమత్కృతికా.

ఈ కవి సంస్కృతాంధ్రములయందు బహుసమర్థుడు. ఈతని గ్రంథములలో నున్నన్ని శబ్దాలంకారములును చిత్రబంధకవిత్వ పద్యములును మఱి యేకవిగ్రంథములోను లేవు. ఈతనికవనము రసవంతమయి కవిజన హృదయరంజకముగా నుండును. తన కవిత్వమును గూర్చి వెన్నెల కంటి వేంకటపతి యీ క్రిందిపద్యమును జెప్పినట్లు కవి తన యధ్యాత్మ రామాయణమునందు వ్రాసికొనియున్నాడు—

ఉ. ఇద్దఱునోడు నన్నకవి యెఱ్ఱన, తిక్కన సోమయాజి దా
నుద్దగు వారికిఁ, ముగురి కొక్కఁడె దీటగు నల్లసానిమా
పెద్దన, వారితోడుతను బేరువహించిన శ్రీకణాదముం
బెద్దనసోమయాజి విను పెద్దనఁ బొల్పుఁ గవిత్వనంపదకా.

ఇట్లీతరులు పొగడనట్లు చెప్పుటయేకాక కవి తానును తన ముకుందవిలాసము నిట్లు పొగడుకొన్నాడు—

గీ. ఇందు సకలహితము నిచ్చు మున్విష్టుచి
తీయతుల్యమా మదీయకవిత
యుదుటఁజేవఁ దొలువనుల్లిఁగోలు నభిమోము
మృదువుగాదె విరులమీఁద వ్రాలి ?

క. కుందవిలాసముతావి ను
కుందవిలాసము నదాముకుందవిలాసం
బిందువిలాసమును సుధా
బిందువిలాసము హాసించుఁ బేశలఘణితికా.

ఈకవి కాలముగాని కృతిపతి యనఁదగు పెదసోమనృపాలుని కాలముగాని నిశ్చయముగాఁ దెలియలేదు. అయినను

ఉ. నన్నయభట్టు భీమన ననంతు నధర్వణుఁ దిక్కఱాత్రీ నె
ట్టన్నను సోము భాస్కరుని నయ్యలు నై పథకావ్యకర్తఁ బో

తన్నను బిన్నవీరుని, జినన్నను సూరప రామభద్రుని బె

ద్దన్నను దిమ్మనాద్య గరుడాంకుని మూర్తి సుకీర్తి నెంచెదన్.

అని బట్టుమూర్తివలకును గలకవుల నీకవి పొగడి యుంచుటచేత నీతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునకును పదునేడవ శతాబ్దాదికిని దిరు వాత నుండినవాఁ డయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ముష్టిపల్లి సోమనృపా లునితాత మొదలయినవారు మహమ్మదీయులతో యుద్ధముచేసి వారిని జయించుట మొదలయిన సంగతులు చెప్పఁబడి యుండుటచేత నీతఁడు పదునేడవ శతాబ్దాంతమునందో పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమునందో యున్నట్లుఁహింపఁ దగియున్నది. గద్వాలసంస్థానమునందున్న మామి త్రులకొకరికిఁ గవికాలవిషయమునుగూర్చి వ్రాయఁగా ౧౭౫౦ సంవత్సర ప్రాంతములయం దుండినట్లు తెలిసి యున్నారు. ఇందలి కవిస్తుతిలోఁ బేర్కొనఁబడిన యయ్యలు రెట్టమతమును జేసినతఁడే యయినపక్షమునఁ గవి ౧౭౭౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతఁగూడ నున్నట్లు చెప్పవలసి యుండును. ముకుందవిలాసమునకు భద్రాపరిణయ మని నామాంతరము గలదు. కవికృతములయిన రెండు గ్రంథములనుండియుఁ గొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ముకుందవిలాసము.

ఉ. ఆటలు పాటలుం గలుగునందపుగందపుఁగూటవాటముల్

కోటలు పేటలుం బసిఁడిగోడలు మేడలుఁ గల్వవిందురా

వోటలు నేటలుం గులుకుచుక్కను జుక్కను నిండుఁజెల్వపుం

బోటులమేటులం దగినపొన్నలచెన్నులు గల్గువీటిలోన్.

ఆ. ౧

ఉ. చేరలఁగొల్వవచ్చు దయచిప్పిలు గొప్పకుగొప్పకన్నులున్

మూరలఁగొల్వవచ్చుఁ గడుముచ్చట లిచ్చువెడడందవక్షమున్

బారలఁగొల్వవచ్చుఁ గచపాళి బళి వారికి న్నమీపపున్

మేరలఁగొల్వవచ్చు నిక మే లితఁ డీగతిఁ బ్రీతిఁ జేసినన్.

ఆ. ౨

ఉ. కౌనునకౌనభంబుసరి కావిజగావిలసిల్లుమోవికిం

పానఁగఁ బౌనకంబు సమ మానన మాననవిల్లు మేనమా

మే ననమేననం గనకమేనన మీననఁగన్గవందగున్

వేనలివేనలిన్నిరుల వేయుఁజువే యువతీమతల్లికిన్.

ఆ-3

మ. తనరన్ వ్యాకరణజ్ఞఁ దండ్రీయచుచుం దక్కజ్ఞునిన్ బ్రాతయం

చును మీమాంసకుఁ నపుంసకుఁ డటంచు స్వీడి దూరంబునం

గని యస్పృశ్యునిఁబోలె ఛాందసుని వేడ్కం గావ్యలీలారస

జ్ఞ నిజేచ్ఛం గవితావధూమణి వరించున్ భావగర్భంబునన్. ఆ-4

అధ్యాత్మరామాయణము.

సీ. సంసారదావాగ్నిసంతప్తులకు సుధాస్తోమవర్ష నియుక్తి రామభక్తి

తాపత్రయామయతాపపీడితులకు రమ్యభేషజయుక్తి రామభక్తి

పంచమహాపాపపటలసర్పములకు రచితగారుడశక్తి రామభక్తి

భవవిపద్వారాశిపాతభీతులకును బ్రబలతరీయుక్తి రామభక్తి

ప్రేమబోధితగురుసూక్తి రామభక్తి | కామితాత్మజనాసక్తి రామభక్తి

శ్రీమదురునంప దనురక్తి రామభక్తి | సామరస్యోదితవిముక్తి రామభక్తి.

పాఠ.

చ. సారిదిఁ గళత్రపుత్రపితృసోదరబాంధవముఖ్యసంగమం

బరయ నదీప్రవాహపతితాగతకాష్ఠములట్ల కూడుచున్

బరిపరివీచు నై జము ప్రసాగతజంతులఁబోలి మోహమున్

బొరయకయుండఁగావలయుఁ బోవుచునున్నెడవచ్చుచున్నెడన్.

అయోధ్యా.

ఉ. అంతట దైత్యకాంతుఁడు సురాదివిరోధి సరోధిదాటి య

త్యంతవిభాకలంకను శుభాంకను లంక నశోకకాననా

భ్యంతరసీమలో నిలిపె నాసురకాంతలు కాచియుండఁగా

సంతతపూత సాధుగుణజాతను నాక్షితజాత నెంతయున్.

ఆరణ్య.

ఉ. అంచలుపాతైఁ గేకులకు నాటలుగేరె ఘనంబు లూరైఁ గ్రొ
మ్మించులుకూరె శీతలసమీరమువారె మరుండు చేరి ము
న్మంచుగ జాతిబాణతతి మాతె నటం బధికాళిధైర్యముల్
గ్రించుకజాతె మాతె నలగ్రీష్మము మీతె జలాగమం బిలన్.

కిష్కింధా.

చ. కమలవిరోధి కామజయకారి కిరద్యుతికీర్తనీయుఁడున్
కుముదహితుండు కూటమృగగోప్తకృతాంకుఁడు క్లప్తసత్కళా
శ్రముఁడును కేశవేక్షణము కైరపిణీశుఁడు కోకభేదనా
గమనుఁడు కొముదీకరుఁడు కంధిభవుం డుదయించె దూర్పునన్.

సుందర.

ఉ. దానవనాశనార్థముగఁ దత్సతిఁ దెచ్చితి వీవును న్మహా
మీనము నామిషం బనుతమి విష్వషిండము గ్రోలిసోలు నె
ట్లానెటి నామహీనుతసమాహరణం బొనఁగూడె మీఁదటన్
గా నగునట్టికార్య మదికానగుచున్నది దానవాగ్రణీ. యుద్ధకాండ.

మ. శ్రవణానందకరంబు సుందరముగా షడ్జాదిసప్తస్వరా
ర్జవమున్ జాతిగతుల్ త్రికాలకలితస్థానత్రయీపూర్ణ మా
ర్గవిధుల్ తోఁపఁగ వల్లకీచతురతక రంజిల్ల గాంధర్వసా
రవిదుల్లాస మొనర్చి రాకుశలవుల్ రామాయణం బొసభన్. ఉత్తర.

—

28. కుందూర్తి వేంకటాచలకవి

ఈ కవి మిత్రవిందాపరిణయమనేడి యారాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁ డాఱువేల నియోగిబాహ్మణుఁడు, అశస్త్రంబసూత్రుఁడు; శాండిల్యగోత్రుఁడు; రామయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతని తాతయైన గోవిందామాత్యుఁడు ౧౬గిం వ సంవత్సర ప్రాంతముల యందు రాజ్యముచేసిన వీరవేంకటపతిరాయలవద్ద నుండి, భారతీపరిణయమను కావ్యమునుజేసి యాతనిని మెప్పించినట్లు కవి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

ఉ. పటుతరగోస్త నీమధురపాకసమంచితమై రసోర్మిప
ర్యటమగుభారతీపరిణయం బనుకావ్య మొసంగి వీరవేం
కటపతిరాయలం దనిపి కాంచె మణీకనకాభిషేక ము
త్కటగతి నమ్మహామతి సుఖస్థితీశోభి యశోభిరాముఁడై .

ఈ కవికాలమునాటికి విజయనగర సంస్థానప్రభువులు మిక్కిలి హీనదశకు వచ్చినందునఁ గవి ఈ రాజ్యమునువిడిచి పాండ్యమండలమును జేరి మధురలో నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. గ్రంథావతారికలోఁ దాను పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడయిన విజయరంగ చొక్కనాథునిఁ గవి త్వము చెప్పి మెప్పించినట్లు కవియే యీక్రింది పద్యములలో వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

సీ. చదివినా వే మేమి చదువయోగ్యంబులో
యవియెల్ల నిశ్శంశయంబుగాఁగ
వచనకావ్యములుగా రచియించినావు భా
రతభాగవతములు రామకథయు
ఘటియించినావు ద్రాక్షపాకముగ బహు
నాటకంబులు నమున్నతిఁజెలంగఁ

జాటించినావు దిక్కోటరంబుల బుధ

కోటిమెచ్చ నపారచాటుకృతులు

నర్థగుంభసముజ్జృంభితాశుమధుర

చిత్రవిస్తరకవితా ప్రసిద్ధి నీకు

సహజమేకద పాండ్యభూజానిసభంగ

థాశుకవియనగీర్తి జెన్నలరినావు.

చ. కవిజనకల్పకం బఖిలకావ్యరసజ్ఞః డఖండపాండ్యభూ

ధవుఁడు మహానుభావుఁ డతిథార్మికుఁ డర్యగవజ్రధారి యై

న విజయరంగచొక్కనరనాథుఁడు నీ కవితాసమగ్రవై

భవములు మెచ్చి నీ కొసఁగె భర్మ మణీశిబికాదినంపదల్.

పయిపద్యములనుబట్టి యితఁడు కొన్ని నాటకములను మాత్రమే కాక భారత బాగవత రామాయణములను వచనకావ్యములుగాఁ గూడ రచియించినట్లు విశేషమగుచున్నది. ఇతఁడు మాత్రమేకాక యితని కాలమునందుండిన యితరకవులనేకులు కూడఁ దాము వచనకావ్యములను రచియించినట్లు తమ ప్రబంధములలో వ్రాసికొనియున్నారు. ఈ వచనకావ్యము లన్నియు మాకు దొరకకపోయినను, ఈ కాలములో రచియింపఁబడిన వచనకావ్య మొకటిమాత్రము మాకు లభించినది. ఆ వచనకావ్యమునుగూర్చియుఁ దత్కర్తనుగూర్చియు నింతకుముందే కొంత వ్రాయఁబడెను. పయి నుదహరింపఁబడిన వానిలోని కడపటిపద్యమునుబట్టి కవికాలము సహితము స్పష్టమగుచున్నది. విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు ౧౭౦౮ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి విద్వాంసుఁడై యాంధ్రకావ్యరచనను బ్రోత్సాహము చేసినవాఁడగుటచేతను, అతని కాలములోనే కవి యనేక గ్రంథములనుజేసి తర్వాత మిత్రసిందాపరిణయమును జేసియుండుటచేతను, ఇతఁడు హూణశకము ౧౭౪౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమువఱకును జీవించి

యున్నట్టు తెల్లమగుచున్నది. కొంతకాలమునుండి యీతని పూర్వకవు
లాచరించుచు వచ్చిన యాచారమును మానక యీ కవియు రంగ
నాథుఁడు తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించినట్లే క్రింది పద్యమున వ్రాసి
కొనియున్నాఁడు—

సీ. నీలమేఘముడాలు చాలునించఁగఁజాలు

మేనువాఁడు జగంబు లీనువాఁడు

వేల్పురాణాతల్పు విప్పుటందమదల్పు

ఱొమ్మువాఁడు కళాభరమ్మువాఁడు

వెలలేనిబంగారు వేవన్నెరంగారు

చేలవాఁడు మనోజ్ఞలీలవాఁడు

కడకంట సొంపారుకరుణారసముమీఱు

చూపువాఁడు భవంబుఁబొపువాఁడు

హీరకటకకిరీట కేయూర తార

హారమంజీరచాకచక్యములవాఁడు

కలనొకానొకపురుషుఁ డుత్కలికదొలుకఁ

బ్రేమ నామ్రొల వేకువజామువేళ.

గ్రంథమునం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము
లనేకము లుండుటచేత నీతఁడు లాక్షణికకవి కాకపోయినను, మొత్తము
మీఁద నీతనికవిత్వము రసవంతముగానే యున్నది. మిత్రవిందాపరిణ
యములోని రెండుమూడు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాము—

చ. అని వనితోక్తియుక్తిగతి నవ్వని జవ్వనిగుంపు సొంపు, జే

కొని తనివార సారభము గ్రోలుచు సోలుచు మిన్నగన్న క్రొ

న్నన లనవద్యహృద్య కల నన్గని కన్గొని తావిమాని పెం

పొనరినమేరఁ గీరరుతు లూకొని తూకొనినంత వింతగన్. ఆ-౨

- ఉ. సారస మా మొగంబు జితసారస మాగమనంబు నాభికా
సారసమాభ మాకచమసారసమాజముమేఘ మానుధా
సారసనూవృతంబు నుడి సారసమానము తన్నితంబ మా
సారసమానసీయసువిసారసనూయత మాదృగజ్జముల్. ఆ. ౪.
- చ. కనియె నుదారుఁ జారుతరకౌస్తుభహారు సుమేరుధీరు జీ
వనదశరీరు దుగ్ధమయవార్ధిగభీరు దురాపసారులో
చనసుఖదావతారు ఖల్పశైలశతారు నఘాఘదూరు స
ద్వినుతయశోవిహారు వసుదేవకుమారు నత్యాజ్ఞసూరుగ్. ఆ. ౬.

29. ఈదురుపల్లి భవానిశంకరుఁడు

ఈ కవి ధర్మఖండమును దెనిఁగించెను. ఇతఁడు కూచిమంచి తిమ్మ
కనిత్రోను వక్కలంక వీరభద్రకవితోను సమాకాలికుఁడయినందున,
ఇతఁడును పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమునుండి గదిగిరి వ సంవత్సర
ప్రాంతములవఱకును జీవించియుండును. ఈ కవి తన ధర్మఖండమున
వక్కలంక వీరభద్రకవినగూర్చి వ్రాసిన “హరిశ్చంద్రుండగు” నను పద్య
మీ వఱకే యుదాహరింపఁబడియున్నది. దిట్టకవి వేంకటరాయకవి తన
విద్యాగురువైనట్లు కవి ధర్మఖండమున నీ క్రింది పద్యముచే జెప్పుకొని
యున్నాఁడు—

- ఉ. శ్రీమయవాగ్విలాసుఁడు నశేషలిప్రివణుండు భూరిశో
భామహానీయమూర్తియుఁ బ్రబంధనిబంధనబంధురక్రియా
భామహితోఁడసూత్రుఁడు నృపాలకపూజ్యుఁడు నంచుఁ ద న్బుధుల్
వేమఱు నెంచ దిట్టకవి వేంకటరాయకవీంద్రుఁ డొప్పుగున్.

ఈ కవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజ
గోత్రుఁడు, శంకరాచార్య పుత్రుఁడు. కవి తాను శృంగారమంజరి యను

కావ్యమునుగూడ రచించినట్లేక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొనెను గాని
మా కా గ్రంథము లభింపలేదు—

సీ. ధాత్రి భారద్వాజగోత్రపవిత్రుడై సురుచిరాప స్తంబసూత్రుఁ డగుచు
నిరతాన్నదానాభినిరతుఁడౌ నీదురుపలి నరసమాత్యుపాత్రవరుని
సంతతపూజితశంకరుం డగుశంకరామాత్యమౌళికి నాత్మభవునిఁ
బ్రాజ్ఞుని నచ్చమాంబాగర్భశుక్తిముక్తామణి నీశ్వరధ్యాననిరతు
భవ్యశృంగారమంజరీకావ్యరత్న
మంధ్రభాష నొనర్చినయనఘచరితు
శంభునిభుఁడై నయివటూరి శంభుశిష్యు
నను భవానీశనాముఁగన్గొనుచుఁబలికె.

ఈ కవి రచించిన గ్రంథము సమగ్రముగా దొరకలేదు గాని
దొరకినంతవఱకుఁ గవనము రసవంతమయి మధురమయి నిర్దుష్టముగా
నున్నది. ధర్మఖండమునుండి రెండుమూడు పద్యముల నిందుదాహరించు
చున్నాను—

చ. అనవిని వానిఁజూచి మునులారయఁ బుత్రకళత్రరక్షకై
యసయముఁ గూరవృత్తిమెయి నర్థము నీవు గడించె దేని నీ
ఘనతర మైనకిల్బిషనికాయము భాగమువారు కొండురో
కొనరొ యెఱుంగఁదెల్పు మలికుంటితలీల నటంచుఁ బల్కినన్.

చ. హరి భజియింపనైతి లలనావయవామితవర్ణనాప్తి న
స్థిరమతి నర్థిగోభరతిఁ జేయఁగనైతిఁ బరోపకార మి
ద్ధర శతతాదయాకఠినతాగుణము ల్పహజంబు లయ్యె నె
ట్లరయుదు నీయపారకలుషాబ్ధికిఁ దారణయానపాత్రమున్.

చ. ఫలితతరుల్ ద్విజాతులకు భక్తి నొనంగుటయున్ గత్రోదక
స్థలములఁ బ్రాణిలోకము హితంబునకై సరసీతటాకముల్
నిలుపుటయున్ నుహాత్ములకు నెంజిలి దీర్చుటయున్ దలంప నీ
యలఘుసుకర్మపంక్తులు తదవ్యయమార్గసుఖై కహేతువుల్.

30. ధూర్జటి వేంకటరాయకవి

ఇతఁడు రత్నావళీపరిణయ మనేడు నాలుగశ్వాసములప్రబంధమును రచించి చేఁకూరి రామస్వామిమంత్రి కంకితము చేసెను. ఈకవి కాళహస్తిమహాత్మ్యమును రచియించి కృష్ణదేవరాయల కాలములో నుండిన ధూర్జటికవి వంశమువాఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమునరేడు ధూర్జటినిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు—

మ. పటుగంగాలహరీతరంగసమశుంభత్ప్రేక్షతాంచత్కళా
ఘటనున్ బాదవినమ్రకృష్ణవరరాడ్గంభీరకోటీరవి
స్ఫుటరత్నద్యుతిపాటలీకృతపదాంభోజాతు సర్వజ్ఞః శూ
ర్జటినిం గొల్చెద నస్మదీయకులకర్తన్ భక్తి రంజిల్లగన్.

ఈధూర్జటిప్రాతః డయినవేంకటపతి కృష్ణరాజవిజయమును జేసెను. ఈవేంకటపతి కుమారుఁడును కవితండ్రియునైన లింగరాజు కాళహస్తిరాజుల ప్రేరణముచేత మఱియొక పెద్దకాళహస్తి మహాత్మ్యమును రచియించెను. రత్నావళీపరిణయమునఁ గవి తన తండ్రినిగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాడు—

మ. ఘనగౌరీశకటాక్షలబ్ధకవితాగాంభీర్యసంతుష్టభూ
జనరాడ్గత్తసువర్ణచేలమణిభూషాగ్రామపల్వంకికా
ఘనదంతావళఘోటకాదిబహుసత్కారప్రతిష్ఠాశ్చ మ
జ్జనకున్ ధూర్జటి లింగరాజకవిరాజశ్రేష్ఠః గీర్తించెదన్.

ఈకవి పాకనాటి యార్వేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఇతఁడు తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనుచుఁ దానింతకుమున్ను నామలింగశాసన మనఁబడెడి యమరమునంతనుబద్ధకావ్యముచుగా రచించిన ట్లీక్రింది పద్యములలోఁ దెలిపియున్నాఁడు—

చ. స్థిరముగఁ గాళహస్తాగిరిజేశవరాగతసంస్కృతాంధ్రనుం
దరకవనంబు వ్యాకరణనాటక కావ్యవిచక్షణత్వమున్
గరిమవహింప భూవరశిఖామణు లెన్నఁ జెలంగి తొర బం
ధుగతనుకాంతిబాలరవి ధూర్జటి వేంకటరాయసత్కవీ.

మ. అమరం బంతయుఁ బద్యకావ్యముగ భవ్యంబైనయయ్యంధభా
ష మహాపండితసత్కవిప్రజము మెచ్చన్ సాహితీకాశల
క్రమ మొప్పన్ దృఢభక్తితోడుతను శ్రీరామాంకితంబై తగన్
రమణీయంబుగఁ జేసినాడవు బలీ ప్రఖ్యాతివాటిల్లఁగన్.

ఈకవి కాలనిర్ణయమునుగూర్చి కొంచెము విచారింపవలసి
యున్నది. ఈతనితండ్రియైన లింగకవి తానురచించిన పండ్రిండాశ్వాస
ముల కాళహస్తీమహాత్మ్యమును కాళహస్తీ రాజయిన దామెర్ల
యక్కప్పనాయని పుత్రుఁడగు వేంకటపతిరాయని కంకితముచేసి
యున్నాఁడు. అక్కప్పనాయని పుత్రుఁడయిన వేంకటపతినాయఁడు
పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమున నుండినవాఁడు. దీనినిబట్టి చూడఁగా
కవి ౧౭గిం వ సంవత్సరప్రాంతమునం దుండినట్లు నిశ్చయింపవలసి
యున్నది. అయినచు మన మిప్పుడు నిర్ధారణముచేసిన యీకాలమున
కొకబాధకము కనఁబడుచున్నది. కవితండ్రియైన లింగకవి తన కాళహస్తీ
మహాత్మ్యమునందు—

సీ. శ్రీకాళహస్తీశసేవనాన్వితచిత్త చిత్తజాకర లక్ష్మీవిహార
రమణీయశీల భారద్వాజగోత్రపవిత్ర యాపస్తంబనూత్రమహిత
ధూర్జటివంశపాధోధిచంద్ర కుమారధూర్జటిచామ విస్ఫూర్తితాంక
స్తుతమతి వేంకటపతితనూభవ లింగరాజకులేంద్ర ధైర్యాచలేంద్ర.

అను సీసపద్యములోఁ దాను కృష్ణవిజయము నొనర్చిన కుమార
ధూర్జటికిఁ బుత్రుఁడయినట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈకుమారధూర్జటి
తాను కృష్ణదేవరాయలకాలములోనుండి కాళహస్తీమహాత్మ్యమును

రచించిన ధూర్జటికవికి మనుమఁ డై నట్టు తనకృష్ణరాజవిజయమున వ్రాసి
కొని యున్నాఁడు. ౧౫౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునందుఁ గృష్ణదేవ
రాయలకాలములో నుండిన ధూర్జటికవి మనుమని కొడుకగు లింగకవి
౧౭౩౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునం దక్కరాజు వేంకటపతి కాలములో
ననఁగా నిన్నూఁగుసంవత్సరములకుఁ దరువాత నుండుట పొనఁగనేరదు.
కాఁబట్టి కుమారధూర్జటికి ధూర్జటి సరిగా తాతగాక తాతవరుసవాఁ
డయియుండవచ్చును. అందుచేతనే కాఁబోలుఁ గుమారధూర్జటియే
యొకచోట ధూర్జటిని దనపెదతాతనుగాఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. ఈలింగ
కవియు, దనతండ్రిని ధూర్జటి మనుమనిగాఁ జెప్పక 'ధూర్జటివంశసాఫోధి
చంద్ర' యని తద్వంశజునిగా మాత్రము చెప్పినాఁడు. కుమారధూర్జటి
చినవేంకటాద్రిశ్వరుని యాజ్ఞాప్రకారముగాఁ దాను కృష్ణరాజవిజయము
చేసితినిని చెప్పుకొన్న చినవేంకటాద్రి నరపతి కృష్ణరాజవిజయకృతిపతి
యగు కోదండరామరాజుయొక్క రెండవకుమారుడగు చినవేంకటాద్రి
యొకచో నీకాలనిర్ణయ మించుమించుగా నరిపోవును. రత్నావళి పరి
ణయకర్తయగు వేంకటపతి కవిత్వము ప్రౌఢ మయి హృద్యముగా
నున్నది. కవిత్వరీతిని జూపుటకయి కొన్ని పద్యము లిందు క్రిందఁ
బొందుపఱుపఁ బడుచున్నవి.

మ. మెఱుఁగుంబోఁడులు వీటసౌధచరలై మిన్నేటిబంగారుతా
మరపువ్వుల్ గ్రహియింపఁబోవ మదశుంభద్భంభరశ్రేణి త
త్తరుణీవక్త్రవితానముం గదియభీతస్వాంతలై కాంతలం
త రయప్రౌఢిఁ గవాటము లొగుతు రుద్యన్ముగ్ధభావంబునన్. ఆ-౧
ఉ. ధన్యుడ వీవు సుమ్మని ముదమ్మునఁబల్కి సమస్తదేవమూ
ర్ధన్యుఁ డదృశ్యుఁ డై న మది రంజిలఁగా వసుభూతి యంత సౌ
జన్యసమేత యైననిజజాయయుఁ దాను సమస్తభోగస
న్మాన్యము నై జమందిర మమందగతిం జని చేరెఁ గూరిమిన్. ఆ-౨

- చ. ఘనతరలక్షణప్రతిభగాంచిన రాజనటంచుఁ బద్మినీ
జనములఁ గుందఁజేసి యనిశంబు ద్విజప్రతతిం గలంఘఁగాఁ
దఁరు మహాప్రతాపమహితస్థితిఁ గాంచుచు వచ్చునట్టి న
య్యినకరమండలాగ్రహతి నెంతయు వెల్వెలనై తొలంగవే. ఆ-3
- మ. చెలి రత్నేశ్వరు నొక్కనాఁ డిటువలెన్ నేవించి మోదంబుతో
లలఁ లుగ్గురు వెంటనంట నిజలీలామందిరాంచద్దిశా
స్థలిఁబోవన్ గ్రహియించె రక్కసుఁడు దోస్సారంబు మించంగ బె
బ్బలిచేఁ జిక్కుకురంగుల ట్లతివ లింపు ల్దక్కి భీతిల్లగన్. ఆ-4

31. అయ్యల రాజు - అయ్యల భాస్కరకవులు

అయ్యలరాజవంశసంభవు లయిన యయ్యలకవియు భాస్కర
కవియుఁ జేరి కాలస్వరూపాదులను దెలిపెడి రెట్టమత మనుగ్రంథమును
కన్నడభాషనుండి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా దెనిఁగించిరి.
ఈకవు లిరువురును క్రీస్తుశకము ౧౭౬౯ వ సంవత్సరమునం దీపుస్తక
మును దెలిఁగించినట్లుగా గ్రంథాంతమునందలి యీక్రింది పద్యమువలనఁ
దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. కలియుగప్రథమభాగమునాల్గు వేలయెన్నిదిచూర్లపై నిడెబ్బదియునొకటి
శాలివాహనశక సను లిల వేయునార్నూటతొంబదిరెండు రూఢిగాఁగఁ
బ్రభవాదిగతములు పరఁగ నిర్వదిమూడు నేండ్లయ్యె నెంతయు
నెన్న బుధులు

అట్టికాలంబున నయ్యలభాస్కర కవివర్యు లలరాజకమలహితుని
యాజ్ఞఁ బూర్వోక్త రెట్టమతాఖ్యకావ్య
మును నొనర్చిరి యాచంద్రముగను గీర్తి

వ కృత్తోతలకునుగల్గ వసుధమీఁద
నల యహోబలనృహారికి నర్పణముగ.

కవు లీగ్రంథమును కొండ్రాజు పెదతిమ్మరాజునకుఁ బుత్రుడును
మంగయ గుర్వరాజునకు దాహిత్రుఁడును నయినవేంకటరాజున కంకి
తముచేసిరి. ఈవేంకటరాజు కర్నూలుమండలములోని యెఱ్ఱపాలెము
నకుఁ బాలకుఁడును అహోబలక్షేత్ర ధర్మకర్తయు నయినట్టును,
అతఁడు కవులను బిలిపించి రెట్టమతమును దెనిఁగింపఁ బ్రార్థించినట్టును
ఈపద్యములలోఁ జెప్పఁబడి యున్నది—

సీ. శ్రీమదహోబిలస్వామి మహారాజ్యరక్షకుం డగుచు నేరాజువెలయు
నభిరామకామందకాఖ్యసత్కావ్యరత్నమునకు నేరాజు నాధుఁడయ్యె
జానకీనాయకచరణసంసేవనప్రౌఢిచే నేరాజు ప్రబలు సిరుల
నెరయూరిపురవరాధీశాదిబహుబిరుదాంశఁడై యేరాజుయశముగాంచె
నతఁడు కొండ్రాజు తిమ్మభూపతివరేణ్య
తనయ పెదతిమ్మరాయవతంసగర్భ
వార్ధిచంద్రుండు సత్కులవర్ధనుండు
సతతవిభవుండు వేంకటకృష్ణవిభుండు.

క. ఒకనాఁడు నిఖిలకోవిద | సుకవిహితామాత్యబంధుసుతవీరభట
ప్రకరముకొలువఁగఁ గొలుపుండి కథాప్రస్తావ మాత్మనివ్వటిలంగన్.

గీ. రాయకవియైన యయ్యలరాజవంశ్యు
ననఘుఁబిననయక్కవిభుపుత్రునయ్యలాఖ్యు
నాగఘనుసూను భాస్కరనామధేయుఁ
గరుణ దళుకొత్త రావించి గారవించి.

వ. తత్కాలోచితప్రసంగంబున నిట్లనియె.

గీ. ఘనతనుజ్ఞాననిధి రెట్టఘనుఁడు మున్ను
చెలఁగఁ గన్నడభాషను జెప్పినట్టి

శాస్త్రమంతయు నేను నీజనులుఁ బొగడఁ

దెనుఁగుభాష నొనర్పంగఁ దివురుఁడీరు.

ఈపుస్తకమునుబట్టి యీకవుల కాలమును నిర్ణయించుటకు మాత్రమే కాక తెనాలి రామకృష్ణుని కాలమును కనుగొనుటకు సహితము కొంతయాధారము కానవచ్చుచున్నది.

రెట్టమతమును దెనిఁగించిన యీకవుల యింటిపేరయ్యలరాజు వారు. వీరిలో నొకఁడు పినయక్కయామాత్యపుత్రుఁ డయిన యయ్యల కవి; రెండవయతఁడు నాగయామాత్యపుత్రుఁ డయిన భాస్కరకవి. ఈకవుల కిద్దరికి నెట్టిబంధుత్వమున్నదో తెలియరాదుగాని వీరన్నదమ్ముల బిడ్డలని తోచుచున్నది. వీరి పూర్వులలో నొకఁడైన తిప్పనార్యుఁ డొంటిమెట్ట రఘువీరశతక నిర్మాణ కర్మఁజేయు రాయల యాస్థాన కవిగా నుండెను; ఆతని ముమ్మచుమఁ డయిన రామభద్రకవి రామాభ్యుదయమును రచియించెను. ఈకవుల కవిత్వము నిర్దుష్ట మయినది కాదు. ఈపుస్తకముగాక కామందకముచుగూడఁ గృతిపతి గృతినందె నట. కవనరీతిని దెలుపుటకయి రెట్టమతమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పూవులు నక్షతంబులును బొందుగ దోయిటఁదాల్చి వానకై
భావములోన మానవుఁడు ప్రశ్నయొనర్పఁగఁ బక్షి యయ్యెడన్
వావిరి బేసిఁ గాఁ బలుక వారితవృష్టియుఁ గల్గునండు గో
త్రావలయంబునందుఁ గవిరాజి నుతింపఁగ వేంకటాధిపా. ఆ.౧

ఉ. పాతెడు బండిమోతగతి బందులు చెల్వుగరొప్పురీతి వే
సారక గార్దిభం బటచుజాడను ఘంటలనాదుకై వడిన్
వారక తోముకుండలరవంబుగతిన్ స్తనితంబు పర్వినన్
ధారుణి వాన లేదనియె ధన్యుఁడు రెట్టఁడు ప్రాజ్ఞులెన్నఁగన్. ఆ.౨

- చ. అమరగురుండు లగ్నమునయందు వసింపఁగ విత్తుటల్ చతు
 ర్థమున మెలంగఁ బైరు తఱితప్పకయుండుట సప్తమంబునం
 దమరఁగ వేగ నాపయిరు లాయతపెట్టుట మంచి దెంతయున్
 విమలగుణాఢ్య తిమ్మపృథివీపతి వేంకటరాజశేఖరా. ఆ-3
- చ. రవితనయుండు రోహిణికరంబున నుండిన చైత్రకంబునన్
 దవనము హెచ్చు మర్త్యులకుఁ దద్దయు ను బృథ్వీగుం చెవుల్లు సం
 భవిలును గౌతమీనదిని బంటలు రాజులు నన్యభూములన్
 ధ్రువముగ వాన లే దనియెఁ బోడతనంబున రెట్టఁ డిమ్మహిన్. ఆ-4
- మ. బుధుఁ డబ్దాధిపుఁ డైన వానకురియున్ భూమంజలిన్ రక్తధా
 న్యధరల్ శ్రీలు ఘటిల్లు రాజుల ప్రజ ల్మన్నింతు రెందున్ సమ
 స్తధరామర్త్యులకున్ శుభం బొదవుఁ గాంతాశ్రేణిపైఁ గూర్చి య
 త్యధికం బాయువోటికి న్వినుము ధన్యా వేంకటఁకాధిపా. ఆ-5

32. అజ్ఞరపు పేరయలింగము

ఒడయనంబివిలాస మనెడి స్థలపురాణగాథను దెనుఁగున నాతా
 శ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించిన యీకవి శైవుఁడైన యాఱువేల
 నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్యమునం
 దనఁగా నిప్పటికి నూటయేబది సంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు కను
 పట్టుచున్నాఁడు. ఒడయనంబివిలాసముయొక్క యవతారికయందున్న—
 డి. బమ్మెరవంశమందునను బ్రౌఢనరస్వతి పద్మగాంచి తా
 నెమ్మె దలిర్పఁ గేసనకవీశ్వరు లప్పమనామసాధ్వీయం
 దిమ్మహిఁ గూర్చిఁ గన్నసుత యెల్లమయందును బేరయాఖ్యుఁడ
 న్నమ్మతిఁ గంటి వీరనరసమ్మను గంగనమంత్రి యుగ్మమున్.

అను పద్యమునుజూచి భ్రమించి యొక కవీశ్వరుఁడు బమ్మెర పోతరాజుగారి బావమఱఁదియని వ్రాసియున్నాడుగాని యాయంశ మంతవిశ్వాసార్హమయినదిగాఁ దోచెను. పయిపద్యము నాయొద్దనున్న వ్రాతపుస్తకమునం దిట్లున్నను ముద్రితప్రతిలోఁ దప్పల కుప్పఁగా నచ్చొత్తింపఁబడి యున్నది. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన కేసనకవీంద్రుఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసనకాఁడు. తనతండ్రి కవీశ్వరుఁ డయినట్లు పోతన భాగవతమునఁ జెప్పుకొనియుండలేదు; తనకన్న యొకఁ డుండినట్లు చెప్పుకొనెనేకాని తోఁబుట్టిపడుచున్నట్లును జెప్పుకొని యుండలేదు. అంతేకాక, “తనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహినిగాఁగ” అని పోతన తనతల్లి లక్కమ యొట్టు చెప్పుకొన్నాఁడు. ఈకేసన్న భార్య లక్కమాంబగాక యప్పమయైనట్లు కవియే వ్రాసియున్నాఁడు. అయినను గవి మామగారు పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసన యని సమర్థించుటకయి యొకరు పద్యములోని “కేసన కవీశ్వరు లప్పమనామ సాధ్వీ” యన్న భాగమును “కేసనకవీంద్రుఁడు లక్కమసాధ్వీ”నని దిద్దుట కయి సహితము ప్రయత్నము చేసినారు. ఈకవికి బమ్మెర పోతనామా త్యునివంటి కవిశ్రేష్ఠుఁడే బావయ్యి యుండినపక్షమున, అతఁ డాబంధుత్వమును దెలుపుకొన కుండఁడు. కవి యీగ్రంథమును వ్రాయునప్పటి కీతని మనుమఁడుకూడ పెద్దవాఁ డయియున్నందున, ఆకాలమునకుఁ బోతన కవిత్వ మారంభింపని పిన్నవయసువాఁ డగుటచే నాతని బేర్కొన లేదని చెప్పుటకు సహిత మవకాశములేదు. ఈకవి తనవంశమూల పురుషుఁ డైనకొండన గజపతియైన వీరనృపాలుఁడే గోదావరిమండలములోని యజ్ఞరపుగ్రామము నగ్రహారమునుగాఁ బడసిన త్రిక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

శా. శ్రీరంజల్లఁ జెలంగుచున్న గజరాట్సింహాస నాధ్యక్షునిన్
ధారాశంబుగ వేదశాస్త్రబహువిద్యాగూఢి మెప్పించి యా

వీరాగ్రేసరుఁ డియ్యఁ గొండన మహావిఖ్యాతిగా గౌతమీ
తీరక్షోణిని నజ్జరంబనఁగఁ దాఁ దెచ్చెన్మహాగ్రామమున్.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన వీరాగ్రేసరుఁడు—

మ. ధర కెంధూళులు కృష్ణరాయలచమూఢాటీగతి నిన్వింధ్యగ
హ్వరము ల్పూఱఁగఁ జూచి తా రచటఁ గాపై యుండుటం జాల న
చ్చెరువై యెఱ్ఱసి వింతచీకటులు వచ్చెఁ జూడరేయంచు వే
సారిదిం జూతురు వీరరుద్రగజరాట్టుద్ధాంతముగ్ధాంగనల్.

అని మనుచరిత్రమునందుఁ గృష్ణరాయనిచే నోడింపఁబడినట్లు
చెప్పఁబడిన వీరరుద్రగజపతియేమో యని యూహపుట్టుచున్నది.
ఆయూహయే నిజమయినచోఁ గవివంశమునకు మూలపురుషుఁడయిన
కొండన పదునాఱవశతాబ్దాదియం దుండియుండవలెను. కవి కొండన
కేవలపురుషుఁ డయినందున నొక్కొక్కపురుషునికి ముప్పదేసి సంవత్సర
ముల చొప్పునఁ జూచినచో నీవీరయకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంత
ములయం దుండియుండును. పలివెల మొదలయిన గ్రామములయం దిటీ
వలఁ జేరినవేశ్యలను వర్ణించి యుండుటచేతను, పదునేడవశతాబ్దము
నందలి కవుల గ్రంథములలోని పద్యములను జూచి యటువంటిపద్యము
లను జేసియుండుటచేతను, మఱికొన్ని కారణములచేతను వీరయకవి
పదునెనిమిదవ శతాబ్దమువాఁడని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

చ. మొదలను బద్మసూతి నవమోహినులౌతెఱగంటికొమ్మలన్
ముదమునఁ దా సృజించి నుమనోహరమూర్తుల దక్షవాటికా
సుదతులఁ దానొనర్చి యట సొంపునఁ బల్వెల వారకాంతలన్
గదలక తా సృజించెఁ గరకౌశల ముప్పుచునుండ మానినీ.

అని పలివెల వారకాంతలు వర్ణింపఁబడిరి. పదునేడవ శతాబ్ద
రంభమున సారంగు తిమ్మన వై జయంతీవిలాసమున—

ఉ. ఒక్కనిఁ బిల్వనంపి, మఱియొక్కనిచేతఁ బసిండిపట్టి, వే
తొక్కటియింటి కేగుచు, మఱొక్కని నానడుచక్కి నొక్కచోఁ
బొక్కికలంచి చూడ భ్రమఁ బొంది విటులైలియంగలేరుగా
కెక్కడిసత్య మేడవల పెక్కడినేమము వారకాంతకున్ ?

అని వ్రాసిన పద్యము ననుసరించి యీపేరయకవి,

ఉ. ఒక్కని డాయరమ్మని మఱొక్కనిఁ గన్గొని ముచ్చటించి వే
తొక్కనిఁ బొంది రొక్కము మఱొక్కనిచేఁ గొని వేడకవారికిఁ
ఎక్కుడుప్రేమ లుండ వలపించుట ధర్మముగాక యయ్యయో
యొక్కనియందె శా వలచియుండుట న్యాయమె వారకాంతకున్.

అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఈయొడయనంబివిలాస మనుస్థలపురా
ణము విప్రనారాయణ చరిత్రమునుజూచి దానిని మించునట్లుగా కల్పింపఁ
బడిన కథయే యయినను, ఇందలికథ వైజయంతీవిలాసములోని కథ
కంటెను నెక్కువ నీతిబాహ్యమైనదిగా నున్నది. కవిత్వమునం దంపలి
సారస్యమును నిందుఁ గానరాదు. ఇందుఁ దండ్రియే యొడయనంబికి
వలసినంత ధనమిచ్చి యది వేశ్యపాలుచేసి దానినెప్పుడును విడువవలదని
కొడుకునకు బుద్ధిచెప్పెను—

చ. నగవునలిర్చుమోమున ఘనం బగువేడుక నివ్వటిల్లఁగా

నగపతిధైర్య నయ్యొడయనంబిని గాంచి బుధేంద్రుఁ డిట్లనున్

బగలును రేయి నిమ్మగువఁ బాయకయుండు మటంచు నీకు నిం

పుగ నిరతవ్యయంబునకుఁ బొందుగ నిచ్చెదనూఱునిష్కముల్.

ఇందుఁ బాతివ్రత్యముకంటె వేశ్యావృత్తియే మేలయినదని ఈశ్వరుఁడే
బోధచేసెను—

నీ. సర్వస్థలంబుల సరస మాడఁగరాదు వలసినప్పుడు రతిఁ గలియరాదు

*

*

*

*

ధాత్రిపై దంపతులకెల్లఁ దలిరుబోడి

*

*

*

*

సీ. మగనిచే బాధలు మామచే, బీడలు నత్తచే నాడిక లరయలేవు
మఱుదులచే, గొట్లుమఱుదండచే, దిట్లు వదినెల నరిపోట్లు బావపోట్లు
బంధుల కగపడు బాధ లింతయులేవు

* * * *

కావునను వేశ్యతనువొంద * *

నిహముఁ బరమును దగఁ గల్గు నిందువదన. *

ఇందు వేశ్యవాటికలో అంకని పలికినవారి నందఱినిబట్టి
యముఁడు దండించునని చెప్పఁబడినది—

ఉ. పంకజపత్రనేత్ర విను పల్వెలలోపల వేశ్యవాటిలో
అంకని యెవ్వఁడేబలుకు రంగుగ వానినిబట్టి మీఁద ని
శ్చంకను సౌరిదూత లురుచంద్రక తారకితోరశూలబా
ణాంకవిశాలతోమరమహా తరహేతులఁ గ్రుంతు రెంతయున్.

ఇక జగత్తున దుర్నీతి యింతకంటెను బయికిఁబోవుట సాధ్య
మగునా? ఈపుస్తకమునందు దుర్నీతి పారమును కడముట్టినదనియే
చెప్పవచ్చును. భక్తుల మహిమలను జూపెడి యిటువంటిపుస్తకములే
లోకమున కనంతమయిన చెఱుపును గలిగించుచున్నవి. ఈస్థలపురాణ
మునం దీశ్వరుఁడు బోగముదాని చంటిలోనే ప్రత్యక్షమయినట్లు చెప్పఁ
బడినది.

ఈపేరయకవి భారద్వాజసగోత్రుఁడు; కొండనకును బాపమాంబ
కును బుత్రుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణదుష్టములై న ప్రయోగము
లనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతని కవనచాతురి
శ్లాఘ్య మైనదిగానే యున్నది. ఒడయనంబివిలాసమునుండి మఱి మూడు
పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఎక్కి మహేశుఁ డప్పురము నెక్కువమీఱినఫాలదృష్టిచే

నొక్కటిగాఁగఁ జూచుచు మహోజ్వహాఢిఁ బసిండికొండఁ దా

- నెక్కుగఁబెట్టి దేవత లహీనగుణుండని సన్నుతింపఁగాఁ
దక్కిరిదై త్యులం దునుము తత్సమయంబున శంభుకన్నులన్. ఆ-౨
- చ. ప్రియతనయామణీ ! చదువు ప్రీతినిజెప్పినబాపనయ్యనున్
నయముగ నాటపాటల ఘనంబుగ నేర్పినగాయకోత్తమున్
జయముగ సత్కవిత్వమును జక్కఁగనేర్పినసత్కవీంద్రునిన్
నయమునఁ బాఠితోషికమునం దనియించితి వ్యర్థ మయ్యెఁగా. ఆ-౪
- ఉ. కమ్మనిగోఘృతమ్ము తెఱగంటికి నర్పితమైన యన్నమున్
దిమ్మనము బ్రసాదఘటఁ దేనెనొనల్ బహుశాకపాకముల్
కమ్మనిపిండివంటలును గాంచనవర్ణము గల్గునుప్పు మో
దమ్ముగవారలుం గుడిచి తద్దయు సన్నుతిచేసి రందఱున్. ఆ-౬

33. మరింగంటి సింగరాచార్యులు

ఈకవి దశరథరాజనందనచరిత్ర యనెడు నిరోష్ఠ్యరామాయణమును రచించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; మహాద్వల్యగోత్రుఁడు; తిరుమలాచార్యపౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యపుత్రుఁడు. ఈకవి తా నేకై కదినప్రబంధరచనాధురీణుఁడననియు, ఆంధ్రభాషా నిరోష్ఠ్యాది వింశతిప్రబంధసిర్మాణుఁడ ననియు, వ్రాసికొనెను గాని యితఁడు రచియించిన యితరగ్రంథము లేవియు నిప్పుడు గానరావు. ఇతఁడు నూలు ఘోబదిసంవత్సరముల క్రిందటనుండిన ట్లీతని వంశమువారు చెప్పుచున్నారు. ఈకవి వాసస్థలము దేవరకొండసీమ. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమై హృదయంగమముగా నున్నది. దశరథరాజనందనచరిత్రములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

- చ. కరిఘట లేల చిత్రగణికాచ్చట లేల హిరణ్యశాటికా
హరిధనధాన్యరత్నఘటితాచ్చదలంక్రియ లేల నల్లిశల్
స్థిరగతి నేలఁగాఁ దగినతే జది యేల యనేకచర్యలన్
సిరిగలయట్టిసంతతిని జెందిన యాయెడ లెస్స లన్నిటన్. ఆ-౧
- చ. అనఘచరిత్ర నిన్గని జయక్రియఁ జెందితిఁగాన దాఁచకే
కనకకిరీటహారకరకంకణచిత్రకరత్నచేలచం
దనచేటికారజతదంతిశతాంగహాయాదికాంక్ష తె
ల్ల నడిగినంతనే తనియు లాలన నిచ్చెదఁ గీర్తి హెచ్చఁగన్. ఆ-౨
- చ. అని తృణలీలగాఁ దెలియనాడి తదాజ్ఞ ధరించి తాటకా
తనయనిశాచరాగ్రణి సదాగతి ధిక్కరణాచ్చశీఘ్రున
ర్తన ఘటియిల్లఁగాఁగదలి దండకకాననధాత్రి చేరఁగాఁ
జని ఖరహంతఁగాంచి దృఢసాహసహర్షరసాతిశాలియై. ఆ-౩
- మ. అగజాజాని ననేకకంధరలచే నర్పించి జన్మస్థలిన్
దిగధీశాదితినందనచ్చటల నర్థిన్ గెల్చి శంకించకే
తెగి కైలాసగిరిం దృణాకృతిగ నెత్తెంగాన నీతం డహ
జగదారాధ్యత హెచ్చనేరఁడె సదాచారక్రియం జెందినన్. ఆ-౪
- మ. గద కేలన్ ధరియించి చండతరనిర్ఘాతాట్టహాసక్రియల్
చదలంబం జరణాగ్రఘట్టనల నాశ లలడిలంగఁ దీ
క్షుదశన్ దీర్ఘదృగంచలాగ్నికణసంక్రాంతిం జలించంగ నా
త్రిదశాలిం గని కీశసేన యధికా రిన్ డాఁగె నాయాయెడన్. ఆ-౫

34. అనంతరాజు జన్మయకవి

ఇతఁడు రామకథాభిరామమును పదమూళ్వాసముల మహాకావ్యమును రచించెను. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; జన్మపమంత్రి పోత్రుఁడు ; అమ్మయ్యామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడేకాలమునందుండిన వాఁడో తెలియరాలేదు గాని నూటయేబదియేండ్ల క్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఈపుస్తకముచందలికథ శ్రీరామచరిత్రమౌట దీనినామముచేతనే తెల్లమగుచున్నది. ఈతనికవిత్వము నాతికఠినమయి మృదుపదగుంభితమయి కర్ణరసాయనముగా నున్నది. రామకథాభిరామములోని రెండుమూడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. శ్రుతులకు భూషణంబు లగుచున్ బరమానుభవంబు గల్గు నీ

శ్రుతులకు నెల్లలోకములఁ జూచిన సామ్యము లేదు మాధురీ

గతుల సుధారసంబుచిలుకన్ ఘనమోహనసుస్వరై క సర

గతుల మహాద్భుతంబు గులుకన్ విలసిల్లె బ్రయోగపాఠముల్. ఆ-౧

మ. వికచాంభోరుహచారులోచనకుఁ బర్యేం గాంతిమీఱున్ లలా

టికముక్తాఫలభాసురంబగుచు సూటిం దచ్చుఁఖేందూపచా

రకలాపాచరణంబుపొంటె నునుపారం జేరునక్షత్రమా

లికచందంబున నందమై కచతమోలీలా పతారాకృతిన్. ఆ-౩

చ. దరము హరించి యాశ్రితవితానముఁ గాచునభేద్యవజ్రపం

జరము విపన్నదీనజనసంఘముఁ బ్రోచుసమీపమేరుభూ

ధరము మహార్తలోకపరితాపమడంచుసుధావిధానసా

గరము కరంబు రామవిభుకారుణికత్వమహత్త్వ మెన్నడున్. ఆ-౯

35. ముద్దుపళని

ముద్దుపళని పద్యకావ్యములు చేసిన స్త్రీలలో నొకతె. మొల్ల రచించిన రామాయణమునుగూర్చి రెండవభాగమునందే తెలుపఁబడినది. మోహనాంగి యను నామె మారీచిషరిణయమును రచించినట్లు చెప్పటయేకాని పుస్తకము లభింపలేదు. మొదటఁ బద్యకావ్యములను రచించినవా రిరువురును కులాంగనలు; ఈముద్దుపళని వేశ్యాంగన. ఇది రాధికాస్వాంతనమను నాలుగాళ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును రచించెను. దీని తల్లిపేర్లు ముత్యాలు. అది తంజావూరుసంస్థాన ప్రభువయిన ప్రతాపసింహుని యుంపుడుకత్తె యయినట్లు “చోళసింహాసనాధ్యక్ష ప్రతాపసింహ మహారాజ బహుమతానేకచామిక రాంబరాభరణ ముత్యాలుగర్భశుక్తి ముక్తాయమాన” యని రాధికాస్వాంతనముయొక్క గద్యములో వ్రాయఁబడిన దానినిబట్టి యూహింపఁదగి యున్నది. ఈరాధికాస్వాంతమునకే యిళాదేవీయమని నామాంతరముగలదు. ప్రతాపసింహుఁడ నెడి ఈమహారాష్ట్రప్రభువు ౧౭౬౫ వ సంవత్సరము నందు మృతినొందెను. కాఁబట్టి యీముద్దుపళని ౧౭౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు తంజావూరులో నుండెను. ఇది సంగీతసాహిత్యభరత శాస్త్రములలోఁ బ్రవీణురాలయినట్లు తానే చెప్పుకొన్నది. దీనికవిత్వము నాతికతనమయి మృదువుగా నుండినందునకు సందేహములేదు; దీనికి మంచి సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యమును గలదు. అందు తప్పలున్నవి కాని యట్టితప్పులు పురుషకవిత్వమునందు సహిత మనేకగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. అయినను గ్రంథములోనిభాగము లనేకములు స్త్రీలు వినఁదగినవియు స్త్రీనోటినుండి రాఁదగినవియుఁగాక దూష్యములయి యున్నవి. ఇది జారత్వమే కులవృత్తిగాఁగల వేశ్యయగుటచేత స్త్రీజన స్వాభావికమయిన సిగ్గును విడిచి శృంగారరస మనుపేర సంభోగాదివర్ణ

నములను పుస్తకమునిండ మిక్కిలి పచ్చిగాఁ జేసినది. అయినను శ్రీ
కవిత్వమని తెలిపెడు,

గీ. తనదుమ ప్పైత తా నెంత తానె యింత

చేయఁజూచిన నే నెంత చేయరాదు

వేలువాచిన రోలంతవిరివియైన

రోలువాచిన నది యెంతమేలు గనునొ.

గీ. కుట్టఁ దేలు కుట్టకున్నఁ గుమ్మరబూచి

త్రోసిరాజటంచుఁ దోఁచెఁ జెలియ

దానివేలుదీసి దానికన్నుపొడిచి

నటులు చేయకున్న నగునె చిలుక.

గీ. తగరు కొండమీఁద దాఁకఁ గోరినదారి

నెదిరిఁ దన్నుఁ జెలియ కింతపలికె

నెంతమీనువచ్చి యెంతమీనును మ్రింగెఁ

గానఁ ద్రుల్లి నెదై గంతమోచు.

గీ. కాని పదరకు మీఁకమీఁద దాని మొగము

కనఁగవలదని శౌరికిఁ గట్టుపెట్టి

బింకములు కూల నఱకాలఁబెట్టి నేల

రాయ కున్నను నాపేరు రాధగాదు.

గీ. లేనిపట్టింపు లెల్లను బూని చాన

నేనె యెదురై నఁగాని యింతైనఁ జూడ

దల్పునకుఁ గల్మివచ్చిన నర్థరాత్రి

గొడుగు తెమ్మన్నకతగాను గోమలాంగి.

ఇత్యాది లోకోక్తులును జాతీయములును గలపద్యము లందందు
లేకపోలేదు. రాధికాసాంత్వనమునుండి మఱికొన్ని పద్యముల నిం దుదా
హరించుచున్నాను—

- మ. యమునాతీరవిహార హారసదృశోద్యత్కిర్తిసంభార భా
రమణీయూకృతిమార మారసికతాప్రావీణ్యసంసార సా
రమరందోక్తివిచార చారణమదప్రఖ్యాతవిస్తార తా
రమహీభృత్సమధీర ధీరమునివారాధార రాధారతా. ఆ. ౧.
- ఉ. ఈయెడఁ గాయము నిద్దిచి యేగెద నంచు విచార మొందలే
దా యదుసార్వభౌమునికి నామురవై రికిఁ గాని కాయమై
పోయినఁ బోవ కన్ననిలఁ బుణ్యమొ పాపమొ గుడ్డికన్నదా
ఘాయకయున్న నేమి మఱి మూసిననేమి తలంచిచూడఁగన్. ఆ. ౩.
- చ. మెలఁకువమాటలం గలుగుమేలము లచ్చట గచ్చు లిచ్చటన్
దలఁపులు దాచిపై ని బలుతప్పులు నాపయి నేస్తమాడఁబే
రలుక మఱీడఁ గూర్చివగ లక్కడ నిక్కడ టక్కు లద్దిరా
తెలియఁగవచ్చె నీనడత తెల్లము వింటిమి ప్రాణనాయకా. ఆ. ౪.

36. కం కం టి పా ప రా జు

- ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు తనయుత్తర
రామాయణమునం దాఱువేలవారి నిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—
- సీ. అఖిలరాజాధిరాజాస్థానజనహృద్యవిద్యానిహారు లార్వేలవారు
కల్పకబలికర్ణకలశార్ణవోదీర్ణవితరణోదారు లార్వేలవారు
సజ్జనస్తవనీయసతతనిర్వ్యాజహరిపరోపకారు లార్వేలవారు
ఘనదుర్ఘటస్వామికార్యనిర్వహణప్రవీణతాధారు లార్వేలవారు
విమతగర్వాపహారు లార్వేలవార
లట్టియూర్వేలవారిలో నలఘుకీర్తి
వెలయు శ్రీవత్సగోత్రారణ్నిదహేళి
మహితగుణశాలి వల్లభామాత్యమాళి.

కవి శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; అష్టయామాత్య పుత్రుఁడు. ఈతని తల్లి నరసాంబ; తమ్ముఁడు నరసింహుఁడు. ఈతని వాసస్థానము నెల్లూరు మండలము. అక్కడక్కడఁ గొన్నివ్యాకరణ గోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీతని కవిత్వము మిక్కిలి రసవంత మయినది. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును బురాణశైలినిమాని ప్రబంధ పాకమునఁ జెప్పినవాఁడు. పూర్వ ముత్తరరామాయణము తిక్కనసోమ యాజిచేఁ దెలిఁగింపఁబడినను దాను గ్రొత్తగా మరలఁ దెలిఁగించుటకు రామకథ యగుటయే కారణమని కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

ఉత్తరరామాయణ మందున న్మఱి ప్రబంధం బూని సిర్మించుటే
సరసత్వం బని ప్రాజ్ఞులార నిరసించ బోకుఁడి రాఘవే

శ్వరుచారిత్రము లెంద తెన్నిగతుల న్వర్ణించినం గ్రాలవే ?

కవి యుత్తరరామాయణమును రచించుటకుముందు విష్ణుమా యావిలాసమును యక్షగానమును రచించినట్లు తన్నుఁగూర్చి యిష్ట దైవము పలికినరీతిగా నీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

గీ. శ్రీవెలయ మున్ను విష్ణుమాయావిలాస

యక్షగానంబు మాకె సమర్పణముగఁ

జేసి తదియాదిగామేము నీసుధాను

సారివాక్కులఁ జొక్కియున్నార మనఘ.

ఉత్తరరామాయణము కంకంటి పాపరాజు చెప్పినట్లున్నను నిజ ముగాఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న రచించి యీతనిపేరు పెట్టెనని వాడుక గలదు. ఈతని కవిత్వమునకును, బుష్పగిరి తిమ్మనకవిత్వమునకును భేద మున్నందున, ఈలోకప్రవాదము సరియైనదిగా నుండదు. పుష్పగిరి తిమ్మన్న గొప్పకవి యగుటచేతను, పాపరాజునకు మిత్రుఁడును సహ త్రోతయు నయియుండుటచేతను, కావ్యరచనయందుఁ గొంత తోడ్పడి

యుండుటచేతను ఇట్టిప్రవాదము కలిగి యుండవచ్చును. పుస్తకరచన
యందుఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న తనకు తోడ్పడినట్లు కవియే యీక్రింది
పద్యములలో, జెప్పియున్నాడు—

మ. హనుమద్దివ్యపదారవిందమకరందానందనేందిందిరా

త్ము ననేకాంధకృతిప్రకల్పనసమర్థుం బుష్పగిర్యవ్వనా
ర్యునిసత్పుత్రునిఁ దిమ్మనాఖ్యకవిచంగు న్మత్సహశ్రోతఁ బ్రా
ద్ధుననే పిల్వఁగఁబంచి కన్నకల సంతోషంబునం దెల్పినన్.

మ. అతఁ డానందముఁ జెంది నన్నఁగని యన్నా జాళువాపైఁడికిన్

గృతవర్ణాంచితరత్న మబ్బినటు లయ్యె న్నిపు వాక్సౌధిమం
గృతి సేయఁగఁదొడంగు రామకథకుం గృష్ణుండు రా జౌటఁ బ్ర
స్తుతి గావింపఁగ నాకు శక్యమే భవత్పుణ్యప్రభావోన్నతుల్.

గీ. అని కిరీటికి శౌరి తోడై నయట్టు

లమ్మహాకవిసాహాయ్య మాచరింపఁ

గృతి నొనర్పఁగఁజూనినయేను, మొదట

నెంతు మద్వంశవిధమది యెట్లు లనిన.

కంకంటి పాపరాజు శ్రేయకావేరిపట్టణములో నమీనుగా
తొక్కాధికారమునం దుండినవాఁడు. ఆకాలమునందే యాయనవద్దఁ
బుష్పగిరి తిమ్మన్న కొంతఋణముచేసి యాయఁడు తీర్పలేక యీపుస్తక
మును దానిక్రిందఁ జేసి యియ్యఁగా, ౧౭౯౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున
నుత్తరరామాయణమును పాపరాజు తనవేరితోఁ బ్రచురించెనని చెప్పు
చున్నారు. కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు.
కవిత్వశైలి తెలియుటకయి యుత్తరరామాయణమునుండి కొన్నిపద్య
ముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. పలుమాఱుం దనువేఁడురామవిభునిఁ బాటింప కుత్తుంగభం

గలసత్తోయభుజంగ సంఘఫణభంగప్రౌఢరంగ త్తిమిం

గిలవాలప్రహతప్రవాళశకలాకీర్ణార్ణాప్రభా

కలనం దేజము చూపె వార్ధి జడధుల్ గై కొందురే ధీరులన్. ఆ. ౧.

ఉ. ఓయినిశాచరప్రవర యొప్పుగ సిప్పుడు పల్కునీరణ

న్యాయము లెందుఁబోయె సురనాథులఁదోలెడువేళఁ జాలుఁ జా

ల్నాయముచేతఁగాదె జయ మందుట మీరు జగం బెఱుంగదే

న్యాయము మేము దప్ప మొకనాటి కదెట్లనవిన్నుతెల్పెదన్. ఆ. ౨

ఉ. తమ్ముడ వంచు నీకొకహితం బెఱిగింపఁగ దూతఁబంచినన్

వ మ్ముసరించి నాపలుకు వానినిజంపి ననున్ జయింపరే

ద్రిమ్మరిగుంపుతోడ నరుదెంచితి నిన్నననేల నీకు డె

దమ్మున మేలుగాఁదలచునన్నె యనందగుఁగాక దుర్మతీ! ఆ. 3.

మ. పలుతావు ల్వదచల్లుతెమ్మెరలుపై పెడాయ రేరాజువె

న్నెలగాయన్ మధుపాళిమ్రోయఁ గలకంఠీపాళికూయన్ మరు

ల్లలనల్లానముచేయ నొంటి నిశివేళం దోటలో నైందవో

పలవేది న్వసియించుపాంథుని స్మరాపస్మారము లేరవే? ఆ. ౪.

చ. కిలకిలనవ్వి యచ్చెలి సఖమణులంగని యమ్మలార విం

తలు కనుఁగొంటిరే యిదిగొ తానట యిక్కడ నున్నవారితోఁ

కలహ మొనర్పవచ్చెనట కాదనిపట్టిన వీడు చేతిలో

పలికినిలేడు నేడు బహుభంగులఁ బ్రేలెడు నంచుఁ జూపినన్. ఆ. 5.

ఉ. మాటలఁ దాటకాంతకుడు మాటికిఁ దేనియ లొల్క వేడినన్

బాటలగంధిసిగ్గు ప్రతిభాషితచాతురి నడ్డగింపఁగా

గాటపుఁగాంతుయన్ తరువుకత్తె మదిం ద్వరసేయ నల్లనన్

మీటిన్మ్రోయువీణవలె మించు నెలుంగున భర్తతో ననున్. ఆ. ౬.

ఉ. ఈవెడబుద్ధి నీకెజనియించెనో యేజడుడై నఁ దెల్పెనో

హ విధిఁద్రోయ నీకు వశమా లవణాసురుబారిబడ్డవా

రీవఱ కెవ్వరై న మనిరే యిక సూర్యుఱుబ్రహ్మ లాఁగినకా
జావకపోదువోటు కొనసాగునె నీవిలువిద్య లిచ్చటన్. ఆ. 2.

చ. వలసినభోజనాభరణవస్త్రధనాదులఁ జెంది తృప్తులై
పలుమఱుఁ జాలుఁజాలు నని పల్కెడువారలెకాని మాకుఁ గా
వలయు నొసంగుమఁ చనెడువారల మందున కైనఁ గాన మా
స్థలమున జాసకీవిభునిజన్నమువై భవ మెన్న శక్యమే. ఆ. ౩.

37. పుష్పగిరి తిమ్మన్న

ఈకవి సమీరకుమారవిజయ మనెడి యేడాశ్వాసముల కావ్య
మును రచించి, భర్తృహరి నీతిశతకమును తెనిగించెను. ఇతఁ
డు త్తరరామాయణమును రచించిన కంకంటి నాథరాజుగారి సమకాలి
కుఁడు. ఇతఁడు రచించిన సమీరకుమారవిజయ ము త్తరరామాయణ
మంత మధురముగాలేదు. భర్తృహరినీతిశతకము సహిత మేనుఁగు
లక్షణకవి తెనిగించినదానికి చాలదు. కవి సంస్కృతాంధ్రములయు
దసమానపాండిత్యము కలవాడే యయినను, కవనమం దక్కడక్కడ
లక్షణవిరుద్ధములయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవి నివాస
స్థలము నెల్లూరిమండలముగోని మోడేగుంట యయినట్లు నెల్లూరిమం
డలచరిత్ర సంగ్రహమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయన
సూత్రుఁడు; విశ్వామిత్రగోత్రుఁడు; అప్పనార్యునిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు
సమీరకుమారవిజయమునందు తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—
సీ. శ్రీహనూమత్పాదసేవాగతాధ్యాత్మ తత్త్వకవిత్వమహాత్త్వవిదుఁడ
నాశ్వలాయనసూత్రహరివిశ్వామిత్రగోత్రాబ్ధిచంద్రుఁడఁ గుశలమతిని
అలపుష్పగిరియప్పనార్యున కొబళాంబకును సుపుత్రుండ బ్రహ్మవేత్త
యైన వేంకటకృష్ణయూగ్రణికిని వేంకటాఖ్యకవీంద్రున కవరజుండ

సరసగుణయుతుండ వరకవిఁ దిమ్మనా
హ్వయుఁడ నేను జననమంది మనుట
కెల్ల ఫలముగల్గఁ గృతి యొక్కటిరచింప
నూహ నేయుచున్న నొక్కనాఁడు.

కవి పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్యము మొదలుకొని ౧౭౯౦ వ
సంవత్సరమువఱకును కవిత్వరచన చేసియుండవచ్చును. ఉత్తరరామా
యణముయొక్క కర్తృత్వము నారోపించి సల్లే దశకుమారచరిత్రము
యొక్క కర్తృత్వముగూడఁ గొంద టీకవి కారోపింతురు గాని
యా యారోపణము కేవల నిరాధారముగా గనఁబడుచున్నది. ఈతని
పుస్తకములనుండి కొన్ని పద్యము లుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

భర్తృహరి నీతిశతకము.

- చ. మతిఁగలజాడ్యము ల్చెఱుచు, మాటల సత్యము గూర్చు మాన ము
న్నతి నెనయించుఁ బాపములు నాశమొనర్చు, మనంబునం బ్రస
న్నత గదియించు, దిక్కులఘనంబుగఁ గీర్తులు నించు, సాధుసం
గతి యిఁక నేవిశేషములు గల్గఁగఁజేయదు మర్త్యకోటికిఁ.
- ఉ. నీతు లెఱుంగవారు తమ నింద ఘటించిన నెంచినకొ, మహా
భూతులు పాయకున్న నవిపోయినఁ, జా వపుడైనఁ గల్పసం
ఘాతవిరామకాలములఁ గల్గిన గల్గుఁగా కొకప్పుడున్
నీతిపథంబునం జెవర నేరరు ధైర్యరమాధురంధరుల్.

సమీరకుమారవిజయము.

- ఉ. ఆరజనీచరాగ్రణిలమావసరాసితనీరదాకృతికొ
దారున రాఁ గనుంగొని యధాయధలై నుక లద్రిరాజ్ఞుహల్
దూతెడువారు నిచ్చ విధి దూతెడువారుఁ గవీంద్రువెన్కకొ
జేరెడువారుఁ గావుమని చీరెడువారునునై తలంకఁగన్. ఆ-౧

- ఉ. ఎమ్మెయు జవ్వనంబుఁ గలయింతి పతిం బెడఁబాసి యొంటిగాఁ
 ద్రిమ్మరుచోట గర్భము ధరించినదన్నను గన్నవిన్నవా
 రెమ్మెయిఁ గల్గ లేమిగణియింతురొ యెంతురొ బంధుకోటిలో
 నమ్మకఁచెల్ల నానియమ మాగడ మాయె నికేమిచేయుదున్. ఆ. ౨.
- చ. రమణుఁ డొనంగె నుంగరము రామ కనుంగొను మన్నమాత్ర మే
 ను మఱచి సొక్కి యొక్కటఁ గనుంగొనుచుండితిఁగాని తత్ప్రమా
 దమునకు నాదికారణ మితం డని ని న్దన నై తి నెచ్చటన్
 బ్రమద లెఱుంగ నేర్తురె కృపాళు గొనర్చిన మేలు మారుతీ. ఆ. 3.
- ఉ. ఇతవిచార మయ్యెగద యేనును నీ వనుభేదయుక్తి నీ
 స్వాంతమునందు వ ర్తిలుట నన్యుఁడు నేననుచింత యెంతప
 ర్యంతము జాతుసంతతిహృదంతమునందు వసించు నంతప
 ర్యంతము జన్మమృత్యువుల కంతములేదు సమీరనందనా. ఆ. ౪.
- ఉ. రావణగీవణుఁ సమరరంగమునం గుదియించినట్లు నా
 లావున కోహటింపక నిలం గలవే రఘురామ వేత్తవై
 యీవెడక్రోతి నెక్కుకొని యేటికివచ్చితి వింతదూర మ
 య్యోవిజయంబుచెందఁగలఁడోటుశతాస్యుఁగడంగి రుద్రుఁడున్. ఆ. ౫
- ఉ. హీనాధిక్యము లెంచి పంచితివొ నన్నేమాడ్కిఁ బొమ్మంటి వా
 హీనాత్ముం గపిమాత్రుఁ బిల్చుటకుఁ బోనీ యొక్కవేగంబునం
 దైనన్ నాకు సమానుఁడే పలుకులేలా నీవె యిట్లాడఁగా
 నేనా కా దనువాడ నం చడలుపక్షింద్రున్నిరీక్షించుచున్. ఆ. ౬.
- శా. అన్నా నే ముదివాడ లేవ వడిలే దందెందొ నీవేగఁగా
 సన్నాహంబున వచ్చినాడవుగదా జాగేల నీకేల నీ
 సన్నంబైన మదీయపుచ్చ మొకపార్శ్వంబందుఁ బొందించి పొ
 మ్మన్నఁ దస్మహిమం బెఱుంగ కుదితాహంకారపంకాత్ముఁడై. ఆ. ౭

38. ధరణిదేవుల రామమంత్రి

ఈకవీండును నూలుసంవత్సరములక్రిందట దశావతారచరిత్ర మను పదియాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించెను. ఇతడు బ్రాహ్మ ణుడు; తిమ్మయామాత్యుని పౌత్రుడు; ధరణిదేవుల నాగయామాత్యు నకును పణియమ్మకును పుత్రుడు. అందుఁ గొన్నివ్యాకరణదోషము లున్నను, ఈతని కవిత్వము రసవంతమయి హృదయరంజకముగా నుండును. కవియే తన్ను సంస్కృతాంధభాషా ప్రవీణునిగాను దినై క ప్రబంధవిరచనదక్షునిగాను,

క. నను సంస్కృతాంధభాషా

వినుతు దినై కప్రబంధవిరచనదక్షున్

గనుఁగొని యిట్లనిపలికెన్

వినయంబు నమంబు హెచ్చ విబుధులు మెచ్చన్.

అను పద్యములోఁ జెప్పకొని, తన్నప్తభాషాకవిత్వ తత్వసంవేది నిగా కృతిపతి పొగడిన ట్లీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పకొన్నాడు—

సీ. శ్రీరామకరుణారసారూఢ సంస్కృతప్రాకృతాద్యప్త భాషాకవిత్వ తత్వసంవేదివి ధరణిదేవుల తిమ్మయామాత్యపౌత్రుండ వన్నదాన ముఖ్యనానాదానముదితభూసురచంద్ర నాగప్రధానేంద్ర నందనుడవు పణియమాంబాగర్భపాధోధిచంద్రుడ నాత్మచిద్రఘునాయకాద్యనుజుడ వాప్తుడవుగాన వేడెద నందముగను

గృష్ణునిదశావతారముల్ గృతి యొనర్చి

యంకితమునేయు నాకుఁ బ్రఖ్యాతి నీకు

మహితగుణసాంద్ర రామయామాత్యచంద్ర.

కవి తన దశావతారచరిత్రము నాఱువేలనియోగి యగు మగదల కృష్ణమూర్తీందున కంకితముచేసి యాతడు విద్యానిధి యొకఁడు,

ఉ. నారదమకాని! యేమి? సురనాథ! విశేషములేమి? వింటిరో
సారసగర్భచెంగటను శారద లేదట! యెందు నిల్చెనో?
యారసిచూడుఁ డామగదలాన్వయదుగ్ధపయోధిచంద్రమం
దారము కృష్ణమంత్ర రసనాస్థలినిల్చెను, యుక్తమే కదా!

ఇత్యాది పద్యములలో నభివర్ణించి యున్నాడు. కృతిపతియైన
కృష్ణమంత్ర గతశతాబ్దాంతమునందు నెల్లూరిమండలములోని ప్రళయ
కావేరిపట్టణమునం దొలాందావారి ద్విభాషిగా నుండెను. కంకంటివారి
యుక్తరరామాయణమువలెనే యీదశావతారచరిత్రమును పుష్పగిరి
తిమ్మన్నచే రచియింపఁబడినదని కొందఱు చెప్పుచున్నారు గాని కవు
లిద్దఱు నేకకాలమునం దొక్కదేశములో నుండుటదక్క వారిమాట
కాధార లేకమును గానరాదు. దశావతారచరిత్రకవిత్వము పుష్పగిరి
తిమ్మన్నదైన సమీరకుమారవిజయకవిత్వమునకంటె మృదుతరముగాను
మధురతరముగాను కనఁబడుచుండుటచే దశావతారచరిత్రరచనలోఁ
బుష్పగిరి తిమ్మన్న కేమియు సంబంధములేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్ప
వచ్చును. దశావతారచరిత్రములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహ
రించుచున్నాను—

శా. ఆవార్త నివసిపింప దైత్యపతి రోషావేశ ముప్పొంగ నా
హా వేదంబుల యాగభాగము లమర్త్యశ్రేణికేకాని మా
కేవంకం బనిలేకయుండుటగా నేర్పాటు గావించెఁ గా
నీ వేగంబ హరించి తచ్చుతుల భగ్నీభూతము లేసెదన్. ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులు బ్రహ్మరెం దొసఁగఁ గానఁగలేవని గౌతముండు తాఁ
గన్నులు వే యొసంగె నధికంబుగ నష్ట మదాంధకార సం
ఛన్నము తొటచేఁ దెలియఁజాలవు తన్మదకారణంబు నిం
క న్నినుఁగూడనీయ కుపకారము చేసెదఁ జూడు వాసవా. ఆ. ౨

- ఉ. వీరుడ వంచు నిన్నుఁ బదివేలవిధంబులఁ బ్రస్తుతించుచున్
 వారిధిభర్త తెల్పినిని వచ్చితి మెచ్చెన నేడుచూపు నీ
 వీరతఁ గాందిశీకపదసీరతవృత్తిని మోరతోపునన్
 జాతెదనన్నఁ బో విడఁడు స్వగవిలోచనుడంచు నుగ్గుడై . ఆ. 3.
- చ. గెలిచితి సర్వదేవతలఁ గేశవుఁ డొక్కఁడె తక్కి నాతనిన్
 గెలిచినఁగాని యీగెలుపు గెల్పుటకా దది యెట్లు లంటిరే
 దొలుత వరాహమై యనుజుఁ ద్రుంచు టెఱుంగదె నూడుదీర్పఁగాఁ
 గలుగనిగె ల్పదేల బరగౌరవ మేటికి శౌర్య మేటికిన్ . ఆ. 4
- ఉ. ముక్కున గవ్వ కుట్టినిను ముందుగ నీడిచి తెమ్మటంచు మా
 రక్కసిఁజేడు పంచె వినురా దివిజర్షభ యింక నట్టిటున్
 దిక్కులుచూచిన నిడువ దేవర వై నను నీకువెర్క నే
 మ్రొక్కెదఁగాని రమ్మనుచు ముందలఁ బట్టఁగడంగ నుద్ధతిన్ . ఆ. 5
- శా. ఔరా నివ్రుడనంచు నన్ జలకసేయ న్వచ్చితే మంచిదే
 రారఘ్నా ధను పూని నీదయిసత్కౌత్రం బేను వీక్షించెదన్
 శూరత్వంబులు మీకెయంచు నజుఁ డెచ్చో ముద్ర గావించెనే
 లేరా బ్రాహ్మణశూరు లిం కిటను గల్పింతు న్ననుం జూడుమా. ఆ. 6
- శా. ఔనా నే వెలయాలనా యిటులు నీ వాడన్ బలా చాలుఁ బో
 పో నవ్వే రెవరైన విన్న నిట నేర్పు ల్సాపఁగా వచ్చితో
 నానాధుం డిదివిన్నయంతఁ దనకు న్నాకు న్మహాహవి రా
 చా నావంటికులాంగనామణికి న్యాయం బానె యీమార్గముల్. ఆ. 7
- మ. ఎలనాగా ! తలయెత్తి చూడఁగదె వీ రెవ్వారు వీ రేమికా
 వలెనే యంచని యమ్మలక్క లట త్రోవన్ వేడ నీపైఁడిచా
 యలచే మించునతండు నామఱఁదియో నం చంటతన్ సిగ్గుచే
 దలవంచు న్మహాకన్య వార లదె యాతం డెవ్వరంచు న్నుగన్. ఆ. 8

ఉ. ఓయిగురాకుబోడి ! కనవో వినవో యిదియేమిచెల్ల నీ
 ప్రాయపుఁదోయజాతులెడబాయ రొకప్పుడు ప్రాణనాథులం
 బ్రాయము రిత్తబుత్తురటె పల్కవె నీమది నున్న యట్టియా
 నాయకుఁ దెల్పవే త్రిదశనాయకుఁ గోరినఁ దెచ్చికూర్చెదన్. ఆ-౯

శా. రంభాభోగముఁగోరి యాగముల కర్థం బెల్ల వెచ్చించు టా
 యంభోదమ్ములఁజూచి చెర్వుజల మాద్యంతంబు చల్లించుటల్
 సంభోగేచ్ఛ జనించెనేని మఱి వేశ్యారత్నము లేర్పొకో
 సంభోగింపఁగరాదె కానరు జనుల్ జ్ఞానంబు సామాన్యమే. ఆ-౧౦

39. ది ట్ట క వి నా రాయణ కవి .

ఇతఁడాలువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; పాప
 రాజకవిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు రంగరాయచరిత్రమును ప్రబంధమునుజేసి
 దానిని కృష్ణామండలములోని నర్సారావుపేట జమీందారగు మల్రాజు
 రామారాయనింగారి కంకితముచేసెను. ఈగ్రంథము ౧౭౯౦ వ సంవత్సర
 ప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ పుస్త
 కము ౧౭౫౭ వ సంవత్సరమున బొబ్బిలికోటవద్ద శ్రీరావు రంగా
 రాయఁడుగారికిని ప్రెంచిసేనానాయకుఁడగు బుస్సీగారితో నచ్చటికేగిన
 పూసపాటి విజయరామరాజుగారికిని జరిగినయుద్ధము భారతయుద్ధమువలె
 వర్ణింపఁబడినది. బొబ్బిలికోటవద్ద జరిగిన యుద్ధక్రమములు బొబ్బిలి
 సంస్థాన చరిత్రమును కథా సందర్భమున నిందు కొంత వివరించుచున్నాను.

బొబ్బిలిసంస్థాన స్థాపకుఁడయిన పెద్దారాయనింగారును విజయ
 నగర రాజ్యసంస్థాపకుఁడయిన పూసపాటి తమ్మిరాజుగారివరినే ౧౬౫౨వ
 సంవత్సరమునందు శ్రీకాకుళపు నర్కూరు పోజుదారగు షేర్ మహమ
 దుఖాన్ యొక్క ప్రాపుచేత నక్కడకు వచ్చెను. పెద్దారాయనింగారు

మహాశూరుడయి రంగవాఁక యనుచోట జరిగినయుద్ధములో శత్రువుల సంహరించి షెర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క పుత్రుని ప్రాణములు రక్షించినందున, షెర్ మహమ్మదాయనకు రాజాముహుండా కవులున కిచ్చి రంగరావని బిరుదునిచ్చెను. రంగరావను బిరుదనామము నొందిన యీ పెద్దారాయనింగారు పద్మచాయకవంశజులయిన వెలమదొరలలోని వాఁడు. ఈయనయు వేంకటగిరి సంస్థానప్రభువులును పితాపుర సంస్థాన ప్రభువులును ఏకవంశములోనివారే. రాజామును కౌలునకుఁ బుచ్చు కొన్నతరువాత పెద్దారాయనింగారు క్రొత్తగా నొకపేటను కోటను గట్టి దానికి తన యువకర్తపేరిట బెబ్బలియని నామకరణము చేసెను. షెర్ మహమ్మదులోని “షెర్” అను పదమునకు బెబ్బలియని యర్థము. బెబ్బలి యనునదే కొంతకాలమునకు బొబ్బిలిగా మారినదట! అప్పటి నుండియు త్సత్రియులయిన విజయనగరము వారికిని వెలమవారయిన బొబ్బిలివారికిని వైర మారంభమయ్యెనని చెప్పుదురు.

మన ప్రస్తుతచరిత్రారంభకాలమున ౧౭౫౬ వ సంవత్సరమునం దుత్తరసర్కారులు ఫ్రెంచివారి కియ్యఁబడఁగానే ఫ్రెంచిసేనాధ్యక్షుడగు బుస్సీదొరగారు రాజమహేంద్ర శ్రీకాకుళ సర్కారులను విజయనగర సంస్థానాధిపతులగు విజయరామరాజుగారికి కౌలునకిచ్చుట కంగీకరించెను; అట్లు జరిగెనుపక్షమున, దనస్థితికి భంగము కలుగునని దూరాలోచన చేతఁ దెలిసికొన్నవాడయి యప్పటి బొబ్బిలి ప్రభువుగారగు రంగారావు గారు రాజ్యము ఫ్రెంచివారియధీనము కాకుండఁజేయుటకయి యితర సంస్థానాధిపతులతోఁ జేరి కృషిచేసెను. ఈ కృషికి శ్రీకాకుళపు నవాబగు జాఫర్లీఖాన్యొక్క ప్రోత్సాహముసహితము విశేషముగా నుండెను. తిరుగఁబడిన జమీదారుల నదిమి కప్పములు గొనుటకయి బుస్సీగారు ౧౭౫౬ వ సంవత్సరము నవంబరు నెల ౧౬ తేదిని ౫౦౦ యారపియను లతోను ౪౦౦౦ సిపాయలతోను హైదరాబాదునుండి బైలుదేటి

డిశంబరు ౧౯ వ తేదికి రాజమహేంద్రవరము వచ్చి చేరెను. విజయ రామరాజుగారు షదివేల స్వసేనతోను, ఇతరరాజులతోను వచ్చి యచట బుస్సీని చేరెను. తమదేశములోనుండి విజయనగర రాజ్యములోనికి బాతెడు కొండకాలువలను మళ్ళించి బొబ్బిలి రంగారావుగారి కాపులు తమ భూములకుఁ బెట్టుకొన్నందునను, దేశస్వభావమునుబట్టి బొబ్బిలి వారిని సాధించుట సుసాధ్యము కాకపోయినందునను, విజయరామరాజు గారు మనస్సులో బొబ్బిలిరంగారావుగారిపై ద్వేషము వహించి యాయనను శిక్షించుటకయి బుస్సీని తన యావచ్చక్తిని విసియోగించి బహువిధముల ప్రోత్సాహపఱచి పురికొల్పెను. అందుమీఁద బుస్సీగారు బొబ్బిలిరాజ్యమును విడువవలసినదనియు, దానికి బదులుగా నధికవైశాల్యమును మూల్యమునుగల దేశ మియ్యఁబడుననియు రంగారావుగారికి వ్రాసిరి. రంగారావుగారు పితృపితామహాగత మయిన బొబ్బిలిరాజ్యమును విడుచుట కంగీకరింపక పోవుటయేకాక తక్కిన సంస్థానాధిపతులతోడిపాటుగా రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చి యాతనిని సందర్శింపక పోయెను. రాజమహేంద్రవరమున బుస్సీని దర్శించుటకయి విజయరామ రాజుగారు మొదలగు సమస్త రాజులును వచ్చినప్పుడు రంగారావుగారు రాకుండుట లోనుగాఁగల కథను గవి యిట్లు చెప్పిరాఁడు.

ఉ. రాజమహేంద్రపట్టణవిరాజదదూరతలంబున స్సము
తేజితమైన గౌతమనదీతటసీమను గోటిలింగవి
భ్రాజితమైన యొక్కనవపాదపమంజులనిమ్ము-టస్థలికా
రాజితలీలఁజేరి శిబిరంబు వడి న్విడియించె వేడుకన్.

* * * *

ఉ. కారుణికత్వ మేర్పడ సికాకుల పున్నరకారులో జమీ
దారుల రామరాజవసుధావలయేశ్వరముఖ్యుల న్ముదం

బారఁగఁ బిల్వఁబంపుమని హైదరుజంగున కానతీయుఁ ద
చ్చారువచఃక్రమంబునను సత్వరుఁడై సిలిపించె వారలన్.

ఉ. పాయనివేడ్క విద్విషదపాయకరాయతబాహుశౌర్య లా
పాయకరాయఁడుం గినిడిపట్టణపుంబృథివీశ్వరుండు నా
రాయణదేవుఁడున్ నరసరాజు మఱిం గొలుగొండ మన్నెపున్
రాయఁడు నాదిగాఁగలధరావరు లందఱు వచ్చి రత్తఱిన్.

గీ. ఉద్ధతులముల్కు సందర్శనోత్సుకత్వ
మాత్రఁ జిట్టాడ నాడాడ నలరుమన్నె
దొరలువచ్చిరమానుషద్రోఃప్రసంగ
కలితుఁడగురంగరాయఁడొక్కరుఁడుదక్క.

సీ. నిజభుజాదండ నిర్ణీతకోదండంబు గాండీవకార్ముకక్రమముఁ జూపఁ
జరమభాగస్ఫుటచ్చటులతూణీగముల్ కవదొనసొంపు సంఘటిలఁజేయ
నాసీరముఖరనానాశంఖకధ్వనుల్ దేవదత్తరవోద్వృత్తిఁ దెలుప
సూరెలఁ బరతెంచుజులుమతీ తేజీలు ధవళాశ్వములమస్తు ద్రస్తరింపఁ
గలియుగార్జునుఁడౌర యీ ఘనుఁడటంచుఁ
దను జగజ్జన మెన్న నుద్ధతులముల్కు
వీక్షణాపేక్ష నేతెంచె విజయరామ
రాజరాజన్యలోక మార్తాండమూర్తి.

*

*

*

*

చ. నలువదివేలకాల్బలము నాలుగువేలతురంగమంబులున్
నలువదియేఁబడేనుఁగు లనంతములై నశతఘ్ని కాచయం
బులు నొకవేయిలొట్టియ లపూర్వవిభావిభవంబు దెల్పుచున్
గొలువ పరాసుతేనిఁ గనుఁగోఁ జనుదెంచెను రా జతిత్వరన్.

ఇట్టి కావ్యమునందు విజయరామరాజుగారు నలువదివేల కాల్బల
ముతో వచ్చినట్లు చెప్పఁబడినను, ఆయనవెంట నిజముగా వచ్చినసేన

పదివేలని చరిత్రకారుడైన యార్జునాచార్యులు వ్రాసియున్నారు. ఇట్లుండఁగా రంగారావుగారి యనుమతిమీఁదనే బుస్సీదొరగారు కొండలు సిపాయిలను బొబ్బిలిరాజ్యముమీఁదుగా మఱియొకచోటికిఁ బోవుటకుఁ బంపిరి. విజయరామరాజుగారి తంత్రమువలననో రంగారావుగారి బుద్ధిపూర్వకమయిన యేర్పాటువలననో పంపఁబడిన సిపాయిలు త్రోవలో బొబ్బిలి భటులచే నెదిరింపఁడి ముప్పదిప్రాణములను గోలుపోయి మరలి రావలసినవారైరి. ఈయవమానము విజయరామరాజుగారి ప్రోత్సాహమునకు తోడుపడఁగా, బుస్సీగారు రంగారావుగారిని శిక్షించి వారిని కుటుంబసహితముగా బొబ్బిలినుండి వెడలఁదోలుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఇన్నాఁటయేఁబండ్లు గుఱ్ఱపు రాతులును నాలుగు ఫిరంగులును గల ౭౫౦ యూరపియనులతోను, విజయరామరాజుగారి భటులును సిపాయిలును గలిసిన ౧౧౦౦౦ స్వదేశీయపదాతిబలముతోను బుస్సీగారు బొబ్బిలికోటమీఁదికి దండువెడలిరి. బొబ్బిలికోట యిన్నూరుగజముల వైశాల్యముగలిగి నలుచదరముగా నుండెను. నాలుగు మూలలను నాలుగు గుండ్రని బురుజులుండెను. వెలుపలిగోడల ఎత్తు ఇరువదిరెండడుగులయినను, లోపలిబురుజులయెత్తు పండ్రెండడుగులే యుండెను. పయిని గోడల వెడల్పును పండ్రెండడుగులుండెను. ఇట్టి మట్టికోటయొద్దకుఁబోయి బుస్సీగారు తన సేనలను నాలుగుభాగములు చేసి యొక్కొక్కభాగమున కొక్కొక్క ఫిరంగినిచ్చి నాలుగుభాగములను నాలుగు బురుజులను సాధింప నియమించెను. ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము జనవరు నెల ౨౪ వ తేదీని ప్రాతఃకాలముననే యుద్ధ మారంభమయినది. శత్రువులు కోట బురుజులమీద ఫిరంగులు కాల్పనారంభింపఁగానే, కోట లోపలివా రగ్నిభయముచేత బురుజులమీఁది కప్పతీసివేసిరి. ఉదయమున జాము ప్రొద్దుక్కువఱకు బురుజుల గోడలలో విశేష భాగము కంతలుపడినవి. అప్పుడు శత్రువులయొక్క నాలుగుభాగములు

నొక్కసారిగా నిచ్చెనలు గైకొని లగ్గులు పట్టుటకయి కోటగోడను
సమీపించి గంటవఱకును బ్రయత్నించిరికాని కోటను రక్షించుచున్న
భటులయొక్క శౌర్యమువలన నొక్కరయినను కోటగోడమీఁది కెక్క
లేకపోయిరి. కోటలోపలివారు స్త్రీలతోఁగూడ వేయింటికి లోపుగానే
యుండిరట. కోటగోడల కెగఁబ్రాక ప్రయత్నించినవా రనేకులు
గాయములతో క్రిందఁబడిరి. ఈయంశమును కవి యిట్లు వర్ణించు
చున్నాఁడు—

ఉ. తగ్గపరాసుమండల ముదగ్రతమై బిరుదు ల్వచించుచున్
లగ్గుల కెక్కి రా బురుజులం దగుమన్నెకుమారసైన్యముల్
వెగ్గులమైన కోపమున వెన్నోనుచు న్నురుమాడువీకచే
నగ్గులికం దుపాకులఁ గిలార్చుచు నేయుచు రోయుచు న్నడిన్.

సీ. పొంగులురాఁగాఁగిపొరలునూనియముంచిగరగలవంచియక్ష్మ అగఁబల్లి
జగురుటంబలివేడి దిగుపాఱజాఱఁగా గుండలకొలఁదిగాఁ గ్రుమ్మరించి
వసియాడ్చుదారుయంత్రసముత్తరంబులుమేచులుచ్చిచనంగమీటివైచి
యొండొంటిఁదోడుగాగుండియతొదలల్గుటిచేసిత్రుంపఁగాగుండ్లుదొలపి
బిరుసుల. దెరల్చిక్రొంభాగల్గురియనినుప
గొట్టములదాల్చి మొద్దీటెగములఁగ్రుచ్చి
చిచ్చుబుడ్లనగల్చి నిస్త్రొంశతతులఁ
బొడిచి పడఁద్రోచిరాసేనఁ గడిమితొఱఁగ.

లగ్గులెక్కి కోటపట్టుటకు శత్రుముకాకపోఁగా నంతట నాప్రయత్న
మునుమాని శత్రువులు వెనుకకు మరలి మరల కోటమీఁద ఫిరంగులను
గాల్వనారంభించిరి. అట్లు ప్రయోగింపఁబడిన ఫిరంగిగుండ్ల నొకచోటఁ
గవి యీవిధముగా వర్ణించెను—

సీ. తట్టికోటయగల్చిదారుణోష్ఠలుగ్రమ్మ వంతదారుడాసి వ్రాలుననియు
నినుపతల్పుల ఘణిలునఁదాకి పిఱిఁదికి రవళిమైవచ్చిబిట్టవియునవియు

ద్వారబంధపుఁగమ్మిదూఱి యవ్వలికంట దుస్సిపాఱఁగ నోడి

ఢొల్లనవియు

గుఱితప్పిపఱ తెంచికోటముంగలిహస్తినఖపుదుమ్మల రేచినక్తునవియు

నగుచునొండెడ నెడయీక యంటిఱుగి

బంతులాడినపగిది గుభాల్గుభాలు

నినదభయదార్భటులశతఘ్నిప్రయుక్త

తాళఫలనన్నిభాయస గోళతతులు.

ఈఫిరంగివేట్లచేత కోటగోడ మఱింత పడిపోయి శత్రువుల కెక్కువ యానుకూల్యమును కలిగించినది. అయినను కోటగోడలు పగులుటచేత కోట కావలివారి ధైర్యకంచుకము పగులక వారినిమఱింత తెంపరులనుగాఁ జేసినది. కోటకావలిభటులు తమప్రాణముల కాశపడక తమగుహలను కాపాడుకొను బెబ్బులులవలెఁ బోరాడిరి. ఫిరంగిగుండ్లు చిత్తజల్లులుగాఁ గురియుచున్నను వెనుతీయక వీరభటులు శత్రువులు కోటగోడల కెగఁ బ్రాఁకఁగానే యీటెల్లఱోఁ గ్రుమ్మి క్రిందఁబడఁ ద్రోయవలెనన్న నిశ్చయముతో నిశ్చలులై కాలుగదల్పగ బురుజుల మీఁద నిలువఁబడిరి. ఆగ్నేయాస్త్రముల నపహసించెడు శతఘ్నికా ప్రయోగములముందఱ కేవల భుజవీర్య మేమి పనికివచ్చును? క్రింద నున్న సైనికులు గుఱిచూచి తుపాకులు కాల్చి బురుజులమీఁద నున్న వారి ననేకులను రూపుమాపిరి. స్వదేశ సైనికులయం దీవఱ కెన్నఁడు నేయుద్ధముఱోను గనియుండని యిటువంటి యసమాన ధైర్యసాహస ముల కద్భుతపడి శత్రువులు సహితము పలుమాఱు వారి కభయప్రదానము చేసిరిగాని యావీరభటులు శత్రువుల వాక్యములను తిరస్కార పూర్వకముగా నిరాకరించి తమదేశములలోఁ బ్రాణము లుండఁగాఁ దమతావు విడువమని యక్కడనే సుస్థిరులై పర్వతమువలె నిలువఁ బడిరి. అప్పటికి మధ్యాహ్నము రెండుగంట అయినను శత్రువులలో

నొక్కరును కోటగోడ నెక్కలేకపోయిరి. అందుచేత శత్రువులు కొంత
 సేపు యుద్ధము నిలుపవలసినవారైరి. అప్పుడు రంగారావుగారు శత్రు
 వులతోఁ బోరాడి గెలువగలనన్నయాశ వదలుకొని తనవారిని బిలిచి
 యాలోచించి యంతఃపురస్త్రీలు శత్రువులచేతులోఁబడి మానముగోలుచో
 కుండ కాపాడవలెనని నిశ్చయించి శిశుసహితముగా వారినందఱిని
 సంహరించుటకయి కొందఱిని నియమించెను. వారప్పుడే చేతులలో
 బాకులతోను బల్లెములతోను గదలిపోయి యంతఃపురము వాకిట గడ్డి
 నించి గృహముల కగ్నితగిలించి యాసంఘాత మరణమునుండి తప్పించు
 కొని ప్రాణములఁ దక్కించుకొనఁ బొట్టుతెంచిన శిశువులను సహితము
 పుత్రులనక దయాపాత్రులనక కూర్తులై పొడిచి చంపిరి. ఈదారుణ
 శృత్యమును గవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

క. చెలికాని వంశసంభవు | నలఘుతరస్థైర్య ననిచె నవరోధవధూ
 కులకంతనాశకృంతన | కలనాదారుణవిధానకఠినత నెఱపన్.

తే. అతఁడు నభిమానరక్షణార్హప్రచార
 దారుణాకార సాహసోపత్యమమర
 నంతిపురి కేగ మొరసె దిగంతరములు
 ధరణి వడవడవడఁక భూతలముబెగడె.

తే. రాయమణిరాణి తనకుమారాగ్రయాయి
 నపుడ కొండొకదాదికి నప్పగించె
 గోటవెడలించి బ్రతికించుకొమ్మటంచు
 నట్లు కావించెనాదాయియడలువొడమ.

*

*

*

*

క. ఘననిశితఖడ్గధారన్ | మొనకొని చెలికానివంశమూర్ధన్యుడు పెం
 పున వడివడి నంతఃపుర | వనితాజనతాతిచిత్రవధవిధి నడిపెన్.

తే. తక్కుగల యట్టియభిమానధనులువెలమ

లొక్కనూఁటిండ్లవా రనలోగ్రశస్త్రు

నిహతులై రంగనాశిశుసహితు లగుచుఁ

దద్విదారణమెంతని తలఁప వచ్చు.

దురభిమానజనితమైన వధూశిశుసంహారరూరకార్యము ముగియఁ గానే ప్రాణములకు తెగించి వారందఱును మరల యుద్ధోత్సాహముతో వచ్చి తమస్థానముల నిలిచిరి. నాలుగు భాగములలో నొకభాగమునకు నాయకుఁడైన లాదొరగారు దూరమునుండి యగ్నిదాహమునుజూచి లోపలి కావలిసేనలు పలుచనగుట కనిపెట్టి యీలోపల లగ్గులు పట్టుట కయి మరలవచ్చెను. నిచ్చెనలతో పయికెక్కఁ బ్రయత్నించినవా రనే కులు నిహతులయి క్రిందఁగూలుచు వచ్చినను గొందఱు శూరు లొక్క బురుజుపై నెక్కి నిలువగలిగిరి. వారి వెంబడినె మఱి కొందఱును కోట గోడల కెగఁబ్రాకి బురుజు చేరిరి. రంగారావుగారు శత్రువులను బాఱఁ ద్రోలి యాబురుజు రక్షింపవలెనన్న యాశతో హతశేషులైన భటు లతో వచ్చుచు నొకగుండుదెబ్బతో నేలఁగూలి వీరశయనము నొందెను. ఆయనపాటువలనఁ గలిగిన సక్రోధశోకోద్రేకముతో లోపలనున్న వీరభటుబంధువర్గమంతయు పగదీర్చుకోవలెనన్న దృఢనిశ్చయముతో తక్కిన బురుజులను విడిచి యక్కడకు వచ్చిచేరెను. అంతట తక్కిన శత్రుసేనాభాగములు మూడును వరుసగ నాయాబురుజులనుజేరి యర క్షితము లయియున్న యామూడు బురుజుల ననాయాసముగా సాధించి లోపలఁ బ్రవేశించెను. ఇట్లు లెక్కకు మిక్కిలిగా శత్రుసేనలు నానా ముఖముల వచ్చి చుట్టు ముట్టినను లోపలనుండి కోటను సంరక్షించు చున్న వీరభటులలో నొక్కఁడైనను బాటిపోవుటకుఁగాని శత్రువులకు లోఁబడి శరణు చొచ్చుటకుఁ గాని ప్రయత్నింపలేదు. ప్రతిభటుఁడును వీరరసము మూర్తీభవించినట్లాయుధపాణియై శత్రున కభిముఖముగా

నడిచి శత్రువును పొడిచి తాను పడిపోవుచు వచ్చెను; గాయపడి భూమి మీఁద నొరిగినతరువాత సహితము ప్రాణములు బొందిలోనుండి వెడలు వలకును దనచేతిలోని ఖడ్గముతో దాపునకు వచ్చిన శత్రువును నఱకవలెనన్న ప్రయత్నమును మానలేదు. ఇది కావ్యమునందుఁ గవి చేసిన వర్ణనముగాక యింగ్లీషు చరిత్రకారుఁడు వ్రాసిన సత్యాంశముగుట చేత బొబ్బిలికోటలోని రణశూరులు చూసిన విచిత్రపౌరుష మత్యంత శ్లోఘాపాత్ర మయిన దనుటకు సందేహములేదు. ఇట్టి వీరవధ కొంత సేపటి కెల్లను సంపూర్ణ మయిపోయెను. కోటలో జరిగిన ప్రాణనాశన మునకుఁ గఠినహృదయులయిన శత్రువులు సహితము జాలిపడుచు విచారింపుచున్న యీ సమయమునందు గుఱపులోనుండి వృద్ధుఁ డొకఁ డొక బాలునిఁ జంకఁ బెట్టుకొని తిన్నగా లాదొర యున్నచోటికి వచ్చి “ఈశిశువు రంగారావు కుమారుఁడు. తండ్రి యభీష్టమునకు విరుద్ధముగా నేనీబాలకుని ప్రాణములను గాపాడితిని” అని పలుకుచు, ఆ సేనా నాయకునకు బాలు నొప్పగించెను. లాదొర యప్పుడే యాబాలకుని బుస్సీదొర యొద్దకుఁ బంపఁగా, అతఁ డాశిశువును వృద్ధుని తనసేనాని వేశమునం దుంచి యాదరించి యాశిశువుయొక్క సంరక్షణభారమును తాను వహించి శత్రుభయమువలన శిశువును గాపాడుటకయి తగిన కావలివారిని నియమించి యప్పుడే యాశిశువును బొబ్బిలిరాజ్యమున కిభిషిక్తునిఁ జేయుచు లేఖ్యములు వ్రాయించెను.

నాటి రాత్రియు మరుసటిదినములు రెండును గాయములు తగిలిన భటులయొక్క చికిత్సలు మొదలయిన పనులతోఁ గడచెను. మూడవనాఁ డర్థరాత్రమునందు విజయరామరాజుగారుండిన పటమందిరములో గొప్ప సంతోభ మొకటి పుట్టెను. రంగారావుగారు నిహతులయిన దినమునం దాయన నమ్మిన వీరభటులు నలుగురు కోటలో నేమూలనో దాఁగియుండి చీకటి పడినతరువాత కోటదాటిపోయి

విజయరామరాజుగారి శిబిరముల వెనుకనున్న యడవిఁ జొచ్చి చేరువ పొదలలో దాఁగియుండిరి. సమయము నిరీక్షించుచు వా రక్కడ రెండు దినము లుండి మూడవనాఁటి రాత్రి స్కంధావారము సద్దడఁగిన తరువాత నిశీధసమయమునందు వారిలో నిద్దఱు పొదలలోనుండి వెడలివచ్చి కావలివాండ్రను మోసపుచ్చి గూఢముగా విజయరామరాజుగారు సిద్రించుచుండిన పటకుటీరములో వెనుకవై పునుండి ప్రవేశించి యిద్దఱు నొక్కసారిగా తమబాకులతో పొడిచి విజయరామరాజుగారి వక్షస్థస్థలమును గంతలు చేసిరి. మొదటి పోటుతో మేలుకొని విజయరామరాజు గారు మూల్గఁగానే వెలుపలినుండి కావలిభటుఁడు వచ్చి . తుపాకితో కాల్చెనుగాని గుఱితప్పిపోయెను. ఇంతలో నితరభటులును వచ్చి వెంటనే యాహంతకులను జంపి ముక్కముక్కలుగా నఱికివేసిరిగాని యీలోపలనే వారు విజయరామరాజుగారిని ముప్పదిరెండుచోట్లఁ బొడిచిరి. ఇట్లు విజయరామరాజుగారిని జంపినతఁడు తాండ్రపాపయ్య యని కవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

గీ. కదిసి పైఁబడి యొకకేల నదిమిపట్టి
వాఁడివాలున వక్షఃకవాటపాట
నంబుఁ గావించె నతనియానాభికుహర
విదళితాంత్రవజంబులు వెలికిచుట.

* * * *

మ. అపు డాతాండ్రకులాభిమాననిధి యాహః రాజదేవేంద్ర నీ
విపులప్రాభవశక్తి నీనిఖిలపృథ్వీభారధారేయతా
నిపుఁత్యంబును భాగ్యముకొ వృధ చనక నీచేయుదు శ్చేష్ట ని
ట్లుపభోగింపఁగనయ్యె నిట్టివెతయం చుద్వృత్తి వర్తిలఁగన్.

గీ. తాండ్రపాపయ్యసలుపు ధార్త్యంబువలన
క్షత్రవర్యుండుపులివాతికండయయ్యె

న నెడు రొదవుట్టె నంత నయ్యవనినాధు
 బలము లా ర్రవంబునఁగలయ బర్వి.
 సీ. తనచావు సర్వసిద్ధంబుగా మదిఁగోరి
 సాహసకృతికినై చన్నవానిఁ
 దని మేలికవిరోధిదర్పంబుమాపుట
 పరమార్థమని యేఱుఁజుచువానిఁ
 దనపడినట్టిబన్నముల కిక్కార్థంబు
 ఫలసూపమని యాత్మఁదలఁచువానిఁ
 దనకులస్వాములందఱు మెచ్చుకొన నోర్చి
 పగదీర్చుకొన్న సంభ్రమమువానిఁ
 దాండ్రకులజుని బాదివిరి దారుణముగ
 ఘోరయుద్ధంబుసలిపి యన్వీరవర్యుఁ
 జిదిమివై చిరి కఠిననిస్త్రిశతతుల
 నతనిసహచరయుగళసంగతముగాఁగ.

ఇట్లు మొదటవచ్చిన యిద్దఱు దమ పూన్నిని సాధింపలేక
 పోయిన పక్షమున, పొదలలో దాఁగియుండిన తక్కిన యిద్దఱునువచ్చి
 విజయరామరాజుగారి ప్రాణములుగొని తమ స్వామియుఁగము తీర్చుకొను
 టకు శపథము చేసికొనిరట ! విజయరామరాజుగారు భృత్యులకై దండ
 గొనక నడువ లేనంత స్థూలకాయులని చరిత్రకారుఁడు వ్రాయుచున్నాఁడు.
 యుద్ధములోఁ బ్రాణము దక్కించుకొన్న రంగారావుగారి తమ్ముఁడు
 వెంగళరావుగారు భద్రాచలమునకు పాతిపోయి, ఆనందరాజుగారు బందరు
 వెళ్ళి యున్నప్పుడు ౧౭౫౬ వ సంవత్సరమున మరలివచ్చి తనకుటుంబ
 బము నెడల విశ్వాసముగల తొంటినీనను గూర్చుకొని రాజాముకోటను
 స్వాధీనము చేసికొనెను. వెంగళరావుగారు మాడునంవత్సరములు ప్రభు
 త్వముచేసి మృతినొందఁగ, ఇంతకుముందొక వృద్ధునిచే ప్రాణరక్షణము

చేయఁబడినట్లు చెప్పఁబడిన గోపాలవేంకటరావుగారను చిన్న రంగారావు గారు రాజ్యమునకువచ్చి నాల్గుసంవత్సరములు పాలనము చేసిన తరువాత ౧౭౬౬ వ సంవత్సరమున సీతారామరాజుగారాయనను చెఱపాలలోఁ బెట్టించిరి. ఆయన ౧౭౯౦ వ సం॥రమునందందుండి తప్పించుకొని నిజాము రాజ్యమునకు పాటిపోగా, ౧౭౯౪ వ సంవత్సరమునం దింగ్లీషువారాయనను బిలిపించి పూర్వుల బాబ్బిలిరాజ్యమంతయు మరల నిచ్చిరి.

ఈ నారాయణాకవియొక్క కవిత్వమునందు లక్షణదోషములు కొన్ని యుండును. గానఁబడుచున్నను కవనము రసవంతమయినది. ఈ ప్రబంధమునందు వీరరస మించుమించుగా భారతమునఁ దిక్కన సోమయాజిచే వర్ణింపఁబడినట్లు వర్ణింపఁబడినది.

40. అత్తలూరి పాపకవి

ఈ కవి చెన్నబసవపురాణమను నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించి మా పూర్వులలో నొకరయిన కందుకూరి యమృతలింగముగారి కంకితము చేసెను. మా పూర్వులు మహమ్మదీయ ప్రభుత్వములో “దేశపాండ్యా” లయి ఘనతను బొంది పెక్కు కావ్యములను కృతులనంది కవుల నాదిరించియున్నారు. పూర్వము కృతిపతులయిన వారిని గూర్చిన కొన్ని పద్యముల నీపుస్తకమునుండి యిందుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. ఆతతక్తి రికై కువలయాశ్వచరిత్రకృతికా గ్రహించిప్ర
స్థితము లైన కొత్తపలి యేలెటిపా డనుచగ్రహారముల్
ఖ్యాతిగఁజేసి బంధులకు గ్రాససమృద్ధ లొసంగి శాంభవ
వ్రాతము గోర్కు లిచ్చి విభవంబున మల్లనమంత్రి వర్ధిలెన్.

కందుకూరి మల్లికార్జునమంత్రి కువలయాశ్వచరిత్రము కృతినందిన తరువాత.

సీ. మహితపంచాక్షరీమాహాత్మ్యమును గృతి
 యంది తైత్తిలోక్యవిఖ్యాతిఁ గాంచె
 సతిభక్తి శ్రీశైలమందు మానులు మెచ్చ
 సంవత్సరము నివాసంబు చేసె
 నిష్ఠాగరిష్ఠుడై నేడునాడనక య
 సంఖ్యమా హేశ్వరార్చన మొనర్చె
 హితుల రక్షించి యహితుల శిక్షించి భూ
 పతుల వశ్యులఁజేసి చతురుడయ్యె
 నితని కెనయైనమంత్రులీక్షితలమునఁ
 గలరెయని సర్వజనములుఁ బలుక నెగడె
 గందుకూర్ మల్లికార్జుననందనుండు
 సంగరగుహుండు వీరేశలింగవిభుఁడు.

వీరేశలింగమంత్రి పంచాక్షరీమాహాత్మ్యము కృతినందెను. అట్లు
 తరువాత

సీ. నారదప్రభ మించి నారదప్రభ నెంచి యమరినక్షీర్తిదానములవాఁడు
 చిత్రభానునిమీఱి చిత్రభానునిగేరి పరఁగుశుచిప్రతాపములవాఁడు
 భీముపేర్మినిగెల్చి భీముపేర్మినగల్చి వఱలినభూతిసత్యములవాఁడు
 ధర్మగర్మముఁద్రోచిధర్మగర్వముఁబాచి తగుశివభక్తిసత్యములవాఁడు
 జగతిఁ జెలువొందె నుదయాస్తయై లసేతు
 శీతనగమధ్యరాత్నభాసీనవిబుధ
 వినుతసుగుణుఁడుమల్లికార్జునసుతుండు
 మహితధృతిశాలిబసవరాణ్మంత్రిమాళి.

క. ఘనముగ నైతముపూడియు
 మినుమించిలిపాడు సిరులు మించంగ నొసరి

గెను గురుచరవరులకు బస

వనితో నెనయైనమంత్రి వసుధాగలఁడే.

క. తన మేనయల్లుఁ డావృతి | వినయుం డగుబుద్ధిరాజు వీరనచేతన్

గొనె సత్యవతీపరిణామ | మనుకృతి శ్రీబసవమంత్రి యతిసంప్రీతిన్.

కందుకూరి బసవరాజుగారు సత్యవతీపరిణయమును గృతినందిరి.

అటుపిమ్మటఁ గందుకూరి యమృతలింగముగారీ చెన్నబసవపురాణమును

గృతినందిరి. కృతిపతియొక్క పెదతండ్రియైన సాళువపతి

గీ. సుగుణ లగుమల్లి కార్జునసుతులలోన

నాలుగవసందనుండగుసాళువపతి

సంతతాత్మీయహృదయపద్మాంతరాళ

సంచరత్సాళువపతి ప్రశస్తిగాంచె.

శా. ఢిల్లీనాయకుచేత దంతిహయశాతీముఖ్యవస్తువజం

బెల్లం గైకొని కాశికాప్రముఖగౌరీశావను ల్లాంచి ని

త్యోల్లాసంబున శంకరార్చనలు దివ్య ల్మెచ్చఁ గావించి సం

పుల్లాంభోరుహలోచనామదనుఁడై పూషప్రభ న్వర్ధిలెన్.

అని ఢిల్లీనాయకునిచేత బహుమానము లందినట్లు చెప్పఁబడి యుండుటచేతను, ఢిల్లీరాజ్యము నశించి నూఱుసంవత్సరములకంటె నధికకాలమగుటచేతను, కృతిపతియు కృతికర్తయు నుండినకాలము నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమని చెప్పవచ్చును. ఈ గ్రంథమునకుఁ గథానాయకుఁడయిన చెన్నబసవన్న పీఠశైవమతమును స్థాపించి కళ్యాణ నగరమునందు బిజ్జలరాజునకు మంత్రിയైయుండి యాతనివధించిన బస వేశ్వరునకు మేనల్లుఁడు. బసవేశ్వరుఁడు తన యధికారబలముచేత శైవ మతిమును వ్యాపింపఁ జేసెను చెన్నబసవన్నయే యధికమతాభినివేశము కలవాఁడయి మతవ్యాపనమునకు ముఖ్యకారకుఁడయి యుండినవాఁడు. బసవేశ్వరుఁడు శ్రీశైలమునకు సమీపముననున్న యొక గ్రామములో

బ్రాహ్మణదంపతులకుఁ బుట్టి యుపనయన సంస్కారము చేసికొనక శివ భక్తుడయి లింగమును కట్టుకొనెడి యాచారమును మొదట నేర్పజెచెను. ఈ చెన్నబసవపురాణములో నక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, కవి మిక్కిలి ప్రౌఢుడయి హృద్యముగా పద్యరచనను జేసియున్నాఁడు. కవితాత యక్కిరాజు; తండ్రి శ్రీగిరిమంత్రి. ఈతనిది కాళికగోత్రము. చెన్నబసవపురాణలోని కొన్ని పద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. కనుఁగవఁ గెంపునింప నలుకక బసవేశునిఁజూచి బిజలుం
డనియెఁ బ్రధానశేఖరుడవై నుతిగాంచుట వన్నె కెక్కి యి
ట్లనుచితవృత్తికిం దగిలి యగ్రజ చీకటితప్పు సైపఁ గూ
డునె కులశీలమానములు డొంకిచనన్ ధరణీతలంబునన్. ఆ-౧

ఉ. ఎక్కడనుండివచ్చెనొకొ యీ ముదిజంగము వానిదూయలోఁ
జిక్కి తరాలనుండి యొకచీమకుఁ బోవఁగనీక దాఁచు నా
చక్కనిపిండి న న్గదిమి సర్వముఁ బెట్టఁగఁబంచె నింక నే
నెక్క-రణిన్వసింతు మరు లెత్తి వ్యయం బొనరించు వీనితోన్. ఆ-౨

మ. ఇతఁడా శ్రీగిరిమల్లికార్జునుఁడు సామీ లెస్సబాగాయె నీ
మతిలో నేమితలంచి దైవ మని సంభావించి కాన్పింపఁ జూ
చితి నే వెఱ్ఱినిగాను వేలు పని దర్శింపంగ నాత్తోడనా
చతురత్వంబులు చాలు దేవు నింక దాఁచంబోక కాన్పింపవే. ఆ-౩

చ. అతులనదీప్రవాహమున నాడది యీడది రెండుకావ్యముల్
జతపడి కొంతదవ్వరిగి లంక తటాలున నడ్డమైన నా
జత విడి యొక్క టేగు నటునాగక యొక్కటి నిల్చుఁ గావునన్
వెత కుడువంగ నేల నను వీడె నతండని నెమ్మనంబునన్. ఆ-౪

ఉ. నిద్దురలేచి యాఘనుఁడు నీలగళున్ స్మరియించు వేళ నా
పెద్దయ సంచరించుసడివీనుల సోకిన నావుదూడయో

యెద్దో యటంచుఁ దాసియని యేడైఱ ముమ్మఱుఁబల్క నాతఁడీ
ప్రాద్దుటి కబ్బె నాకు గురుబోధితమంత్ర మటంచు నాత్మలోక. ఆ-౫

41. కస్తూరి - రంగకవి

ఈకవి లక్షణచూడామణియను నామాంతరముగల రంగరాట్ఛా
దస్సును రచించుటయేకాక సాంబనిఘంటును, కృష్ణార్జునసంవాదము
నెడి యైదాశ్వాసముల కావ్యమునుగూడ రచించెను. ఇతఁ డార్చేల
నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఈతనితండ్రి వేకటకృష్ణయూమాత్యుఁడు; తల్లి
కామాక్షమ్మ. ఇతఁడు ౧౭౯౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు తంజా
వూరి సంస్థానముం దుండినవాఁడు. శంకరవిజయమును రచించిన
యాంధ్ర కాళిదాసు తా నీకవికి శిష్యుఁడయినట్టు తన గ్రంథమునందు
వ్రాసికొనియున్నాఁడు. కస్తూరిరంగకవి విరచితమైన రంగరాట్ఛాండములో
ననేకాపూర్వగ్రంథములనుండి పెక్కు పద్యములు లక్ష్యములుగాఁజూపఁ
బడియున్నవి. ఆ మాకవులకు కర్తృత్వమారోపింపఁబడిన యాగ్రంథ
ములు కొన్ని యెంతవఱకు సత్యమైనవో యింకను విచారింపవలసి
యున్నది. ఇతఁడు మంచికవి. ఈతని కవిత్వనైపుణి దెలుపుటకయి కృష్ణా
ర్జున సంవాదములో నొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క
పద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. తమ్ములవ్రాలి పుష్పరసధారలుగ్రోలి సుగంధగంధవా

హమ్ములఁ గ్రాలి తేసియలయందపువాఁకలఁడేలి పువ్వజొం

పమ్ములసోలి కింశుకసుమమ్ములవ్రేలి ప్రియాళినేలి జం

ఝమ్మని క్రమ్మి తుమ్మెదలు చొప్పుచున్నవి కాననంబుచక. ఆ-౧

ఉ. హా విధి యెంతచేసె నహహా యిపు డెంతటిమాట వింటి నా

హా విపరీతదుర్దశల నందితి హా యికమీదఁ నన్ను సం

భావనచేసి ప్రోవఁగలవా రెవరం చని యాగయుండు నెం
 తే వెతఁ జెంది కన్నుఁగవ నీ రొలుకం బలవించి వెంశియున్. ఆ-౨
 మ. అతివ లొక్కందఱు నద్దఁజేరి యిదియేమమ్మా మహారాజుగా
 సుతుఁ డం దుండఁగ నా రెసారెకు నిటుల్ శోకించుట లీకు సరి
 గతి కాదమ్మ సహించవమ్మ గయునిం శాంతేయు లెల్ల స్నయో
 న్నతి రక్షించిరి నమ్మవమ్మ యని నానారీతులం దెల్పుచున్. ఆ-౩
 శా. యుష్మత్సాంద్రచమూసమూహభుజగర్వోగ్రాంధ కారంబునన్
 గ్రీష్మోద్యత్సమయప్రచండకరనంకీర్ణాంకసంకాశమ
 ద్భీష్మాస్త్రంబుల నేసి మాన్చి తుది నీబీరంబు వారింఁచెదన్
 భీష్మాచార్య యొకింత నెల్వుమని గంభీర్వాహసోగ్రుడై. ఆ-౪
 చ. తరణి సుధాకరుల్ గతులు తప్పుఁ గులాచలము ల్వడంక ది
 క్కరులు చలింప సర్వసురకాండము లంబరవీధి భీతిచే
 నొరగఁ బయోధు లింకఁగ మహాద్ధతి మంటలు గ్రక్కుకొంచుచీ
 వరముగఁ గ్రీడిపై ని ఘనవైష్ణవసాయక మేగుదెంచినన్. ఆ-౫

42. ఆ లూ రి కు ప్ప న క వి

ఈకవి యానందగిరికృతమైన శంకరవిజయము నాతాశ్వాసముల
 పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; వేంక
 టగిరిపాత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరార్చనకును నరసమాంబకును పుత్రుఁడు;
 ఆపస్తంబనూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు.

క. ఘనుఁ డగుతుల్యజేంద్రుఁడు దయ! తనరఁగ నీ కాంధ్రకాళిదాసాభిధ మ
 న్ననగా నొసంగెనట నీ! యనుపమసాహిత్యమున కహం యెన గల దే?

అని కవి తనకు తంజావూరుమహారాజగు తుల్యజేంద్రుఁ డాంధ్రకాళి
 దాసను బిరుదిచ్చినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈతుల్యజేంద్రమహారాజు

ప్రతాపసింహమహారాజు పుత్రుడు. క్రీస్తుశకము ౧౭౪౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౬౫ వ సంవత్సరము వరకును తండ్రి రాజ్యమునుచేసి మృతినొందగా, తుళజేంద్రు డీకడపటి సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కి ౧౭౮౮ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెను. ఈమహారాష్ట్ర ప్రభువు చేత నాంధ్రకాళిదాస బిరుదాభిదాన మందిన మనకవి నూరు నూట యిరువది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాడు. ఇతడు చెన్నపట్టణములో నుండిన నియోగుల ప్రార్థనమీఁద దానీశంకరవిజయమును దెనిఁగించినట్లుకవి యిట్లువ్రాయుచున్నాడు.

సీ. శ్రీపార్వతీశలక్ష్మీశనేనాసముపార్జితమహానీయభాగ్యయుతులు
 ఘటనాఘటనసముత్తటమనీపాతి చమత్క్రియాధోరణీమంజుమతులు
 నతులిత సామదానాద్యుపాయైకవిచక్షణాక్షీణశాశ్వతచరితులు
 హితపురోహితనిజాశ్రితబాంధవావనామాననిస్తులితాన్నదానరతులు
 కలితయజనాదిమహితపట్కర్మనిరతు
 లగణితజగన్నుతాద్భుతసుగుణతతులు
 సారతాకిక వైదికాచారభృతులు
 చతురచెన్నపురీచరత్సచివతతులు.

* * * * *

క. నను శ్రీనృసింహపాదా | ర్చనజనితలసత్కవిత్వచాతుర్యగుణా.
 ధ్యుని నాంధ్రకాళిదాసా | ఖ్యునిఁబిల్వగఁబంచిపల్కిరున్నతకరుణా.

సీ. లీలఁ బంచనదీస్థలీపురాణము తెలిఁగించితి వారూఢకీర్తిమెఱయఁ
 బరఁగు రామాయణభాగవతంబులు యక్షగానముచేసి తద్భుతముగఁ
 గరమొప్పు పరమభాగవతచరిత్రయన్ కృతియొనరించితున్నతినలిర్పఁ
 దెలివొందు నిందుమతీపరిణయ నామకృతి రచియించితి వతులగరిమ
 గురుతరోజ్జ్వలసరణితో సురకథాసు
 ధారసాభిధకావ్యముదారఫణితి

గా రచించితి వెనలేని గద్యపద్య
తతుల లెక్కింపఁదరమె త్వత్కృతులుజగతి.

* * * *

వ. కావున జగద్గురుడై విశేషించి మనకు గురుడై న యాచార్యునివిజ
యంబు....నొనరించి మాకందఱికి నత్యానందం బొనఁగూర్చు
మని యాశీర్వచన రూపంబుగా నిర్దేశించి పలికి యనేకరీతుల సత్క
రించిన.....

సీ: కార్యఖడ్గకవిత్వకరణికచాతురి యిలఁ బరికింప మీ యిండ్లబిరుదు
సలలితయజనాదివట్కర్మనిరతులు ఖ్యాతిరంజిల్లు మీ జాతిబిరుదు
ధైర్యదాతృత్వోచితజ్ఞ తాదిగుణై కసరణి మీసాంగత్యసహజబిరుద
మనుగతంబగుపాలనానూనచాతుర్యమమరుమీభ వ్యగోత్రములబిరుద
మట్టిమీరలు నాపట్ల నతులకృపను
గురువిజయమిట్లు తెలిఁగింపఁగోరుకొనుటఁ
గలిగె నిలమిఁద యోగంబునిలువరముగ
సారెకునియోగ మెంతని సన్నుతింతు ?

పయిపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినదానినిబట్టి కవి యీశంకరవిజయ
మునుగాక యాంధ్రకృతులను మఱియుఁ బెక్కింటిని రచించినట్లు కను
పట్టుచున్నది. రంగరాట్టండస్సును రచించిన కస్తూరి రంగకవి తనకు
విద్యాగురు వయిచట్లు చెప్పి కవి గ్రంథాదియందాతని నిట్లు స్తుతించి
యున్నాఁడు—

సీ. భారతి కేవిప్రవర్యునిజిహ్వా నిత్యముగ వసించునాస్థానవాటి
వాణీవధూటి కెవ్వానినున్బలుకులు ధరియించినట్టిముత్యములచాటు
శారద కేసుధీస్వామిచేతోవీధి యమరినరత్నసింహాసనంబు
పలుకులవెలఁది కేభాజునిగృహంబు నెట్లుగా వసియించు పుట్టినిల్లు

నలువచెలువకు నెవ్వఁ డెన్నఁదగుపుత్రుఁ
 డట్టికస్తూరిరంగార్యు నచలధైర్యు
 నార్యనుతచర్యు మద్గురువర్యు నెంచి
 ప్రణతిగావించుఁబలుమాఱుఁబస్తుతింతు.

మొత్తముమీఁద నీ యాంధ్రకాళిదాసునికవనము సరసమైనదని
 చెప్పవచ్చును. శంకర విజయములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించు
 చున్నాను—

- శా. ప్రాచుర్యం బగుతావకీనకధితప్రఖ్యాతసంశుద్ధ వే
 దాచారంబులు మాని తప్తతతులై యాయాకుచిహ్నంబులకొ
 వై చిత్ర్యంబుగఁ దాల్చి విప్రముఖులౌ వారెల్ల నత్యంతమి
 ధ్యాచారంబున సగచరించెదరు దర్పాహుధులై యీశ్వరా. ఆ-౧
- చ. అనయము నై జధర్మములయందుఁ జలింపక మిత్రశత్రుభా
 వనల స్వపక్ష మంచుఁ బరపక్ష మటంచుఁ దలంప కెంతయున్
 ఘనసమబుద్ధిమీఱఁ గలఁకంగొన కెవ్వరి నొవ్వనేయకే
 పనుపడి స్వస్థచిత్తుఁ డగువాఁడునుమీ హరిభక్తుడెంతయున్. ఆ-౩
- మ. నను నీభక్తుఁ డటంచు నెంచ కీల విన్నాణంబుగా నిట్లొన
 ర్చినయజ్ఞానుల నేమిపల్క నిక నీచిత్తంబు నా భాగ్య మో
 యనుకంపానిధి నిన్ను నమ్మితిని నెయ్యంబొప్ప నీవేళ నీ
 యశలార్తి దొలఁగించి ప్రోవుము నృసింహ దీనకల్పద్రుమా. ఆ-౬

43. పింగళి ఎల్లనార్యుఁడు

ఈ కవి సర్వేశ్వరమాహాత్మ్యమును నామాంతరముగల తోభ్య
చరిత్రమును రచించెను. తోభ్యచరిత్రము నాలుగాశ్వాసములుగల
శ్రైస్తవగ్రంథము. “ఇది శ్రీమదివ్వటూరి శరభనారాధ్య సద్గురుప్రసా
దలబ్ధాష్టవిధకవిత్వప్రవీణ” అని గద్యమునందు వ్రాసికొనుటచేతను,

సీ. భక్తిమై రేణుకప్రమథోత్తము నుతించి

మాయదేవాహ్వాయుమహిమ పొగడి

జెలఁగి యథావాక్యముల నన్నమయగారి

భజించి మ్రొక్కెడి పాలకురికి

సోమన్నగారిఁ బ్రస్తుతిచేసి ప్రియమంది

శివదేవముఖనవకవుల నెంచి

గణపతిదేవుని ఘనతసన్నుతిచేసి

వేమనఁ గీర్తించి విమలమతిని

వ్యాసవాల్మీకికాళిదాసాదిఘనుల

నన్నపార్యునిఁ దిక్కనయజ్ఞ నెఱ్ఱ

ప్రెగడ ధూర్జటిఁ బోతన భీమకవిని

జెలఁగి శ్రీనాథముఖకవిశ్రేణిఁ దలఁచి.

అని శివభక్తులను ముఖ్యముగా నుతించి యుండుటచేతను,
ఈ కవి శైవుఁడయిన నియోగి బ్రాహ్మణుఁడని యూహింపఁదగి
యున్నాఁడు. ఇతఁడు శ్రైస్తవుఁడుగాక శైవబ్రాహ్మణుఁడే యైనపక్ష
మున, శ్రైస్తవమతగ్రంథ మేల చేసెనో తెలియకున్నది. ఇతఁడు శ్రైస్తవ
మతావలంబనముచేతఁగాని, ధనాపేక్షచేతఁగాని యీ గ్రంథమును రచించి
యుండును. కవి భారద్వాజగోత్రుఁడు; పింగళి నాగయూమాత్యపుత్రుఁడు.
ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కొండవీటిసీమయందుండిన నియోగి

బ్రాహ్మణుడు. ఈ కవి తుమ్మరాయపరెడ్డి ప్రేరణముచేత నీ గ్రంథమును రచించెను. ఈ సందర్భమునఁ గవికృత్యాదిని వ్రాసిన పద్యములఁ గొన్నిటి నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. తనర విదర్భసీమ కవతంస మనందగుకొండవీటి కిం
ద్రునిచెస రాజ్యలక్ష్మికి నిరూఢనివాస మనంగ భక్తవా
డనుపుర మొప్పు నుర్వరకు హారమణిస్థితిఁ బొచ్చి సజ్జనుల్
ధనకనకాంబరామలసదావిభవోన్నతిఁ జెంది వర్ధిలన్.

వ. ఆ పట్టణంబున కధీశ్వరుండు.

సీ. తనకీర్తికామినుల్ దశదిశాభాగరంగస్థలంబుల నాట్యగతులు నెఱుఁగ
దనశౌర్యవహ్ని దుర్దమభయంకరశత్రుధరణీశ్వరాటవుల్ దరికొనంగఁ
దనదానధారానితంబినీరత్నము లబ్ధినాయకులతో ననఁగి పెనఁగఁ
దనకరుణారసఘనతరౌషధ మఖిలార్థిదారిద్ర్యామయంబు లడఁప
ఘనతఁజెన్నొందుజగనొబ్బగండబిరుద
భూషణుడుతుమ్మవంశాబ్ధిపూర్ణ చంద్రుఁ
డలఘుచరితుఁ డనంతాధిపాత్మజుండు
రమ్యురుచిహేళి రాయపరెడ్డిమాళి.

వ. ఒక్కనాఁ డమాత్యపురోహిత విద్వత్కవీంద్రతార్కిక మీమాంసిక
వండినూగధ సుహృద్భంధు సేనాధీశ్వరసహితంబుగా నాస్థానమంట
పంబున గీతవాద్యస్పృత్య వినోదలీలాకౌతూహలమానసుండై యుచి
తాననంబున సుఖాసీనుండై

గీ. అనుఁగుఁడమ్ముఁడు పాపన్న వినయగరిమ
నాత్మధర్మప్రవర్తన ననుకరింపఁ
బరఁగ ధరమంత్రిపొత్తురిపాపనార్యుఁ
డెలమివిద్యాప్రసంగముల్పలుపుచుండు.

- మ. నను శ్రీచంద్రులుచిత్తి శేషణమహాసంధానుసంధానసా
ననకారుణ్యకలాక్షులబద్ధవగీర్వాణాంధభాషాకవి
త్వవిరోధ్యక్రమచిత్రలక్షణచమత్కారప్రబంధాశుక
ల్పచుచిన్ బింగళి యెల్ల నార్యమణిఁ బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.
చ. ప్రణతయశోవిశాలుఁడవు భాసురశబ్దవిగుంభ నాదిల
క్షణములఁ జిత్రవైఖరుల సర్వసృచాలసభాంతరంబులన్
గణుతికి నెక్కినీకవితఁ గర్ణరసాయన మౌచు నిప్పురీ
గణకవితానమందు నతిశౌరవ మందితి వెంచిచూడఁగన్.

*

*

*

*

- శా. కొండారెడ్డిఘనుండు శౌర్యఃటిమన్ గొట్టె స్మరాటీల ను
ద్దండుం డన్న యతండు మాకు సుకవీంద్రశేణిఁ బ్రోచున్ సిరుల్
సింహన్ దామెర వేంకటాధిపుఁడు మన్నించంగఁ బామూరిలో
నుండు న్నిన్ను బహూకరింపఁగలఁ డేయుద్యత్కృత్తిశేషతన్.
వ.మున్ను మజ్జనకాగ్రజుండును గొండారెడ్డికి జనకుండును నగు
నోబళరెడ్డి భూకాంతునకుం దదీయాచార్యుండగు సంజీవనాధస్వామి
పరాపరవిజ్ఞానమార్గోపదేశ ప్రసంగవశంబున నిత్యం బైనసత్యాధ్య
యనవిధానప్రవర్తకుం డైనతోభ్యుండను నొక్కమహాపురుషునిదివ్య
చరిత్రంబు గలసర్వేశ్వరమాహాత్మ్యంబు చిత్రంబుగా ముఖవచనం
బులం దేటపఱిచి సంక్షేపరూపంబైనవాక్యగ్రంథంబొసంగె. దీనిం బరి
శీలించి సర్వేశ్వరుని కంకితంబుగాఁ దెనుంగున మృదువచన రచనా
శౌరవం బేర్పడఁ బ్రబంధంబుగా నిర్మింపవలయు.....

ఇయినానినిబట్టి యీకవి యాతకుమున్ను వచనకావ్యముగా రచి
యింపఁబడినదానినిబట్టి యీపద్యకావ్యమును రచించినట్లు తెలియ
వచ్చుటయేకాక యితఁడు దామెర వేంకటాధిపునికాలములో నుండినట్లు
కూడ స్పష్ట మగుచున్నది. బహుళాశ్వచరిత్రమును రచియించిన దామెర

వేంకటాధిపుఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమునం దుండినవాఁడు. ఇతఁ డతఁడుగాక యాతనిమనుమడయినను, కవి పదునేడవశతాబ్దముధ్యమునం దున్నట్లేర్పడుచున్నది. దీనినిబట్టి చూడఁగా నీత్యోభ్యచరిత్రము వేదాంత రసాయనమునకంటెఁ బూర్వమున రచియింపఁబడినట్లు కానఁబడుచున్నది. ఈకవి కవిత్వము మృదుమధురపాకము గలదయి హృద్యముగా నున్నది. కవనపటిమ తెలియుట కయి త్యోభ్యచరిత్రమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. ఇల కంపించినఁ దారకల్ చెసరినకొ హేమాచలం బెంతయున్

దలక్రిందై నను భానుఁ డస్తగిరిమీఁదం దోఁచినన్ దిగ్గజా

వలి యల్లాడిన వార్ధు లింకిన మనోవాక్కాయకర్మంబులకొ

బలుకంబూనఁ డసత్య మెన్నిటికి మానం డాత్మధర్మస్థితికొ. ఆ. ౧.

మ. అకటా చేరెడుకూలిబియ్యమునకై యత్యంతనిత్యాన్నదా

నకల్లావై భవలక్ష్మీకిన్ నిలయమా నాతల్లిహస్తాబ్జ మిం

తకృతీభావము నొంది క్రిందుపడఁగా నాగుండె యెంతే వికా

వికలై ప్రీలక నిల్చియుండఁ గఠినోర్వభృద్విషతౌసియై. ఆ. ౨.

ఉ. బాలుఁడు వీని నింతకును బాముల నొండఁగనీక పెంచితికొ

దాళఁగఁజాలఁ డాకలికి దప్పికి వేళ యతిక్రమించినన్

మే లొనరింపఁ గైకొనిన మిమ్మిఁక నేమనివేడుకొందు నా

జాలి నొజుంగు పెట్టు మునిసత్తమ సత్కృప నానతీయవే. ఆ. 3.

ఉ. నంతసమంది యప్పుడ వెసకొ మగుడంజని ప్రాణనాథ యా

వంతయుఁ జింతలేదు భవవాత్మజ మున్నగలేచి పాదుకల్

కాంతునిమ్రోల నిడ్డ నెనకంబుగఁ దల్పము డిగు నారతీ

కాంతునిబోలు నాఘనుని గన్నులపండువుగాఁగ జూచితిన్. ఆ. ౪.

44. చింతకుంట కోదండరామకవి

ఈకవి సునందాపరిణయమును నామాంతరముగల ప్రదీపచరిత్రము
నై దాశ్వాసములప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగి
బ్రాహ్మణుఁడు, అక్కనమంత్రిపుత్రుఁడు. కవి తన వంశజులలో నుప్ర
సిద్ధుఁడయి యుండిన రాయనభాస్కరు నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—
సీ. ఘనతరాదార్యదీక్షాకల్పితానల్పకరవిబద్ధనువర్ణకంకణుండు
ఆసేతుశీతనగాంతరరాట్నభామధ్యవిశ్రుతకీర్తిమండలుండు
కొండపల్లి వినకొండ దుర్గద్వయీదేశప్రజావనధీయుతుండు
సకలావసేపక సంతానయాచితవస్తుప్రదానప్రవర్తనుండు
అన్నవేమమహీశదత్తాగ్రహార ।
మదకలాందోళి కాశ్వసస్మణివిశేష ।
భూషణాద్యవృథాతివిభూషితుండు ।
భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈకవి ౧౭౯౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండినవాఁడు. ఈతని
కవిత్వము మొత్తముమీఁద రసవంతమయి హృద్యముగానే యున్నది.
సునందాపరిణయములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడు
చున్నవి—

శా. నేవార్థాగతకామినీనికర కాంచీకింకిణీకంకణా

రావంబు ల్వివిధోరువాద్యపటలీరమ్యధ్వనుల్ భవ్యభూ

దేవాగ్రేసరగానసంయుతములై దిక్కుల్ గన్నిండఁగా

దేవాగారము లొప్పు నప్పురమునన్ దేదీప్యమానంబులై. ఆ. ౧.

ఉ. ఇమ్మెయిఁ బెట్టుచాయ లవియెన్నఁగ నేటికి నై జకాంతిచే

నిమ్మదిరాక్షిమోముసరి యిచ్చట నెచ్చట లేదు చూడ నీ

నెమ్మది సంశయం బయిన నిక్కము చేసెద నిప్పు డాన నా

తమ్ములమీఁదఁ బెట్టుకొనెదన్ ద్విజరాజుకుఁ జేయిసాచెదన్. ఆ. ౨.

- ఉ. కుంజరయాన కాంచె నవకోరకనూనపరీతమంజరీ
మంజులపుంజరంజితసమంజసభవ్యసికుంజసంభ్రమ
ద్దుంజవమందపట్పరణకోటిరవాంచితః ద్విగంతమున్
గంజముఖీనిలాససఖికాంతనిశాంతము నన్వనాంతమున్. ఆ. 3.
- ఉ. అన్నువులార నావలపు నంగడిబెట్టకు రమ్మ చాలు మీ
మన్నన లింక నన్నుఁ బలుపూఱును వేడకు రమ్మ ప్రాణముల్
క్రొన్ననవింటిదేవతకుఁ గొంకక యిచ్చెద నమ్మివాని నే
మున్ను రవంత పోవిడుట మోసమువచ్చెఁగదమ్మ బుద్ధికిన్. ఆ. 4.
- ఉ. సంతమసంబుపోక నవసారసలక్ష్మీకినిక యామినీ
కాంతకుఁగాఁక కోకకుళకఁబులజోక యులూకపం కికిన్
జింతలమూఁక పద్మలకుఁ జెన్నగుఢాక ప్రభాతకాలపున్
వితకురాక శోణరుచి వి న్నగఁబ్రాకి చెలంగె దిక్కులన్. ఆ. 5.

45. కైఫ మాయనకవి

ఇతఁ డుపాకల్యాణ మనఁబడెడి యైగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఈతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; మహాదేవశాస్త్రికిని కామాక్షీకిని బుత్రుఁడు. ఈకవి యుపాకల్యాణమునందుఁ దనజనకుని నిట్లు స్తుతించెను—

క. కామాహంకృతిహరణుఁడు

కామాక్షీధవుఁడు విబుధగణవినుతగుణ

స్తోముడు సర్వజ్ఞుఁడు ని

స్సీమయశోధనుఁడు వృషవిశేషప్రియుఁడున్.

గీ. చిద్విలాసకళానిధిశేఖరుండు

శ్రీమహాదేవుఁ డాశ్రితశ్రీకరుండు

కై పకులవార్ధి చంద్రలింగనకవీంద్ర
పుత్రుడై యొప్పె నాకవిపుణ్య మేమొ.

గీ. ఆమహాదేవు నస్రమేయప్రభావు
ధర్మవర్ధను ననుగన్నతండ్రీ నాత్మఁ
దలఁచి తద్దివ్యపదపద్మములనుగొలుతు
నతులనతులను బృథులవిచిత్రతతులను.

ఈకవి నూఱుపంచత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ శగుటకు సందేహ
ముండదు. ఇతఁడు తనపు స్తకమునిండను శబ్దాలంకారిములను విశేష
ముగా సమకూర్చెనుగాని పు స్తకమునందు వ్యాకరణదుష్టములై న
ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈశృంగార ప్రబంధము
కొంతవఱకు రసపుష్టికలదిగానే యున్నది. ఉపాకథ్యాణమునుండి కొన్ని
పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. త్రిజగన్మోహనదీపమో బహుజయశ్రీపూర్ణనిక్షేపమో
యజ్ఞై పుణ్యకలాపమోతపనచంద్రాగ్నిత్రయీరూపమో
ద్విజముఖ్యస్తుతలగ్నమం దొకమహాతేజంబు తద్భీష్మకా
త్మజగర్భంబున నుద్భవించెను సమస్తానందసంధాయియై. ఆ. ౧.

ఉ. భంబులు గోళ్ళు పల్లవనిభంబులు కాళ్ళు మనోజకాహళా
భంబులు జంఘ లౌర కరభంబులు సక్తులు శాతకుంభకుం
భంబు లురోజముల్ దరసభంబులు కరవలగ్నముల్ ద్విరే
భంబులు కుంతలంబులు శుభంబు లుపాసతిలక్షణంబులుక. ఆ. ౨.

చ. అతఁడును మారుదారుశరావళిహావళి కోర్వలేమి నో
నుతనుమణి మనీష నిటు సోలుచు వ్రాలుచుఁ దూలనేల నీ
వితరపుఁజింతఁ దక్కి నుతి కెక్కిన పేలల నోలలాడుమా
దృతముగఁ జేతుఁగామితముఁ బెల్పుము సల్పుముబల్లుముచ్చటల్ ఆ. 3

- ఉ. ఇయ్యోడఁ దియ్యమావిచిగు రెంతయు వింతగఁ దేనె లొల్కుచున్
 సయ్యనఁజాలుమేలుజగిచాలునఁ గ్రాలు ననూనవై ఖరిన్
 ' దొయ్యలి తావకాధరముతో సరికా దవునంచు సందియం
 బయ్యోడిఁ దారతమ్య మరయంజను నీ నునుమోవి నియ్యవే. ఆ. ౪.
- ఉ. నాకులఁ బూర్వనాకుల వినంబడ నట్టివిధాబు లొప్పుఁ దన్
 దాకుచు మిన్ను ప్రాకుచును దద్దయు యుద్ధముసల్పుతన్నదో
 ప్రదేకులఁ దమ్మితేకులవలెన్ హలకోటి కలంకరించి పె
 ల్లాకలిగొన్నరోకలికి నాహుతిఁ జేసెను నీరి పోరిలోన్. ఆ. ౫.

46. వెలిదండ్ర వేంకటపతి

ఇతఁడు రాధామాధనసంవాద మను మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి ప్రళయకావేరి సివాసుఁడగు మగదలరామదాసున కంకితమొనర్చెను. ఈకవి తిరువేంగళాచార్యపుత్రుఁడు. కృతిపతియగు మగదల రామదాసామాత్యుఁడు గతశతాబ్దమధ్యమునకుఁ దరువాత నుండినవాఁడయినందునఁ గవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వము మనోహరముగా నేయుండును. రాధామాధనసంవాదములోని మూడుపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

- చ. పడుచులతోడ నాడఁ బసిబాలుడవా వలదన్న మాన వా
 గడములు కొన్ని నేర్చితివి కల్లరి వై తివి కొల్లకాడవై
 నుడుకులు చేయఁజాగితివి దొంగిలఁజొచ్చితి వేమిచెప్పినన్
 వడిగఁ బరాకుచేసికొని వాకిటి కేగెదు పిల్వఁ బిల్వఁగన్. ఆ. ౧.

ఉ. ఏవగవారుచేసిన సహించి తనంతటివారిఁ జేయుచున్

దైవము దాత తల్లియును దండ్రుఁడయుఁ దానయి ప్రోవఁగా జగ

త్పావనమూర్తియూ తనకుఁ బావనమే తనుఁగన్న దేవకీ

దేవిని దన్నుఁగన్నవసుదేవుఁ నాపదఁ గాచి ప్రోచుటల్. ఆ. ౨.

ఉ. ఒక్కతె భ్రాంతిచేఁ బొరల నొక్కఁడు మానుపఁబూటకాఁపె నే

నెక్కడిదాన నీవు ముచు పెక్కడివాడవు నాకు నీకు నే

మక్కఱ వెన్నెనె నొక రాడెడుపల్కులు నేనె పల్కెదన్

గ్రుక్కఁగ నాయెఁబోయె నవి కొన్నిదిసఁలుబుణానుబంధముల్. ఆ. 3

47. పట్టమెట్ట సరస్వతి సోమయాజి

ఇతఁడు పృథుచరిత్ర మను ప్రబంధమును రచించి దాక్షా
రామ భీమేశ్వరున కంకితముచేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మ
ణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; పోతనామాత్యపాత్రుఁడు; పెద్దనార్యపు
త్రుఁడు; శివలంక గౌరనార్యునిశిష్యుఁడు. ఈశ్వరుఁడు వృష్ణమున సాక్షా
త్కరించి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు పలికెనని కవి గ్రంథాదిని చెప్పుకొని
యున్నాఁడు—

సీ. నవఘంటసురతాణినామధేయమువాఁడు తాత్వవెల్పులపల్లి పోతరాజు
కవిశేఖరుం డన గవిధూర్జటి యనంగఁబెనుపొందుటనకుండుపెద్దిరాజు
సవనదీక్షామహేశ్వరుఁడు శ్రీరఘువాధ సోమయాజి నిజాగ్రజుండు
గురుఁడు

తల్లి పాత్రివత్యధర్మబుద్ధికదంబ కారుణ్యజగదంబ వేరమాంబ

నీకు మద్వరలబ్ధవాణీప్రసాద

మంగకవచంబు సకలవిద్యాస్థలములఁ

బట్ట మెట్టాంక వెల్వలఁలివృషాంక
సోమయాజి సరస్వతిసోమయాజి.

ఉ. శైవులలోపలం బరమశైవుఁడు వేదపురాణవాణిచే
దైవగురుఁడు నీగురుఁడు ధన్యుఁడు శ్రీశివలంకవారిలో
దేవనిభుఁడు భక్తిశివదేవుఁడు గౌరయగారు తత్కృపా
బావనకీర్తి గాంచితివి బాలసరస్వతి దీక్షితాగ్రణి.

ఈకవి కవిత్వము శబ్దార్థాలంకార భూయిష్టమయిమృదుమధుర
పదఘటితంబయిసలక్షణమయి హృదయకర్ణ రంజకముగా నున్నది. ఈతని
పృథుచరిత్రమునందలి శబ్దాలంకారరీతినీ జూపుటకయి యొకపద్యము
నింకఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

సీ. హస్తకంకణములు హస్తకంకణములు పదసంపదధికసంపద లొసంగ
మఖజాతవేదంబు ముఖజాతవేదంబు స్వర్ణాసవర్ణరాజ్యము లొసంగఁ
గళ్యాణతత్వంబు కళ్యాణతత్వంబు సగుణనిర్గుణవృత్తిచయ మొసంగ
సత్యానుకూల్యంబు సత్యానుకూల్యంబు సాధ్వీశ్వరత్వంబుసంఘటింపఁ
బరఁగుదై వతకులశిరః స్రవకటకుసుమ
మంజుమకరందధారాసమంజసాంఘ్రి
పద్మసన్నిధిసన్నిధిప్రభవవిభవ
శాశ్వతశ్రీకరుండు సర్వేశ్వరుండు.

ఈకవి గోదావరీ మండలములోనివాఁడనుట వేఱుగఁ జెప్పనక్క-
ఱలేకనే కృతీదాతౌరామభీమేశ్వరుని కంకితము చేయఁబడుటచేతనే
జెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమునందుం
డినవాఁడు. ఇతని పృథుచరిత్రములోనికొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించు
చున్నాను—

చ. మలయుఁ బురంబునన్ నిరుపమానవిమానసమానధామకో

మలలలనామనోరమసమాగమభోగమదాంతతాంతతా

జలకలికానికారముఖసారసగంధసుగంధసారముల్

మలయమరుత్కిశోరములు మారవిహారకరప్రచారముల్. ఆ. ౧.

శా. చూపుంజూపుచు వియ్యమయ్యె సతికిన్ ఊణీతలస్వామికి

దూపుందూపుచు వియ్యమయ్యె రతికిన్ దోడ్దోరతిస్వామికి

జాపాభ్యాసము చూడఁడీ సభ మహాచాతుర్య మన్నట్లు త

ద్రూపారిష్టవచ్చేష్ట లొప్పెఁ దమిచూపుల్ వ్రీడనుల్కింపఁగన్. ఆ. ౨.

చ. కదిలిరి పాతకోత్తములు గాముకులుం గవులు న్మహాకవుల్

మెదలిరి సత్ప్రియాణమతి మిశ్రతమిశ్రతతుల్ నిజాశితుల్

పొదలిరి వాంఛితార్థపరిపూర్ణసువర్ణసువర్ణసంతతుల్

తదనుమతిం బురంబులకుఁ దత్పరదత్పరతత్పరాగతిన్. ఆ. 3.

చ. అలసితి గమ్మలార కనుమాపచయం బొనరించి దండ మీ

యలయిక లేనడంతు నని యంబురుహాకరలక్ష్మీసంపునె

చ్చెలు లనఁ జెల్వలం దరలిచెన్ జలజోత్పలప్రతవాసనా

లలితమదాళినీకలకలంబుల శీతలవాతపోతముల్. ఆ. ౪.

48. అవుడూరి కిచ్చయ్య

ఈకవి కాళిదాసప్రణీత మయిరఘువంశమహాకావ్యముచు పది యాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించెను. కిచ్చయ్య. నియోగిబ్రాహ్మణుడు; గురునయామాత్యుని పుత్రుడు; హరితసగోత్రుడు; చెన్నకృష్ణశాస్త్రిశిష్యుడు. ఇతడు నూఱు నూటయేబదిసంవత్సరములక్రింద టనుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆంధ్రరఘువంశ కావ్యము సంస్కృత కావ్యమంత మనోహరముగాలేకపోయినను మొత్తముమీఁదరసవంతము గానే యున్నది. కవిత్వశైలి తెలియుట కయి రఘువంశమునుండి రెండు మూడుపద్యముల నిందు బొందుపరుచుచున్నాను—

- ఉ. ఉన్నతమర్త్యలభ్యపద మొందెదనన్నతి నూర్ధ్వబాహుఁడై
యున్న సగర్వఖర్వమనుజోత్తముకై వడి మందబుద్ధిగై
కొన్ననరుండు సాధుకవికుంజరకీర్తి వహించ నెంచినన్
సన్నతిచేయఁబోవుదురొకొ సత్కవులై నసమస్తభూజనుల్. ఆ. ౧.
- చ. పొల్లతికొ! విన్ను ముత్తియపుఁబూసలఁబోలెడుబాష్పవారిబిం
దులఁ బరిపంధిధాత్రిపవధూస్తనపాళిని బ్రస్తరించునీ
కలితమహాజ్ఞఁ డై నమహికాంతునిచేత సమర్పితంబులై
యలరె గృహీతసూత్రకములై తగుమకాక్తికతారహారముల్. ఆ. ౪.
- మ. తనపై విశ్వసనంబు పంక్తిముఖధూర్తశ్వంబునన్మన్నుచెం
దనియీభూజను లియ్యెడన్ నిజచరిత్రంబంగు విశ్వాస మొం
దినమీయాజ్ఞఁ బరిగ్రహింతుఁ దనయాప్తిగాంచి శోభిల్లు న
జ్జనకత్మోవిభుకూర్మిపుత్రినని కౌసల్యాతనూజుండున్. ఆ. ౫.

ఈకవి రఘువంశముగాక మాధవాభ్యుదయ మను మఱియొక
ప్రబంధమునుగూడ రచించెను. ఈక్రింది రెండుపద్యములును మాధ
వాభ్యుదయములోనివి—

- ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు చతురాస్యుఁడు వేదచయంబుఁగానమిన్
వంతదురంతచింత బలవంతము పంతముసంతసిల్ల శ్రీ
కాంతనితాంతకాంతపతకంజయుగంబు మదిన్ ఘటించి య
శ్రాంతభయైకభక్తిఁ గరసారసముల్ముకుళించి యిట్లనున్.
- శా. త్రుంతున్ పోమకు నుద్ధరింతు నిగమస్తామంబు లంచున్ రమా
కాంతుం డొందె నువ్వన్ల సంఘటితజాగ్రత్పుష్పవర్షీకృతా
తాంతోత్తాలకరాళవాలహతిఁ గూతప్రహేదిశాష్యప
త్సూతానాహతినిష్పతత్సురతహద్యశ్శూసమీనాకృతిన్. ఆ. ౧.

49. తక్కెళ్లపాటి లింగన్న

ఆధునికఁడైన యీకపియొక్క కాల మెప్పుడో నిశ్చయముగాఁ
జెలియలేదుగాని యితఁ డించుమించుగా నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్స
రములక్రిందట నుండినట్లుఁహించఁదగియున్నది. నూఱుసంవత్సరములక్రిం
దట రచియింపఁబడిన లక్షణ గ్రంథములలోసహిత మీతనిగ్రంథములలో
నుండి లక్ష్యములుగాఁ గైకొనఁబడిన పద్యములు కానరావు. అట్లు
కైకొనఁబడకపోవుట కీతనికవనము లక్షణవిరుద్ధముగా నుండుటయే కార
ణమయి యుండవచ్చును. కవి తాను రచియించిన గ్రంథములపేళ్ళ
ను తరహారిశ్చంద్రకథలోని యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు—
సీ. తగ రచించితిని మదనమోహినీవిలా

సంబు మెప్పుగ యావనంబునందు

భక్తిసూర్యతనయాపరిణయం బనెడు ప్ర

బంధంబుఁ జెప్పితిఁ బ్రాథమమున

నావెనక విద్యుత్ప్రభావలాసము వేడ్క

ఘటియించితిని యక్షగానరీతి

నఱువది మేండ్లప్రాయమున ను తరహారి

శ్చంద్రాఖ్యకథ యిది సారమతిని

వేంకటేశ్వర శ్రీరామచిభుల కెలమి

నంకితంబుగ మునుచెప్పినట్టికృతుల

రీతి నిది కృష్ణునకు సమర్పించి యిప్పు

డిలను ధన్యుండునైతి నార్యులు నుతింప.

వీనిలో మదనమోహినీవిలాసమును, సూర్యతనయాపరిణయ
మును, ఉత్తర హారిశ్చంద్రకథయు, పద్యకావ్యములనియు, విద్యుత్ప్రభా
విలాసము యక్షగానమనియు, పైపద్యమువలననే తెలియవచ్చుచున్నవి.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుడు; హరితసగోత్రుడు; ఆపస్తంబనూ
త్రుడు; చిష్టియ్య పోత్రుడు; వేంకటపతిపుత్రుడు. ఈతని తల్లిపేరు
నూరమ్మ. ఇతఁది రసవంతమైన ప్రాథకవిత్వముకాదు; యశావనకాల
మున రచియించిన గ్రంథములలోనేకాక యఱువదియేండ్లు వచ్చినతరు
వాత రచియించిన యుత్తర హరిశ్చంద్రకథలో సహితము లక్షణవిరు
ద్ధము లయినప్రయోగము లనేకములు కనఁబడుచున్నవి. ఈతనిగ్రంథ
ములలోని రెండేసిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

మదనమోహినీ విలాసము,

ఉ. అక్కట మానివర్యుఁ డమరాధిపుతోఁ బలుకంగ నూరకే
గ్రుక్కున నుండలేక ప్రతికూలుఁడనై పరుషంబువల్కినే
నిక్కడి కేలవచ్చితి సహింపఁగరాని వియోగవహ్నిచేఁ
బొక్కఁగనేల దేవనిటపుంగవు లింతకు నవ్వకుందురే.

ఉ. కమ్మవివింటిబోయ యొడికంబుగ సంజమెఱుంగుటగ్గి చే
బముక కోకదంపతులపై వడిఁ బుప్పొడిమందు కాల్యఁగాఁ
వమ్మితుపాకినాళమున దారున వెల్వడునుక్కుగుండ్లునా
దొమ్మిగఁ జిమ్మరేఁగె నలతుమ్మెద లెల్లసరోవరంబులన్.

సూర్యతనయా పరిణయము.

ఉ. ఒచ్చెము లేనిచూపమహిమోన్నతి యాసతికే తగుంగదా
యచ్చున నొత్తినట్లు వెలయున్ లిఖియింపఁగ నీకెచ్చెల్లుఁగా
కిచ్చెలువన్ వరింపఁగలఁడే యొకఁ డెందును నన్నుఁగన్న యా
పచ్చనిశాటివాఁడె తగుఁ బంకజోచనఁ బెండ్లియాడఁగన్. ఆ. ౨.

చ. హరి యలధర్మనూతిపురి నప్పటి కుండెను వింటిరే రమా
వరుఁ డిటువచ్చునో యచుచు వారక చూచితి నిన్నినాళ్ళు నేఁ
డరుదుగ నొక్కమాట విననయ్యె ముకుందుఁడు వేటవచ్చె ని
ర్గవరసూరుతోడనని సత్యమొ లే కదియున్ మృహోక్తియో. ఆ. ౩.

ఉత్తరహరిశ్చంద్ర కథ.

చ. జలరుహ బాంధ నాన్వయనిశాదవ ! యోనరనాథ ! నేడుగా
 ఫలితము లయ్యె మూక్రతుజవ్రత హేమామతఃప్రభావముల్
 కలగి మహాపద ల్గడచి కాంతయు మీరును బుత్రరత్నమున్
 వలనుగి సర్వరాజ్యవిభవంబు వహింపఁగఁ జూడఁగాంచుటన్.
 మ. సకియూ! యేను ద్రిశంకసూనుడ హరిశ్చంద్రుండు నాపేరు పా
 యక సైన్యావళిఁతోడ ఘోరమృగయావ్యాస క్తచిత్తుండనై
 ప్రకటారణ్యగిరీంద్రసానువులు చేర న్వచ్చి వర్తించుచో
 నొకక్రోడం బలయించి చిక్క కరుదే నొక్కండఁ దీవంబుగన్.

50. గు డి పా టి కో దం డ ప తి

ఈకవి శృంగారరసమంజరి యనుపేర భానుమిశ్ర విరచిత మైన
 రసమంజరిని మూడు గుచ్ఛములనుగాఁ దెనిఁగించెను. ఈగ్రంథము
 శృంగారనాయికానాయకలక్షణములను దెలుపునది. కవి నందవరీక
 నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. పూర్వకాలమునందు నందుఁడను చంద్రవంశపు
 రాజుకఁడు కర్ణాటకదేశమును పాలించుచుండెనట. అతఁడు స్వీయ
 మహిమచేత “యోగవాగ” ముల నెక్కి రహస్యముగా బోయి ప్రతిదిన
 మును కాశికాపురములో గంగాస్నానమును జేసి వచ్చుచుండెనట !
 ఈరహస్యము నతని భార్య కనిపెట్టి యొకనాఁడు తన్నుగూడ వెంటఁ
 గొనిపోమ్మని భర్తను నిర్బంధ పెట్టెనట. అతఁ డామె నిర్బంధమును
 మానుపుకోలేక భార్యను వెంటఁ గొనిపోగా, కాశీపురమును జేరిన తరు
 వాత నామె బహిష్ఠ యయ్యెనట. అందుచేత యోగవాగములు
 ముయిలసోఁకి నడవకపోయినందున నతఁడు స్వపురమును జేరుట కుపా

యము తోఁపక పరితపించి గంగాతీరమునందున్న బ్రాహ్మణులను ప్రార్థింపఁగా వారు తమకుఁ గర్ణాటక రాజ్యమునందు వృత్తుల నొసఁగు నట్లు చముడేశ్వరీసన్నిధానమునం దాతనిచేతఁ బ్రమాణము చేయించు కొని స్నానము చేయించి యాతని భార్య నప్పుడే తమమంత్రప్రభావము చేత శుద్ధురాలినిజేసి యోగవాగములను నడిపించి యారాజనంపతులను స్వరాజధానికిఁ బంపివేసిరట. అటు తరువాతఁ గొన్నిసంవత్సరములకు కాశీదేశమున తౌమము సంభవింపఁగా నాశ్వలాయనసూత్రు లయిన యాబ్రాహ్మణు లేనూఱు కటుంబములవారు బైలుదేటి పదుమూడు గోత్రములవారు నందుని రాజధానికి వచ్చిరట! అప్పుడు రాజు తాను జీవనములు కల్పించెదనన్న బ్రాహ్మణులు వీరేయని చూపుటకై సాక్షులను దేవలయునని కోరఁగా వారు కాశీకాపురమునుండి చముడేశ్వరీ మహాదేవి నే గొనివచ్చి యామెచే సాక్ష్యమిప్పించిరట! అంతట రాజు వారిమహిమ కిద్భుతపడి తనపేరిట నందవరమును గ్రామము గట్టించి వారి కగ్రహారముగా నిచ్చెనట. నందవరమునందుండిన బ్రాహ్మణులగుటచే వీరు నందవరీకు లనఁబడుదురు. వీరినే కరణకమ్మలనియు జెప్పుదురు. ఈ యోగవాగములకథ యెట్టి దయినను, వీరు కాటకము సంభవించినప్పు డార్యావర్తమునుండి దక్షిణసింధూస్థానమునకు వచ్చి తెలుఁగుదేశములో వృత్తులను సంపాదించుకొన్న విషయములో సందేహముండదు. ఈతెగ బ్రాహ్మణు లిప్పుడు కృష్ణా కర్నూలు బళ్లారి మండలములలో నధికముగా వ్యాపించి యున్నారు. వీరిలో నల్లసాని పెద్దన, రాయని భాస్కరుఁడు మొదలయినవారు మహాప్రసిద్ధులు. కవి మూడవ గుచ్చముయొక్క కడపటఁ దన్నుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొని యున్నాడు—

సీ. శ్రీకరనందవరీకాగ్రగణ్యుండు వహిమీఱు గుడిచాటివంశభవుఁడు

బిరుదుగా నెఖండసురతానిపేరంది మహితఁడౌ వేంగళమంత్రిపాత్రుఁ

డతులితుఁడౌరంగయామాత్యతనయుండువీరమాంబానందవృద్ధికరుడు
సింగన్న వెంగళ శ్రీనిధు లనుజులై భాసిల్లు కోదండపతిఘనుండు
సరసకవితాచమత్కారసార్వభౌముఁ
డవని శ్రీరంగధామదయాశ్రయుండు
నెలమి రసమంజరిని రచియించె నందు
సరవిగాఁగఁ దృతీయగుచ్ఛంబు తనరు.

ఈపద్యమునుబట్టి కవి వేంగళమంత్రి పోత్రుఁడనియు, రంగయా
మాత్యునకును వీరమాంబకును బుత్రుఁడనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది.
ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈతఁ డేకాలమునం
దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇన్నూఱుసంవత్సరముల
క్రిందటనుండి యుండునేమో! ఈతని కవిత్వమునందుఁ గొన్నిదోషము
లున్నను గవిత్వము రసవంతమయినదే. రసమంజరిలోని యొక్కొక్క
గుచ్ఛమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాను—
చ. జలదము నాధుల, గురియఁజాలెనె నీళ్ల నె చిన్కుఁ, బచ్చికల్
కలయఁగ నించెఁగా గిరులు కాతుల నీనెనె, యెల్లనృతముల్
ఫలము లొసంగుఁ గాని పతిపంక్తుల నిచ్చెనె, నిర్దయాత్మ హా
కులటకుఁగాఁగ నేమి యొనఁగూర్పఁగ నేర్పితి వాబుజాననా. గు. ౧.
చ. పదరుచు నీ విటూరికిని బైనము సోయెన నన్నమాత్రగో
నదటున మేను చిక్కి వలయంబులు జాతెను నీది యుంగరం
బదిర యొసంగినం గరమునందు ధరించెదఁ గంకణంబుగాఁ
జెదరక యిమ్మటంచు వెలచేడియ దోచు నెఱున్విటుం బటున్. గు. ౨.
చ. ప్రతిఫలితామృతాంశువుచు భామముఖంబని యెచి నాయకుం
డతులితశీలమీఱఁ బరిహాసముచేసిన నింతయేనియున్
బ్రతివచనంబు లేమిఁగని పైదలి మానయుఁ జెందె నంచుఁ దా
నశివులకాంకితంబయిన హస్తముచేఁ దడవుం బ్రయంబునన్. గు. 3.

51. మల్లవరపు వాలేశ్వరుడు.

ఇతఁడు భళ్ళాణచరిత్ర మను నై దాశ్వానముల ప్రబంధమును రచించెను. సింధుకటక రాజయిన భళ్ళాణుఁడు జంగము లడిగినదెల్ల నిచ్చుచు భక్తి చూపుచుండెనట ! అతని భక్తిని పరీక్షింపవలె నని శివుఁ డొకనాఁడు జంగమువేషముతో తనకుఁ బ్రతివ్రత యగు యువతి కావలె నని యడుగఁగా, రాజు తన పట్టణమునం దట్టి స్త్రీ దొరకనందున దిన భార్య యగు చెల్లమ్మనే యీ జంగమున కర్పించెనట ! శయనగృహ మున కేగినప్పుడా జంగ మామెనంట సందేహ పడుచుండఁగా, చెల్లమ్మయే ముందుకుఁ బోయి యీ యతిధిని గొఁగిల్చుకొనునప్పటి కతఁడు మూడు నేత్రముల శిశు వయ్యెనట ! అంతట నా దంపతు లతఁడు శివుఁడని తెలిసి కొని యారాధింపఁగా, ఈశ్వరుఁడు నిజస్వరూపముతో సాక్షాత్కరించి వారికి ముక్తి నిచ్చెనట !

వాలేశ్వరుఁడు పాక నాటి నియోగి యగు శై వప్రభావ్మాణుఁడు; గౌతమస గోత్రుఁడు; పోలయామాత్య పుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథ మును మల్లవరపు వాలేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. కవి తన్నుఁగూర్చి భళ్ళాణచరిత్రమునం దిట్లు చెప్పుకొని యున్నాఁడు—

సీ. అనఁ బాడఁ జదువఁ జెప్పును కేర్చుసర్వజ్ఞ భోజుండుమాతాత పోతరాజు
బహుపురాణజ్ఞుఁడు బంధవాశ్రితకల్పభూజంబుమాతండ్రి పోలమంత్రి
పరమశాంతుఁడు కృపాపాధోధి మా పినతండ్రి విరూపాక్షదండనాథుఁ
డఖిలవిద్యానిధి యర్థార్థితీర్తబ్రోచుదాత మత్సురుఁడు సదాశివుండు
నే వితిర్కింప వరకవితావిసేష
వదనుడను బ్రాశనాఁ డింటివాడ శుద్ధ
శైవుఁడను గౌతమసగోత్రసంభవుండ
నెంచఁదగు మల్లవరపు వాలేశ్వరుండ.

మత్తకోకిల. సన్నతం బగునట్టివేల్పు ప్రసన్నుడై మముఁ బ్రోవగా
 విన్నకోటవిలాతిలోఁ గడువేడ్క మల్లవరంబునన్
 బన్నగేశ్వరసుప్రతిష్ఠను భక్తరక్షణ చేయుచున్.
 వన్నెమీఱఁగ నాగలింగ మనన్ వసించు మహాదయన్.

ఈకవి నివాసస్థలము శృష్ణామండలమునందలి విన్నకోటసీమలోని
 మల్లవర మయినట్టు పయిపద్యమువలననే విస్పష్ట మగుచున్నది. కవి
 యెప్పటివాఁడో నిశ్చయముగా తెలియరాదుగాని యిన్నూఱుసంవత్స
 రములక్రిందటివాఁడయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. భళ్ళాణచరిత్రములోనివి
 రెండువద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. భువి రుద్రాక్షును నెవ్వ రేని మది శంభుం డంచు భావించుచున్

జెవులన్ వక్షమునన్ శిరస్థలమునన్ జేదోయిఁ గంఠంబునన్

వివరింపంగ ధరింతు రాజనులకున్ వీక్షింపఁగా సాటిలే

రు విరించ్యంబుజనాభకిన్నరమరుద్యక్షేంద్రలోకంబులన్. ఆ. ౨.

ఉ. కప్పురవీడెమున్ నొసటఁ గస్తురిబొట్టును జెందకావియకా

దుప్పటివల్లెవాటు కలదో మఱి లేదో యనంగఁ జాల మై

జిప్పిలు భూతిలేపనము, జేతను సన్నపుగారిబెత్త మా

యెప్పులకుప్పరూపును మహాన్నతియు నిలసిల్లఁ జెల్వుగన్. ఆ. ౪

—

52. చింతలపల్లి వీరరాఘవుడు

ఈకవి మధుగవాణీవిలాస మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి కంకితముచేసెను. కవి నియోగి బ్రాహ్మణుడు; ఆశ్వలాయన సూత్రుడు; వీరరాఘవ పాత్రుడు; వేంకటార్య పుత్రుడు. కవి తన్నుఁగూర్చి మిత్రు లన్నట్లుగాఁ దనగ్రంథమునం దీక్రిందిపద్యములను జెప్పికొనెను—

శా. సాహిత్యంబుఁ గవిత్వమున్ వివిధశాస్త్రప్రజ్ఞ సత్కర్మశా
సాహిత్యంబును దత్వబోధమును ద్రిస్కంధాత్మక జ్యోతిషం
బూహుచాతురి దేవభక్తియును నీకొప్పున్ స్వభావంబులై
యాహు చింతలపల్లి రాఘవకవీ గూఢ్యుండ వీ వన్నటన్.

మ. అవధానంబు లనేకములైఁపి రాజాస్థానముల్ చేరి వా
దవిధిన్ ధీరుడవై చతుర్విధకవిత్వప్రాధిమ ల్ఱాపి భూ
ధవదత్తద్విఘ్నోటకాదిబహుసత్కారంబు గైకొన్నమి
న్నపు నీ కబ్రమె వేంకటేశ్వరుడు స్వప్నంబుం బ్రసాదించుటల్.

* * * *

సీ. జాములో శతకంబు సంధించి కంకణాదులఁ గొంటి వలరాయ

దుర్గమునను

బహుళావధానముల్ పఱపి నాలుగునగల్ తేజి నందితి మల్లధీరువల్ల
వాగ్ధాటిసంప్రీతి దిగ్ధరాధిపద త్తనను వాహనములవార్తఁ గంటి
కూపవాపీతటాకోపవనుల్చేసి స్థిరకీర్తి చెందితి పురుతరముగ
సకలభూపాలసంస్థానశంసనీయ | నిజచతుర్విధకవితాభినేయపాండి
తీసమాధాక నాపూర్ణదిక్ప్రదేశ | వీరరాఘవ నీసరి విబుధు లేరి?

పయిపద్యములయందుఁ బేర్కొనఁబడినవన్నియు నిజములయిన పక్షమున, కవి యసమానపాండిత్యమును గవిత్వకౌశలమును గలవాఁ

ఊయినందుకు సందియముండదు. కడపటిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన మల్ల
ధీరు, డేవ, డో యింకను విచారింపవలసియున్నది. కవి తుంగభద్రా
ప్రాంతప్రదేశములయం గుండినవాఁడు. ఈతనికాలమేదో స్పష్టముగాఁ
దెలియరాదుగాని యీతఁడు పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యమునందుండిన
ట్లూహింపఁదగియున్నది. కవిపూర్వులలో సహితము కొందఱు విద్యత్క-
వులుండినట్లు మధురవాణీవిలాసములోని యాక్రిందిపద్యములు తెలుపు
చున్నవి—

సీ. విధన్యుహరితత్వబోధాప్తి కలపుచ్చగిరిదుర్గ తోడై నవరము సాక్షి
నేవాగ్మిసుకుమారతావృత్తికిని బినాకినిచెంత సేవింపుచునికి సాక్షి
యేమాన్యునై శ్వర్యసామాన్యతకు రాజ్యకృత్తిశిరోభూషణ

కృణియె సాక్షి

యేగ్రంథకారినంశాగ్రీయతకు ఘనప్రభుమానితం బైనబ్రతుమ సాక్షి

యాత్మీయునుఁ డేకులంబునఁ బుట్టి వారి

కలిమికపితయెకా వర మడిగికొనియె

నట్టిచింతలఁగ్లివంశాగ్రయాయు

పల్లకిపదస్థుఁడై మించు నెల్లనుకవి.

మ. చతురుండై యవభానము ల్సలిపి దేశాయీలు మెచ్చుకొ మహా
న్నతుఁడై యప్పుకవీశ్వరుండు గిరియానారీవతంసంబునం
దతివిద్యావిధి సాహితీనిపుణు రాజాస్థానసంపూజ్యు నం
చితవాగ్ధాటిఁ బ్రబంధకర్తఁ గవిసంజీవాఖ్యుఁ బుత్రుం గనెన్.

ఈకవి సంజీవాఖ్యుఁడు చంద్రాంగదోపాఖ్యానమును ప్రబంధ
మును రచించెను. వీరరాఘవకవియొక్క కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. ఈ
తని మధురవాణీవిలాసమునుండి రెండుపద్యము లిందుక్రింద నుదాహరిం
పఁబడుచున్నవి—

- శా. కాసారస్థితిః బూని నీచులకు యోగ్యంబై విషప్రాయమై
గాసి న్నేకొనుకంటకబుల నిజాంగం బెల్ల సచ్చిద్రమై
యేసూత్రంబున బల్మినేని బిస మా హేలావతీబాహుశా
ఖాసామ్యం బెటువొందు నౌ నిజ మథఃపాతిక్ సిరు ల్పెంనునే. ఆ-౨
- చ. వలనగుపుష్పమంజరులు బంగరుతీగెలు ముత్యపున్నరుల్
వెలయు పునుంగుతావు లిడ వెన్నెలకుప్పలువోలె రాజభో
గులు నగునవిలాసినులు కొట్నమునం దటు వట్టిధాన్యమూల్
సొలసి సువాలు పాడుచును సుంకులు నించిరి మించి రమ్యతక్. ఆ-౩

53. రేచర్ల మాధవరాయకవి

- ఈకవి చంద్రికాపరిణయ మనెడి యాతాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు పద్మనాయకకులజుఁడు; సురభి మల్లక్షమాపాల పుత్రుఁడు. ఈచంద్రికా పరిణయములోనికథ బాలనరస్వతికృతమైన చంద్రికాపరిణయములోనిదానికంటె వేఱయినది. ఇందు కథానాయకు రాలగు చంద్రిక పాంచాలరాజుకూతురు. ఈకవి నూటయేబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండువచ్చును. ఈకవి కవిత్వము తెలియుటకయి చంద్రికాపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను—
- శా. వింటే మన్మథ మత్ప్రభుత్వమున కుర్వీం బుట్టువిఘ్నావళిన్
గెంటం గార్చుచు మామకాత్మహితభంగి న్నించు నీ వ్రుండుటల్
కంటంగానక బ్రహ్మభావముకడుం గాంక్షించి యొక్కండు పెన్
గొంటుందాపనుఁ డెచ్చినాఁ డిలఁ దపఃకుల్యాధ్వసంచారియై. ఆ-౨
- చ. పలుచవివారికిం బొడమి భాసురపుణ్యజనాహితాత్మునిం
గలసి చెలంగ నొప్ప దని కల్మివెలంది తలంచి ధాత్రి ని
య్యలఘునకున్ జనించె సముదంచిత పుణ్యజనాప్తు నొక్కరా
జు లల్లి వరింపఁగోరియని పొంపుగ నెంచిరి కొందఁ తాత్మలన్. ఆ-౩

54. అనియాది గణపతిదేవుడు

ఇతఁడు శివయోగసార మనుగ్రంథమును రచించెను. ఈవేదాంతగ్రంథము పూర్వోత్తరభాగములు గలదయి, భాగముకటికి నాలుగేసి యాశ్వాసములుగలదిగా నున్నది. ఈకవినియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మూలనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఈతనికవిత్వము ప్రాథమ్య హృద్యముగానున్నది. ఈతఁడే కాలపువాఁడో సరిగా తెలియదుగాని యిన్నాఁడును. అనంతరములకుముందే యుండినవాఁడయిన ట్లూహింపఁదగియున్నాఁడు. శివయోగసారముచుండి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాము—

పూర్వ భాగము.

- చ. ప్రమదముతో నొకింతయినఁ బాత్రున కీగి మహాఫలం బగున్
బ్రమసి యపారవిత్తము లపాత్రున కిచ్చినఁ గీడు పొందు ఘా
సము నొనఁగంగ దుగ్ధములఁ జాలఁగ ధేనువు లిచ్చు నట్టిదు
గ్ధములొసఁగన్ విసంబాలుకుఁగాదెభుజంగమయూధమిమ్మహి. ఆ. ౧
- ఉ. ఈక్రియ గర్భ మేర్పడిన నెంతయు భీతి జనింపుచుండఁ జిం
తాకులచి తయై కటకటా యిదియేమిసేమి తమోకదా
నాకని కన్నుఁదమ్ముల ఘనమ్ముగ బాష్పము లేగుదేరఁగా
శోకభరాబ్ధిలో మునిగి సుందరి కోకిలవాణి యేడ్వఁగన్. ఆ. ౨.
- మ. యెనయన్ జీవనచింతఁ బొట్టుపొరలై యేప్రాద్దువర్తించు నీ
చునియందుం గలశీలసూన్యతగుణస్తోమంబు లిట్లన్నియున్
దనరం బక్వముకానికుంభమున యత్నంబొర నిండంగఁ బో
సినవార్వారముభంగి నాశ మగుఁ. జర్చింపంగ దేహంబుతోన్. ఆ. 3

ఉత్తర భాగము.

- శా. శాంతాకారుని నాత్మసంస్థిత శివున్ నత్కాంతిసంపన్ను న
శ్రాంతంబుం దమయాత్మతో సుజను లారాధింతు రాయీశు న

య్యంతర్యాగవిహీను లల్పమతు లుద్యహృహ్యకర్తృకవి
 భ్రాంతుల్యాహ్యమునందుఁగొల్తురధికప్రాయాసముంబొందుచున్. ఆ. ౧
 శా. దేహం బస్థిరమాటఁ గన్గొని మదోద్రేకంబునం బొంద కా
 దేహంబు న్మనమున్ ధనంబు నతిభక్తిన్ సద్గురుస్వామికి
 నీహారాదిసుతామనోహరునకున్ నిత్యంబు సద్భక్తియు
 క్తాహీనాత్ములకున్ వివేకులకు వా రర్పింతు రెల్లప్పుడున్. ఆ. ౨.
 మ. గుహలోన న్వసించుచుండఁ దిరుగున్ తోణితలంబందు ని .
 స్పృహవృత్తి వివిధక్రియాకుశలుడై పెంపొందుఁ గాదేసి ప్ర
 త్యహము స్నిష్క్రియుడై ననౌ నిజసమాధ్యాస క్తచిత్తుడు స
 ర్వహితైకస్థితిఁ బెక్కుచేష్టలమరన్ వర్తించు స్వేచ్ఛాగతిన్. ఆ. ౪.
 ఉ. బోరన భేదవాదములు పుణ్యము పాపము సంశయంబు శా
 రీరమునన్ బ్రవృత్తులఁ బరిభ్రమఁ దృష్ణను బాసి యెవ్వఁడే
 ధారుణి నిర్గుణం బయినతత్త్వముశ్రోవఁ జరిచుచుండు నా
 ధీరున కేలగల్గును మదిం దలఁప నివిధియు నిషేధమున్. ఆ. ౪.

55. వేంకటాచార్యుఁడు

ఈకవి ముక్తిచింతామణి యనుపేర జగన్నాథమాహాత్మ్యమును
 నాలుగాశ్వాసములగ్రంథమునుగా రచియించెను. ఈకవి వైష్ణవ బ్రాహ్మ
 ణుఁడు; యతిరాజకుల పెరుమాళ్ళాచార్యుల కుమారుడు.

“ఇట్లు గురుపరంపరానుసంధానపూర్వకంబుగా శ్రీజగన్నాథకుని
 కంకితంబుగా ముక్తిచింతామణిప్రబంధం తెనుంగు చేయుమని
 రాజమహేంద్రవరాధ్యక్షపద్మనాభకాగ్రేసర కోన తిమ్మరాయక
 కృత కనకాంబరాభరణానులేపనపూర్వకసమర్చన ప్రేరితుండనై”

అని కవి వ్రాసికొనియుండుటనుబట్టి రాజమహేంద్రపుర ప్రభు
వైన కోస తిమ్మరాజు ప్రేరణముచేత నీ గ్రంథము చేయఁబడినట్లు తెలియ
వచ్చుచున్నది. ఈ గ్రంథ మిన్నూఱు సంవత్సరములకు ముందే చేయఁ
బడినదేమో! జతన్నాధమాహత్యకవిత్యము రసవంతముగానే యున్నది.
ఇందుండి కొన్ని పద్యములఁ జూపుచున్నాను—

శా. ధర్మాధర్మవిచారము ల్విహితసంధ్యాపూర్వయాజ్ఞాది స
త్కర్మబుల్ నిరతాన్నదాన నియతుల్ కాలానుగుణ్యక్రియల్
మర్మ బీపురుషోత్తమస్థలములో మర్యాళి కెల్లక భవ
న్నిరమాల్యగ్రహణం బటంటి రిక నీసత్యక్రియల్ వ్యభిమే. ఆ. ౧.

ఉ. నిర్దురరాఁ బరుండుటయె నిక్కపుమ్రమెక్కగు సిద్రయోగమాఁ
దద్దయు వ్యధిహింస క్రతుధర్మ మగుక నిరతాన్నకృష్టమా
చద్ది మహాప్రసాద మగు సన్నతియాకాను నిరర్థకోక్తియే
ప్రొద్దాను నిత్యవాసు లగుపుణ్యలకుం బురుషోత్తమంబుఁక. ఆ. ౨

ఉ. హీనుఁడు ముట్టినాఁ డనుచు నెంచి మదీయమహాప్రసాదమున్
చా నుపభుక్తియోగ్య మని తత్పరబుద్ధిఁ బరిగ్రహింపకే
మానిన సద్విజుండు హృతమంగళుఁడై భవరోగభారియై
న్యూనతఁ జెంది పంచమనియోగమునందు వసించు నెప్పుడున్. ఆ. 3

మ. జలజాతుండు రథఁబైఁ గదలఁ దచ్చాయాసమాక్రాంతుఁడై
ఖలుఁ డై నకొ ఘనపాపము ల్దలఁగు సాకాంతకొ దదుద్యజ్జవా
కలనోద్భూతరజోభరాంకితుఁడు వాక్కాయాంతరాఘంబులకొ
గెలుచుం దత్సరిసింధుమజ్జనఫలోన్నద్రప్రభావుం డగున్. ఆ. ౪.

56. లింగకవి, గంగకవి

ఈయిరువురుకవులునుజేరి సీతావిజయ మనునామాంతరము గల శతముఖరామాయణమును రచించిరి. ఈయిరువురుకవులు వేదాద్రిపుర నివాసులు. వీరిలో నీలకంఠోపాసకుఁ డయిన లింగకవి తాను రచించిన మొదటి మూడాశ్వాసములును చిన్నా రెడ్డిపుత్రుఁ డగు పోచనృపాలున కంకితము చేసెను; నృసింహకోపాసకుఁడగు గంగకవి తాను రచించిన నాలవయాశ్వాసమును భోగనృపాలుని కంకితముచేసెను. ఈయిరువురకవిత్వమును మొత్తముమీఁద రసవంతమయి నిర్దుష్టమయి హృదయంగమముగా నున్నది. ఈకవు లిన్నాఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. వీరి కవనధోరణి తెలియుటకయి శతముఖరామాయణములోని పద్యములొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొకటి యిం దుదాహరింపఁబడుచున్నది—

చ. శతముఖనామధేయుఁడొకచండనిశాచరలోకనాథుఁడు

గ్రత నలపంక్తికంఠఘటకర్ణపురందరజిత్రహస్త లీ

క్షీతిఁ బడుటంతయున్ హితులచే విని రామునిమీఁద నాదటన్

ఘతయుతపావకుండుబలెఁ గీలలు క్రక్కుచుమండెఁగక్కునన్. ఆ. ౧

ఉ. రాముని బంక్తికంఠరవిరాముని నీలపయోదకోమల

శ్యాముని మానిహృత్కుముదసంచయసోముని సత్యభాషణ

స్తోముని సార్వభౌముని విశుద్ధసుక్తిర్నిగుణాభిరామునిన్

ధీమణి యైనభానుజుఁడు దిగ్గనఁ గాంచి ముదంబు చేకొనెన్. ఆ. ౨.

శా. ఏరా యోరివనేచరాధమ భయంబింతైననున్ లేక ప్రా

కారంబు ల్వేసదాఁటి తెట్లు మఱి వీఁకందాఁటి దుర్భీషణ

కారం బొప్పఁగవచ్చు తెట్లు తగవల్క న్వచ్చి నాముందటన్

ధీరత్వంబున నిల్చు తెట్లు లిది చింతింప న్మహాశ్చర్యమా. ఆ. 3

ఉ. రాయనుఁ బోకుమంటిఁగదరాయను నిన్నిఁకబాసి యోర్వలే
రాయను ఈ శతద్వయకరాయను మమ్మిఁక బాధపెట్టవే
రాయను నీతనూజుఁ గనరాయను నెక్కడఁగందురా కుమా
రాయను నల్ల నేల వినురాయను హ శతకింధరాయనున్. ఆ. ౪.

57. అంగర నృసింహకవి

ఇతఁడు రాజరాజాభిషేక మననై చాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి, కొప్పుల వల్లభూవరున కంకితము చేసెను. ఈకవి రామకృష్ణ భట్టారకుని కుమారుఁడు. ఈకవి యేకాలపువాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁ డిల్లసాని పెద్దనాదులను పేర్కొనక శ్రీనాథునివఱకును గలకవులనుమాత్రమే కవిస్తుతిలోఁ జెప్పియుండుటచేతను మధ్యకవులుమాత్రమే పేర్కొన్న చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని సంస్తుతించి యుండుటచేతను నృసింహకవి మధ్యకవులలోనివాఁ డేమోయని సందేహముకలుగుచున్నది. ఇతఁడు చేసినకవి స్తుతిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

క. భారతఘట్టోల్ల ఘన | పారీణకళాధురీణబంధురధారా
ధీరప్రబంధగంధ | ర్వాకూఢుని భట్టనన్నపాఠ్యనిఁ దలఁతున్.

ఉ. అంజలిచేతుఁ బద్మజసిశాంతకరాంతనిరంతరోల్బుణ
స్థంజులవల్లకీమధురమంద్రనినాదసముల్లసద్వని
వ్యంజకవాణ్నిగుంభనసమంచితనూతనసృష్టిచాతురీ
రంజితసత్కవీంద్రబుధరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

ఉ. ఇద్దగుణం బ్రబంధపరమేశ్వరు నెట్టనప్రెగ్గడన్ మనంజ
పద్ధతి నిల్పి నూక్తిరుచిభాస్కురుఁడై నహుళిక్కి భాస్కురున్

బుద్ధి ఘటించి సంతతము పూనిభజింతు వచఃప్రసాదనం
సిద్ధుఁ జిమ్మపూడి కులశేఖరు నయ్యమరేశ సత్కవికా.

క. పాధోధిపయోభర ని | రాధచలద్భుమఘుమాయపూనలహరికా
పాధేయదాయినూక్తి స | నాథున్ శ్రీనాథు నెమ్మనంబునఁగొలుతున్

ఈగ్రంథ మొకవేళ మధ్యకవులకాలములోని దేయైనను దీనియందు
లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కానఁబడుచుండుటచేత నప్ప
కవీయాదులు తమలక్షణగ్రంథములలో నిందలిపద్యముల నుదాహరిం
పక పోయియుండవచ్చును. కృతిపతినిబట్టి సహితము కవియొక్క కాల
నిర్ణయమును జేయుట కిప్పు డాధారములు దొరకలేదు. కృతినాయకు
నకు కొంతాపురము రాజధానియైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

సీ. కుదు రయ్యె నేవీటికోటలోపల వై శ్యసుప్రతిష్ఠితఁ డై నశూలపాణి
పాయలేఁ డేవీటివర్యంతవనవాటి మిండరాయుండు లక్ష్మీధవుండు
నిండారు నేవీట నెండకాలమునందు జలజాకరం బై నసాగరంబు
చదు రొందు నేవీట సార్వకాలిక ఫలస్ఫురితంబు వేడంగి పాకతోట
సురపురంబునకై న నబ్బురము లగుచువిజ్ఞప్తపీఠుచునుండు నేవీటిసిరులు
వసుమతీపాదపద్మసంవళితరత్న | నూపురంబగునట్టి కొంతాపురంబు

ఈకొంతాపురము విశాఖపట్టణమండలములోని కొట్టాము గ్రామ
మేమో! ఈపురాధిపతియైన కృతిపతి శూద్రకులసంజాతుఁడు.

సీ. మూర్ధాభిషిక్తులముకుటంబు లేరాజుపాదపీఠికకు సోపానవంక్తి
చతురబ్ధివలయితక్షితితలం బేరాజుబాహుదండమునకు బాహుదండ
భువనంబు లేలుకప్పురగంధి యేరాజులీలాకటాక్షపాళికకు నీడ
రజనికాంతజయంతరతికాంతు లేరాజురూపరేఖకుఁ బ్రతిరూపకంబు
లతఁడు పట్టుతలాటకేళాదిరాయ | రాజదేవేంద్రరాజాధిరాజచంద్ర
గాయిగోవాళజగనొబ్బగండబిరుద | శాలి కొప్పుల వల్లభూపాలమాళి

మ. భరియించెం జతురర్ణవీవృతమహాభారంబు దోఃపీఠిక
విరియించెన్ విమతాంధకారము సముద్వేలప్రతాపోన్నతిన్
గురియించెన్ ధనధాన్యరాశి కవిరాట్కొట్టినివాసంబులన్
వరియించెన్ వరకీర్తికాంతఁ దనరన్ వల్లక్షీతీశుం డిలన్.

ఇత్యాదిపద్యములలో బిరుదాంకిములతో వర్ణింపఁబడి యుండుట చేతఁ గృతిపతి కవిచెప్పిన ట్లఖండభూమండలాధిపతి కాకపోయినను చిన్న సంస్థానాధిపతియైననై నట్లు కనుపట్టుచున్నాఁడు. స్పష్టముగాఁ దెలియువఱకును గవికాలము నిప్పుడు పదునాఱువందలయేఁబదికి దరువాతికాల మనుకొందము. ఈకవిత్వమునందు లక్షణగోషము లనేకములు గలవు. ఇతఁడు ప్రబంధములోని యీ మొదటిపద్యములోనే వ్రాయుటయని యుండవలసినదానికి వ్రాసుట యని ప్రయోగించినాఁడు—

ఉ. శ్రీసతి చన్నుఁగ్రేవలను జెక్కుల నొక్కటఁ బ్రతభంగముల్
వ్రాసుటకున్ విరించి నిటలంబుల నొక్కట బాగ్యవృష్ణముల్
వ్రాసుటకున్ జతుర్భుజవిలాసము పూనినవేల్పు సత్కృపో
ల్లాస మెలర్ప బ్రోచు శుభలక్షణుఁ గొప్పుల వల్లభూవరున్.

ఇట్లు కొన్నిదోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము రసవంతముగానేయున్నది. రాజరాజాభిషేకములోని కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. పనివడి చెప్ప నేల శిశుపాలునివిక్రమచేష్టితంబు లా
తనిపనిపూని దానవపదాతులు వచ్చిరి వీరె వారె యం
చనిశము తెప్పవెట్టక సురావళి దిక్కులు చూచుచుండఁగా
ననిమిషనామ మొక్కటియు నర్థము దప్పకయుండె నిప్పుడున్. ఆ.గ.

ఉ. ఆగయ విన్నమాత్రమున నైనను జూచినమాత్ర నైన నె
వ్వారిమనంబులం బ్రణయవాసితమై యనురాగకందళం

- బీరిక లెత్తుఁ గారణ మొకించుక లేకయుఁ బూర్వజన్మ సం
స్కారవిశేషముం డ్రది వికస్వరమై కొనసాగు నుర్వరన్. ఆ. ౨.
- చ. అమృతసరోవరంబుగ హిమాంశునిమూర్తి కరంగి లోనిచి
హ్నము వికచోత్పలప్రకరమై చెలువొందిన నందులోన సం
భ్రమమున నీఁదు లాడి జడిమంబున నంగము లూను నేని యా
హిమమున నిందు కేసి శమియించునొకో మదనాశ్రువేదనల్. ఆ. 3
- శా. శుద్ధాంతఃకరణై కయోగ్య మగుచున్ శోభిల్లునస్మద్వచో
రాద్ధాంతం బిది యిచ్చగింపక వృధా ప్రజ్ఞాపరిజ్ఞానస
న్నద్ధు లొక్కండలు కేవలంబుగ వితండావాదులై తా రసం
బద్ధోక్తుల్యచియించి రేని మదమార్ప న్నారి ఖండించెదన్. ఆ. ౪.
- మ. మహిలో నీ కిటమున్న నేము విమతమ్మనృత్యము ల్పానుటల్
సహియింపం దగునంచు నిప్పుడుచు విజ్ఞాపింప మా కేటికిన్
గుహనానాటకసూత్రధార భువి నీక్రొవ్వాడిమాయావిధుల్
బహురూపంబులుపన్నఁగాఁదిరుగ రేబ్రహ్మోద్రచంద్రార్కులున్ ఆ. 5

58. సిరిపైగడ ధర్మనామాత్యుఁడు

- ఈకవి నలచరిత్రము నాతాశ్వాసములపద్యకావ్యమునుగా రచి
యించి, శ్రీవేంకటేశ్వరుల కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మ
ణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; తిప్పయనామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలచరి
త్రములోఁ దనదండ్ర నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—
- ఉ. నూరినుతుండు తిప్పనయశోజలజాక్షికిఁ గ్రీడ నల్పఁగా
మేరుధనుర్ధ రాచలము మేడ సుధాజలరాశి కేళికా
సారము పువ్వుదోట దివిషద్ధరణీరుహసంచయంబు నీ
హారమహీధరంబు కృతకాద్రియు నై విలసిల్లు నెప్పుడున్.

తనతండ్రి యిందు రిసీమలోనివాడనియు, ఈ క్రిందిపద్యములలోఁ
దనమేనమామ పేరూరి నివాసుడనియు, కవి చెప్పుకొనుటచేత సీతఁడు
గోదావరీ కృష్ణామండలములలోనివాడని తోచుచున్నది—

సీ. తన కేఘనుఁడు ప్రపితామహుం డగు లోహి

తనగోత్రుఁ డల పుల్లదండనాథుఁ

డెసఁగు నేఘచుతాత యసదృశోన్నతి పుట్ట

మాంబాధవుఁడుతిమ్మనాహ్వయుండు

పెనిచె నేఘచుతండ్రి తనకీర్తిలత లాశ

లంటఁ బెంపగు తిమ్మయప్రభుండు

వెలయు నేఘచుతల్లి విమలపతివ్రత

వివిధసద్గుణశీల వెంగళాంబ

యతఁడు తుమారుగోటివరవంశాబ్ధివిధుఁడు

సతతపేరూరి కేశవస్వామ్యధీన

మానసస్థితిఁబరఁగు నామేనమామ

మతినిగురుసన్నిభుఁడు ధర్మమంత్రివిభుఁడు.

చ. విను మనఘాత్మ ధర్మసుకపీ భవదీయవచోవిలాసముల్

ఘనకవిహృద్వికాసములుగావె చమత్కృతిమీఱ నీవు నే

ర్చినగతి నిప్పు డానలచరిత్రము వేంకటశైలరాణివా

సునకు సమర్పణంబుగను శోభనలీల రచింపు పెంపుగన్.

ఈకవికాల మేదో నిర్ణయించుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారము
లేవియుఁ గానరాలేదు. ఇతఁడు శ్రీనాథుని వర్ణించియుండుటచేతఁ బూర్వ
కవి కాండనుట నిశ్చయము. ఇతఁడాధునికుడయి యిన్నాఁజుసంవత్సర
ములక్రిందట నుండియుండును. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద నిర్దు
ష్టమయి యింపుగా నున్నది. నలచరిత్రములోనిపద్యములఁగొన్నిటి నిందు
క్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాను.

- ఉ. ధారుణి వీరసేనవసుధావరువా లటువాల వీరు లా
సారసమిత్రుఁ దూటి తనసన్నిధిఁ జేరినవారి కెల్ల జం
భారి యిడక సురద్రుకుసుమావళియే యుడివోయె నన్నచో
నార గణింపఁగాఁ దరమె యాఘనుఁ డోర్చినశత్రుసంఘమున్. ఆ-౧
- శా. లీల న్నిలపుతాలమేడకడ లాలిం గేలిమై నుంచి జో
జోలక్ష్మీశ కటాక్షవీక్షణయుతా జోజోశుభాకార జో
జోలావణ్యరమా కుమార యనుచుం జోకొట్టుచుం బాడి ర
న్నానీకేక్షణ లాన్మసాలసుతు వీణాకోకిలాలాపలై. ఆ. ౨.
- ఉ. వెన్నెల చందమామకును వెన్నెలకుం దగఁ జందమామయున్
సన్నతలీల నంద మగుచందమునన్ ధరణీతలేశ యా
కన్నియ నీకు వేడ్క నలకన్నియ కీవును శోడుగూడ నేఁ
గన్నులఁ జూతు నేమియని కాంక్షయొనర్చెద నెమ్మనంబునన్ ఆ-3
- ఉ. అర్ధి ఫలప్రదాయక గుణాకర నైషధసార్వభౌమ కా
ర్యార్థుల మైన మమ్ములఁ గృతార్థులఁ జేయఁగదయ్య సర్వశా
స్త్రాధిము లెందు నీ వెఱుఁగనట్టివి లేవకదా పరోపకారా
ర్థమిదంశరీర మను టాత్మఁ దలంచఁగదయ్య ధీనిధీ. ఆ. ౪.
- శా. నీతిం జూడు నరేంద్ర మీనతతుల న్మీనంబులే మ్రింగుటల్
ఘాతక్రీడఁ గుఠారకాష్ఠ మిల వృక్షప్రాతముం ద్రుంచుటల్
జ్ఞాతిత్వంబునఁ గాదె జ్ఞాతు లెచటన్ సామాన్యులే చెల్లఁబో
జ్ఞాతిశ్చేదనతేనకిమ్మనెడుశాస్త్రంబుం బరీక్షింపవే. ఆ. ౫.
- మ. లలనా ప్రాణసమాన వై ననిను నేలాపాయ దే నన్న నీ
పలుకే నమ్మి భవత్పదాంబుజసమీపక్షోణి నిద్రింపఁగాఁ
గలితవ్యాళమృగాదిజంతుభయదోగ్రం బైనయాకానలో
పల న స్వీడఁగనాడి పో నధిప నీపాదంబు లెట్లాడెనో. ఆ. ౬.

59. గణపవరపు వేంకటకవి

ఇతఁడు శ్రీప్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాసమనెడి యేకాశ్వాసప్రబంధమును రచించెను. ఇది యేకాశ్వాసగ్రంథమేయైనను, ఇందలి పద్యముల సంఖ్యమాత్రము నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథములో సామాన్యముగానుండుదానికంటె దక్కువగాలేదు. ఈకవి నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; వసిష్ఠగోత్రుఁడు; అప్పయామాత్యపుత్రుడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కామెఘలై సీమయందలి గణపవరగ్రామవాసుఁడు. ఇతఁడు పల్నాటిలీమవాఁ డగుటచేతనే స్వానుభవముచేతను గాఁబోలును ‘పలనాటి గొల్లలపాటజాతి’ యని యచ్చటిగొల్లల పాటను నిరసించియున్నాఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి యాధునికుఁడే యయినను, ఇతని కాల మిదియనిమాత్రము సరిగాఁ దెలియదు. ఇతఁడును దనకు వేంకటేశ్వరుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్నుఁ గూర్చి ‘పలికినట్లు చెప్పుకొన్నపద్యములలోని యీక్రిందిపద్యమువలన నితఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునకు లోపలివాఁడుకాఁడని స్పష్టమగుచున్నది—

సీ. అల విన్నకోట పెద్దనలక్షణజ్ఞత శబ్దశాసనకవి శబ్దశుద్ధి
ప్రాబంధికపరమేశ్వరు నర్థమహిమం బుభయకవిమిత్రునిపదలలితత
శ్రీనాథువార్తాప్రసిద్ధి నాచనసోముభూరికాతన్యంబు పోతరాజు
యమకవిధము మల్లయమనీషిచిత్రంబు పింగళి నూరకవివరుశ్లేష
నాంధ్రకవితాపితామహానల్లికవిగి
ముక్కుతిమ్మనతేటయు భూషణనియ
లంకృతియు నీకె కలదౌ తలంపలక్ష
ణకవి యప్పయ వేంకటసుకవిచంద్ర.

ఈపద్యమునుబట్టిమాత్రమేకాక యితః డవతారికయందు, దన్ను, గూర్చి చెప్పుకొన్న యితరభాగములనుబట్టికూడ విచారింపఁగా స్వాతి శేయమును జెప్పుకొన్న యాంధ్రకవులలో నెల్ల నితః డగ్రగణ్యుఁ డయి నట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. పయిపద్యమునందుఁ బదనాటవ శతాబ్దాంతమందున్న పింగళి సూరనార్యునిని (రామరాజ) భూషణుని బేర్కొనుట చేత నీతఁడు పదునేడవశతాబ్దమునకు లోపలివాఁడు కాఁడనుటకు సందేహములేదు. మఱియొకచోట నితఁడు తన గ్రంథమునందు “లక్షణ సారసంగ్రహ సరస్వతీవిలాస సాహిత్య చింతామణి సత్కవిజనసంజీవని” యని లక్షణసారసంగ్రహమును కవిసంజీవనిని బేర్కొని యున్నాఁడు. ఇందలి లక్షణసారసంగ్రహము చిత్రకవి పెద్దన్న రచియించినదై నపక్షమునఁ గవి పదునేడవ శతాబ్దారంభమునకుఁ బదు నెనిమిదవశతాబ్దమధ్యమునకుఁ దరువాతివాఁడును అగును. ఈగణపవరపు వేంకటకవి తనకుఁబూర్వులయిన కవుల కావ్యములలోనుండి గ్రంథచౌర్యమును విశేషముగాఁ జేసినవాఁడయినందున, ఆలక్షణసారసంగ్రహము కూచిమంచి తిమ్మకవిదే యైన పక్షమునఁ దిమ్మకవి గ్రంథములనుండియు చౌర్యము చేసినాఁ డని చూపుటకుఁ దగిననిదర్శనములు లేకపోలేదు. ఇరువుర కవులగ్రంథములలోని యీపద్యములను జూడుఁడు—

నీ. బింబోష్ఠియని నీవు పెరఁగరాకు శుకంబ

సాంకవగంధి యీపంకజాక్షి

పంకజాక్షి యటంచుఁ బదరకు వ్రేటి చం

పకజాలనాస యీకల్లవాంఘ్రి

పల్లవాంఘ్రి యటంచు బాధింపకు పికంబ

రామాంగి యీబిసప్రచయబాహ

బిసబాహా యని రాకు వెసనంచ జలద శి

రోరుహ యీ మహిరోమరాజి

యహిపరోమాళి యంచు డాయకుము నెమ్మి

కార్ముకభ్రూలతిక యీ చొకారపు, జెలి

యనుచు శుకభృంగ పరభృత హంస నీల

కంఠ నిశురుంబములఁ దద్ద కనలి పలికె.

అని తిమ్మకవి తన రసికజనమనోభిరామములోని చతుర్థాశ్వా

సమునఁ జెప్పియుండఁగా గణపవరపు వేంకటకవి

సీ. చక్రస్తని యటంచు జగడించకు శశాంక

గురుతమోవేణి యీకుందరదన

మధురాధర యటంచు మట్టుమీఱకు తేటి

చంపకనాన యీజలజవదన

బిసబాహా యని మాఱు మసలకు రాయంచ

జలధరచికుర యీకలువకంటి

పల్లవకర యని త్రుళ్ళకు కోయిల

శ్రీరామమూర్తి యీకీరవాణి

వదన కుంతల యాడ సుస్వర నఖత్వ

మెనసియుండుటకతన మీ కితవొనర్చు

ననుచు నళి చంద్ర పరభృత హంసములకు

భయము నయమునఁ దెలియఁగఁబలికి మఱియు.

అని చెప్పియున్నాడు. ఈయుభయులలో నెవ్వఁడు పూర్వఁడో యాతని పద్యమును జూచి రెండవవాడు తనపద్యమునై నను వ్రాసికొని యుండవలెను, లేదా యిరువునుగూడఁ బూర్వమున్న యిటువంటి పద్యమును మఱియొకదానినిజూచియైనను వ్రాసికొనియుండవలెను. వేంకటకవి గ్రంథచౌర్యము చేయువాఁడగుట తెలియుటకయి నరసభూపాలీయ

మునుండియు వేంకటేశ్వరవిలాసమునుండియునొక్కక్క చిన్నపద్యము
నిం దుదాహరించుచున్నాము—

క. ఔరా యోబన్ధుసాలకు

మారా మను మదనసమరమాధుర్యుడవై

ధీరా నృసింహ కూడితి

మారామను మదనసమరమాధుర్యుడవై .

అని యీపద్యము కావ్యాలంకారసంగ్రహములో పాదయమకము
నకు లక్ష్యముగా నీయఁబడియుండఁగా, వేంకటకవి.

క. ఔరా మాధవయజ్ఞకు

మారా మను మదనసమరమాధుర్యుడవై

ధీరా విటార్య యేలితి

మారామను మదనసమరమాధుర్యుడవై .

అని పై పద్యమునే పేరులుమాత్రముమార్చి పంచదశవర్ణయుక్త
పాదయమకముని తన పుస్తకములో వేసికొనియున్నాఁడు. ఈకవి వేంక
టేశ్వరుఁడు తన్నుద్దేశించి పలికినట్లు కొన్నిటిని, తానే చెప్పుకొన్నట్లు
కొన్నిటిని, ఇతరులు తన్నుమెచ్చి పొగడినట్లు కొన్నిటిని, స్వరచితము
లైన గ్రంథముల నామములను జెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇట్లు చెప్పుకొనఁ
బడిన తారావళులు, యమశతకము, శృంగారరసమంజరి, కృష్ణమల్లకథ,
బాలరామాయణ ద్విపదము, చాటుపద్యములు, లింగనిర్ణయము, ఆంధ్ర
ప్రతాప రుద్రీయము, ఆంధ్రరసమంజరి, ఆంధ్రసిఘంటువు, ఆంధ్రకౌ
ముది, గణయతి ప్రాసలక్షణ సీసమాలిక, ఆంధ్రప్రయోగరత్నాకరము,
రేఫ ఉత్కారనిర్ణయము, షట్స్రీత్యయ ప్రస్తారసరణి, ఇరువదాఱు ఛంద
ముల వచనము, అలంకారసారము, పరమభాగవతచరిత్ర, ఆంధ్రద్విరూప
కోశము, కల్పితకల్పలత, ఆంధ్రవసంత తిలకబాణము, కఠిన ప్రాసశత
కము, ఆంధ్రప్రక్రియాకౌముది, జాంబవతీవిలాసము, చండవిద్యావతీ

దండకము, చక్రవాళతారావళి, పురాణసారము, ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయ విలాసము, అను గ్రంథములలో రెండుమూడుతక్క శేషించినవన్నియు నామమాత్రా వశిష్టములయినవి. అట్లగుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు. ఈవి తానుజేసినపుస్తకములు లోకమునకుపయోగపడవలెనన్న యుద్దేశముతోఁగాక తనస్వర్వతోముఖ పాండిత్య ప్రకర్షమును లోకమునకుఁ బ్రకటించెననన్న యుద్దేశముతో విశేషభాగము చేసినందున నీతనిపుస్తకముల కిట్టిగతి పట్టియుండును.

సంస్కృతములోనున్న జ్ఞానధనమును జనులకువెదచల్లవలెనన్న పరమార్థచింతతో మొట్టమొదట నన్నయభట్టారకాదులగు మహాకవులు పదునొకండవశతాబ్దారంభమునుండి సులభశయ్యను సంస్కృతగ్రంథములఁ దెలిఁగింపఁజొడఁగిరి. ఈభాషాంతరీకరణకార్యము పదునేనవశతాబ్దాంతమువఱకును నవిచ్ఛిన్నముగా జరగుచువచ్చెనుగాని యిట్లు భాషాంతరీకరణమునకుఁ బూనుకొన్నవారిలోఁ గడపటివా రగు శ్రీనాథాదులు తమపూర్వులకన్నఁ దాము ఘనులనిపించుకోవలెనన్న చింతచేతనో మఱి యేహేతువుచేతనో సంస్కృతపదభూయిష్ఠములైనదీర్ఘసమాసములతో నింపి రసమును జెఱుపక పోయినను తమగ్రంథములు బహుజనులకు దుర్గావ్యా మైనకఠినశైలిని జేసిరి. ఇట్లాకాలములో భారత భాగవతరామాయణాదిముఖ్యగ్రంథము లన్నియుఁ దెలిఁగింపఁబడఁగా, అటుతరువాతఁ బదునాఱవశతాబ్దారంభమునం దల్లసాని పెద్దనాదు లొక క్రొత్తత్రోవఁద్రొక్కి కేవలభాషాంతరములు కాకుండఁ బురాణములలోని కథలను గైకొని స్వకపోలకల్పితములైన వర్ణనలను జేర్చి పెంచి శ్రీనాథాదులశయ్యనవలంబించి సరవంతముగా ప్రబంధములను జేయ నారంభించిరి. ఈపని నూఱు నూటయేబదిసంవత్సరముల వఱకును జరగుచురాఁగా, ౧౬౫౦వ సంవత్సరములోపల బహుమార్గముల నూతనప్రబంధము లనేకములు తెలుఁగునఁ జేయఁబడినవి. అంత

టితో నూతనస్పష్టి బహుతరముగా నంతరింపఁగా, ఈవలివారు వసుచరిత్రమును మాతృకనుగాఁ గొని దానికి పాఠాంతరములతో యనునట్లు పూర్వవర్ణనములనే తలలుమార్చి ప్రయోగించుచు వెనుకటిప్రబంధముల ననుకరించి తమప్రబంధముల నల్లఁజొచ్చిరి. చేసినదానినే పేరులుమార్చి మరలఁ జేయుచుండుటచేత నూతనార్థకల్పనలనుజేయుట దుష్కరమయినందున నిటీవలివారిలోఁ గొందఱు మహాపురుషులాయర్థలోపమును పదాటోపముతోఁ బూరింపఁబ్రయత్నించిరి. పూర్వపువా రక్కడక్కడ సముచితముగా శబ్దాలంకారములను జేర్చుచు వచ్చినను భాషావధూటికిఁ బ్రాణ మైనయర్థసారస్యమును జెడఁగొట్టకుండిరి. ఇటీవలివార్థ సారస్యమునంతగాఁ బాటింపక నిఘంటువులవెదకి పదములేరికూర్చి బంధించి తమ సరస్వతిని హృదయాకర్షకముగాఁ గాకపోయినను కర్ణరంజకముగా నైనను జేయఁబాటుపడిరి. ఇట్టివారిలో నెన్నికగన్న కొందఱు బంధానుల నతిమాత్రముగాఁజేర్చి యర్థసారస్యమును బూర్ణముగాఁ జెఱిచి యవయవములు విఱిచి తమభాషావధూటిని విరూపిసిజేసి శవప్రాయము జేసిరి. మన యీవేంకటేశ్వరవిలాసకృతికర్తయు బలరామచరిత్ర కృతికర్తయైన గుడారు వేంకటదాసకవియుఁ గొంతవఱకీకడపటి తెగలోఁ జేరినవారు. ఒకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాస మని పేరు పెట్టుకొనఁగా నింకొకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజశిరోభూషణ ప్రకృష్ట బలరామచరిత్రమని పేరుపెట్టుకొనెను. వేంకటదాసకవి

“నిరోష్ఠ్యమత్యేభవిక్రీడిత శార్దూలోత్పలమాలా తోటక మత్తకోకిల లయగ్రాహిమణిగణనికర పంచచామరస్రగ్వీణీప్రమితాక్షర మణిభూషణ దృతవిలంబిత కవికంఠభూషణ వినయస్వఘాతాదృష్టహర్షణి రధోత్థతాంబురుహ కవిరాజవిరాజిత గణసమకదండకార్యాగీత సీసద్వివిధకండ శ్లోకచూర్ణికా వచనకై వార గద్య కలితోత్కలికామంజ

రీద్విపద ధవళసువ్వాళోభనారాత్రిక నానారగడభేదసప్తతాల్లెలా
మహర్నవమిలాలిశారదద్వాత్రింశద్రాగ నానావిధవిచిత్ర నాగబంధ
పుష్పమాలికా బంధసంయుక్తకల్పిత కల్పవల్లి చంపకమాలికా
వృత్తము.”

అని పేరుపెట్టి యొక పద్యములో ననేకబంధ గర్భవృత్తముల
నిమిడింపఁగా, మన యీవేంకటకవి దీనిని మించునట్లుగా,

“ బహువిధచిత్రకంకణ బంధద్విగుణితసీసచరణచతుష్టయగర్భిత
ద్విపదకందద్వయ సమవృత్తచౌపదయుగళాటవెలది తేటగీతి మదనవిల
సిత తురంగవృత్త బహువిధతాళవృత్తాష్టక ధవళశోభనగానారాత్రికగాన
జంపెత్రిపుటార్ధచంద్రిక సువ్వాళులాలిపదైలామంజరి సమతాడిండిమతాళ
వృత్తమణిగణనికర తురగవల్లన రగడోదాహరణసంబుద్ధి కళిక్తోత్కళి
కార్థాహిరీ రాగదళ ముఖారిరా గాటకతాళదళ కాంభోదిరాగ రూపక
తాళదళకాంభోదిరాగ సమపద కన్నడరాగ సాంగత్య కొరవంజిదళ రేవ
గుప్తిరాగ సమపద సావేరిరాగై కతాళదళ బిలహారిరాగాటతాళ సమపద
పుష్పమాలికాబంధ గోమూత్రికాబంధ శార్ఙ్గబంధ పోక్షశదళపద్మబంధ
పాదుకాబంధ నవరంగబంధ ఖడ్గబంధ గుచ్ఛబంధ ఛత్రబంధ చామర
బంధ గదాబంధ చక్రబంధ నాగబంధ రథబంధ శంఖబంధ మృదంగ
బంధ పాదభ్రమకబంధ పాదార్థ భ్రమకవింశతిబంధ భేదకందానుష్టుప్
శ్లోకాంతర్గత చతుర్భుద్ర నవరంగ సర్వశోభనాందోళికాబంధ యుక్తాను
లోమవిలోమ కందభాషాశేషకందకందాటవెలది గర్భితాంత్య తేటగీతి
యుక్తచౌషష్టిభేదచిత్రసీసము”

అని పేరు పెట్టి యొకపద్యములోనే బహుబంధ గర్భవృత్తముల
నిమిడ్చెను. కవి మిక్కిలి కష్టపడి పయిని జెప్పఁబడినరీతి గర్భబంధకవిత్వ
మును, ఏకాక్షర నిఘంటులను వెనకీ

క. కై కోకికా కైకుకై | కోకా కాకింకి కూకి కూక కుకోకి

కాకుకకు కేక కేకిక | కూకో కొక్కుక కింక కోకై కాకా.

అనురీతి నేకాక్షరములతోడి చిత్రకవిత్వమును, ఒక్కదానితో నేయితరపుస్తకములలోను లేనంత యమితముగాఁ జెప్పి తనిశిల్పివ్యాపార కౌశలము నెంత చూపినను, కాళ్లతో నడచి గమ్యస్థానమును చేరు సామాన్యమార్గము విడిచి యడ్డముగా భూమిమీఁదఁబడి కడుపుతో దొర్లి ప్రయాసపడి గమ్యస్థానమునుజేరి యసాధారణప్రౌఢిమను జూపిన బుద్ధిమంతుని శక్తిని మెచ్చుకొనునట్లే యిట్టి కవితాచమత్కృతులు మెచ్చు కొనఁ దగియుండునుగాని యంతకంటె నెక్కువ శ్లోఘాపాత్రములుగావు. నవరసరసికు లెప్పుడును హృదయాస్లాదకరముగా నర్థకల్పనము చేసియు కర్ణరసాయనముగా మృదుమధురవాగ్గుంభనలతో భావములఁగూర్చియు మా సోదీపకముగా నీతి పోషణమొనర్చియు వర్ణనలు చేయఁగలిగిన కవినిమాత్రమే మెచ్చుకొందురుగాని కావ్యదోషములకు లక్ష్యము లగు నట్లుగా నర్థగౌరవముఁ జెడిచి పదముల విడిచి పద్యములలోఁ బద్యములను దూర్చినవానిని మెచ్చుకోరు. ఈవేంకటకవివర్యుని కవనమునందు వ్యాకరణదుష్టములయిన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవికాల మేదో సరిగాఁ దెలియ రాకపోయినను, ఈతని గ్రంథము లోని సలాము సాహెబు ఫిరంగి తుపాకి మొదలగు పదప్రయోగము లీతఁ డాధునికుఁడని ఘోషించుచున్నవి. బంధగర్భచిత్రకవిత్వముల కొఱకై శ్రమపడి కూర్చినభాగములను విడిచినపక్షమున, ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద రసవంతమయి పడలాలిత్యము కలదయి మనోహరముగానే యున్నది. ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయవిలాసములోని కొన్ని పద్యముల నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాము—

చ. తగునె నృపాలకన్యలకు దవ్వలనవ్వల పువ్వలాట లీ

వగలఁ జరింప నిందుఁ దగవా మగువా మగవార లుండఁగా

- మగుడి పురంబుఁజేరఁ జనుమా వినుమా యనుమాన మేల నీ
సాగను విలాస మందమును సొంపును నింపును బెంపుమీఱఁగన్.
- ఉ. వ్రేలిమి వ్రేల్వఁ డెప్పుడును వ్రేల్చుమొగంబు వగూలలామకై
చాలుగ సంధ్యవార్చుడు త్రిసంధ్యలవార్చుచు పంటవార్చు లా
బాలికయింటఁ దండ్రీ సలుపం గననొల్లఁడు దేవపూజ యే
వేళల లంజెతల్లి యిలువేలుపుమాత కిడుం బ్రణామముల్.
- చ. అడిగినఁ దెచ్చువాఁడొ కడునందమునం గననై నవాఁడొ మే
ల్నడవడికాఁడొ వీటఁ దగునాయకమై చరియించువాఁడొ చే
విడిముడికల్గువాఁడొ తలవెండ్రుక లందఱు రాకుమారకుల్
ముడుపులు వానగాఁగురియ ముట్టపు కారణమేమి కూతురా.
- ళా. ఏమీ పల్కపు నేను బిల్వ దయ లేదే నీకు నాయయ్య ని
న్నేమంటిన్ సుకమార నాయెడను దప్పేదీ కుమారాగ్రణీ
నామీదన్ జల మేలరా తనయ నన్మన్నించరా పెన్నిధి
నీముద్దు ల్గననో చినానుగద తండ్రీ నీతిపారంగతా.

60. వేముగంటి దత్తోజీపండితుడు

ఈకవి ప్రస్థానత్రయములో నొకటియైన భగవద్గీతా యోగశాస్త్రమును బద్యకావ్యముగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు హరితసగోత్రుఁడు; నాగమాంబకును నాగోజీపండితునకును బుత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; మాధ్వమతస్థుఁ డని తోచుచున్నది. ఈయనకాలము మొదలయిన వానినిగూర్చి యేమియు నిశ్చయముగాఁ తెలియదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల లోపలివాఁడు కాఁడు. కృష్ణార్జునసంవాదము నామాంతరము గల యీయోగశాస్త్రములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

- ఉ. లోకలు జీర్ణమై చనఁగ గొబ్బున వానిఁ బరిత్యజించి తా
 శ్రీకరనూత్నవస్త్రములఁ జెల్వగఁ దాల్చినభంగి దేహి సు
 శ్లోకుఁడు జీర్ణదేహములశోభకు రోసిన జీవమూర్తి యీ
 లోకపుగోమలాంగముల లోలతఁ దాల్చును భద్రమూర్తియై. అ. ౨
- ఉ. సల్లలితంపుఁగర్మములు సాంద్రయశోనిధి సద్విరక్తిచే
 నొల్లక సన్యసించి పటుయోగసుఖంబునఁ జెందుచుండుఁ దా
 నెల్లడ జీవుఁ బోలి కడు హేయపుఁదొమ్మిదితూంట్లమేనిలోఁ
 ద్రుళ్లుచుఁ జేయనొల్లఁడుప్రత్యోషముతోనియమింపఁడన్యులన్. అ. ౩
- ఉ. వేదములన్ మఖంబులను విశ్రుతదానతపంబులన్ సము
 త్పాదిత మైనపుణ్యము నధఃకరణం బొనరించుయోగి య
 య్యాదిమపూరుషోత్తమునిజార్థము నెమ్మది సంగ్రహించి ని
 ర్వేదన లేక యార్య మగు విష్ణుపదంబును జెందు నర్జునా. అ. ౪.
- ఉ. ఇంద్రియసౌఖ్యసంపదల నేమియుఁ గోరక వీతరాగుఁడై
 సాంద్రయశుం డహంక్రియలచక్కటిఁ బోవక దూరవర్తియై
 యింద్రజ మేనికిన్ జరయు మృత్యువు జన్మము వ్యాధులున్ విని
 స్తంద్రత దుఃఖదోషములుఁ జాలఁగఁగల్గుటెఱుంగఁగాఁదగున్. అ. ౧౩
- ఉ. కామము రాగముం బలముఁ గల్గి యహంకృతి దంభయుక్తుఁడై
 యేమనుజుండు శాస్త్రవిధి నెంతయుఁ దుచ్ఛముగాఁ దలంపుచున్
 భూమికి భీకరం బయినభూరితపం బొనరింపుచుండు నా
 పామరు నాసురక్రియలఁ బర్వినవానిఁగ నిశ్చయింపుమా. అ. ౧౭.

61. గుడారు వేంకటదాసకవి

ఈకవి బలరామచరిత్రమని సామాన్యముగా వాడఁబడు ప్రబంధ రాజశిరోభూషణ ప్రకృష్ట బలరామచరిత్ర యను నాతాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు బలిజవంశజుఁడు; పైడిపాలగోత్రుఁడు; ఈతని తండ్రి గురవేంద్రుఁడు; తల్లి రంగమాంబ. ఇతఁ డాధునిక కవియే యయినను, కాలనిర్ణయము చేయుట కాధారములేవియుఁ గానరాలేదు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండెనేమో! ఈతని కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. బలరామచరిత్రమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. నీరేజాక్షికి హారమాక్తికశతుల్ నీలంబులై తైలముల్
జాటంగాఁ బగడంబులై పిదప వజ్రాకారము ల్పూని వి
స్తారస్వేదకణంబులం దడిసి నున్నం బయ్యె నాదుర్దమ
స్మారస్ఫారశరాన్ని హైమపట మచ్చచ్ఛాయమై తోఁచినన్. . ఆ-3

ఉ. వారిధిధీరమానసుఁ డవారితతేజుఁడు నై జరాజకం
తీరవభావభీతహరిణీభవదున్నదవై రివీరుఁ డు
ద్దారుణమార్గణప్రకరదై న్యవీదారణదానదక్షుఁ డీ
భూరమణాగ్రణిం గనుము పుష్కరనేత్ర విదూరకాహ్వాయున్. ఆ.గీ.

62. కామనూరి కృష్ణయ్య

ఇతఁ డిందుమతీపరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. రఘువంశములోని యజమహారాజుచరిత్ర నీప్రబంధరూపమునఁ జేసినట్లు కవియే యీపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

గీ. కాళిదాసకవిశ్రేష్ఠకల్పితంబు

భవ్యచరితంబు రఘువంశకావ్య మందు

నజునికథయాంధ్రభాషచేనలఘుమతిని

గృతిరచింపఁబూనితినలంకృతులుచెలఁగ.

ఈకవి నందవరీక బ్రాహ్మణుఁడు; గోవిందయామాత్య నందనుఁడు. ఇతఁడు నూట యేఁబదిసంవత్సరములనాఁటివాఁడయి యుండునేమో. ఈతనికవిత్వము మనోహరమైనదే. ఇందుమతీపరిణయములోని రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. అందు దిలీపభూపతనుజాగ్రణిదేశము మేలుబంతి మ

ధ్యందినపంకజాప్తనిభుఁ డాధరణీశుఁడె మేటి తత్సుతుం

డిందు వసంత చిత్తజ నురేశ్వరనూనులకన్న మిన్న వా

నందముఁ జెప్పఁ జూప వశమా యసమానపరాక్రమక్రమా. ఆ. ౧.

ఉ. అన్నకు మ్రొక్కి తత్కరుణ నాయితప్పెట్టినదంతపుంబని

జెన్నలరారుపల్లకి వసించి చొకాటపుఁదేటకెంపురా

కన్న మెఱుంగుఁగేలఁ బొనఁగంగ ధరించె మధూకదామ మ

త్యున్నతమంగళప్రకటతూర్యరవంబులు మిన్నుముట్టఁగన్. ఆ. ౪.

63. వేంకటాచార్యుఁడు

ఈకవి భద్రరాజపుత్రచరిత్రమును నైదాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించెను. కళాపూర్ణోదయమునందువలెనే యిందలికథలును కవిచే నూతనముగాఁ గల్పింపఁబడినవి; కాని కవిత్వ మంతప్రౌఢమయినది కాదు. ఇందలికథలను బోలిన కథ లనేకములు కొన్నివైష్ణవగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. ఈకవి వైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; ఆత్రేయసగోత్రుఁడు; శ్రీనివాసాచార్య పుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూట మేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవా డయినట్లు చెప్పుచున్నారు. భద్రరాజ పుత్రచరిత్రమునుండి రెండు పద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను—

శాస్త్రముం జెప్పినభంగిఁ జేసితివె కాశీశుండు సత్యక్షమై

తా నిన్నెచ్చితిఁ గోర్కె వేఁడుమనెనే ధన్యుండనైతిం గృపకొ

నానాసౌఖ్యశుభాకరంబుఁ బురము న్నాకిమ్మి యంటే శివుం

డానందించి యొసంగెనే వరము నీ వబ్బంగిఁ జేకొంటివే. ఆ. ౧.

ఉ. ఎవ్వరు నావిధంబు జలజేక్షణకుం దెలిపించి మేలు లో

నివ్వటిలం గరంగ సని నేర్పుదలిర్పఁగఁ దెచ్చి కూర్చి యీ

నెవ్వగఁ బాపువారె తమి నిల్వఁగఁగూడదు మేనఁ బ్రాణముల్

రవ్వడిఁ బోవుచున్నయవి రాదు భరింపఁగ నేమిచేయుదున్. ఆ. ౫.

64. మల్లంపల్లి నాగభూషణకవి.

ఇతఁడు బసవవిజయమును మూడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు వీరి శైవమత స్థాపకుఁడైన బసవేశ్వరుని చరిత్రమును మాత్రమేకాక బసవచరిత్రాదులను రచియించిన పాలకురికి సోమనాథాదులనుగూర్చియు నిత్యాదిపద్యములలో వ్రాసియున్నాఁడు—

క. వీరప్రతాపరుద్రుఁడు | ధారుణిఁగఁ గలుగుప్రజల ధర్మాత్ముండై
 యారూఢి వెలయ నేలుచు | గారవమున నున్న యట్టికాలమునందున్.
 సీ. ఫాలాక్షభక్తుండు భవపరిత్యాగి సమంచితభూతిరుద్రాక్షధారి
 పంచాక్షరీమంత్ర పఠనపారీణుఁడు విమలఘనవ్రతవీరయశుఁడు
 కావ్యకళాశాస్త్రకామితప్రవణుండు శాఖాగ్నిఫలపత్రజలము లైన
 భవిచేతఁ జేకొనం డవి విననోపఁడు భాతిమీఱంగను బాలకురికి
 సోమనాథుఁ డనఁగ సురలు ప్రస్తుతిచేయ
 సకల శాస్త్రములను జదివిచూచి
 ప్రకటితముగ శివుని భక్తి యధికమని
 బసవదేవుమహిమ ప్రబలఁజేసె.

ఈ కవి శైవబ్రాహ్మణుఁడు, హరితసగోత్రుఁడు; త్రిపురాంతకా
 రాధ్యపుత్రుఁడు; ఇతఁడు నూటయేబది సంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు
 తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతని కవిత్వమంత మంచిది కాక, వ్యాకరణవిరు
 ధములైన ప్రయోగములతోఁ గూడియున్నది. ఈతని బసవ విజయము
 లోనివి రెండు పద్యము లిందుఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నవి—

చ. బసవపురాణకావ్యమును బ్రాభవ మొప్పఁగఁ బద్యగద్యలక్
 బాసఁగఁగ నాంధ్రకావ్యములు బుద్ధిని దా రచియించి చెప్పఁగాఁ
 బసిగొని భాసురుల్ వినియుఁ బాయక గుంపులు కూడి రాజ్యతో
 మసలకపోయి పాల్కురికిమాన్యుఁడు సోమన చేయుశాస్త్రముల్. ఆ.౧
 చ. అథములు మీరు బ్రాహ్మణులె యందఱుఁ జూడఁగ నొక్కచాకి యీ
 పథమున వేదవాక్యములు పాడి పదంబుల మిమ్ము నందఱు
 బధిరులఁ జేసెఁగాని సరిపాల్పడి మీ రొక్కరైన వారితో
 నెదుటను నిల్చి సంహితల నేర్పడఁ జెప్పఁగఁజాల రందఱున్. ఆ.౧.

65. చిత్రకవి సింగరార్యుడు

ఈ కవి బిల్వణీయమును మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి శ్రీరామాంకిత చేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుడు. ఈతని యనంతరమున నీతని పుత్రుడగు నారసింహకవి తనతండ్రి రచియించిన గ్రంథమును దెచ్చి పండిపెద్ది కృష్ణస్వామి కిచ్చి యాతనివలన ధనస్వీకారము చేసినట్లును, వా రిద్దఱును గలిసి కృత్యాదియందలి కొన్ని పద్యములను గద్యములనుమార్చి గ్రంథమును గృష్ణస్వామి రచియించినట్లు దిద్దినట్లును జెప్పుచున్నారు. ఆ కొన్ని పద్యములను మార్పుటలోఁ గూడఁ గృష్ణస్వామికి నారసింహకవి సాహాయ్యమున్నదని తెలుపుటకుఁ గాఁబోలును బిల్వణీయమున నీ క్రిందిపద్యము వేయఁబడి యున్నది—

క మున్నిద్రతనూభవునకు! వెన్నుఁడు సహాయ మైనవిధమున సేనా
సన్నతసద్గుణగణసం! పన్నుం డగుకవివరాధిపసహాయమునన్.

గ్రంథమునందుఁ బండి పెద్ది కృష్ణస్వామియే గ్రంథరచన చేసినట్లు చెప్పఁబడియున్నను నిజముగాఁ గృతికర్త సింగరార్యుయే యగుటకు నిదర్శనము ప్రథమాశ్వాసాంతమునందుండిన యీక్రింది చక్రబంధము నందుఁ గానఁబడుచున్నది—

శా. ధన్యా సింహభచంద్రకీర్తి వరవిద్యాపండితార్యక్రమా
గణ్యా గర్విధనంజయా శివదముక్తాకృత్ప్రగంకప్రభా
జన్యారాజితభూరిశాత్రవసుభృజ్జావిద్రమావిక్రమా
మాన్యారాధన త్యాగభోగజయధామా నవ్యభాగోత్తమా.

ఈకావ్యము నూటయేఁబదిసంవత్సరములకుఁ బూర్వము రచియింపఁబడినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందలికథ మనోహరముగాను కవితయు రసవంతముగాను గొంతవఱుకున్నను దారాశశాంకమువలెనే యివియు నీతిబాహ్యమైనందునఁ జదువఁ దగినదికాదు. మదనాభిరాముఁ

డనురాజు రూపయావనవతియగు యామినీపూర్ణతిలకకు సంగీతసాహిత్యములు చెప్పింపఁదలంచి, సమస్తవిద్యలయందును సమర్థుడయిన బిల్హణుడను సంస్కృతకివీంద్రుని రావించి, అతఁడును రూపయావనసంపన్నుడయినందునఁ దనకూతు నాతనికడ నొంటిగానుంచి చదివించుట కిష్టము లేనివాఁ డయి మంత్రితో నాలోచింపఁగా నతఁడు

మ. ఒకచిత్రవ్రత మున్న దిర్వురకు రాజ్యోత్తంస సిద్ధంబుగా
నకలంకాకృతి యైననీతనయు జాత్యంధు నిల్వోకింప దా
సుకవీంద్రుండును కుష్మగాత్రి నెపుడుం జూడ న్మదింగోరఁ డిం
దుకు నేమో వచియుంచు లే నెఱిగియుండున్ను తత్కార్యమున్.

మ. కవిరాజాగ్రణి పుట్టుగు డ్డనుచు నీకంజాక్షికిం జెప్పి యా
కవికిఁ మీసుత కుష్మగాత్రియని వేష్కం దెల్పి యవ్వారికిఁ
భువి నన్యోన్యవిలోకనక్రియలు నేర్చుల్మీఱఁ గాకుండున
ట్లు విచారించెద నొక్కయుక్తి వినుఁ డిట్లుక రాజదేవర్షిభా.

అని రాజపుత్రి తాను జాత్యంధునిముఖము, జూడనని నియమమువట్టియున్నందున నామెతో నావిద్వాంసుఁడు, పుట్టుగుడ్డివాఁడని చెప్పియు బిల్హణుఁడు కుష్మగాత్రిని జూడనని నియమముచేసికొనియున్నందున నాతనితో రాజపుత్రి కుష్మగాత్రియనిచెప్పియు నిరువురకు నన్యోన్యముఖావలోకనము లేకుండ నడుమ తెర వేసి చదివింప వచ్చునని యుపాయము చెప్పెను. రాజాయుపాయమునకు సంతోషించి తనకొమారితోను విద్వాంసునితోను నఘ్నబలికి వారి నొడఁబఱిచి యిరువురిమధ్యను తెర వేయించి కూతునాతనివద్దఁ జదివింప నారంభించెను. కుశాగ్రమతియైన యామినీపూర్ణతిలక యాతనివలన సంగీతసాహిత్యాదివిద్యల సభ్యునించి యల్పకాలములోనే కవిత్వముచెప్పు నేర్చుకొనెను. ఇట్లు కొంత కాలము జరగఁగా నొకనాటిరాత్రి క్రొత్తగా నుదయించిన పూర్ణచంద్రునిజూచి కవి.

చ. జలనిధిపఁక మంచు మఱి చాయయుఁ జిహ్వాను తేడిపిల్ల కం
దళితసురేంద్రసీలమణిధామ మటంచు వచింతు రంద టీ
కలువలతేచిమందుఁ గలకందును నే ననుకొందు రాత్రియం
దలవడమింగినట్టితమ మంతరసంస్థ మటంచు నెంతయున్.

ఇత్యాదివాక్యములతోఁ జంద్రవర్ణనము చేయఁజొచ్చెను. ఆవ
ర్ణన నాలకించి యామిసీ పూర్ణతీలక

శా. అంధుం డెక్కడ చంద్రుఁ డెక్కడ తదీయంబైన యావర్ణనా
బంధం బెక్కడ యిట్టివింత గలదే భావింప నెచ్చోటనై
నం ధాత్రీంద్రుఁడు మాకు నిర్దురకు నందంబొప్ప నన్యోన్యహృ
త్సంధానం బగు నంచుఁ జేసె సిటులం జర్చింప వేలున్నదే.

పుట్టుగుడ్డివాఁడెక్కడ? చంద్రవర్ణనముచేయుటెక్కడ? రాజు
మాకిరువురకు నన్యోన్యసంధానము కలుగకుండ నీమిష కల్పించెఁగాబో
లుననితలఁచి, వ్రతభంగమయినను గానిమ్మని సాహసముచేసి తెరదీసి
చూచెను.

ఉ. ఆకడ బిల్వణాఖ్యకవి యత్తఱిఁ దామరసారిఁగూర్చి యెం
తో కళ యుప్పతిల్ల వినుతు ల్పచరింపుచునుండి యంతలోఁ
బ్రాకటబద్ధకాండపట్టిపై రమణీమణిమోముఁ జూచి య
స్తోకమసఱోదయాద్రిపయిఁ దోచిన చంద్రునిఁ బోల్చి యిట్లనున్.

ఆయావనపురుషుడు పండువెన్నెలఁ గాయుచుండఁగా సంపూర్ణ
పూర్ణిమాచంద్రబింబమును మీఱిన నిండుజవ్వనియొక్క ముఖచంద్రబిం
బము నొంటిగాఁ జూచిన తరువాత జరగినపని చెప్పనక్కఱయేలేదు.
ఇట్లుకొంతకాలము రాజపుత్రియు, గవీశ్వరుఁడును యధేష్టావిహారముల
నానందించుచుండఁగాఁ దెలిసి కావలివారు రాజునకు విన్నవింపగా
నతఁడు కూతుం జేరఁబిలిచి.

ఉ. కోరిన కాకుమారకునకుం బ్రియమారఁగ నిన్ను నిచ్చి యెంతో
రహిమిటి సౌఖ్యమున నుండెదనంచుఁ దలంచునున్న నా
కోరిక లెల్లఁ బోఁగలఁచి కొంకుఁ గలంకములేసి మత్కులం
బారఁగ దుర్యశంబు మహి నందఁగఁజేసితివమ్మ బాలికా.

అని కోపముతో బిల్వాణుని శిరశ్చేదముచేయ నియమించెను. రాజభటుల లాతనిని వధ్యస్థలమున కీడ్చుకొనిపోవుచున్నారని విని రాజపుత్రి యిట్లు విలపింపఁ జొచ్చెనట—

మ. అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరుసీహ స్తంబు లెట్లొర్చె ము
ప్పురిగాఁ బెల్చిన కాలపాశమునకున్ ముగ్ధాంగనాగానభ
వ్యరసోత్కర్షము లై ననీశుతియుగం బత్యుద్ధతోర్ద్విపకిం
కరనాదార్భటి కెట్లుతాళె మదనాకారా మనోనాయకా!

కవియును దన ప్రాణాపాయమును బాటింపక త్రోవపొడుగునను దన ప్రియురాలిని దలఁచుకొని యామెపయి నీరీతిని బద్యములుచెప్ప నారంభించెను—

ఉ. ఈ కమలాయతాక్షి చెలి హా సరసీరుహకుట్మల స్తనీ
హా కమనీయగాత్రి సతి హా నవమోహిని హా వధూమణీ
హా కనకాంగి నేను విడనాడితి నంచుఁ దలంచె దీవు నీ
లోకమునందు జీవునకు లోలతగాక స్వతంత్ర మున్నదే?

కవి తలవరులు తన శిరమును ఖండింపఁబోవునప్పుడొక పద్యమును వ్రాసి రాజునకంపఁగా నతఁ డది చదువుకొని కవిని తీమించి, బిల్వాణునికిని తన పుత్రికకును గల యన్యోన్యాయురారాగమును విచారించి, తన కూతు నాతనికిచ్చి వివాహముచేసెను.

మ. పొలుపొందక ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చుపగిదిన్ త్సానాకముఖ్యంబుగాఁ
బొలుపొందక ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చె సుమనస్సంతానము త్మచ్చఁగన్.

66. రేవుణూరి వేంకటార్యుఁడు

ఇతఁడు శ కుంఠాలాపరిణయమును మూడాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్స గోత్రుఁడు; తిరుమల కొండయార్యపుత్రుఁడు. ఈతఁడు తన శకుంతలా పరిణయము నొకానొక రాజున కంకితముచేయు నుద్దేశించియుండఁగా నొక కరణము విఘ్నమాచరించినట్టును, అందుచేతఁ దనకృతిని వేంకటేశ్వరుని కంకిత మొనర్చినట్టును, గవి యాక్షిది వాక్యములతో వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

వ. అపూర్వపూర్వకవిసుపర్వచానుగ్రహంబునఁ బుణ్యగుణకథాశ్రవణకు తూనాలిక బుధసదానుబంధంబగు నొక్క ప్రబంధంబు సరససుమనో నుబంధంబుగా నిర్మింపం బూఁ యున్న సమయంబున నతిప్రభావసంపన్నుం డగు కశ్చిత్ప్రభుండు—

శా. శ్రీవత్సాన్వయ రేవుణూరికులజున్ శ్రీపాదరేణుప్రభా
సౌవగ్యస్ఫుటకావ్యకల్పకకవిఁ సంకీర్తనాచార్యపు
త్రీవంశోత్తము నందవైదికబుధాదిప్రోక్తవృత్తిస్వయం
భావుఁ డిర్మఁ కొండయార్యసుతు శుంభ ద్వేంకటాభిఖ్యునిన్.

క. పిలువంబంచి యెదుర్కొని | మిలమిల నలఘుప్రభానమిద్ధాస్థాన
స్థలిఁ జాగిలిమొక్కి పటీ కలితసుఖాసీనుఁడేసి కలకల నగుచున్.

చ. కనుఁగొని చండ్రికాభిసుముఖప్రదనందవరాహారపా
వన ఘన పెద్దిభట్లకులవార్ధినిశాకర నీవు శ్రీనివా
సుని యలమేలుమంగకృపఁ జొక్కిన దిక్కరి వాంధ్రభూమిరా
డ్వినుతసభాస్థలీవననవీచపికంబవు కాకలీకృతిఁ.

శా. సల్లాలిత్యభవత్కవిత్వపటిమాసందర్భవై దర్శికా
సల్లాపంబులు మామకీనసుకులస్వామింద్ర కీలాది రా

ణ్మల్లేశుండును మెచ్చ నొక్కక్కని నిర్మాణంబు గావింపుమా
నుల్లీపుల్లసుమోల్ల సన్మధుర్మురీమాధుర్యకౌదార్యతఁ.

మ. అని హేమాంబరరత్న భూషణసుగంధాలంకృతుం జేసి స
ద్ధనసారస్సుటవీటికాదు లొసఁగన్ గై కొంచు వాణీవధూ
వసజాతాంఘ్రిఘులద్దులన్నటనజిహ్వాస్థానవాగ్గోస్తనీ
జనితానందమరందకందశనదీజంఘాలవేలాస్యఁడై.

వ. అమ్మహాకవివరుండును దదీయవంశావతారసిర్ణయవర్ణనానుపూర్వం
బుగాఁ దత్ప్రబంధబంధురానల్పకల్పనంబానరించి తత్సముచితకృతిక
న్యాకరణంబునకు నవకరణంబుగా నుపకరణంబగు నొక్కకరణంబు
కృతఘ్నుండై విఘంబుచేసిన.....శ్రీ వేంకటరమణునకు.....

దండప్రణామ పుష్పాంజలి ప్రపూర్ణ భర సమర్పణంబుగా సమర్పించెద.

ఇంత చెప్పినవాఁడు కశ్చిత్ప్రభుండనక యాచ్రభుఁ డెవ్వఁడో
పేర్కొనియుండిన పక్షమునఁ గవికాలనిర్ణయమున కనుకూలపడియుండు
నేమో! అయినను కవి తన శకుంతలాపరిణయమునఁగూఁ జేసిన యీకవి
వర్ణనమునుబట్టి యితఁ డాధునికుఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది—

మ. పరఁగన్ భారతకల్పనారతులు శబ్దస్ఫూర్తి సంధింప ని

ర్భరవృత్తిన్ బరమేశపాతఘను లాలంకారము ల్గూర్పఁ జూ
పరులై నట్టి పితామహాద్యులు నుతు ల్పాటింప నర్తించు నీ
సరసాంధ్రోక్తివగూటి కేను సుమనస్సంపూర్తి గావించెదన్.

ఈ కవి నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండ
వచ్చును. ఇతఁడు శబ్దాలంకారములనిమిత్త మమితముగాఁ బాటుపడి
గ్రంథమునందు వ్యాకరణదుష్టములై న ప్రయోగముల ననేకములను జేసి
యున్నాఁడు. వసుచరిత్రముగోని కల్పనలనుబోలిన కల్పనల ననేకములఁ
జేసినను మొత్తముమీఁద నీతని కవిత్వము శబ్దాలంకార భూయిష్టమయి
హృద్యముగా నున్నది. ఇతఁడు తాను రామచంద్రోపాఖ్యానమును మఱి

యొక్క గ్రంథమును జేసినట్లు చెప్పుకొనెనుగాని యీ గ్రంథము దొరక లేదు. ఈతని కవితారీతిని జూపుటయి శకుంతలాపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

- ఉ. సింగము లెన్న వీరలకు సిద్ధముగా మొలబంటి మత్తమా
తంగళిర స్తటంబులు పదంపడి తొమ్ములబంటి యంచు సా
రంగచయంబు లెల్లను సరాసరిగా నెదిరింపలేక మా
వంగడిపున్వసూమణుల వాలికచూపులకున్ భయంపడున్. ఆ. ౧.
- ఉ. శ్రేణులుగట్టి మానిజనశీర్ష జటాచ్ఛట లుద్గమింప న
క్షీణవిరాగయోగములు చెందును బల్లవరాజకోటికిన్
సాణులకున్ సరాగగుణసారతరాంకురలబ్ధి గల్గు పూ
బోణులమేని వాసనలు పొర్లినమాత్రఁ దదాశ్రమంబునన్. ఆ. ౨.
- ఉ. వారనిప్రేమ నేగి లెటు వా రనినన్ వివి మారునిస్తపున్
వారు మైయ క్కలిక వారు వసంబునకున్ ఫలంబుల
వ్వారిగఁ దేరఁగాఁ జనిరి వారిఁ గనుంగొను గారవంబునన్
మీ రరుదేరఁగాఁ డెలిసి మీఱరు వారిటవత్తు రింతకున్. ఆ. 3.

67. పో చి రా జు వీ రన్న

ఈ కవి తాను కృష్ణార్జున సంవాదము, పంచకావ్యములు, విభూతి మహాత్మ్యము, మార్కండేయ చరితము, మనువంశపురాణము, ముక్త దేవుకథ, ఆనందలహరి, సౌందర్యలహరి, సుబాషితము, అను గ్రంథములను రచించినట్లు భల్లాణచరిత్రమున నీ కింది పద్యములలోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. పదునాలు గగునేట మొదట, గృష్ణార్జున
 సంవాదము ప్రబంధసరణియయ్యెఁ
 బదు నెన్నిగగునేటఁ బంచకావ్యము లాంధ్ర
 పద్యకావ్యములుగాఁ బరిఘటె
 నిరువది రెండగునేట విభూతిమా
 హాత్మ్యంబు ద్విపదకావ్యముగ నొప్పె
 నిరువదియాఱగునేట మార్కండేయ
 చరితంబు రచితమై సంఘటిల్లె
 ముప్పదగునేట మనువంశ ముఖ్యనృపపు
 రాణము ప్రకల్పితంబయి ప్రకటమయ్యె
 ముప్పదాఱగునేట శ్రీముక్తదేవు
 కథ కథితమయ్యె నాచేతఁ గౌశలమున.
 గీ. సంస్కృతంబై శంకరాచార్య విరచి
 తంబు లానందలహరి సౌందర్యలహరి
 భర్తృహరికృతమైన సుభాషితమును
 శతకములుగాఁగ ముష్పకల్పితములయ్యె.

ఇందుఁ బేర్కొనఁబడినవానిలో నీపుస్తకముగాక మాకు మను
 వంశపురాణ మొక్కటిమాత్రము లభించినది. భల్లాణచరిత్రమును గవి
 బందరుపురములో నుండిన చిత్రకార (ముచ్చి) కులస్థుఁడయిన దాము
 మొగ్గన్న కంకితముచేసెను. బందరుపురమును చిత్రకారకులమును వర్ణిం
 చిన పద్యముల రెంటి నిందుఁ బొందుపఱచెదను.

సీ. శ్రీకంఠవైకుంఠసేవావికుంఠ వందారుమందిరము బందారుపురము
 నిరతోత్సవైశ్వర్యనికరాభిభూత బృందారకపురము బందారుపురము
 సంతతాయాత యాచకజనవ్రాత మందారభాసురము బందారుపురము
 సకలవర్ణాశ్రమాచార సంపత్యమందారతిభరము బందారుపురము

శిల్పినర్తక వర్తక చిత్రకార । నూత్రకారాదివివిధవిచిత్రకృత్య
దానధర్మపరస్రజోత్కరచకోర । కారవిందారికరము బృందారపురము.
ఉ. ఆపురి నుండ్రు దాముకులజాధ్యులు మాక్తికసంప్రదాయు లు
ద్వీపితకీర్తిగోలు రతిధిప్రియశీలురు శూలిపాదపూ
జాపరతంత్రమంత్రగుణశాలు లఘూటవికీలు లర్హ ధ
రోపకృతిన్వభావమతియుక్తులు చిత్రవిధానశక్తులున్.

మనువంశపురాణము బెజవాడ మల్లేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁ
బడినది. దీనికి ఖండకపాలాఖ్యానమని నామాంతరము. కవి నియోగి
బ్రాహ్మణుఁడు; తండ్రి వీరభద్రుఁడు; తల్లి మూర్తిమాంబ; నివాసస్థలము
కృష్ణామండలములోని కొలకలూరు. ఇతఁడు కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఇతఁడు
నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఈతనికవనధో
రణి యీ క్రింది పద్యములవలనఁ దెలిసికొనచ్చును—

భ క్తా ణ చ రి త్ర ము.

చ. కలువలసొంపు దాతె భుజగంబులు పుట్టల దూతెఁ దారకా
వళి రుచి జాతెఁ జక్కవలవంతలు దీతెఁ జకోరకవ్రజం
బులసుఖ మాతె దమ్ములకు మోదము లూరె నిశాకరద్యుతుల్
వెలవెలఁబాతెఁ దూర్పుదెస వెల్లడిగాఁ దెలవాతె నయ్యెడన్. ఆ-౧
ఉ. ఇంటికిఁ దోడితెచ్చి యవనీశ్వరుఁ డవ్విటరూపుఁ డైనము
క్కంటిని బీతసంగతునిగా నొనరించి నపర్యసల్పి నే
జంటకు మాఱుఁగా దలఁచి జాజులు నించినసెజ్జఁ జేర్చి వా
ల్గంటినిజూచి పల్కెఁ గుతుకంబు మనంబునఁ దొంగలింపఁగన్. ఆ-3

మ ను వం శ పు రా ణ ము.

మ. ఖల! దుష్మాత్త! మనువ్రభూత! బుధధిక్కారంబుఁ గావించి తీ
విల నీయన్వయ మింతనుండి వసుధాధీశత్వనిర్ముక్తమై

తలఘాతవ్యవహారలక్షణముతో దీనత్వముం బూని నీ
 మ్మశమై యుండెడుఁ గాత సర్వజనము ల్గర్హింపఁజేసెన్మౌనమునన్. ఆ-౨
 శా. భూనాథోత్తమ! మేదిని సురధనంబు ల్గోరఁగాఁ గూడ దీ
 ధేనూత్తంసము యజ్ఞకార్యమున కాదిదవ్యమాఁ గావునన్
 దీనిం బట్టఁగరాదు మీ రఖిలధాత్రీపాలకుల్ ధర్మని
 ప్తానై పుణ్యులు మీ రెఱుంగనికథాసంఘం బిలం గల్గునే. ఆ-౪

68. అయ్యలరాజు నారాయణకవి

ఈకవి హంసవింశతికథల నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యము
 నుగా రచియించెను. హంసవింశతీయందు రెట్టమతమును రచియించిన
 కవు లీపద్యమునఁ బేర్కొనఁబడియున్నారు—

ఉ. అయ్యలరాజుఁ దిప్పసచివాగ్రణిఁ బర్వతరాజు రామభ
 ద్రయ్యను భాస్కరాగ్రణిఁ బ్రధానవరుం డగుకొండధీరునిన్
 జయ్యఁ దిమ్మయప్రభుని సత్కవితారచనాధ్యు లై నమా
 యయ్యలరాజువంశజుల నాదికవీంద్రుల సన్నుతించెడల్.

౧౭౬౯వ సంవత్సరమునందుండిన కవులను పేర్కొనియుండుటచేత
 నితఁడాకాలమునకుఁ దరువాత నుండినవాఁ డనుటస్పష్టము. ఇతఁ డిప్ప
 టికి నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట ౧౮౦౦ద సంవత్సరప్రాంతములయం
 దుండియుండును. పై పద్యమునఁ బేర్కొనఁబడిన యయ్యలరాజువంశజుల
 యినకవులలోఁ బర్వతరాజును గొండయ్యయుఁ దిమ్మయ్యయుఁ జేసిన
 గ్రంథము లేవియో తెలియరావు. ఈకవితండ్రి సూరనార్యుఁడు; తల్లి
 కొండమాంబ; గోత్రము కొండిన్యసగోత్రము. ఈతనికవిత్యములో లక్షణ
 విరుద్ధము లయిన ప్రయోగము లనేకములు గలవుగానిమొత్తముమీఁదఁ

గవిత్వము ప్రౌఢముయి రనవంత మయినదిగా నున్నది. ఈపుస్తకమునం దన్యదేశ్యము లనేకములు వాడఁబడియున్నవి. ఈతఁ డాయాజాతులవారిని వర్ణించవలసివచ్చినప్పుడు మిక్కిలి కష్టపడి వారివారిగుచితము లయిన యుపకరణాదులనామముల నన్నిటిని సంగ్రహించి వివరించియున్నాఁడు. ఈకథయొక్క ముఖ్యోద్దేశము

ఉ. ము న్నలరావణాదుల సముద్ధతి సాధ్యులఁగోరి మేమిసా
ఖ్యోన్నతిఁ జెంది రట్లగుట నుర్వ జనావళు లన్యకాంతలక
బన్నగఁ గోరరాదు కడుఁబాతక మంచుఁ దలంచి యింతిపై
నున్నమనాబు ద్రిక్కొని యధోచితపద్ధతి నుండె భూవరా.

అన్న ట్లొకపురుషునిమనస్సు నన్యకాంతనుండి విముఖముచేయుటయే యయినను, పుస్తకమునిండ అంకుపోయి బొంకాడి తప్పించుకొన్న యుపాయములే వర్ణింపఁబడియుండుటచేత నిది దుర్నిత్యోధకమయి నీతిపరులకుఁ బఠనయోగ్యము కానిదయియున్నది. ఈపుస్తకమునుండి కొన్ని పద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. పన్నీట న్నయనంబు లొత్తైఁ దనువుం బాటీరపంకంబుతోఁ
జెన్నారం బద నిచ్చి గీటి సిగ వేసెం దాయెతు ల్పుట్టె జీకా
సొన్నాపట్టెరుమాలు గట్టె జలతార్చుట్టించుడాల్మించుమేల్
మిన్నాసన్నపుదుప్పటంబు వగహళిం గప్పెసాంపారఁగన్. ఆ-౧

చ. కమటము కట్లసంచి యొరగల్గును గత్తెర నుత్తె చీరముల్
ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకారు శా
ణము పటకారు మాస బలునాణెపరీక్షలమచ్చు నాదిగా
నమరఁగ భద్రకారకసమాహ్వయుఁ డొక్కరుఁడుండునప్పురిన్. ఆ-౨

శా. పున్నాగంబును గెల్వఁజాలు రుచిరాంభోజాస్యవేణీరుచుల్
పున్నాగంబును నవ్వనోపు నెఱయన్ లోలాక్షియానంబులుం

బున్నాగంబును గేరిమీఱి మెఱయుం బూఁబోడినూగారుడాల
 పున్నాగంబును మించు నాభిచెలువంబున్ సారెవర్ణింపఁగన్. ఆ.3
 మ. చతురోపాయనమర్థఁ డప్రతికళాచాతుర్యధుర్యండు వి
 శ్రుతకార్యజ్ఞఁడు రాజనీతిపదిదత్తుం డింగితజ్ఞానుఁ డ
 ద్భృతశ క్షిప్రయపారగుండు గుణసంపూర్ణప్రభావుండు సం
 తతభూపాదరణీయుఁడొక్కరుఁడమాత్యశ్రేష్ఠుఁ డుండుం బురిన్. ఆ.౪

69. వెణు తు ర్ల వ డ్డి క వి

ఇతఁడు శృంగారరసాలవాల మనుషేరుగల మూడాశ్వాసముల
 యలంకారశాస్త్రమును రచించెను. ఇతఁడు ప్రథమశాఖ భాస్మాణుఁ
 డయినట్టును రామభక్తుఁడయినట్లును శృంగారరసాలవాలములోని యీ
 క్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

ఉ. శ్రీరఘువీరభక్తిరససింధువిహారుఁడ శుక్లయాజుషా
 చారుఁడ దేశికాంఘ్రిపరిచారుఁడ నే వెణుతుర్ల వంశ .వి
 స్తారుఁడ వడ్డిచామ కవిసత్తముఁడన్ రఘువర్యుపేర శృం
 గారరసాలవాల మను కావ్య మొనర్తు జగద్ధితంబుగన్.

ఈ కవి కౌండిన్యసగోత్రుఁడు; వేంగనార్యపౌత్రుఁడు; మంగళగిరి
 పుత్రుఁడు. ఈతనికాలమేమో తెలియరాలేదుగాని కవిత్వము రసవంత
 మయినదిగాఁ గనుపట్టుచున్నది. శృంగారరసాలవాలములోని పద్యముల
 రెంటి నిందుఁ జూపుచున్నాను—

ఉ. కుందనమున్ మాసింపఁగలఁగోమలి కోమలదేహవల్లిపైఁ
 గందళితంబు లయ్యె సితకాంతులు సంతత మమ్ముకుందు నిం
 పొంద మనంబులోన నిడియున్న మనోభవుఁడందు నాతనిన్
 గ్రందుగనేయు పుష్పశరగాఢరుచుల్పయిఁ దోచెనో యనన్. ఆ.౧

ఉ. ఆఁలు బాస లిచ్చి కపటాత్మనలు లొదరిల్లు చేరగాఁ
 దీసిన నందు నిందుముఖ తెల్లమిగా హరి లేమిఁజూచి వి
 శ్వాసముతోడత న్నరలివచ్చునెడన్ మరలింప దచ్చటన్
 భాసిలు చంచరీకములబారు గనుంగొను దృష్టిపెంపునన్. ఆ. 3.

70. కొత్తలంక మృత్యుంజయుఁడు

ఈకవి బృహన్నారదీయము, ధరాత్మజాపరిణయము, నిరోష్ఠ్యనల
 చరిత్ర, అనుపద్యకావ్యములను రచించెను. ఇతఁడు శివబ్రాహ్మణుఁడు.
 శివాలయములలో సర్పకులుగానుండెడి యీతెగబ్రాహ్మణుల నీప్రాంత
 ములయందు శివలహంక్షని వాడుదురు. ఈతని సవాసస్థలము గోదావరీ
 మండలములోఁ గౌశికీతీరమందున్న కొమరగిరిగ్రామము. ఈకవి బోధా
 యనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; విశ్వనాథపుత్రుఁడు. ఈతఁడించు
 మించుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతని మునిమ
 నుమ లిప్పటికిని గోడి యచు గ్రామములో జీవించియున్నట్టు వినుచు
 న్నాము. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి సలక్షణముగా నుండును.
 ఇతఁడు రచించిన పుస్తకములలో బృహన్నారదీయపురాణ మాత్రా
 శ్వాసముల గ్రంథము; ధరాత్మజాపరిణయము నాలుగశ్వాసములద్వ్యర్థి
 కావ్యము; నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర యైనాశ్వాసముల చిత్రకావ్యము. ఈ
 కావ్యములలో ధరాత్మజాపరిణయమును కవి తన కాశ్రయఁడైన
 యల్లూరి యప్పలరా జనుక్షత్రియుఁడు రచించిన ట్లవతారికలోఁ

ఉ. ఎల్లజగంబులం గరుణ నేలెమవేలుపు నిదిరామనో

నల్లభు నాశ్రయించి యనవద్యశదీయకృపావిభూతి భూ

వల్లభసత్సభావిబుధవర్ణ్యకవిశ్వసరూఢిఁగన్న శ్రీ

యల్లూరి వంశసంభవుఁడ నప్పన్నపాలక సామధేయుఁడన్.

ఇత్యాదిపద్యములచేఁ జెప్పినను, ఆశ్వాసాంత గద్యమునఁ దనపేరే వేసికొనియున్నాఁడు. ఈశాంతములయందలి క్షత్రియులు సామాన్యముగాఁ దాము మాధవవర్మసంతతివారమని చెప్పుకొనునట్లే యీయల్లూరివారును మాధవవర్మసంతతివారే యయినట్లు ధరాత్మజాపరిణయమునందు వంశకర్తగా మాధవవర్మ యిట్లు వర్ణింపఁబడెను—

ఉ. మాధవవర్మ నాఁగ నొకమానవభర్త జనించి విస్ఫుర
దోబ్ధిధసమగ్రుండై కనకదుర్గమ శ్రీజయవాటికాపురీ
సాధవిహారిణి గొలిచి చక్కఁగ దత్కరుణారసంబుచే
నీధర హేమవృష్టి గురియించె నతిస్థిరకీర్తి మీఱఁగన్

కవినిగూర్చి వ్రాయఁదగిన విశేషము లంతగాఁ దెలియనందున, పూర్వోక్తగ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి విరమించుచున్నాము—

బృహన్నారదీయము.

చ. హృదయమున నివ్వేక మొకయించుక లేనిదురాత్మునింటిసం
పదలు శరన్నదీజలముభంగి నశించు నసూయ యాత్మలోఁ
బొదలినవానిసంపదలు పోడిమి దక్కును మారుతంబుతోఁ
గదియుతుపానలంబుక్రిమి గంజభవాశ్శజ యాలకింపవే. ఆ. ౨.
ఉ. ధ్యానవిహీనుఁ డయ్య ననయంబు జితేంద్రియవర్గుఁ డయ్యెనా
యానరుఁ డెన్నఁడుం జెడనియట్టిపదంబున నుండు నిశ్చల్ల
ధ్యానసమేతుఁ డింద్రియజయం బొకయించుక లేకయున్నఁ ద
ద్ధ్యానము నిష్ఫలం బగు నతండును మూఢుఁ డనం బ్రవర్తిలుక. ఆ. ౧

ధరాత్మజాపరిణయము.

ఉ. అనఘ వసిష్ఠమౌనములు లవ్విబుధౌఘముఁ గూడి యమ్మహా
వనివిభుఁ బూర్ణభూతిభవు వర్ణితతేజునిఁ జూచువేడుకం

జని విలసిల్లుతద్విపులసంజనితప్రమదాన్వితాధికా

ననసుషుమం గనుంగొని మనంబున నుబ్బుచుఁ బల్కి రీగతిన్. ఆ. ౨

ఉ. ఆగ్రహబుద్ధిచేత విషయంబు లశేషముగా జయించి లో

కాగ్రియబాహుశౌర్యగతి యాగవిహింసకుఁడై తనద్బు న

య్యగునిమీఁద శాతశర మొక్కటి వేయఁగ సమ్మతింపుమా

నిగ్రహభూతవై రిగణ నీదగు పట్టిచకార్యసిద్ధికిన్.

ఆ. ౩.

ఉ. అచ్చట నచ్చట స్వేలమునచ్చపుఁబచ్చలతోరణంబులన్

రచ్చల హెచ్చులై ననెలరాలయరంగులరంగుల న్నదా

లచ్చికి నాటప ట్టయినలచ్చనము ల్పరికించి చూచుచో

నొచ్చెము లేనియచ్చెరువు నొందఁగఁజేసెఁ బురంబువాఁకిన్. ఆ. ౪

నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర.

ఉ. అల్లలితాంగి చంచలకటాక్షనిశాతశరాళి నేయఁగాఁ

గల్గరి యైనచి త్తజుసిగాసిఁ దలంకిఁ ద్రాసరీతి సం

ధిల్లఁగఁ గీరసంతతికి దీనత గాంచితి రాకరాకకే

జల్లని శల్లడీలితిని జల్లనిగాలికి సంచలించితిన్.

ఆ. ౨.

ఉ. చంచలరీతిగా నధికచంచలతం గనిపట్టియిందిరా

చుచునేత్ర నెల్లెడ నచంచలఁగా నెడఁదం దలంచి యా

చించినయర్ధిరాజి నిరసించిననిర్గతకీర్తి కెంత చిం

తించిన నక్కటా తగిననిష్కృతి కల్లఁగ నేరదేగదా.

ఆ. ౩.

చ. అలిగినయ త్తఱిం గలఁక నందక సారదయానిరీక్షచే

నలరఁగఁ జేసినత్తఱి నహంకృతిఁ జెందక ధాత్రిరీతి ని

శ్చలత నిజేశసన్నిధిని సంశయవార్షనిశాంతచిత యై

చెలఁగెడికన్య ధన్యగతిచే నలరాడెడి సారసాననా.

ఆ. ౪.

• అంతర్వేది నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడిన యానిరోష్ఠ్య

నలచరిత్రము కొన్ని వ్రాత ప్రతులలో—

“ఇది శ్రీమద్భవానీశ్వర శాశ్వత కృపాపాత్ర క్రొత్తలంక విశ్వనాథ పండితపుత్ర సకలసుకవి జనానుగ్రహసహాయ మృత్యుంజయనామ ధేయప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము”

అను గద్యమునకు మాఱుగా

“ఇది శ్రీమదంతర్వేది లక్ష్మీనృసింహస్వామి చరణారసిద్ధికి రుద్ర రాజాన్వయాభరణ ధనంజయగోత్రపవిత్ర కూననృపాలపుత్ర నిరర్గళ కవితావిలాస సంతోషితాశేష విద్యత్కవిరాజ తిరుమలరాజ ప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము”

అను గద్యము కానబడుచున్నది. మృత్యుంజయకవి యీగ్రంథ ముయొక్క కర్తృత్వమును ధనస్వీకారముచేత రుద్రరాజు తిరుమల రాజునం దారోపించి యుండును.

71. తిరుమలబుక్కుపట్టణపు వేంకటాచార్యుఁడు

ధరాత్మజాపరిణయ మనుపేర మృత్యుంజయకవి రచించిన ప్రబంధమువంటి దానినే యీకవి “యచలాత్మజాపరిణయము” అను నామము గల మూడాశ్వాసముల ద్వ్యర్థిప్రబంధము నొకదానిని రచియించి యున్నాఁడు. ధరాత్మజాపరిణయముకంటె నచలాత్మజాపరిణయము ప్రౌఢతరముగా నున్నది. ఈగ్రంథకర్త మిక్కిలి సమర్థుఁడు. ఇతఁ డాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

“ఇది సర్వతంత్ర స్వతంత్ర సకలభాషావిశేష కవితాధురంధర ప్రతినవప్రబంధపరమేశ్వర శ్లేషయమక చక్రవర్తిబిరుదాంక తిరుమల బుక్కుపట్టణ శ్రీనివాస తాతాచార్యతనయ శ్రీమదణ్ణమూ చార్య దీక్షితసుత పితృవ్య శ్రీనివాసాచార్య కృపాకటాక్షలబ్ధ

సకలపాండిత్య తర్కాలంకార వాగీశ్వర బిరుదాంక వేంకటా
చార్య ప్రణీతంబైన యచలాత్మజాపరిణయము.”

ఈ వైష్ణవకవిగ్రామణి యేకాలపువాడో తెలియరాలేదుగాని
మిక్కిలి యాధునికుఁడుకాఁడని తోచుచున్నది. అచలాత్మజా పరిణయ
ములోని రెండు పద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. చల్లనివాఁడు పాదములచాచులఁ జేరిన నెల్లవారికిన్
గొల్లలుగాఁగ నూర్మికలుఁ గొబ్బున హంసకకంకణంబులున్
జల్లెడువాఁడు వాహినులసంఘటనం బ్రతికూలవర్తన
క్షుల్లకభూమిభృత్కులముఁ గ్రుంగఁగఁజేయునలెందు మేదినిన్. ఆ-౧

ఉ. రాజకుమారశేఖరుఁడు రమ్యత నందిపయి నివనోదమున్
రాజుల నార్యసంగతి యనంతసుఖాశ్రయ మంచు నెంచుచున్
దాఁ జనుదెంచెఁ దాపసహితస్థితి నవ్వల నివ్వల న్వనీ
రాజుల నుల్లసిల్లుమృగరాజులు తన్గని విస్మయంపడన్. ఆ-3.

72. కటికనేని రామయకవి

కువలయానందమని సాధారణముగా వాడఁబడెడి యలంకార
శాస్త్రమును కువలయానందప్రకాశ మనుపేరితోఁ దెనిఁగించిన యీకవి
చెఱుకునూళ్ళగోత్రుఁడు; సూరనకును బుచ్చమకును బుత్రుఁడు. కవి
తనది పద్మనాభయకకులమగుట యీక్రిందిపద్యముచే నిట్లుచెప్పియున్నాఁడు.
సీ. సకలజగజ్జనస్వర్గసోపానోర్మిగంగ యెచ్చట సీఘగతి జనించె
పతిశాపజాశ్మతాపతితసతీశుద్ధభావకృద్రజ మెందుఁ బరిధవితై
సనకాదినిఖిలసమ్మనిమనఃప్రకరముల్మధుకరంబులమ్మాడిమలయు నెచట
బలిబంధనోక్షేపకలితాబ్జజాండరోచులు కేసరాభ నెచ్చోటఁ గనియె
నట్టి నారాయణాంఘ్రిపద్మాంతరమునఁ
బుట్టినట్టి కులంబులఁ బూర్ణమహిమ

నాయకత్వముఁ గనుటచే నవ్యగరిమఁ
బ్రకటమయ్యెను పద్మనాయకకులంబు.

ఈ కవి గాలమేదో యొక్కడనుండినవాఁడో తెలియరాలేదు.
ఆతఁడు నూఱు నూటయేఁబదియేండ్లక్రిందట నుండియుండవచ్చును—
గీ. సరసుఁ డకలంకవంశాబ్ధిచంద్రుఁ డసఘఁ
డై న రంగార్యువర్యు సాహాయ్యమునను
గువలయానంద మిలను దెన్లున రచింపఁ
గడఁగితిని చుష్కరంబై న కార్యమునకు.

అను పద్యమునందుఁ గవి తా నీగ్రంథమును రంగార్యుని తోడ్పా
టుచేత రచించినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవిత్వనైపుణి తెలియుటకయి
కువలయానందప్రకాశముయొక్క మూడుఘట్టముల నుండియు మూడు
పద్యము లిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. అబలలయందుఁ గాంచనమునందు భ్రమ నిర్విధి కల్లఁజేసె నా
యబలలయందుఁ గాంచనమునందును భ్రాంతి దొఱంగి నిష్ఠచే
బ్రబలినవాఁడు చూడఁగ నరాకృతిఁ దాల్చి చెలంగుచున్నయ
న్నిబిడపరాక్రమక్రమవినిద్రుఁడు కేవలరుద్రుఁడే ధరన్. ఘ ౧.

చ. ధనికులమోము గన్గొనవు దబ్బుల లాడవు వారి గర్వగు
ర్వినయవచస్తతు ల్విసవు వేమఱు వారల డాయఁబోవు క్ర
న్ననఁదిసెడిచ్చ నూతనతృణంబుల నిద్దురరాఁగ నిద్దురం
గొనియెడ వెందు నేమి వ్రతగోష్ఠిని జల్పితొ తెల్పు మేణమా. ఘ-౨

చ. ధృతిని మధువ్రతంబులు నిజేష్టచుధువ్రపయైన పద్మసం
తతి ముకుళింపఁజేసె వెసఁదా నితఁ డంచుఁ దలంచి పంకజా
హింతతబింబమున్ బలిమి నేర్చి వడిం గడు నాక్రమించి యం
చితముగ మేన నంకమునుచేసె నిజం బిది యెన్నిభంగులన్. ఘ-3.

73. కొండమడుగు పురుషోత్తమకవి

ఈ కవి సానందగణేశ్వర మను మూడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించెను. పుస్తకము దీబగుంట వీరేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁబడినను, కవి తన గ్రంథమును కుంజేటి బుచ్చయ్య యను కోమటియొక్క ప్రార్థన మీఁద రచించి యందుఁ గోమటి నీవిధముగా వర్ణించెను—

శా. సాలంకాయనమాని పూర్వమున భాస్వదివ్యతేజోధనుం

డాలీలానిధివంశసంభవులలో నత్యుజ్వలోదారవా

గ్జాలు ర్సత్యధనుల్ కుబేరసదృశుల్ సాభాగ్యభాగ్యోదయుల్

మే లింపొందిన వైశ్యవర్ధనులు గాంభీర్యామితౌదారులున్.

కవి నియోగ్నిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గిరియప్ప నందనుఁడు. కవి తన కయ్యలూరు మొదలయిన యగ్రహారము లుండి నట్టు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈతని కాలము సరిగా తెలియదు. నూఱు సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. సానందగణేశ్వరములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

ఉ. ట్టాటికి నేగుదెంచి తనయింతిని గాంచి ప్రపంచవృత్తి గై

కొంటకుఁ బొంచి రత్నరుచికుండలమండితగండ యైనవా

ల్లంటికి శంభుఁ డిచ్చినవరంబు కరం బనురక్తిఁ దెల్పిక

న్గొంటి భయంబుఁ దక్కు మీఁకఁ గోమలికామునిలీలనేలెదన్. ఆ. ౧

ఉ. మీనము లెఱులం గడిమి మ్రింగుచు గాలములందు డిందు నెం

దేని పరాంగనారతికి దీకొనియే మిటు లైతి మింతె కా

దా నలినాయతేక్షణలయబ్రవుగుబ్బల గోరు లుంచఁగా

సోనగ నల్లవా రినుపసూదుల గ్రుచ్చిరి మచ్చరంబువన్. ఆ. 3.

74. నాగులూరి శేషనారాధ్యుడు.

ఈకవి శ్రీపర్వతపురాణమనెడి యాతాశ్వాసములగ్రంథమును రచి
యించెను. ఈపుస్తకమునకు శ్రీశైలమాహాత్మ్యమని నామాంతరము
గలదు. ఇతఁడు గ్రంథాదిని తెలుఁగు నిట్లు పొగడియున్నాఁడు—

చ. జనని సమస్తభాషలకు సంస్కృతభాష ధరాతలంబునక

ఘనలలితార్థగౌరవవికాసి తెనుఁగభిరమ్య మంతకున్

గనుఁగొనఁ జూతబీజమునకంటెను గోమల పత్రపుష్పశో

భనమృదుఫలవాభినవబాలరసాలము సొంపు నింపదే.

ఆధునికుఁడే యయినను గవి యేకాలమునగ దుడినవాఁడో పరిగా

తెలియదు. ఇతఁడు నూటయేబదిసావత్సరములక్రిందట నుండియుండి

వచ్చును. ఈతనికవిత్వము సరసమయినది. శైలిని జూపుటకయి శ్రీపర్వ

తపురాణమునుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. శ్రీనగకంధరంబున వసించి చరించుపుళిందబ్బాదముల్

భూనుతభోగమోక్షములఁ బొందఁగఁజూచి నిలింపసంఘముల్

శ్రీనిలయాభిరామ మగుశ్రీగిరిమీఁదఁ జరింతు రిట్ల య

మ్మాపితనాకసౌఖ్యమహిమంబుల నెల్లఁ దృణీకరింపుచుకా. ఆ. 3.

ళా. పాటింపందగు ముజ్జగంబులఁ బురప్రత్యర్థిజూటాటవీ

కోటీకోటరపావరామరధునీఘూర్ణోత్తరంగా వలీ

వ్యాటీకాయతవేణికానికరసమృత్పూజ్యోయచ్చటా

చాటుత్వంబు పహించుశ్రీనగముపైఁ జంచజలశ్రేణికల్. ఆ. ౪.

75. వీణెముల క్షీపతి

ఇతఁడభిమన్యు పరిణయము నెడి యైవాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు సృష్టికరణవంశజాతుఁడు. వీణెము కృష్ణరాజునకును రంగమాంబకును జనియించినవాఁడు. ఇతఁ డభిమన్యుపరిణయములోఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనుచున్నాఁడు.

ఉ. మాగధవంశసంభవుఁడ మానితవీణెకులావతంసుఁడన్
భోగబిడౌజుఁ డార్యజనపూజిత వేగకటకృష్ణరాజుమన్
బాగుగ రంగమాంబకును నౌరసపుత్రుఁడ లక్ష్మణాఖ్యుఁడన్
శ్రీగలుగన్ రచించెదను నే నభిమన్యుచరిత్ర వేడుకన్.

ఇతఁ డెప్పు డెక్కడనున్నవాఁడో తెలియరాలేదు. దాదాపుగా నితఁడు నూఱునంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. ఈతనికవిత్వ మంత మంచిదికాదు. అందు ఛందోవ్యాకరణదోషము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. అభిమన్యుపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పన్నినవీరయోధులను బాహుబలంబున నుగ్గునేయు సం
పన్నుఁడ వార్యసత్వుఁడవు పాండవపౌత్రుఁడ వై ననిన్నునున్
జిన్నెల పువ్వులు న్సరులుఁ జెన్నుగఁ గూర్పను నేరనట్టియీ
కన్నియ లెట్లు నీమనసుకాంత కరంగఁగఁ జేయువారలో. ఆ. గ.

ఉ. నారదమానిమాట మది నమ్మితి నేడది కానిచందమై
దూరము నౌట కానఁబడె దూర్యరవాదులఁ జుట్టపక్కముల్
వారును వీ రెదుర్కొనుచు వచ్చుటకియ్యదివేళ పోవుచు
న్నారీక విఘ్నము ల్గలవె నన్నిట దై వము మోసపుచ్చునే. ఆ. ర.

76. వేమనారాధ్యుల సంగమేశ్వరారాధ్యుడు

శైవుడయిన యీకవి యహల్యాసంక్రందనవిలాసము నెడి యెదా
శ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఒక యెత్తుగీతములో

గీ. అట్టిసాహసవిక్రమార్కాంకుడై న
వాసిరెడ్డిస్వయాంభోధివరవిధుండు
చంద్రమాళిక్షిపూపాలజనవిధుండు
కొలుపుదీరి మహాత్మవాకుఁతగరిను.

అని కవి వాసిరెడ్డి చంద్రమాళిప్రభువు తన్నుఁబిలిపించి వేడఁగా
తా నహల్యాసంక్రందనవిలాసము నారాజమాళి కంకితము చేసినట్లు
చెప్పెను. ఈవాసిరెడ్డిచంద్రమాళి కృష్ణామంజులములోని యమరావతీ
పురమును బరిపాలించిన కమ్మవంశజుఁడు. ఇతఁడు సుప్రసిద్ధుడయిన
వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రిచాయని సోదరపుత్రుఁడు. ఈకవి కవిత్యము ప్రౌఢ
మయినదికాని యిందు వ్యాకరణదుష్టములై న ప్రయోగము లనేకములు
కానఁబడుచున్నవి. ఈగ్రంథము మాఱుసంవత్సరములక్రిందట రచియింపఁ
బడినది. అహల్యాసంక్రందనవిలాసమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదా
హరించుచున్నాను—

మ. పరకాంతారతిదోష మంచు మది సంభావింపఁడో యన్యు లె
వ్వరు గన్నం దను నిందసేతు రనుభావం బెంతయుం బూనఁడో
నరుఁ డొక్కొంత యెఱింగెనేని సిలుగు ల్వాటిల్లునం చెన్నఁడో
పరమామోదమెకాని యింద్రునకుఁ బాపభ్రాంతి లే దేమియున్ ఆ. 3

చ. సరిసరి! నిన్నువంటి నెఱజాణలు పుట్టరే? వార లెల్ల నీ
కరణిఁ దలంతురే? చిఱుతకార్యము లిచ్చటఁ జెలునే? యయో
పరమపతివ్రతై నమునిభామినితో నెకసక్కె మేమి? నీ

గరిమము గానవచ్చె నిది కాదనరో వినరో బుధాగ్రణుల్. ఆ. ౫.

77. ములపాక బుచ్చన్నశాస్త్రి

ఈకవి వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమును పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు కోనసీను ద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు. ఈబ్రాహ్మణులనే యారామద్రావిడు లనియు, పేరూరి యఱవ లనియు, వాడుదురు. వీరు మొట్టమొదట నఱవవారే యయినను జిరకాలము క్రిందటనే యీయాంధ్రదేశమునకు వచ్చి తోట దొడ్లను సంపాదించి యిచ్చటనే నిలిచిపోయినవారగుటచే నఱవభాషను మఱచిపోయి యించుమించుగాఁ దెనుఁగుభాషనే స్వభాషనుగాఁ జేసికొనియున్నారు. వీరు తెనుఁగున గ్రంథరచన చేయుటయే యీవిషయమును దెలుపుచున్నది. ఈకవి కోదండరాముని పుత్రుఁడు; భార్గవ గోత్రుఁడు; గుఁడ్లూరియం దుండినవాఁడు. ఇతఁడు తనపూర్వులను గూర్చియు, తన్నుఁగూర్చియు, వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమునం దిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అనుపమకోనసీమాభిదాన ద్రావిడాన్వయంబునను విఖ్యాతిమీఱు
ములపాకవా రనుముఖ్యాన్వవాయులు కాశ్యప భార్గవ కాళి కాత్రి
గోత్రజు ల్లల రందు గురుతర భార్గవగోత్ర సంజాతుఁడై కొమరుమీఱె
వేంకటపతి వాని కుంకువమీఱు వెంగాంబికయందు సుబ్బాభిధాన
విబుధవరుఁ డుద్భవించె నవ్విమలమతికి
బుచ్చమాంబికయందు సంపూర్ణ చంద్ర
మండలమురీతి సత్కళామండనండు
రహి జనించెను గోదండరామవిభుఁడు.

*

*

*

*

సీ. మట్లవంశోద్భవత్మౌపాలపాలిత గుఁడ్లూరిపురి నుండు గురుయశుండ
నాంధ్రగీర్వాణభాషాష్టభాషాకవిత్వాభి నిర్మాణమహాత్మ్యవిదుఁడ,

గాశికావిశ్వేశ కరుణాకటాక్షాభి భాషితబహుళప్రబంధచయూడ
 హితనాటకాంతసాహిత్యనిత్యాభ్యస్తసకలపురాణార్థసారవిమూడ
 సాంద్రములపాక విద్యత్కవీంద్రవంశ
 వార్ధిచంద్రుండ సర్వసర్వంసహాభి
 విశ్రుత కుకవికులగోత్రవిపులపక్ష
 శాతపవియైన బుచ్చనశాస్త్రికవిని.

ఇతనికాలము తెలియదు. ఇతఁడు నూఱునంవత్సరముల పయి
 వాఁడయియుండును. వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమునుండి మఱి రెండుపద్య
 ముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

- ఉ. సంగతిమీఱ మీచరణసారస మందు జనించిపట్టి యా
 గంగకు దక్షిణంబున సగాధతరం బగుదక్షిణాబ్ధికి
 రంగగు నుత్తరంపుదెస రాజిలుపూర్వసముద్రపశ్చిమా
 శం గన నొక్క తా వమరు సారతరోన్నతదండకాటవిన్. ఆ. ౧.
- చ. గిరిజయు నీవు నెల్లపుడుఁ గిన్నర పన్నగ సిద్ధ సాధ్య భూ
 గుర నరసంఘము ల్గొలువ సొంపు దలిర్పఁగ జేరి యీసరో
 వరతటసీమనుండుఁ డభివర్ణన కెక్కు భవత్సమాఖ్య ని
 గ్గిరియు సరోవరంబు ననఁ గేవలమోదముతో హరుం డనుకొ ఆ. ౧

78. పాలవేకరి కదిరీపత్రి

ఈకవి శుకసప్తతియను కావ్యమును రచించెను. ఈతని కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది కాని పుస్తకమంతయు దొరకలేదు. దొరకిన రెండాశ్వాసములనుబట్టి చూడఁగా నితఁడు ప్రౌఢకవి యగుటకు సందేహ మగపడదు. “ఇది శ్రీమత్కదిరీ నృసింహ కరుణాకటాక్ష వీక్షణ సమాగత కవితాధార పాలవేకరికుల కలశాంభోనిధి సుధాకర తాడిగోళ్ళ కరియమాణిక్య నృపనార్యక్షపౌత్ర పవిత్రచరిత్ర కదిరీధరా మంఢలాఖండ పుత్ర విద్వత్కవిరఁజ౯నుసంధాయక కదిరీపతినాయక ప్రణీతంబైన” ఇత్యాది గద్యమునుబట్టి చూడఁగా కవి నాయకకుంజుడయినట్టును, కరియమాణిక్యనృపపౌత్రుఁ డయినట్టును కదిరిరాజపుత్రుఁ డయినట్టును దెలియవచ్చుచున్నది. కవి నెల్లూరిమండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈతనికాల మేదో తెలియరాలేదు గాని యితఁ డాధునికుఁ డగుటకు సందేహములేదు. శుకసప్తతినుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. అలజయకేతనుండు రుచిరాంగతిరస్కృతమీనకేతనుం

డెలమి మదిం దలిర్ప దయ నేలికయుం దలిదండ్రు లయ్యెడన్

దలఁచినకార్యభాగ ముచితజ్ఞులచే విని నీతికార్యవ

ర్తు లగునియోగపుంగవులతోడ రహస్య మొనర్చి యిల్లనున్. ఆ-౧

మ. అక్కట దోసతోట యిదియైనఁ దదీయఫలంబు లమ్మి యీ

డొక్కయు సాకఁ గోరితిఁ గడు న్నడురేయిని వచ్చి యెవ్వరో

మక్కువలేక నాకడుపుమంటయుఁ బుచ్చుకొనంగఁ బూని యీ

చక్కెరవగటిపండ్లు తినసాగిరటంచుఁ గృశించు నెంతయున్.

79. మా ధ వ మ ం త్రి

ఇతఁడు భగవద్గీతలను నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచించెను. ఇతఁడు గోదావరీమండలములోని నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. గిరిమనమంత్రి పుత్రుఁడు; కిడాంబి వేంకటాచార్యుల శిష్యుఁడు. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లనేకములు గానఁబడుచున్నవి. అయిన నితఁడు తనగ్రంథమునందు దత్తోజీ పండితవిరచితమయిన భగవద్గీతలలోకంఠై వృత్తముల నధికముగా వేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు తనకృతిని భద్రాద్రిరాముని కంకితము చేసెను. ఈతని పుస్తకము నుండి రెండుమూడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ. ధరఁ బా లియ్యక లోభకాంక్షయుతుఁడై ధాత్రీశుఁ నిమిత్తులకా
గురురా జీక్రితఁ జంపఁగాఁ దలఁచి తాఁ గ్రూరాత్ముఁడై యున్నచోఁ

బారిగొన్నన్ దురితంబు చెంకు విను మీపొత్తుల నాకేల య

స్థిర మీకాయము దీనికై కులజులం ద్రెల్కింపఁగాఁ బాడినో? ఆ. ౧

శా. విద్యన్ముఖ్యుఁడు కర్మపుంజములు తా విధ్యుక్త మార్గంబుచే

మద్వాక్యంబులరీతి సల్పుచును నాత్మం గాంచి యవ్వేళలన్

హృద్వాసంబున మోహ ముప్పతిల వర్తించు న్మమత్వాది రా

గద్వేషంబులు లేక యోగి సమతన్ గంభీరుఁడై పలునా. ఆ. ౨.

చ. పరులు నుతింపఁ జాలు నని పల్కుఁ జిత్తములం దలంచి ను

స్థిర మగుబుద్ధి లేక ఫలసిద్ధిని గాంక్ష యొనర్చి దంభులై

యిరవగునట్టిజానమున కెంతొవిరోధము చేయునట్టి యా

నరు లొనరించు యజ్ఞము ఘనంబుగ రాజసయజ్ఞ మరునా. ఆ. ౪.

.80. గో పా లు ని సి ం గ య్య

ఈకవి భారవికృతమైన కిరాతార్జునీయ మను సంస్కృతకావ్యమును నయిదాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ జెవిఁగించెను. ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; మహాస్థల్యగోత్రుఁడు; భాస్కరామాత్యపౌత్రుఁడు; వీరనమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈకవి కర్నూలు మండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీమదహోబల లక్ష్మీనృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిపుత్రుఁ డెనుబదిసంవత్సరములక్రిందట జీవించియుండెను. కాఁబట్టి కవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈతని కవిత్వము రసవంతమయి సలక్షణ మయినదిగా నున్నది. కిరాతార్జునీయకావ్యములోని కొన్ని పద్యముల నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

- చ. కొలిచినభృత్యకోటి ననుకూలత నొప్పెడు మిత్రులట్ల మిత్రుల మఱి బంధువర్గములతో సరిగాఁ గను బంధుజాలమున్ వెలయఁ గృతాధిపత్యమున విశ్రుతమాతనుఁబోలె నాదరం బలరఁగఁ దన్మయుం డగుచు నారయులెన్నగనంతతంబునున్. ఆ. ౧.
- ఉ. భానుకరప్రసారపరభాగతలస్ఫురదింద్రదనీలసం తానవిరాజమానగజతస్ఫటికాంచితకుడ్యదీధితుల్ మానుగ నెంచిచూడ దినమధ్యమునందును గౌమదీభ్రమన్ భానుత మాటిమాటికిని బుట్టఁగఁజేసెడుఁ జూడు మిగ్గిరిన్. ఆ. ౨.
- ఉ. కొప్పులు వీడఁగా నడిచి గొజ్జఁగిదండలు జాఱఁగొట్టియున్ గప్పురగందము ల్చెదరఁగా వెసఁ గాఁకియుఁ బెక్కునేరముల్ తప్పక యిగ్గతి న్సలిపి తల్పితు లందలిభీతిచేబలెన్ దెప్పుర మైనకంపమునఁ దేలుచునుండెను వీచు లత్తఱిన్. ఆ. 3.
- మ. అటులై న న్మఱియేమియన్న వినుమీ యారాజు నీప్రాణసంకట మావేళను వచ్చిసూకరముఁ దా ఖండించి రక్షించె ని

న్నటుగానం బరమాపుఁ డంచు మదిలో హరించి వైరింప కొ
క్కటియైయుండు కృతజ్ఞతానిలయు లోఁగా ధర న్నజ్జనుల్. ఆ. ౪
మ. జయవాంఛ ల్విడసాడుచుం బఱచునాసై న్యంబులం జూచినన్
దయపుట్టె న్నదిలోన నర్జునునకుం దర్కింప నట్లేకదా
భయులై చిక్కిననీచశత్రుల దయం బాటించి రక్షించినన్
నయముం గీర్తి మహాత్ములౌనరుల కెన్నంగావె యుద్ధంబులకొ.ఆ.౫

81. గూళికల్లు వేంకటరమణకవి

ఇతఁడు కనకరంజితశిఖామణిపరిణయమును విక్రమార్కునిగూర్చిన
యాతాశ్వాసములపద్యకావ్యమును రచించెను. ఇతఁడు నియో
గిబ్రాహ్మణుఁడు; వేంకటమాత్యునకును రంగమాంబకును కుమారుఁడు.
ఇతఁడు హరివంశమునుగూడఁ దెనిఁగించినట్లు కవినిగూర్చి వేంకటేశ్వరుఁ
డనినట్లున్న కనకరంజితశిఖామణిపరిణయములోని యీ క్రిందిపద్యము
వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

నీ. నీయిష్టదైవంబ నినుఁబ్రోచుచుండెడు శ్రీవేంకటేశుండ నీ వెఱుంగు
మోవత్స యిపుడు నీభావంబు తెలిసివచ్చితి గూళికల్వంశశేఖరుఁడవు
వేంకటామాత్యుఁడై వెలయుమంత్రికిజిక్క లేటివంశజయకావధూటిరంగ
మాంబకుజనియించిమాపేరుగొన్న వేంకటరమణుఁడవుసత్తవివి మాకు
మునుపు హరివంశ మంతయుఁ దెనుఁగు చేసి
యంకిత మొనర్చితివి విక్రమార్కచరిత
మికఁ బ్రబంధ మొనర్చి మాకిమ్ము నీరులు
శుభము లొసఁగెదనని పల్కి నుముఖుఁ డగుచు.

ఈ కేంకటరమణకవి నూలునంవత్సరములక్రిందను నుండినవాఁడు ఈతని కవిత్వము రసవంత మయినదే. కనకరంజితశిఖామణీపరిణయము లోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. అంత నితాంతమామకత గోగ్ని దహింపఁ బురఁబుత్తో మహీ

కాంతుఁడు మిత్రబాంధవసికాయముత్తోఁ బరివర్ధింఁడైన ని

ల్లెంతయు ఘోరకాననము వృద్ధి నహించె మదీయజీవముల్

చింతిలి మస్తకాంతరముఁ జెందుట నేదరి గానకుండెదన్. ఆ-౧.

చ. తెలిసినవారు రంజిలుచు దేవర దేవరకు స్వరంబు ని

ర్మలమతి నిచ్చెఁ గావునఁ గుమారుని మారునివంటివాని న

ర్మిలి గలవాని సర్వజనమిత్రుని మిత్రునిమాడ్కి సత్ప్రతా

పలసితుఁ గాంచి యొప్పుము శుభాంబుల భంబులజేనిచాప్పునన్. ఆ-౨

82. కృష్ణ కవి

ఇతఁడు శకుంతలాపరిణయ మనేడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధ మును రచించెను. ఈకవి మైత్రేయసగోత్రుఁడు; నారసింహగురువర్యునిపుత్రుఁడు కవి తన యింటిపే రేదో తా నేతెగ బ్రాహ్మణుఁడో చెప్పుకోలేదుగాని శకుంతలాపరిణయ ప్రథమాశ్వాసములోని యీక్రింది పద్యములనుబట్టి చూడఁగ నితఁడు వైష్ణవుఁ డైనట్లుఁహింపఁదగి యున్నది—

మ. నను రామానుజపాదపద్మయుగళీనన్యాన్యయధ్యాసపా

వనహృద్భాగవతావతంసపదసేవాసక్తచిత్తున్ మరు

త్తనయారాధనచారులబ్ధ కవితాధారున్ సదారూఢభా

వన నాస్థానకవిన్ నిజాశ్రితుని, బిల్వంబంచి పల్కెన్ గృహన్.

క. పాత్రుఁడవై మైత్రేయస | గోత్రుఁడవై నారసింహగురువర్యునకున్

బుత్రుఁడవై వెలయుదు వీ | ధాత్రిన్ మాపనుపు నేయాదగుఁ గృష్ణకవీ.

ఈ గ్రంథము చిఱుమామిశ్శ పాపయ్య యను కమ్మనాయని ప్రేరణమువలన రచియింపఁబడినది. కవి నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడు, ఈ గ్రంథము పిల్లవసుచరిత్ర మని దాక్షిణాత్యులు కొందఱు అనుచున్నారు గాని యీ ప్రాంతములయందు దీని కట్టిపెట్టినది లేదు. అబ్బనామాత్య విరచితమైన కవిరాజమనోరంజమును, సూరకవి ప్రణీతమైన కవిజనరంజనమును, పిల్లవసుచరిత్రమని యిచ్చటివాఁడు చెప్పుదురు. ఈ గ్రంథకవిత్వము శ్లోఘ్యమైనదే యైనను, పిల్లవసుచరిత్రమని చెప్పఁదగినంత శ్రేష్ఠముగా లేదు. ఈ కవి యనేక పద్యములను వసుచరిత్రాది ప్రబంధములనుజూచి వానిలోని పద్యములవలె రచియించి యున్నాఁడు. ఇందుకు నిదర్శనముగా వసుచరిత్రములోని పద్యము నొకదానిని శకుంతలాపరిణయములోని పద్యము నొకదానిని చూపుచున్నాను—

ఉ. కొండఁట విల్లు వేదలలకుండలిరాజఁట నారి యమ్మనం

తుండటఁ బై టిప్పలియలఁ దున్నినవాడఁట యొండురెండు భ
ర్గుం డిది నిండుపౌరుష మొకో యని గెల్వవె ముజ్జగంబు లు
ద్దండత నొక్కతుంటవిలు దాలిచి యంటినఁ గందుతూపులకొ. వసుచ

ఉ. తుంటఁట కార్ముకంబు కరదొట్టినతేంట్లఁట వింటినారి చే

నంటిసవాడుతూపు లఁట యప్పులపాలఁట కేతనంబు వా

గంటిపులుంగు గుట్టమఁట కాయము లేదఁట నీకు లోకముల్

కొంటెతనంబున న్గలిచికో లిది యచ్చెరియంబు మన్మథా. శకుంత.

ఇంద్రప్రశస్తాంబులగుప్రయోగంబులును గొన్ని కానఁబడుచున్నవి.

క. ఆఖేటమునకు ధాత్రీ । లేఖర్షభుఁ డనుమతింప లేలెం డనుచున్

శ్లాఖించుచుఁ బడవాళుల । లాఖవమునఁ బనిచి రగ్గలంబుగ వారల్.

ఇందు శ్లాఖించు 'లాఖవము' అను పదము లప్రప్రయోగములై నను గావలెను, ఖఘుల కొండొంటికిఁ గూర్చిన యప్రశస్తప్రాసము లై నను గావలెను. ఈ పుస్తకములోని మంచిభాగము లనేకములు కాళిదాసుని

యభిజ్ఞానశాకుంతల నాటకమునుండి తెనిగింపబడినవి. అభిజ్ఞాన శాకుంత
లములోని మనోహరములైన నాలుగు శ్లోకములలో రెంటిని గవి యీ
క్రిదిరీతిని దెనిగించియున్నాడు—

చ. కనుగవ బాష్పపూరములు గ్రమ్మెడు గద్గదఖిన్నమై యెలుం
గనువున రాదుసూ హృదయ మాకులమయ్యెడు మేను మాన్పడుం
బెనిచినవాని కింతవగఁ బిమ్మటిఁ గ్రమ్మెడుఁ గన్నవారలుం
దనయను బంపలేక పరితాపభరంబున నెట్లు సైతురో.

మ. గురు శుశ్రూషలుసేయుమీ సవతులన్గూర్చి నివోకింపుమీ
పరివారమ్ములఁ బ్రోవుమీ సిరుల గర్వస్ఫూర్తిఁ గైకొనుమీ
పురుషుం దూఱుమీ సతుల్ నకచు నేర్పు లీకు నూచించితిన్
దడఁగి లోకమతిల్లి చేకొనవె మాతల్లి మదీయోక్తులన్.

ఇట్లున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము ప్రౌఢమనియే చెప్ప
వచ్చును. కవిత్వప్రౌఢిమ తెలియుటకయి శకుంతలా పరిణయములోని
రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపబడుచున్నవి—

ఉ. మోద మొనర్చె బుప్పొడుల మ్రుగ్గులపై నొఱపై న ముగ్గులన్
దేదఁగి పూలపెక్కెములఁ గెందలిరాకుల త్రోరణంబులన్
బ్రోది వహించు పక్వఫలపుంజములన్ శుకకోకిలాళి స
న్నదములన్ నికుంజభవనంబుల నీలనృపాలనూతికిన్. ఆ. ౧.

శా. పాడుష్యంబులు పల్క నేల నృపతీ పన్నీరకర్పూరక
ర్పూరస్పారపటీరసౌరభ పయఃపూరంబె జంద్రదాతపం
బారామానిలసేవనంబు యును మీ రశ్రాంతముం గాంతురా
హేరాళంబుగఁ బుత్రగాత్రమిళనం బెట్లుండునో చూడుడి. ఆ. 3.

83. వల్లూరి నరసింహకవి

ఇతఁడు నాగ్నచిత్తీపరిణయమనుమూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; హనుమత్కవిపుత్రుఁడు; ఆఱువేల నియోగికులపవిత్రుఁడు; నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడని తోచుచున్నది. ఈతనికవిత్వము రసికజన హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. కవితాపటిమ తెలియుటకై నాగ్నచిత్తీపరిణయములోని మూడుపద్యములనెత్తి చూపుచున్నాను—

- చ. తనయునిముద్దుపల్కు చెవిఁ దార్కొన సంతసమిందుచున్నత
జనకునిరీతి మామకవచఃప్రకరంబు వినంగఁగోరి మీ
రెనసినవేడ్క నిట్లు సెల విచ్చుట నాయెడఁగూర్చిఁగాదె మీ
పనుపున విన్నవించెదను బద్ధదళాక్షుశుభప్రసంగముల్. ఆ. ౧.
- ఉ. వందుర నేల యిట్లు మగువా తగనా నగువాన జూడ కీ
యందఱిలోనఁ జెప్పవుగదా పగదాయగదా యటంచు నన్
గందు రటంచు నిట్ల యడుగన్ నుడుగం దొడఁగందలంచి నీ
కందువ లింక మారు కొఱగాదఱగా లెఱగాను నెచ్చెలీ. ఆ. ౨.
- ఉ. కోసలుఁ డాత్మ నే నృపులకున్ వృషభంబులఁ బట్టరామికిన్
గాసిలి వీనిఁ బట్టుకొని కట్టినవానికిఁ గన్య నిత్తు నే
బాస యొనర్చినాఁడ నని పల్కితి నింకిటఁ దప్పి తేని పెన్
దోసము వచ్చు నీకొమరెతో జతగూర్పఁగ నెవ్వఁ డబ్బునో. ఆ. 3.

84. గొంతేటి సూరన్న

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయ మనెడి యైదాశ్వాసములపద్య కావ్యమును రచించెను. ఈకవి తన్నుగూర్చి కృతిపతి యైనబొల్లపెగడ కామమంత్రి పలికినట్లుగా గ్రంథాద్యం దీపద్యమును వ్రాసికొనియున్నాఁడు—
మ. ననుఁ గొంతేటిలసత్కులు జెలిమియీసన్ దాను వీక్షించినూ

రన నీ వక్కజ మైనసత్కువివి యార్యశ్రేణు లగ్గింప భ
క్తిని గృష్ణాభ్యుదయప్రబంధము జగద్దేయప్రమేయంబుగా
నొనరం జెప్పుము మెప్పులుప్పతిల సన్మోగానురాగంబునన్.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; కామయా మాత్యపాత్రుఁడు; కాశిరాజపుత్రుఁడు. ఈతనికవిత్వ మంతశ్రేష్ఠమయి నదని చెప్పఁదగినదికాదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండిన వాఁడు. కృష్ణాభ్యుదయములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి—

- ఉ. దేవకిగర్భగోళమున దేవశరణ్యఁ డగణ్యపుణ్యసం
భావితభద్రమూర్తి యగుపంకజవాభుఁడు భవ్యలాభుఁడై
శ్రీవెలయం బ్రవిష్టత వసించె జగజ్జనరక్షణక్షమన్
భావభవాబ్జభూప్రభవభావుకుఁ డయ్యును ధీవికాసతన్. ఆ. ౨.
- చ. పదముల వ్రాలి బాలకునిపై దయసేయుము తప్ప చేసితిన్
సదమలచిత్స్వరూప యదుసత్తమ యుత్తమమైననీకథా
భ్యుదయము గోరి నీడు పదపుష్కరము ల్లనవచ్చినాఁడ నా
కొదవలు దీర్చ దేవతలకున్ సిరిగూర్పఁ దనర్పనీవెకా. ఆ. ౪.

85. బేతపూడి కృష్ణయ్య

ఈకవి జానకీరాఘవ మను నయినాశ్వాసములప్రబంధమును రచి
యించి దానిని కమ్మప్రభు వయిన యడపానారప్ప కంకితము చేసెను.
ఈపుస్తకమునుగాక కవి యలమేలుమంగావివాహము, పండితమనోభిరా
మము, అనుగ్రంథములను రచించిన ప్లవతారికలోని యాక్రిందిపద్యము
వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. మఱి శ్రీమదలమేలుమంగావివాహంబు

శ్రీజగన్నాథకార్పితము చేసె

రహిఁ బండితమనోభిరామశృంగారకా

వ్యము ధవళాద్రిరాయనికి నొసఁగెఁ

బహుకల్పనానల్పబంధురోక్తులతోడ

రచియించె జానకీరాఘవంబుఁ

బ్రాకటప్రాసాదపంచాక్షరీమంత్ర

జపపరాధీనరసజ్ఞుఁ డితఁడు

హరికథలెకావ్యములుచేసెనాంధ్రభాష

యందుమద్భక్తుఁడతనిచెన్నొందుకావ్య

రత్న మైనట్టిజానకీరాఘవంబు

శ్రీకరం బగు నారధాతీతలేంద్ర

ఈకవి శ్రీవత్సగోత్రుఁ డైన యిటువేలనియోగి. ఈతనికవి
త్వము సరసముగానే యున్నది. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ
డయియుండును. జానకీరాఘవమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహృ
తము లగుచున్నవి—

చ. పృథులకుచప్రకారములు బింబఫలాధరసద్రుచుల్ సుధా

మధురపికానులాపములు మత్తమయూరవిహారముల్ శుభ

గ్రధనవినీలవద్భ్రమరకంబులు కప్రపుజైక్కులున్ వనీ

మధుకరవేణిక ల్దనరు మాధవుఁ డం దనురాగ మూనఁగఁ. ఆ. ర.

శా. ఆకోదండము రామభద్రుడు సముద్యస్తీల నీక్షించి తాఁ
గైకోఁ జూచి ప్రదక్షిణంబుగ భుజాగర్వంబుతో వచ్చి పూ
జాకల్పంబుగ దానిఁ బుచ్చుకొని నిస్సారంబుగా నంతఁ దా
నాకర్ణాంతముగాఁగఁ దీసి విటిచెన్ హరిప్రభావంబునన్. ఆ. ౪.

86. బనవరాజు నాగేంద్రకవి

ఇతఁ డానందసుందరీచాతుర్యవిలాస మను మూడాశ్వాసముల
ప్రబంధముచు రచియించెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగి; పాపనామా
త్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు సుమారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట
నుండియుండును. ఆనందసుందరీచాతుర్యవిలాసమునుండి రెండుమూడు
పద్యములను గవి కవిత్వకౌశలమును జూపుటకయి యిందుఁ బొందుపఱు
చుచున్నాను—

ఉ. క్షోణిప యాతఁ డక్కుధరకూటశిఖాంతరమందుఁ గాంచె న
క్షీణజలోచ్చలన్మదజశీకరబంధురసింధురార్భక
శ్రేణిని హంసకోకబకచిత్రితరమ్యవిశాలనై కత
శ్రేణిని దీర్ఘవేణిని బశుప్రభురాణినిఁ గృష్ణవేణినిన్. ఆ. ౨.

ఉ. భూనుతయాతఁ డక్కమలపూరములోపలఁ గాంచె నుల్లస
ద్భానుసహస్రరమ్యమణిభాసితభోగవిభూషు నాననో
న్మానితకైటభారిగుణమంజరసౌఘనిరస్తదోషు నం
భోనిధికాననాకలితభూధరబాహువిశేషు శేషునిన్. ఆ. ౩.

ఉ. దైన్యముపక్కి చాపశరదారుఃఖడ్గము లూనపట్టి య
న్యోన్యవధాశచేఁ బెనఁగునప్పుడు చూడు మురారిశక్తి
త్యున్నతిఁ దద్బలంబు నధికోజ్జ్వలయోధులు పిచ్చలింపఁగా
జన్యమునందుఁ గూల్చెదను జక్రిని శుక్రుఁడు తల్లడిల్లఁగన్. ఆ. 3.

87. మాచవరపు పాపనామాత్యుఁడు

ఇతఁడు నందవరీకచరిత్రమును రెండొక్కాశ్వాసముల గ్రంథమును రచి
యించెను. ఈ నందవరీకులచరిత్ర మీపటకే యిందు వ్రాముఁబడినది.
కవి నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేంకటాచల
మంత్రిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన వాసస్థలాదులనుగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొని
యున్నాఁడు—

సీ. శ్రీమించు వినుకొండసీమలో నల్ల య

నంతవరం బనునగర మొకటి

కొమరొప్పు బెల్లముకొండ దేశంబున

మానితంబై యొప్పు మాచవరము

గ్రామద్వయంబునఁ గాణాచి యేకభో

గముమీఱ వెలసిన ఘనయశుండు

పెద్దనామాత్యుండు స్రీయురాలు జ్ఞానాంబ

వారికి జనియించె వరసుతుండు

పాపనాహ్వయుఁ డనఁ బ్రఖ్యాతుఁడై యొప్పు

నాతనిభార్య శ్రీయచ్చమాంబ

వారికి ముగరుపుట్టిరి వరుస సుతులు

ముదముతోడుత వసుధఁ ద్రిమూర్తు లనఁగ

నగ్రజుఁడు వేంకటాచలం బనెడుపేరఁ

బ్రణుతి కెక్కెను విభవసౌభాగ్యగరిమ.

క. ఆతనిదేవి పతివ్రత । సీత నరుంధతినిబోలి సృష్టిని వెలసెన్

జేతోమోదంబున సం । ప్రీతిని శ్రీకొండమాంబ ప్రియము జనింపన్.

ఉ. శ్రీపరమేశ్వరతత్కరుణ శ్రీవిలసిల్లఁగ వారికిన్ సము

ద్వీపతచారుమూర్తు లతిధీయుతు లిద్దఱుపుత్రు లందులోఁ

బావన నగ్రజుండు నయి భాసిలి సత్యము దేవభక్తియున్
బ్రావుగనమ్మి సద్గురుపాదములే గతియంచు నున్నెడన్.

నందవరము లిప్పు డనేకములు కానఁబడుచున్నవి. పూర్వకాల
మునందు నందు, దేలినట్టియు నందవరీకుల కిచ్చుఁబడినట్టియు నందవరము
కర్నూలుమండలములోనిదయినట్లు కవి యాక్రీడి పద్యమున వర్ణించి
యున్నాడు—

సీ. అందమై విలసిల్లుఁ గందనో ల్స్థిమలో నందవరం బనునగర మొకటి
తత్పట్టణంబు సౌందర్యంబుఁ గొనినూడఁ జిత్ర మెవ్వరికి విచిత్రమరయ
సుందరంబగుచు సంక్రందనపురిఁబోలి యిందిరాదేవికి మందిరముగఁ
గడురమ్యమై చాలఁ గర మొప్పుచుండును గూఁతటాకముల్లో

మరుమిగులఁ

బంకజాకరవిలసిత పద్మసికర । మధుర మకరందరసపానమత్తమధుప
నరసంకుంకృతసంగీత సంకులంబునగుచురంజిల్లు మిక్కిలియవనియందు

పయిపద్యములోని యనావశ్యకములయిన పదములప్రయోగము
నుబట్టియే యీ కవిత్వ మంత మంచిదికాదని చదువరు లెఱుఁగవచ్చు.
ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడేమో ! నంద
వరీక చరిత్రము రెండాశ్వాసములనుండియు రెండేసిపద్యము లిం దుదాహ
రింపఁబడుచున్నవి—

మ. దివమం దెల్లను రాజ్యభారముఁ దగం దీర్చున్ మరెన్ రాత్రులం
దవలీలం జని జాహ్నవీసలిలమం దాహుఁగిగా స్నానమున్
సవిశేషంబుగఁ జేయుచున్ నిరత మీచందంబునన్ రాజపుం
గవుఁ డంహోరహితప్రభావతనుడై గాంభీర్య మింపొందఁగన్. ఆ-౧
ఉ. ఒక్క మహానుభావుఁ డిటువచ్చి దయారస ముప్పుతిల్ల నల్
దిక్కుల దివ్యతేజములు దీటుకొనం గడు సత్ప్రభావుడై

మక్కువ యోగవాగ మనుమంత్రము నా కుపదేశ మిచ్చి తా,
 జక్కఁగ నిచ్చి పాదుకల సంభ్రమ మొప్పుఁగ నేగె నంతటన్. ఆ-౧
 ఉ. నందవరంబు మాకును ఘనంబుగ నచ్చట ధారపోసె ద
 త్సుందరిఁ దాను గూడుకొని శుభ్రతరం బగుజాహ్నవీజలం
 బందుల గాన వచ్చితిమి యాతనితోడుతఁ దెల్పి వేగ మా
 కుం దగఁజెప్పుమన్న ననుకూలత నచ్చెరియంబు తోఁపఁగన్. ఆ-౨,
 ఉ. భూసురకోటి వచ్చుటకు భూపతి మాత్మఁ గలంగి దానముం
 జేసితి మున్ను వీరల కజేయులు గావునఁ దప్పినన్ విష
 ర్యానముఁ బ్రత్యహాయమును రాగల దిచ్చిన విత్తహీనమా
 మోసమువచ్చెన్లెట్లనుచు మో మొకయించుక వంచెనంతతోన్. ఆ-౩.

88. కృష్ణ దా స క వి

ఇతఁడు రాధాకృష్ణవిలాస మనుపేర జయదేవ విరచితమైన గీత
 గోవిందమును మూడాశ్వాసముల కావ్యమునుగా రచియించెను. ఈతని
 తండ్రి వేంకటదాసుఁడు. ఈతఁడు శూద్రకులజాఁడని తోచుచున్నది.
 అయినను కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది. రాధాకృష్ణవిలాసము
 లోని మూడు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. అలఘుభుజాబలంబులు నొయారము లయ్యసమానసాహసం
 బులు నెర వై నసాదనలు పోటరిపంతము లేకవీరతల్
 చలమరితెంపులున్ జవవిలంఘనముల్ విలసన్నియుద్ధతుల్
 కలిగినకాల్బలంబు కటకంబున డంబున నొప్పు నెప్పుడున్. ఆ-౧.
 ఉ. కూరిమిచేయు దిక్పతులఁగోరిక లీరిక లెత్త రావణో
 ధారశిరంబులం దునిమి దద్దిశలన్ బలిపెట్టి సర్వభూ

- భార మడంచి మానిజనభావనల నిహరించినట్టి దు
ర్వారబలాభిరామ ధృతరాఘవరూప నినున్ భుజించెదన్ . ఆ-౨.
- ఉ. ధ్యానముచేతఁ జూచెద సుధానిధితోఁ బ్రతివచ్చునట్టిరా
ధానన మిష్ట కోపజనితారుణమై కడు వంకలై బొమల్
పై నమరంగ శోణకమలంబునఁ ద్రిమ్మరు చంచరీక సం
తానరమద్విలాసములు తాక్కొనియుండక మాననేర్చునే. ఆ-౩.

89. చెన్నూరి శోభనాద్రి

ఇతఁడు బిల్వణునికథను శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణ చంద్రోదయ
మనుపేరను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమునుగా రచించి గుమ్మడపు
పాపన్యూతి కంకితముచేసెను. కృతిపతిగాని కృతికర్తగాని యెప్పుడుండిన
వారో తెలిసినది కాదు. కృతిపతి పద్మనాభకకులసంభవుఁడయి గుళ్ళ
పాటి పురాధీశ్వరుఁ డయిన జగ్గనప్రభుని కుమారుఁడు; కృతికర్త యాఱు
వేల నియోగియైన చెన్నూరి రామచంద్రుని కుమారుఁడు. కవిత్వము
ప్రౌఢముగా నున్నది. శృంగారసుధాసముద్ర పూర్ణ చంద్రోదయ మనెడి
యామినీపూర్ణ తిలకకథనుండి రెండుమూఁడుపద్యముల నిగుబాహరించు
చున్నాను—

- చ. చక్కనివాఁడు మాటలకు జాణ కళాగమసాహితీచణు
డక్కట బిల్వణుం డితనియందము చూచిన మందయాన ల
మ్మక్కయటంచు భర్తలను మాని పయింబయివచ్చి నిచ్చలుం
జొక్కకయుందురే రతులఁ జొప్పగునే మన కీతఁ డుండినన్. ఆ. ౨.
- ఉ. అంధుఁడు బిల్వణుండు తనయా తెరచాటున నుండి నీవు న
ద్ద్రంధము లన్నియుం జదువఁగావలె నీతఁడు బుద్ధిదూతవా
తంధయసార్వభౌముఁ డని తండ్రి విధించిన నమ్మియుంటి జా
త్యంధుఁడయేని యీతఁడుసుధాంశునిఁ గాంచనుశక్తుఁడెట్టులొ? ఆ-3

మ. తనయా రాజకుమారుల నివడిచి విద్వాంసున్ గ్రహింపంగ నీ
మన సెట్లొప్పెను రాజకన్యపుగదా మర్యాదమహానా ధరన్
వినవే పెద్దలు చెప్పుచుందురుగదా విద్వత్సుచారిద్యతా
యని తద్వాక్యము వ్యర్థమయ్యెనుగదా హా హామిచేయందగున్.

90. కొ టీ శ్వ రు డు

ఈకవి భోజకన్యాపరిణయమ నెడి యైదాశ్వాసములప్రబంధమును రచించెను. ఈతనిది రసవంతమైన కవిత్వమేకాని యందందు వ్యాకరణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు క్కానబడుచున్నవి. భోజకన్యాపరిణయమునందు రుక్మిణికిఁ గృష్ణునితోడి వివాహకథ చెప్పబడియున్నది. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; చక్రప్రభును మంగమ్మకుచు నందనుఁడు. ఈతనికాలము మొదలయినవానినిగూర్చి యేమియుఁ దెలియదు. ఇతఁడు నూటయేబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈతని ప్రబంధములోని యొక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కపద్యము నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాను—

ఉ. కోమలియోర్తు చందనము కుంకుముతోడనుగూర్చి యంత న
తామరసాక్షుమై నలఁదఁ దద్దయు నొప్పె మనోహరాకృతిన్
సోముఁడు నీరజాప్తుఁడును జూడ్కులయందు వసించియుండుటన్
శౌముదిఁగూడి యాతపము క్రమ్మివెలింగెనునంద మొందుచున్. ఆ-౧

మ. జనభీతిప్రదఘోషపంకజననస్ఫారాయశఃప్రాప్తివో
వనరాశిం దప మొంది శంఖముకలస్వానామృతౌఘంబు శో
భనరేఖాత్రయభాసురంబు నయి తద్భామాగళత్వంబు నొం
దిన ముక్తావళి తద్భవత్వముననే చెందెన్ హారవామాకృతిన్. ఆ-౨

- మ. అన నబ్జాస్య యనున్ వయస్యలకు నీయబ్జాక్షిఁ గై నేయుమం
చని నే సొమ్ములపెట్టె తెచ్చి మణిభూషానేకము ల్పానఁబో
యిన నొండేనియుఁ బాటిగానిఁ జెఱి యేమే చెల్ల నాసొమ్ము లే
వని ఖండించునుగాని నేర జెఱుఁగన్ స్వప్రాప్తకార్యోన్నతిన్. ఆ 3
- శా. భద్రదేభంబులఁగూల్చుసింహముగతిన్ బ్రత్యర్థిభూపాలురన్
రాద్రోల్లాసవిలాసము తెఱచయఁ బోరన్ గెల్చి నానాదిగ
తుగ్రశ్రీలకు నాటప ట్టకుచుఁ బొల్చు న్నాఁపుండ్లొయనన్
మద్రాధీశుఁ డితండు చూచితెవె న్నీమద్రాజబింబాననా. ఆ. ౪.
- చ. సురవరద తమండ్లననిశోభితుఁడై హరి యిట్లు రుక్మిణీ
పరిణయకాంక్షు చుండుబయు భానుఁడు కన్గొని తాను నట్లు యా
హరికి ననర్థరత్నముల నర్పణ చేయఁదలంచియోయనన్
బరువడిఁ బశ్చిమాంబునిధిపారమున న్నిలిచెన్ ద్వరాదృతిన్. ఆ 5

91. చల్లపిళ్ల నరసకవి

ఇతఁడు యామినీపూర్ణ తిలకావిలాసమును పేరితో బిల్వణచరిత్రము
నాతాశ్వాసముల శృంగారకావ్యమునుగా రచించినకవి. ఈతని కావ్య
ము పూర్వోక్తమయిన బిల్వణీయమునకంటె మిక్కిలి రమణీయముగా
నుండును. ఈ కవి వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; భార
ద్వాజసగోత్రుఁడు; కామకవి పుత్రుఁడు. ఈ కవి తాను గొంతకాలము
క్రిందట మృతుఁడయిన పితాపురపు రాజుగారి పితామహుఁడగు శ్రీరావు
నీలాద్రిరాయనింగారి కాలములోఁ దదాస్థానములోని కడియమును గ్రామ
మునం దుండినట్లు యామినీపూర్ణ తిలకావిలాసములో నీ క్రింది పద్యమునఁ
జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. త్రిభువనపూతకృత్తి-యగల్లు గౌతమీతీరవిత్తీర్ణ ధాత్రీప్రసిద్ధ
తరమైన కంకణపురవరసంస్థానభూతిఁ జెందినవాఁడ భూనురుండ
శ్రీరామనామమంత్రారాధనపరుండ సకలవిద్యస్మహాజనహితుండఁ
బూజ్యతరప్రాజ్యరాజ్యసత్వీతి కాపురవరనామ్రాజ్యపరివృథుండు
విమల రేచర్లగోత్రపవిత్రమూర్తి । రావు వేంకటనీలాద్రిరాయనృపతి
చేత సత్కృతినొంది ప్రసిద్ధి నొందినట్టి నరసయనామవిఖ్యాతయశుఁడ.

కడియ మనెడి యీ గ్రామము రాజను హేంద్రవరమునకు చూడు
క్రోసుల దూరమున కాకినాడకాలువయొడ్డున నున్నది. శ్రీ రావు వేంకట
నీలాద్రిరాయనింగారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవారై నందున
నాతని కాలములో నుండిన కవియు దాదాపుగా నూఱుసంవత్సరముల
క్రిందటివాఁడు. ఈయన కవిత్వము రసవంతమయి ప్రౌఢముగా నున్నది.
ఈయన కవనరీతిని దెలుపుటకయి యూమినీపూర్ణతిలకావిలాసములోని
కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. నిరుపమసాహసాతిశయనిర్భరమర్భరవై రివీరసం

హరణరణోత్సవోచితవిహారమహారథిక్రందతన

త్పరిణయకార్యధుర్యతరథాణధణంధణనాదఘంటికా

నురమితనిర్జరీజనమనోరథముల్ రథము ల్పురంబునన్.

ఆ-౧.

చ. ఘనకబరీస్తనాకృతులు కంధరమై ధరమై రమైక్యమై

చను నొగిఁ గంతవక్త్రములు సాదరమా దరమా రమాకమా

దినుసుగ వాగ్ముఖాంగములు తేనెలతో నెలతో లతతో క్షితో

.నెనయగు నాభిజంఘుగతి హేమకరిన్ మకరిన్ గరి న్నగున్. ఆ-౨.

ఉ. అమ్మకచెల్ల ! చెల్ల నగు నల్లికజెల్లికమాటలాడి చి

త్రమ్ములు పన్ని నన్నిటులు దారిచి మీరిపు డంద తొక్కపై

గమ్మని గేలినేయ నొడిగట్టితి రమ్మ పనేమి మాటలన్

సమ్మగరాదు మిమ్మనుచు నర్మిలి వేఱొకతీరు మీఱినన్. ఆ-3.

- చ. కలువ లెసంగఁ దామరలు కంది ముడుంగ దెస ల్వలుంగ వె
న్నెలలు చెలంగ జక్కవలు నెక్కిసి నేగి మునుంగఁ జీకటుల్
బలిమి నడంగ వేకొమరుఁ బ్రాయపువారల డెంద మందమై
పొలు పలరంగ వారినిధిఁ బొంగఁగఁజేయుచు రాజు రాజులెక్. ఆ-౪.
- శా. స్వామీ నేరము లేదు నావలన నీసర్వంబు నీకృత్రిమ
స్తోమంబు న్నను భ్రాంతి మంప సమయాస్ఫూర్తిన్ మదీయానన
క్షేమాలోకనబద్ధకాండఁటరాజిం గూర్చి తోఁగాదె మ
త్ప్రేమానందకరాశయగ్రహణకారి ప్రాప్తిగా మున్నుగన్. ఆ-౫.
- ఉ. రాముశరప్రయోగము సురప్రభువజ్రము చక్రిచక్రమున్
ధామనిధిప్రియాత్మజునినండము కామరిపుత్రిశూలమున్
భూమి నొకప్పు రిత్త యయిపోయనఁ బోవుచుగాక యీకవి
స్వాములవాక్ప్రయోగమును బ్రహ్మకు నైనఁ దరంబె త్రిప్పఁగన్.

92. అ య్య గా రి వీ ర భ ద్ర క వి .

ఈ కవి రాఘవ యాదవ పాండవీయ మను మూడాశ్వాసముల
త్యక్తి కావ్యమును రచించెను. ఈతఁ డాటవేలనియోగ యైనశైవుఁడు;
కొండిన్య గోత్రుఁడు; సోమనారాధ్య పుత్రుఁడు. ఈతఁ డేకాలమునం
దుండిన వాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదు. ఇతఁడు నూలు నూట
యేబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండవచ్చును. మూడర్థములు గల
పద్యమునుబట్టి కవననై పుణి యిట్టిదని చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఇట్టికవిత్వ
రచనయే కష్టము. అయినను గవి యవతారికలోఁ జెప్పిన—

ఉ. హరి కీర్తిద్రవిగ్రహవిహారికి నాశ్రితబృందదుఃఖసం
హారికి ధూతదేవవివహారికిఁ గొస్తుభసజ్జ్వలన్మణి

హరికి నా స్తపద్మగమహరికి సాగరబాణి కామనో
హరికి వాహనస్పృణవహరికి శౌరికి గేలు మోడ్చెనన్.

సీ. నిండు చందురుడాలు నీటు నేలఁగఁజాలు

మొగముపైఁ జిలుచువ్వు మొలకలొదవ,
దెలిముతెములమించు వేటనూటాడించు

నెలకూనయును దలఁ దళుకు లీనఁ
గొదమతుమ్మెదబారు నదలించితనరారు

కడచూపు లక్కటికంబు నించ
జోడులేదని తెల్పు సాగసుకుత్తుకనల్పు
మేవ న్నెలకు వింతమిసిమి నొసఁగ

నలువ మొదలై నవారు తన్గొలిచిరాఁగ
గిబ్బ బాబాపయ్యబొల్చియబ్బురముగ
నెలమి చెన్నారఁగావాఁగలనుగానఁ
బడియెముక్కంటికన్నులపండువుగను.

ఇత్యాదిపద్యములనుబట్టి చూడఁగా సితఁ డాంధ్రగీర్వాణపద
బహుళేముగా మంచికవిత్వము చెప్పఁగలవాఁ డనినీ తోచుచున్నది.
ఈతనిగ్రంథములోనివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

శా. నానారత్నవిభూషితాఖిలజనానందదానుసంధాయశృం

గానూనంబులు చారుగంధసుమనఃప్రాచన్నహాపాదపా

లీనవ్యంబులు సద్వృషాభిరతముల్ లీలార్థగోత్రాళు లెం

తో నేత్రోత్సవదంబు లొదుఁ జెలువొందుందత్పురంబంచునన్. ఆ-౧

ఉ. ప్రాంచితరీతి రాముఁడు పరాశరజాతుఁడు కృష్ణమూర్తి దా

మించినవేడక నంప జడిమీఱఁగఁ బెంచి విరాధరాజ్యతో

దంచదనూసలీలల నుదాత్తముగా యవనాభ్రము న్నతు

ల్లాంచుచు నిద్రకీలధరలాలితదీప్తి నళండు భాసిలన్.

ఆ. ౨.

ఉ. రాముని ధర్మరాజు రణరంగవిరాజిత నచ్యుతప్రభు
 నీమది మర్త్యగాఁ దలఁచి నీతివిహీనతఁ బోరఁబోకుమీ
 సామమ మేలు తద్విభుఁడు శస్త్రబలంబున మేటి భూమిలోఁ
 గామిని రత్నయు క్తముగఁ గ్రక్కున సిచ్చి కులంబుఁబ్రోవుమా. ఆ-3

93. ఘట్టప్రభువు

ఇతఁడు సురాభాండేశ్వరము, కుచేలోపాఖ్యానము, యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము, అను మూడుపద్యకావ్యములను రచించెను. ఇతఁ డెల్లామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈకవి యాజ్ఞవల్క్యనియోగిబ్రాహ్మణుఁడయి నట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు కుచేలోపాఖ్యానములోఁ దన్నుఁ గూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. భ్రమరాంబికావరప్రభ వదివ్యకవిత్వ

విద్యాప్రవీణత వెలసినాఁడ

ఘటికాశతగ్రంథఘటనాసమంచిత

చాతుర్యమహిమకుఁ జాలినాఁడఁ

బ్రౌఢిమ నేకై కపటమాసమహాప్ర

బంధ కల్పనశక్తిఁ బ్రబలినాఁడ

మఱియు నాశువు చిత్రమాధుర్యవాక్య ప్ర

గల్భనంబున నుత్తుల్లించినాఁడ

శ్రీకుధరమల్లిఖార్జున శ్రీపదాబ్జ

మత్తభృంగాయమానసస్మాన్మనుండ

సత్కవీశ్వర కరుణాప్రసాదవశుఁడ

ఘట్టప్రభునామధేయ విఖ్యాతయశుఁడ.

ఈ కవి నెల్లూరిమండలముగోసవాడయినట్టుచు, అప్పటి కెనుబడి సంవత్సరములక్రిందట నుండినట్టుచు, నెల్లూరిమండల చరిత్రమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. కాబట్టి కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు.. ఈశనికవిత్వ మంతగా నిర్దుష్టమయినదియు ప్రౌఢమయినదియుఁ గాకపోయినను, మంచి ఘోషోక్తుఁలఁగోను న్యాయములఁగోను నిండియుండి ద్రాక్షౌఛాకమునఁ జనుపువారి కింపుగానుండును. ఈతఁడు రచించిన యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము ప్రస్తుతమున నావద్దలేదు. దక్కిన గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

కుచేలోపాఖ్యానము.

- శా. చిత్రం బెన్నఁగఁ జిన్ననాఁడే శనయుల్ శిశౌనుగుణ్యుల్ తుదన్
బ్రాతుల్లారతిదండకార్యములకున్ బ్రాయంపువారైన ని
ద్ధాత్రీం జుట్టములల్ల చూపవలదా తండ్రుల్ల నాజాతులున్
బుత్రం మిత్రవదాచరేత్తనుచు నేప్రొద్దున్ శ్రుతుల్చాటఁగన్. ఆ-౧.
- ఉ. కామితవస్తుజాతములు గల్గి దయాపరులైన పుణ్యులన్
బ్రామత నిచ్చి పుచ్చుకొనుభావమునం దలపోయఁ డెంతయున్
గ్రామము శ్రోతడైనఁ దన కర్గము శ్రోతయె పెక్కుమాట లిం
కేమి యదృష్టహీనునకు నెచ్చటి కేఁగినఁ గల్గునే సిరుల్. ఆ-౨.
- ఉ. అన్నము లేకయుండిన లయంబగు దేహము రక్తమాంసముల్
సున్నగు నింద్రియస్ఫురణ స్రుక్కు మదాశిశయంబున దూరమా
నన్నులమీఁదిప్రేమ చెడు నచ్యుత నీపయి నిల్చుమాననం
బెన్నటికైన జ్ఞానులకు హెచ్చు దరిద్రతసాటి మే సిరుల్. ఆ-౩.

సురాభాండేశ్వరము.

- చ. తవిలినమోహపాశమున దైన్యముఁ బూని మనోవ్యధం గడుం
దిపురుచు విన్ననై యవనిదేవుఁడు ప్రార్థనచేసి మ్రొక్కఁగా

నువిదయుఁ జీరికిఁ గొనక యూరక యేకాను నిర్దయాత్మయై
శివశివ మిక్కిలిం గఠినచిత్తలుగాకె లతాంగు లిమ్మహిన్.

చ. పరమవిహేః శీలుఁడవు బాపఁడ వృత్తమవంశజుండ వీ
వెఱుఁగవె యొండఱ భామినుల నీగఁగి గోరుట ధర్మమే మహా
దురితము లై నపట్లఁ గడుదూరముగా నెడలించి మోహముల్
మఱచుట ధర్మ మండ్రు మతిమంతులు వేదపురాణసమ్మతిన్.

94. ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయమనెడి యైదాశ్వాసములప్రబంధమును
రచించి, చక్కిలాల వేషయామాత్యున కంకితముచేసెను. అగ్రంధ
మునఁ గవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

మ. నను శ్రీనాథకథాసుధాసరిన్నాథాగ్రయోషాంబుగా
హానదూరీకృతసర్వకల్మషు హామిన్యానుగ్రహ ప్రాప్తసా
రనిరాఘాటనితాంతశోభికపితారాజ్యాస్వతున్ సత్సుధీ
జననంతానవిధేయుఁ జూచి పలికెన్ సంహోష ముహ్వాంగఁగన్.

సీ. అతిశయోత్ప్రేక్షోపమాద్యలంకాఃముల్
నొలఁకంగ ముద్దులు గులుకుఁఫణితిఁ

బద్యకావ్యముగాఁగఁ బ్రహ్మముచరితంబు
రసికు లాననఁగను రచనచేసి

తలరుచు ద్విపదగా వెలయ సావిత్రిచ
రిత్ర యొనర్చితి చిత్రలీల

భద్రాద్రిఁ దగు రామభద్రునిపై నొక్క
శతకంబుఁ జేసితి చతురఫణితి

నేయెడ నరస్తుతులు నీవునేయ వైన
భ్రాతృవాత్సల్యమెనఁగఁ బ్రబంధ మొకటి

చెప్పినా కంకితంబుగఁ జేయుమిపుడు

సుకవినుతగుణసముదాయ సుబ్బరాయ

పయిపద్యములనుబట్టి యీకవి ప్రద్యుమ్నచరిత్రమును సావిత్రీ చరిత్రమును భద్రాద్రి రామశతకమునుగూడ రచించినట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఈకవి యెప్పటివాఁడో తెలియరాలేదుగాని నూఱుసం వత్సరములకంటెఁ బూర్వపువాఁడు. ఈతని కవనము మృదువయి మధురముగా నున్నది. కృష్ణాభ్యుదయముగాని కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. సంకుమదాదిగంధయుతసారసమీరము మీఱివేవఁగాఁ

గంకణఝంకృతు త్వలయఁగా సురసుందరు లొయ్య నొయ్యశన్

బొంకముమీఱ నూఁపఁగను భోగికులాధిపఁడోలికన్ రమా

పంకజగంధిఁ గూడుకొని బంధురహర్ష తరంగితాత్ముఁడై . ఆ. ౨.

చ. విను చెలి జోడుకోడెలగువేడివెలుంగును రేవెలుంగునున్

వనజదళాయతాక్షునకు వారిగుహాసనుఁ డిం పొనర్పఁగాఁ

గనుఁగవఁజేయ నాసయనుకాంచనపుష్పము వాశ్రయించి వా

రనిశము పుష్పవంతు లనునాఖ్య వహించిరి ముజ్జగంబులన్. ఆ. 3.

ఉ. మారుశరాళికిన్ మలయమారుతపాళికి మంజులాలికిన్

మీఱుమరాళికిన్ జిగురుమెక్కెడునీలిగయాళికిన్ శశాం

కోరుకరాగ్రజీలికి మయూరకదంబము కేళికిన్ సితాం

భోరుహనేత్ర కుంది తలపోయఁదొడంగె మనంబులోపలన్. ఆ. ౪.

చ. కొనియెద రుక్మిణీసతిని గోపవధూవిటుఁ డడ్డమైన మా

కొనియెద మద్భుజాబల మకుంతితమైతగ నెల్లిమీరె క

న్గొనియెద రంచు బంధుజనకోటికిఁ దెల్పుచుఁ జైద్యుఁ డంతటన్

గని యెదురై నవారు నగఁ గ్రక్కునవచ్చె నృపాలువీటికిన్. ఆ. ౫.

95. ప్రయాగ కామేశ్వర కవి

ఇతఁడు గోపాలలీలాసుధాలహరి యను మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి రామతీర్థస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవి విశాఖపట్టణమండలపువాఁడు; వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కాళికగోత్రుఁడు; నారసింహపౌత్రుఁడు; సర్వేశ్వరపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱు సం॥ రములక్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వము మంచిదేయైనను శృంగారవర్ణనము నితఁడు మిక్కిలి పచ్చిగాఁ జేసినందునఁ బుస్తక మిప్పటివారు చదువుట కంతగా యోగ్యమయినదికాదు. ఈప్రబంధమునుండి రెండుపద్యముల సం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. దండగ మేలచేసెదవు తోయజసాయక దండనిల్చి కో
దండము డించి మాచెలికిదండము పెట్టుము రెండుకన్నులన్
నిండిననీరు దోయిటను నించి శపించుఁ దదత్రువారి నిక
దండనచేయుఫాలశిఖితండ్రిసుమీ కడుశిక్ష చేయఁగన్. ఆ. ౨.
మ. యమునాతోయము దోయిటంగొని సముద్యల్లీల వేటొక్కభా
మముఖాబ్జంబునఁ జల్ల నానెలతయు స్మారోము గావించుచో
దుమికెం దుమ్మెదచాలుపుల్లనవపాధోజంబుపై నాఁగ శ
క్రమణీరోచులనీనుకొప్పు విడి వేగం గ్రమ్మె దద్వక్త్రమున్. ఆ. 3.

96. అనంతనార్యుఁడు

ఈకవి గాధేయోపాఖ్యానమును నేకాశ్వాసశృంగారప్రబంధమును రచించి కామాంబకును జిన్నప్రభునకును బుత్రుఁడగు కృష్ణభూపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు తాళవలింపకవికుమారుఁడు. ఈ కవినిగూర్చియు నీతని కాలమునుగూర్చియు మతేమియుఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూతేండ్లకు లోపలివాఁడుకాఁడు. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి యన

పద్యమయియున్నది. కవిశామాధుర్యమునుజూపుటకై గాథేయోపాఖ్యానములోని పద్యముల రెంటి నిందాక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

ఉ. మానక యింతవంత దరమా సురమాన్యసదంబుగన్న మ
 న్నీని కిదేల వట్టివగ నీకృపచే వగ నేవగ న్జగ
 న్మానిత తత్తపోమహిమ మానుష నాదువిలాసమోపు నీ
 పూనికమోపు నాహయిసిమోపు వెత నిష్ఠమోపురందరా.

చ. చిలుకలకు న్వచోగురుతః జెంగుచు సత్తవిధస్వరంబులకా
 బలుమఱుఁ దేనియ ల్లులుకఁ బాడెడు నీలలితాంగిఁజూచి లో
 కులు మఱి కీరవాణియును గోకిలవాణియనంగఁ దోన చి
 ల్కలు మఱి రామరామయనుఁ గన్నులఁ గెంపు పహించుఁ గోవిలల్.

97. బైరవ కవి

ఇతఁడు రత్నశాస్త్రమును దెనుఁగునఁ బద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు గౌరనసుతుఁడు. ఇతఁడు భ్రమరాంబికా వరప్రసాదముచేతఁ దనకుఁ గవిత్వము వచ్చినట్లీ క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొనియుండుటచేత కర్నూలుమండలములోనివాఁ డయినట్టు తోచుచున్నది—

క. తన్నుఁ బ్రియమార వేడిచమున్నమునీంద్రులకగ స్త్యముని చెప్పినయా
 సన్నతమణిలక్షణములుచెన్నుగఁ గ్రోడీకరించి చెప్పెదఁ దెలియన్.

క. భ్రమరాంబికామహావరసముచితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
 శ్రమవిమలప్రతిభాసంక్రమణుడ మతిశాలియైనగౌరనసుతుఁడన్.

“బైరవుడ నుభయభాషాపరీణుడ” నని కవియే తన సంస్కృతాంధ్రభాషాద్వయపాండిత్యము కలదని చెప్పుకొనెను. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద చక్కగానే యున్నది. రత్నశాస్త్రములోని రెండు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

- ఉ. నీరదము ల్లిగంతములనిండి తటిద్దనగర్జితంబు లిం
పార యహోగ్రవృష్టిగురియం బ్రభవించు నింతాతకాంతిత్తో
నారయఁ గుక్కుటాండసమమైపడుముత్యము లంతరిక్షసం
చారులు పట్టుకొందురు వెసన్ వసుధం బడకుండు నేర్పునకా.
- ఉ. చేత ధరింప మానవులచెంతను జేరవు భూతతోటు లే
రీతిని దుష్టచిద్య లొనరించిన నెక్కవు క్రూరజీవముల్
ఘాతలు సేయలేవు సతిగర్భముమోప సుఖప్రసూతియా
నాతతభాతిత్తోఁ బ్రతిదినంబును బ్రీతి యొనర్చుఁ గేతువున్.

98. అ న మ గు ర్తి ర ం గ య్య

ఇతఁడు యాదవగిరినూహాత్మ్య మనెడి యైదాశ్వాసముల పద్య
కావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు;
తిమ్మయ్యామాత్య తనూభవుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథమును రావూరివేంగా
మాత్యున కంకితముచేసెను. కపియెప్పుటివాఁడో సరిగా తెలియదుగాని
నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ డనుటకు సందేహములేదు. ఈ
తనికవిత్వము శ్రావ్యముగానే యున్నది. యాదవగిరి మాహాత్మ్యములోని
రెండుమూడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

- చ. పిడుగులఁబోలు నెండసెగఁ బెట్టినపైరులు వాడిపోయినకా
మడిమడిఁ దప్ప కేతములు నాటుచు బావులు త్రవ్వి కారుపై
రిడి యొకకొన్ని బాన లటు లెత్తుచు గాడ్పులదూలి సారె నీ
రెడలినఁ జూచి యొక్కతడి యిత్తురు హాళికు లశ్రుధారలకా. ఆ-3
- చ. బెళఁకులు నేర్చెఁ జూపు తిరిపెల్లు లవారిగఁజల్లె మేనిడాల్
కెలఁకులఁ జూడఁజూడఁ బెరిఁగెం జనుఁబూపలు నిగ్గుదేరెఁ జె

క్కిలికవ సన్ననూలువడికె న్నడు మెక్కడనుండివచ్చెనో
 చెలు లొకనాఁడు నేరుకనిసిగ్గు వధూటికి నాఁడునాటికిన్. ఆ. ౪.
 ఉ. వాలికచాగువేఁగుజడ వారిపయింబడి తేలియాడుచున్
 వ్రాలఁగ, నీలహంస మది వారిరుహంబని డాయ, నొక్క ప్రో
 యాలి మెఱుంగుమోమమరె నవ్వల నివ్వల రాహు కేతువుల్
 బాళిని డాయ వారియెడఁబర్వినపగ్వసుధాంశుఁడో యనన్. ఆ. ౫.

99. తామరపల్లి తిమ్మయ్య

ఇతఁడు శేషధర్మము నెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును
 రచించి శ్రీరామాంకితముచేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు;
 శరణ్యూమాత్యునిపుత్రుఁడు. ఇతఁడుండినకాలమేదో తెలియదు. నూఱు
 సంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఇతనికావ్యమునం దప్రప్రయోగ
 ములు కొన్నిగలవుగాని కవిత్వము మొత్తముమీఁద చక్కనిధారకలదయి
 శ్రౌవ్యముగా నుండును. ఈతనిశేషధర్మములలోని కొన్నిపద్యముల నిం
 దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. తోడికులాంగన ల్బాణులతోఁ గనకంబులతోడ వెండితో
 వాడలవాడలన్ సిరికి వన్నెలు వెట్టుచు నాధపుత్రులం
 గూడి సుఖంపఁగా మనము కూటికిఁ గూరకుఁ జిక్కి విడ్డల
 ల్లాడఁగ నెల్లకాలము మహాత్మకనుంగొనుచుండ శక్యమే. ఆ. ౧.
 మ. మును పోషించినపుత్రమిత్రవనితాముఖ్యుల్ స్వకర్మంబులం
 జని యెందఁ జన వార్తకై జపతపస్సాధ్యాయము ల్పాసి దు
 ర్జనులం గూడి పరావకారనియతిఁ బ్రాథత్వము ల్పాప నా
 పెనుపాపంబున గర్భవేదనలు పై పెట్లయ్యె నెట్లగుదున్. ఆ. 3.

ఉ. అక్కిడనున్న యాపశుమృగాదులు తావకపాదపద్మముల్
దిక్కిని ముక్తికామినికి చీవన లిచ్చు సుపర్వు లింతయున్
ఓక్క-మ యిగ్గిరింద్రమున నిల్వఁగవచ్చును బుజ్యాశాలికిన్
గక్క-సమా మహాదురితకర్ములకుఁ వసియింప నిచ్చటన్. ఆ. ౫.

100. నా ర న సూ ర న

ఇతఁడు వనమాలివిలాసమును కావ్యమునుజేసి, కొండూరి యక్క
పండనాధుని కంకితముచేసెను. నానద్దనున్న యీ గ్రంథముయొక్క ప్రతి
యసమగ్రమయినది; అవతారికలేదు. కృతిపతిమంత్రయు పండనాథుఁడు
నయి యజ్ఞముచేసిన నియోగగ్రాహ్యుఁడు. కవి నారనామాత్యుని
కుమారుడైన నియోగివిప్రుఁడు. ఇతఁ డాధునికుఁ డని చెప్పుటదక్కఁ
గవికాల నిర్ధారణముచేయుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారమేదియుఁ జిక్క
లేదు. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమయి మృదువుగానున్నది. వనమాలి
విలాసములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. గొజఁగిసీరుపోసి సమకూర్చినచందనవారిఁదోఁచి లా
మజ్జకతాళవృంతముల మాటికిఁ ద్రిప్పఁగ రాలుశీక రం
బజ్జలజాతుఁచెక్కిఁతుల మందుఁ దనరై ముఖేందుసుజ్వరం
బుజ్జనచేయఁ గూడఁబడియున్న యుడుప్రకరంబుచాఢ్పునన్. ఆ-౧.

చ. మెఱయు కసోలపాళికలమీఁదఁ జలన్మణికుండలద్యుతుల్
గిఱికొన ఫాలభాగమునఁ గించి దుదంచితన ర్తనంబులై
నెఱికురు లింపుచేయఁ గమనీయవిలోచన లూఁచి రౌదలల్
కొఱలి భవద్యశోమహిమ కోమలి మాటికిఁ జెప్పుచుండఁగన్. ఆ-౨

చ. కలమధురంబులై న కలకంతివచోరచనానిగుంభనం
బులు విని సిగునం బలుకువూనికలెల్లను బోవడించి మూఁ

గలవలె నోళ్లు మూసికొని కాననసీమలఁ జేరియున్న కో
 కిలముల బుజ్జగించి కలికించు మధూదయ మాత్మసంగశిన్. ఆ-3.
 ఉ. తొల్లియు మోసపోయితివె తోయరుహానన పెక్కుమాటులో
 చెల్ల నుదీయఁధౌర్వములచేత నె యిప్పుడు నమ్మికొనె నీ
 యుల్లము సారె నెత్తు లిడుచున్నది యీక్కియ నాడుమంచు నా
 కలతనంబు లింతటివిగాఁ దలపోయ నరాశకుంతలా. ఆ-4.

101. పోడూరి పెదరామామాత్యుఁడు

ఇతఁ డాఱు వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు;
 ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శివరామమంత్రికిని నీతమాంబకును బుత్రుఁడు.
 ఇతఁడు శివరామాభ్యుదయ మను ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించెను. ఇతఁ
 డీ గ్రంథమును గురజాల పేరయ్యార్యుని ప్రేరణమునఁ జేసెను. కవి కృతి
 చేరకుని తన గ్రంథమునందు—

సీ. ఏమంత్రికులపూర్వుఁ డిలఁ జనుత్తారభారత మందె శ్రీరంగరాజనాముఁ
 డేమంత్రిముత్తాత యావల్లయజ్ఞ దాతౌ యణిపరి యగ్రంధమందె
 నేమంత్రితాత యజ్ఞసూత్యుఁడొసరించె పప్తసంతానముల్ సరవిత్తోడ
 నేమంత్రిపిత పాగ్ధతీశ్వరుఁ డాదిమదాతయై పద్యగద్యంబు లందె
 నట్టి గురుజాలకులకలశాబ్ధివిధుఁడు
 రసికుఁ డివటూరి మల నారాధ్యశిష్యుఁ
 డభవపూజాధురంధరుఁడైన పేర
 ఘనుఁడు సాంఖ్యాయనసగోత్రుఁడైనయు సిరు.

ఇట్లు వర్ణించి, అతఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగా నీ క్రింది పద్య
 ములను జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. అనఘభారద్వాజమునిగోత్రజాతు నాపస్తంబసూత్రుఁ బ్రశస్తచరితు
 ఘనుని-బోడూరి వేంకటమంత్రివరున పమహితధీబాపయమంత్రిపాత్రు

శివరామమంత్రకి సీతమాంబకు నూనులై మించు బాపాగ్యరామరామ
ఘను మువ్వరిగొన గణం కెక్కిన పెదరామకవీంద్రు శ్రీరమ్యచరితుఁ
జిత్రయనుకాంధ్రసంస్కృతశ్లేషకవిత
రచనసేయాంగ నేర్చి భారతికరుణను
రాజవిద్యశ్శభలయందుఁ బూజితుఁ డగు
నన్నుఁబిలిపించి పలికెఁబ్రసన్న ఫణితి.

సీ. నీవంశపూర్వధీనిధి కొండకవి చెప్పె భార్గవాధ్యునయస్రబంధ మెలమి
నీయన్న బాపమంత్ర రచించెనొగినుషాకన్య కాపరిణయకావ్య మెసఁగి
నీతమ్ముఁ డసమునందె నిరోఽప్యజానకీకళ్యాణకృతి రామకనిఁపరుండు
నీవు ప్రౌఢోక్తిని నిర్మించినావు కొసల్యాపరిణయాది సరసకృతుల
మఱి యుదాహరణాది చనుత్కృతులను
సంత్కృతాంధ్రకవితఁ జెప్పఁజాలిసట్టి
ప్రౌఢసత్కవి వీవె ధరాతలమున
గలితగుణగణ్య పెదరామకవివరేణ్య.

ఈపెదరామకవి సంస్కృతాంధ్రకవులను స్తుతించినపిమ్మట శ్లేష
కావ్యములకు మార్గదర్శియైన పింగళి సూరనామాత్యునిటు పొగడి
యున్నాఁడు.

ఉ. శ్లిష్టకవిత్వవై ఖరివిచిత్రత రాఘవపాండవీయ ము
త్కృష్టముగా రచించి జగదేకనుతు ల్గని ధాత్రిలో నవ
స్రష్ట యనంగఁ బద్మభవసన్నిభుఁ డై నమహాకవీశ్వరా
భీష్టశనుప్రభావుఁ డగుపింగళిసూరకవీంద్రుఁ గొల్చెదన్.

కావ్యప్రేరకుఁడైన గురుజాల పేరయూర్యుని యభీష్టప్రకారముగా
నీగ్రంథమును గోదావరిమండలములోని యాచంటగ్రామమునందలి రామ
లింగేశ్వరస్వామి కంకితము చేయుచుచేతనే కవి గోదావరిమండలములోని
వాడగుట స్పష్టమగుచున్నది. ఈతనికాలము నిశ్చయముగాఁ దెలియ

రాదుగాని యితఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడని తోచుచున్నది. ఈతనికవిత్వధార యనర్గళమయి మృదువుగానున్నది. కవితాధోరణి తేటపడుటకయి శివరామాభ్యుదయములోని రెండుపద్యము లిందు చాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. తరమె నుతింపఁగా నగణితస్ఫురితాంకతఁ దద్ధరాధినే
తరసికుఁడౌ ననంత వసుధారథుఁ డుగ్రపురారి భీముఁడు
ర్వర నుతి కెక్కిమించె వృషవాహసమాఖ్యుఁ డహీనసద్గుణో
త్కరవరుఁ డాజిభీకరనితాంతపరాక్రమశాలి యకా సనన్. ఆ. ౧.

మ. అలరన్ దత్సుఁగమారభాసురసహాయంబొప్పఁగా చారకో
జ్వలనామాహితదానకాంక్ష విబుధాంచద్భర్తయశాదాన నా
కులసత్సంతతిఁ జూడవచ్చె సమితాక్షుఁ డింపుమీఱంగ మం
జులతారామమహాధ్వరాజితవరాఁశు లల్లునవ్వీటికిన్. ఆ. ౨.

102. రామావర్ణుల కొందుభట్టు

ఈకవి కపిలగోసంవాద మనుపేర నధ్యాత్మవిద్యాప్రతిపాదకమగు నాతాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునురచియించి యహోబిలస్మరింహస్వామి కంకితముచేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుడు; సరసావధానీకిని అక్కమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడించుమించుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందటి వాఁడని తోచుచున్నది. ఈతని కవిత్వము మృదువయి నాతికఠినమయి శ్రావ్యముగానున్నది. కపిలగోసంవాదములోని యొక్కొక్క యాశ్వాసమునందలి పద్యము నొక్కొక్కదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ద్వైతముచే ననిత్యసుతదారధనాద్యఖిలై హికోత్సవ
వ్రాతములందు దైవతనివానసుఖంబులయందు లోలుఁడై

- పాతరలాడువారల కపారత నిత్యసుఖాభిదేల నే
భాతి లభించు సద్గురుకృపామహిమం బొడగూడ దేనియున్. ఆ-౧
- శా. బొనా మీమదులం దనూయ యనసూయాదేవిపై, బూన మే
మానాతిం జెనకంగఁ జాలుదుమె మీయూలాపము ల్లూర్పరా
దైనం బోయెద మందు నేమగునో యం చాదేవదేవోత్తముల్
గానంబోయిరి యమ్మునీంద్రునిసతిన్ గాపట్యవేషంబులన్. ఆ-౨
- శా. వేదాంతార్థసముజ్జ్వలాగ్ని భవసద్విజ్ఞానదీపంబుఁ దా
నాదిన్మానసముం గరంగఁగ సముద్యల్లీలమైఁబూని స
మ్మోదం బొప్పఁగ హృద్గ్రహాంతరవనస్కోహంధకారంబు వి
చ్ఛేదంబై చనఁజొచ్చియందుఁగలయన్ శేషాహిభూషున్ బరున్ ఆ-౩
- ఉ. ఆపరమేశ్వరుండు సకలాంతరబాహ్యములందు నెల్లఁ దా
వ్యాపకుఁ డౌట లింగతనువందును బింబితుఁ డయ్యె నందుచే
రూపరి జీవుఁడై మిగులరూఢిని గర్తను భోక్తనంచు సం
తాపము నొందుచుండుఁ దనుఁ దాఁ గనలేమిని నెల్లభంగులన్. ఆ-౪.
- మ. ప్రతిబింబంబు లనంగ దుర్విషయమష్ప్రజ్ఞాదిదుర్వాసనల్
నతతంబున్ మదిలోనఁ బాదుకొన నిశ్చించల్యముం బొంద నీ
కితరభ్రాంతులఁ ద్రిప్పచున్ శ్రవణవాగిత్యాదిసంసర్గసం
గతులం బర్వికొనంగలేనియవియకాఁ గౌటిల్యమాలిన్యముల్. ఆ-౫.
- చ. చక్కెర పుచ్చకాయవలె సంతనగా నొనరించియుంచ నం
దెక్కడనె నఁ జేఁదు గలదే విను యాత్మయఖండరూపమై
పిక్కటిలంగ వేఱొకటి భేదము తోఁచునె యెట్లుచూడఁ దా
నొక్కటియొక్కటేనిజము నొక్కటి యన్నదియు నివ్విచిత్రమే. ఆ-౬.

103. మారయ కవి

ఇతఁడు మైరావణచరిత్రమును పద్యకావ్యముగా రచించెను. ఈ కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సర్వసామాన్యనికుమారుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణగోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద సీతని కవిత్యము మృదువయి మనోహరముగా నున్నది. కవనశోరణి తేటపడుటకయి మైరావణచరిత్రములోని రెండుమూడు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

- ఉ. చెప్పఁగరానిమాయల విచిత్రపుహులు దాల్చి యింక వాఁ
డెప్పుడువచ్చునో యిటకు నేమటియుండినఁ గార్యమంతయుం
దప్పునుగాన రాఘవులు తద్దయుఁ గాంచునిధంబు గొబ్బునన్
జొప్పడఁ జెప్పుఁడి తెలియ సూన్యతవర్తనులార నావుడుక. ఆ-౧.
- ఉ. మారుని మోహనాంబకమునూడ్కిని బ్రాణము లైదు నున్నబం
గారపుబాన్మురీతిఁ దొలుకారుమెఱుంగులప్రోకభంగి శృం
గారరసంబునం దొలఁకఁగట్టిన పుష్పలయెత్తురీతి న
న్నీ రజగంధివచ్చి తగ నిల్చెను బ్రీతిని భర్తముందటక. ఆ-౧.
- చ. దనుజ దురాత్మ నీకు నికఁ దస్కరవృత్తినిజొచ్చి మాయలన్
దినకరవంశ్యులం దొడరి తెచ్చినపద్ధతిఁ బోవరాదు నా
ఘనతరవాలరోమమునఁ గట్టి జగంబులు మెచ్చ నిన్ను న
య్యనిమిషులెల్ల భీతి నిట కడ్డమువచ్చినఁ గావఁ జంపెదన్. ఆ-౨.

104. పరశురామపంతుల లింగమూర్తి

ఈకవి సీతారామాంజనేయమనెడు మూడాశ్వాసముల వేదాంత గ్రంథమును రచించెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రామమంత్రి కిని తిమ్మాంబకును బుత్రుఁడు; మహాదేవయోగి శిష్యుఁడు. ఈగ్రంథము

ప్రథమాశ్వాసము తారకయోగమును గూర్చియు, ద్వితీయాశ్వాసము సాంఖ్యయోగమునుగూర్చియు, తృతీయాశ్వాసము రాజయోగ మనఁబడెడి యమనస్కయోగమునుగూర్చియు, తెలుపును. ఈ సీతారామాంజనేయ సంవాదము బహుజనులచే జనువఁబడెడు జనప్రియమైన పుస్తకముగా నున్నది. కవిత్వము నిర్దుష్టమయి నృద్యముగా నున్నది. ఈకవితన పాండిత్య ప్రకటనమునకయి యిట్టి వేదాంతగ్రంథమునందు సహిత మేకాక్షరద్యక్షర పద్యములను జొప్పించియున్నాఁడు. ఇతఁడు నూఱు సంవత్సరములకుఁ బూర్వమునఁ దుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. సీతారామాంజనేయ సంవాదమునుండి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాఁడు—

ఉ. ప్రాపుగ రామనామము నిరంతరమున్ భజించువారికిం
బౌపములేడటంచుఁ బెనుపామును బట్టఁగవచ్చు నగ్నిసం
దీపితలోహఖండము నతిత్వరితంబుగ మ్రింగవచ్చు బ
ల్కోపము పెంచుపెద్దపులికోటలు దీయఁగవచ్చునిద్ధరన్. ఆ-౧.

ఉ. నమ్ము మనమ్ములో ననుదినమ్ము వెలుంగుచిదాత్మసత్ప్రభా
వమ్ము నిజమ్ము నేను నిధనమ్మును సంజననమ్ము రూపవ
ర్ణమ్ములుఁ గర్తృకార్యకిరణమ్ములు వర్ణగుణాశ్రమాభిమా
నమ్ములు నాకు లే వనుభునమ్ముగు నావచనమ్ము నెమ్మనిన్. ఆ-౨.

శా. గానంబు న్నటనంబుఁ దాళగతులం గావించున్ జారు వి
ద్యానై పుణ్యముఁ జూపుచున్ శిరముమీఁదం గల్గు పెందొంతరన్
బూనం గై కొను నాట్యశీలునిగతిన్ బుంఖానుపుంఖోజ్జ్వల
న్నానార్థానుభవజ్ఞుడయ్యు బుధుఁడనందాత్ముఁ గాంచున్నదిన్. ఆ-3

105. పరశురామపంతుల రామమూర్తి

ఈ కవి శుకచరిత్రమ నెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంత గ్రంథమును రచించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సీతారామాంజనేయ సంవాదమును రచించిన లింగమూర్తిపుత్రుఁడును శిష్యుఁడును; ఈతని తల్లి లింగాంబ. కవి తనతండ్రినిగూర్చియు దన్నుఁగూర్చియు నిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. ఆత్మభూతుఁడుగాని యాత్మభూతుఁడుగాఁడు

నిగమాగమాంతార్థనియతిదోష

బురుషోత్తముఁడుగాని పురుషోత్తముఁడుకాఁడు

సజ్జచానుగ్రహసరణి మెఱయ

మృత్యుంజయుఁడుగాని మృత్యుంజయుఁడుకాఁడు

సర్వప్రపంచోపశమన మమర

నమృతసిద్ధుఁడుగాని యమృతసిద్ధుఁడుగాఁడు

ఘనరసనిధిసమంధనము దనర

ననుచుఁ దా వ్యతిరేకాన్వయప్రసిద్ధి

నలరి ప్రత్యక్షముగ నజుఁ డచ్యుతుండు

నభవుఁడమరేంద్రుఁడై యెప్పెనవనినతఁడై

లింగమూర్తియునాగురులింగమూర్తి.

గీ. అమ్మహాలింగమూర్తి లింగాంబికాకు

మారుఁడఁ దదీయసేవానుమతుఁడఁ బరశు

రామపంతులకులకంజరాజికర్య

మాకృతినిబొల్చు రామనామకుఁడ నేను.

ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డయినట్లు తోచుచున్నది. ఇతఁడు రచించినది వేదాంతగ్రంథ మయినను కవిత్వము

మృదువయి హృదయరంజకముగా నున్నది. శుకచరిత్రములోని కొన్ని
పద్యములను గవితాధోరణిని జూపుటకయి యిం దుదాహరించు
చున్నాను—

ఉ. కాయవనంబునన్ ధనువుగా భృకుటిం గుఱిచేసి నారిగా
వాయువు గూర్చి చూపులనువాఁడిశరంబులఁ బూని పణ్ముఖన్
బాయనిదృష్టి మాఁబుగొని మానసముఖ్యమృగంబులన్ సుఖో
షాయముగా వధించుమృగయూరతు లుండుదు రహ్మరంబునన్ ఆ. ౧.

మ. లలనా యీవనభూమి కెల్లపుడు వాలాయంబుగా నప్పరో
లలనారత్నము లేగి యీర్ష్యులులపాలం గల్గునేమంతిశా
లల నాతీరరసాలజాలముల నేలాఁచోలలం గేళిలీ
లల నాటల్గొని యాడుచుందురు బాలా కంటివే యిచ్చటన్. ఆ. ౨.

ఉ. ఏనెఱిగెనె నఁ ద్రిప్పిన హృదింద్రియబుద్ధు లహర్నిశంబు పూ
ర్వానుభవాభిలాషవిషయంబులకే చను వాని ముల్పి నా
నానిగమాంత శాస్త్రునచనశ్రవణాదుల నిల్పు తత్సమా
ధానమె మన్మనఃపరనిధానముగాఁగొని యభ్యసించెదన్. ఆ. 3.

ఉ. యోగిజనాశ్రితానిలనియోగము సాధకలక్ష్యలక్షణో
ద్యోగము దేవదత్తవినియోగము సంతతముక్తి కామినీ
భోగము నిత్యసత్త్వగుణపూగము దృష్టపరాత్మజీవసం
యోగమునొందజేయుభవయోగవియోగమురాజయోగమున్. ఆ. ౪

మ. జనకుం గాంచితి భేదవాదమతముల్ చెండాడితిన్ శక్తివా
దినీ భంగించితి నాగమాంతమతముక్తి నిల్పి మెప్పింప న
న్గని మోదించినముక్తికాంతను మహాకల్యాణయుక్తంబుగా
నెనయంగూర్చె నతండు దానిఁగొని యే నేతెంచితి నేడ్డుకన్. ఆ. 5.

106. వేగినాటి కొండనార్యుడు

ఈకవి వివేకసింధువనెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచించెను. ఇతఁడు వేగినాటి నియోగిబాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. మొట్టమొదట నీవివేక సింధువును నాంధ్రవచనకావ్యమునుగా రచించిన ముకుందయోగిని కవి యీక్రింది పద్యమున స్తుతించియున్నాఁడు—
 మ. వినుతింపన్ భవరోగవైద్య మగునీవేదాంత శాస్త్రంబు పా
 వనమైయుండఁ బ్రపీఠతన్ వచనకావ్యం బొప్పఁగాఁ జేసి న
 జ్జనులం బ్రోచినపుణ్యమూర్తి విమలస్వాతుండు విజ్ఞానశా
 సనుఁడై నట్టిముకుందమానికి నమస్కారంబు గావించెదన్.

ఈకవియు నూత్రేండ్ల క్రిందట నుండి యుండవచ్చును. శుకచరిత్రము నందు వలెనే యీవివేకసింధుప్రసంగమువ్యాకరణ విరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కనఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము మృదువయి శ్రావ్యముగానున్నది. కవనరీతి తేటపడుటకయి వివేకసింధువు నుండి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి—

చ. కడువడిఁ గర్మమార్గ మనుకాఱడవిం బడి విభ్రమించుచున్
 జడమతి నింద్రియార్థఫలసంచితత్తి క్తకషాయసారముల్
 దడఁబడఁగ్రోలి దుర్వ్యసనదాహమునన్ వెగ డొంది సుక్రి మీ
 యడుగులు గాంచితిన్ ననుఁ గృపామృతమానఁగనిచ్చిప్రోవవే. ఆ ౧
 మ. వడిగాఁదీసి ధనుర్ధరుండు విడువం బాణంబు నెదాఁక న
 వ్వడిగల్గున్ శర మంతదాఁక నడుచున్ వమ్మైన యచ్చోటనే
 పడుఁ బ్రారబ్ధపుఁగర్మవేగమున నాపర్యంతమున్ దేహముల్
 పడ వా వేగము తూలినం బడును జూ భగ్నంబులై మేదినిన్. ఆ-౨
 మ. సమతన్ మేఘుఁడు వారిధారలు మహిన్ సంప్రీతి వర్షింపఁ బ
 ల్లములై యుండినచోట్ల నీరు నిలుచున్ రక్షింపఁగాబండపై

దుముకున్నీగము నిల్వ దల్లగుట నెందుం బాత్ర మూహించి యు
 త్తమునందుం దగబ్రహ్మవిద్య నిలుపన్ ధర్మంబు చింతింపఁగన్. ఆ-3.
 మ. తనువుల్ స్వప్నమనోరథంబులక్రియన్ దండోపతండంబులై
 యసయంబుం బొడచూపుఁ బోవు నివి కర్మాధీనసంప్రాప్తముల్
 ఎవయ న్నాకును వీనితోఁ దగులు లే దెల్లప్పుడున్ నే ఘనుం
 డను నిత్యుండ నిరామయుండ వినులుండన్ సాక్షిచైతన్యఁడన్. ఆ-4
 ఉ. అప్పుడు పుట్టినట్టిశిశువందును జన్మమై మిటారియై
 యొప్పులకుప్పయైన వికచోత్పలలోచనయందు వాగ్ధాకం
 బుచ్చతిలంగ నున్నముదియుగ్మలియందును నిర్వికారుడై
 చెప్పెడి దేమి యెందు సమచిత్తుఁడు పంపఁడ యెంచిచూడఁగన్. ఆ-5

107. వాసుదేవయోగి

ఈ కవి జీవప్రబోధమనెడు నాలుగాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథ
 మును రచియించెను. యోగశాస్త్రములనుపేర రచియింపఁబడిన వేదాంత
 గ్రంథములలో ననేకములకంటె నిందలి కవిత్వము సలక్షణమయి హృద
 యంగమముగా నున్నది. కవి యేకాంశువాఁడో తెలియదుగాని నూఱు
 సంవత్సరముల పయివాఁ డని తోచుచున్నది. జీవప్రబోధములోని రెండు
 పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. అనవిని జీవుఁ డిట్లనుఁ బ్రయత్నముఁ బ్రాప్యపదంబు లేక తా
 ననయము ఖండమై జగములందును గారణకార్యరూపతం
 బెఁగఁగొనియున్నమాత్మ కొకపిండపదంబుఁ బ్రయత్నసాధన
 బును ననఁ గల్గునే యనుచు బుద్ధికిఁ దోచెడి వీనిఁ జెప్పవే. ఆ-3.
 ఉ. అంధతమప్రకృత్యనుగతాత్ముల శుద్ధశరీరశుద్ధిచే
 బంధవిముక్తి గోరి కరిభంగిని నీట మునుంగ దేహాదు
 గ్గంధము వాయుఁగాక భవకర్మనిబంధవిముక్తి కల్గునే
 బంధురరాగదోషములఁ బాసిన శుద్ధతఁ గాక జీవుఁడా. ఆ-4.

108. కానాల నరసింహ కవి

ఈ కవి హరివంశములోని యాశ్చర్యపర్వమునందలి శేషధర్మముల ననిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఈతఁడు నంద వరీక నిమోగిబ్రాహ్మణుఁడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; వేంకటేశయామాత్య పుత్రుఁడు; ఈతని వాసస్థలము తఱిగొండగ్రామము; ఇతఁడు తన శేష ధర్మగ్రంథమును తఱిగొండ నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈతనికాల మేదియో తెలియరా లేదు. ఇతఁడు తన గ్రంథమునందు—

“గీ. ఆంధ్రవిద్యజ్ఞానాచార్య సన్నపాద్య
సుజనగుణమానసోత్పలసోము సోము
సురుచిరాలంకృతిభ్రాజి సోమయాజి
సత్కవిసనాధు శ్రీనాధు సన్నతింతు.”

అని యాంధ్రకవులకు వర్ణించుచోఁ దమనందవరీకులలో సుప్రసిద్ధులైన పెద్దనాదికవులను సహితము వర్ణించియుండలేదు. ఇంతమాత్రముచేత నితఁడు పెద్దనాదికవులకంటెఁ బూర్వఁ డనికాని వారితోడి సమకాలికుఁ డనికాని చెప్ప వలనుపడదు. ఇతఁ డించుమించుగా నూఱు నూట యేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండి యుండవచ్చును. అక్కడక్కడఁ గొన్ని విలక్షణములైన ప్రయోగము లున్నను కవిత్వము మొత్తము మీఁద మృగువయి నిర్గళధార కలదిగా నున్నది. ఈతని శేషధర్మములలోనుండి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.

చ. పటుతర మేఘమండలవిభాసితసౌధచయోపరిస్థితో
త్కటవర హేమకుంభసముదాయధగద్గిత్తోరుకాంతివి
స్ఫుటచపలాకృతి న్మౌఱియఁజూడఁగ వచ్చిసవారలెల్ల ని
చ్చటఁ గలచంచలల్ కడునచంచల లంచుభ్రమింతురెంతయున్. ఆ-౧
చ. ఘనవిషజంతుపూరిత మగాధము కూపము దీనిఁజూడు నీ
వొనరఁగఁ గూఁతు నియ్యవు తిఁగోదక మియ్యవు గాన దాన మా

- తనువులు జీర్ణతం బొరసె దారుణరూప సమేతకూపమం
దును బడియున్నవార మతిదుఃఖసమాకులతన్ మహాత్మకా. ఆ-౨
- శా. దారాపత్యయుతుం డకించనుఁడు విద్వాంసుండు వేదాంతమా
ర్గారూఢుండును వృత్తిహీనుఁడును నిత్యానందుఁడున్ శ్రోత్రియుం
డై రాజిల్లిన బ్రాహ్మణోత్తమున కత్యానందులై జీవనం
బీరే దాతలు పొందరే సుగతు లుర్వీశా ధరామండలిన్. ఆ-3
- ఉ. నీసము లెందఱో శమనునిం గనఁబోయిరి నీకుఁజావురా
దాసకుఁ బుట్టినిల్లయి మహాకలుషంబు లొనర్చి సభ్యులన్
మోసముచేసి నేఁ డిటులుమూర్ఛినఁ బోవునె తత్ఫలంబు నిన్
బాసినఁ గల్గు మా కఖిలభాగ్యము లేగుము కాలుప్రోలికిన్. ఆ-౪
- మ. అనుచున్ దూఱి మహీవరా సుతకళత్రార్థంబుగాఁ బాపచిం
తన లర్థార్థనఁజేసి వారి నిరవందం బ్రోతు రంతంబునన్
దనవెంటం జనుడెందురే కడపటన్ దా నొక్కఁడే పోవుటల్
గనియున్ మోహలతానిబద్ధు లగుచున్ గానంగలే రింతయున్ ఆ-౫
- మ. సతియుం దానును బుత్రపౌత్రయుతుఁడై సంప్రాప్తసర్వేష్టుడై
యతిసంతోషముమీఱఁగా మెలఁగి దేశాంతంబునన్ లోకపా
లతతుల్ పూజ లొనర్ప సర్వసుఖసంప్రాప్తుడునై క్రమ్మఱన్
క్షీతిపైఁ బుట్టెచు జక్రవర్తి యగుచున్ జ్యోతిమందంబొప్పఁగన్. ఆ-౬
- చ. పొలుపగు కాంచనంబుఁ దిలపుష్పము నచ్చెలి నాసికోపమం
బలరఁగవచ్చి దానిసమ మూటకుఁజాలక యూర్ధ్వదృష్టిఁ గొ
మ్మలఁ దలక్రిందుగాఁ దపము మానుగఁజేసి ఫలించువేళ మే
నులు విడిచెన్ నలంగఁడె ఘనుండయినన్ బలవద్విరోధియై. ఆ-౭
- ఉ. నీవును దీపదానములు నెమ్మిగఁ జేయుము దాన మోక్షమున్
శ్రీవరుఁ డిచ్చుజ్ఞానమును జేకుఱు జ్ఞానముచేత మోక్షమున్
భూవర నీకుఁ గల్గు హరిపూజ లొనర్చుము కార్తికంబునం
దీవితేతిహాసము మహిన్ వినువారికిఁ గల్గుసౌఖ్యముల్. ఆ-౮

109. రామనామాత్యుఁడు

ఈకవి గయోపాఖ్యాన మనెడి రెండాశ్వాసముల ప్రబంధమును మును రచియించెను. ఇతఁడు సియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మనమంత్రి పుత్రుఁడు. గయోపాఖ్యానమునకు కృష్ణార్జున సంవాదమని నామాంతరము గలదు. ఈతఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీమదనాలోబి నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములనేకము లున్నను, మొత్తముమీఁద కవిత్వము సరసముగా నేయున్నది. గయోపాఖ్యానములోని పద్యములు రెండిందు క్రిందఁ జేర్పబడుచున్నవి. ఉ. వారిజరాభ నీవనుప నాసవచందనుఁ డున్న చోటికిఁ

జేరి హిమాద్రిధైర్యుచకుఁ జెప్పితి బుద్ధులు పెక్కురీతులన్
భూరిద నూర్చి యాఘచునిబుద్ధికి నేమని యెంచిచూప నీ
ధారుణిఁ బొండ వేయులకు దాపుచుదండయు నీవెకా హరీ. ఆ. ౧.

ఉ. ఏమని చెప్పవచ్చు ఒళి యీబలపార్థుల సాహసవీర్యముల్?
రామునిసాటి వత్తురు శరాసననిద్యకు వీరిధైర్యముల్
హేమమహీధరంబునకు నెక్కువ వీరలతోడ మార్కొనన్
సోమధరుండు వాసపుఁడు సూర్యకులోద్భవుఁడై న నోర్తురే. ఆ. ౨.

110. ప్రోచన

ఈకవి చంద్రాభ్యుదయ మను ప్రబంధమును. రచియించెను. ఇతఁడు వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతనిశంఠి నృసింహసోమయాజి. ఈ చంద్రాభ్యుదయము అమ్మనమంత్రి కుమారుఁడగు చిన్నయామాత్యున కింకితము చేయఁబడినది. ఈకవికాల మేదో తెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకంటెఁ బూర్వమునందుండినట్లు తోచుచున్నది. ఈప్రబంధము శబ్దాలంకారములతోనిండి శ్రావ్యముగా నున్నది. చంద్రా

భ్యుదయములోని పద్యములు రెం డిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడు చున్నవి—

చ. తిమిరపుజవ్వనంబున నతీతసతీతశువృత్త మైనచి

తముతమి పౌరవారవనితా జనతాజనితానురాగయో

గమున మునింగి దర్పకవికారము తోరముగా ఘటింప న

క్రొమదుమిటారిబారిపడి కుంతితవృత్తిఁ గ్రమక్రమంబునన్. ఆ. ౧.

చ. అన విని గుండె జల్లుమన నవ్వనితామణి యమ్మచెల్ల యీ

యన మదనాతురత్వమని యాత్మఁదలంచి తలంచి సాధ్వసం

బును వెఱఁగుం దడంబడఁగఁ బొంపిరి నిట్లను భర్త తోడ ని

య్యనువునమిమ్ముఁబ్రోవఁగిమహాత్మయొరుల్ మన కెవ్వరియ్యెడన్ ఆ. ౨

111. పెనుపల్లె బాపనామాత్యుడు

ఈకవి సీతావిజయమును నేకాశ్వాసప్రబంధమును రచించెను.

ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; కోనయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని కవిత్వమునందు లక్షణవిరుద్ధములై నబ్రయోగము లక్కడక్కడఁ గానఁ బడుచున్నవి. కవనరీతి తెలియుటకయి సీతావిజయమునుండి రెండు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. పోల శతాసనుండు శివపూజ యొనర్చుచు నుండి యంతలో

నాలమువార్త కర్ణములయందు వినంబడ నుల్కియగుండై

చాలును దేవపూజయని చారులఁ గన్గొని యేమి మత్పురిన్

జాలఁగ నందడు లలుగుచందము తోఁచెను జెప్పఁ డంతయున్.

ఉ. భూరిరయంబునం దొడరి భూసుత కన్నుల నెఱచేసి యో

రోరిశతాస్య త్రుంగి తని యొక్కటి బాణసహస్రకోటి తా

నారజనీచరేంద్రు తనువందును గ్రుచ్చిన నెత్తు కొల్కఁగాఁ

బోరుచు వాఁడు నొప్పెసఁగఁ బూచిన మోదుగుచెట్టుకై వడిన్.

112. చదువుల సోమలింగయ్య

ఈ కవి మదనసాయక విలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగార ప్రబంధమును రచించి శ్రీశైలమల్లికార్జునున కంకితముచేసెను. ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; గారుత్మతద్యుతిగోత్రుఁడు. వేకటాచలమయారాధ్యునకును అన్నపూర్ణమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడేకాలపువాఁడో నరిగాఁచెలియరాదు. ఇతఁ డించుమించుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఈతని కవిత్వము మృదుమధురపాకమున వెలయుచున్న ను నిర్దుష్టమైనది కాదు. ఒక్కొక్క మూశ్వాసమునుండియొక్కొక్కటిచొప్పున నిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడిన పద్యములనుబట్టి కవియొక్క కవిత్వరీతి కొంతవఱకు తేటపడవచ్చును—

చ. చని శశికాంత సంఘటితచారుసువర్ణ వికారసాధమం

దును నెనలేని గద్దెపయి దోరముగాఁ గొలుపుండి సాధుస

జనపరివారయుక్తుడయి సత్యముఁ దప్పక మూడులోకముల్

తనదుయశంబు గప్పఁగను దద్దయు రాజ్యము చేయుచుండఁగన్. ఆ. ౧

చ. అని దరిఁజేరి బాలకుని నక్కునఁ జేరిచి చెక్కుదోయి ము

ద్దొనరిచి చుంచు దువ్వుచు మృదూక్తులు పల్కి కడిందిప్రేమ నె

మ్మనమున నల్లిబిల్లికల మాటికి నల్లుకొనంగ నక్కుమా

రుసిముఖచంద్రదర్శనవిలోచనకై రవుఁ డౌచు నయ్యెడన్. ఆ. ౨.

చ. తెలిహారుమంజిముత్తెములు తీరుగనిల్పిన క్రేవఁ జక్కనౌ

బలువగు కెంపుగుంపుల శుభస్థితకాంతులు చల్లుమేలుక

మ్మలకు నివాళులిచ్చు కనుమచ్చికలున్ జెలువొందఁ దాని పు

వ్వలసర మొక్కకేల నిడి యొప్పుగ నప్పురి కేగుచుండఁగన్. ఆ. 3.

ఉ. ఉల్లము చల్లగాఁ గనినయొప్పులకుప్పపయిన్ సుమాస్త్రముల్

పెల్లుగ నేసినట్టికడుపెద్దపు నీ కొకలక్ష్యమా నహో

త్ఫుల్ల సరోజలో చనలపొంక మడంచుట మచ్చఱా ధరణ్
తల్లికి ముక్కుకోసి పినతల్లికిఁ గమ్మ లొసంగనేర్తునే. ఆ-౪.

ఉ. మారుచిగేరు వీచి సుకుమారశరీరము నవ్యచంద్రికా
సారముతీరు హాసము సుసారససారము తొర కన్ను లిం
పారెడు గండుతుమ్మెదలబారులనే ల్కూరు తొర వీనిసిం
గారము నీరజాసనునికై న మదిం దలఁపంగ శక్యమే. ఆ-౫.

113. శ్రీధరమల్లె వేంకటస్వామి

ఇతఁడు బ్రహ్మోత్తరఖండము నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్య
మునుగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు బడగలనాటి కన్నడవంశజుఁడు; అశ్వ
లాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; అయ్యనార్యతనూజుఁడు.
కవి యీ గ్రంథమును జ్యోతిరామనాథుల ప్రేరణముచే రచియించి, సిద్ధ
వటమునకు సమీపముననున్న యంబాపురమందలి షార్థివేశ్వరస్వామి
కంకితము చేసెను. ప్రేరకులైన రామనయు లక్ష్మీనారాయణుఁడును
జెంగల్వరాయఁడును దన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగాఁ గవి యీ క్రిందిపద్య
ములలోఁ జెప్పకొన్నాఁడు—

శా. శ్రీమద్వేంకటరామనామనిఁ గవిశ్రేష్ఠున్ రచూవల్లభ
ప్రేమాపాంగవిశేషలబ్ధకవితాభివ్యక్తనూ క్త్యన్వితం
గామారిస్తవభక్తియుక్తు విలసద్గాంభీర్యధైర్యాధ్యు న
న్నామోదంబునఁ జూచి పల్కిరి సముద్యత్కౌతుకం బొప్పఁగన్.

* * * * *

క. ఖండేంచుధరప్రియ మా । ఖండలభాగ్యప్రదంబు కల్మషలతిక్తా
ఖండన మగుబ్రహ్మోత్తరఖండమురచియింపుపద్యకావ్యముగాఁగన్.

ఈ కవి యీ బ్రహ్మోత్తరఖండమును రచించి యెనుబదిసంవత్సరము లయినట్లు గ్రంథాంతమునందలి యీక్రింది పద్యమునుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. శరవర్షగణనంబు శైలరామమునీందుపరిమితంబై ధాత్రిఁబరఁగుచుఁడు
యువనామనంచత్సరోవేత శార్తికమాసరాజిత పౌర్ణమాసియందు
ధన్యులు విష్ణువర్ధనసగోత్రులు జ్యోతిసుబ్బన్నపుత్రులు సుగుణమణులు
రామన్నలక్ష్మీనారాయణచెంగల్వరాయఁడు ననమువ్వు రమలయశులు
చిత్తమున భక్తి వెలయ బ్రహ్మోత్తరాఖ్య
ఖండ మాంధ్రప్రబంధంబుగా ఘటించి
యెలమి సంబాపురపుఁ బార్థి వేశ్వరునకు
భాసురముగ సమర్పణఁ జేసి రపుడు.

పయిపద్యమునుబట్టి శాలివాహనశకము ౧౭౩౭వ సంవత్సరము నందనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౮౧౫వ సంవత్సరమునం దీగ్రంథము రచియింపఁబడినట్లు స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈగ్రంథమునం దక్కడక్కడఁ గొన్నివ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము హృదయరంజకముగా నేయున్నది. బ్రహ్మోత్తర ఖండములోని పద్యములు కొన్ని యిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. ఓమునిసార్వభౌమ మహిమోజ్వల మీరిట కేగుచెంచుటన్
నామది సంతసం బొదవె నాదుగృహంబు పవిత్ర మయ్యె మ
త్కమితము ల్ఫలించెఁ గడుధన్యుఁడ మాన్యుఁడ నైతి నంచు నా
భూమివిభుండు పల్కుచును బూజలొనర్చె మహాముదంబునన్ ఆ-౧
శా. ఆరాజేంద్రుఁడు కంఠసూత్రరహితన్ ద్యక్తాంజనాపాంగి శృం
గారప్రాభవహీనగాత్రి గళితగై వేయహారాదికన్
మూరీభూతశుభాంగరాగతిలకన్ దుర్వారశోకార్దితన్
సారాచారపరాయణం గనియె నాసాధ్వి నిచ్చిత్రంబుగన్. ఆ. ౩.

మ. రణదుద్యస్థణిదీప్యమానకనకగై వేయణోటీరకం
 కణహారాంగదనూపురాదుల నలంకారంబు గావించినన్
 క్షణమాత్రంబునఁ బాయఁద్రోచి కడువేడ్కల్పితి రుద్రాక్షభూ
 షణము ల్లాల్తురు వారలిర్వురు మహోత్సాహంబుదీపింపఁగన్. ఆ. ౪

114. ఓరుగంటి సోమశేఖరకవి

ఈకవి రామకృష్ణార్జున కూపనారాయణీయమను నాలుగాశ్వాస
 ములత్యర్థి కావ్యమును రచియించి శ్రీపూసపాటి సారామణరాజుగారి
 కంకితము చేసెను. పుస్తకముయొక్క పేరుచేతనే యిందు రాఘవయా
 దవపాండవార్థము లిమిడియున్నవని శైలమగుచున్నది. ఈకవి వైదిక
 బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యసగోత్ర సంభూతుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతాం
 ద్రములయందు చక్కని వైదుష్యము కలవాఁడయి కవితారచనయం
 నత్యంత సామర్థ్యము గలవాఁడుగా నుండెను. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సర
 ముల లోపలివాఁడు. ఈతని త్యక్తికావ్యములోనివి కొన్నిపద్యము లిం
 దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. సంభూతాతివిభూతి దగ్ధనకళాసంపన్నఁ డారాజు స
 ద్దాంభీర్యాంబుధి యేలె సర్వధరణిన్ గాంగేయచాపోరుసం
 రంభప్రాధీసహాయుఁడై విదురసారన్యాయమార్గంబుతో
 శుంభత్కిర్తి మహోత్పలప్రియకులస్ఫూర్తుల్ విజృంభింపఁగన్. ఆ-౧
 ఉ. సంతన మొప్పుఁ దోఁచెను వసంతము మంజులకోకిలస్వనా
 క్రాంతము కోరక ప్రకర కాంతము బంభరగానశోభితా
 శాంతము సర్వమంగళసిశాంతము మోచితమానమానినీ
 స్వాంతము ధూతసత్పథికశాంతము పుల్లలతాంతతాంతమై. ఆ. ౨.

- చ. సుజనకృతస్తవా జనకసూక్తి యలంఘ్య మదెన్ని చూడఁదా
నిజము సమక్షమందుఁ దగనిన్ను సమర్థుఁగాఁ దలంచి త
ద్వజము నుతింపఁ బంచుపని వారకచేయ సుధర్మసంస్థితఁ
గుజనులు స్రుక్క శ్రీహరిని గొల్చినవాఁడనయంబు నెఱ్ఱుదిన్. ఆ. 3.
- శా. కళ్యాణీభవదర్పితో గ్రవరసత్కారుణ్యతః సద్విపత్
కళ్యాణీధావిఘ్నవన్యవసతీకాండప్రభూల్లంఘనా
కళ్యాణాతిశయంబు నాకు నిచటన్ గల్గె న్ని రాఘాటమై
కళ్యాణాంబర కాంతుఁజేయుముకృపన్ గాంభీర్యధీమైకైదన్. ఆ. ౪.

115. ముడుంచి వేంకటాచార్యుఁడు

- ఈకవి రసప్రదీపికయ నెడు మూడాశ్వాసముల వై ద్యగ్రంథమును
జేసెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యపు
త్రుఁడు. ఇతఁడు గోదావరీమండలములో నూఱుసంవత్సరములకు
లోపలనుండినవాఁడు. కవిత్యమునందుఁ గొన్ని స్థాలిత్యమాలు గలవు.
రసప్రదీపికలోని రెండుమూడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—
- ఉ. పారదగంధకంబు లొకభాగము నాలుగుభాగముల్ నవా
సారము కుప్పెఁబెట్టి పదిజాములు వండినఁ గెంపుసొంపుతో
ధారుణిఁ బుట్టు సిందుర ముదారత నడ్డిగయెత్తు నిచ్చినన్
బోరన రోగపుంజములఁ బోవహరించు సమోఘవీర్యమై. ఆ. ౧.
- చ. ఘృతమునఁ గొండపిప్పలి మిరెంబులతోడుత నబ్రకంపు సం
తతమును జిన్నమెత్తు గొన దారుణమా కఫవాతపిత్తసం
యుతగ్రహణీక్షయంబుల వియు క్తప్రమేహగుదాంకురంబులన్
గతముగఁజేసి దీవనము గల్గఁగఁజేయు సమోఘవీర్యమై. ఆ. ౨.

ఉ. మంచి సువర్ణభస్మము క్రమంబునఁ గొన్నను రాజయత్నమున్
సంచితకర్మజంబులగు సర్వరుజంబుల భూతవేధలన్
ద్రుంచి యమోఘవీర్యమయి దోర్బలమున్ ఘనకాంతి తేజమ
త్యోచితబుద్ధిమూర్తియు చిరాయు వొసంగును మౌనిచంద్రమా. ఆ-3.

116. అక్కెనపల్లి నృసింహకవి

ఈ కవి యాదిలక్ష్మీవిలాసము, వల్లభాంబాపరిణయము, ధీఘవతీ పరిణయము, అను మూడు ప్రబంధములను రచించెను. వీనిలో నోఘ వతీపరిణయము శ్రీగొడే జగ్గారాయనింగారి పుత్రులగు శ్రీసూర్యప్రకాశ రాయనింగారి కంకితముచేయఁబడి తనోద్ధరపుత్రులగు శ్రీమహారాజా గొడే నారాయణగజపతిరాయనింగారిచే ముద్రింపింపఁబడినది. ఈ గ్రంథము శాలివాహనశకము ౧౭౩౯ వ సంవత్సరమునందు రచింపఁబడినట్లు గ్రంథాంతమందలి యీ సీసపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. శాలివాహనశకసంవత్సరంబు లజాగ్నిభూధరతుషారాంశులైన
యీశ్వరాబ్దంబున నెసఁగు వై శాఖమాసంబున శుక్లపక్షమున మూర్తి
శశిసంఖ్య భామవాసరమున శుభవేళ నక్కినేపలి నృసింహకవి యోఘ
వతిపెండ్లికథ సమున్నతిమీఁజెడి గొడేజగ్గారాయసూర్యప్రకాశరాయ
మణికిరాజ్యాయురారోగ్యమహితపుత్ర
పౌత్రనికరాభివృద్ధిగా భవ్యబుద్ధిఁ
గృతి యొసంగెను దద్యశం బతిశయిల్లి
జగతి నాచంద్రతారార్కముగఁ జెలంగ.

ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని యెల్లమండ నివాసుఁ డయినను తన యాదిలక్ష్మీవిలాసమును గోదావరీమండలములోని యంతర్వేది

నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఆదిలక్ష్మీవిలాసము నాలుగాశ్వాసములుగల ప్రౌఢకావ్యము. వల్లభాంబాపరిణయ మను విఘ్నేశ్వరుని పెండ్లికథ మూడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇది పులిపాక సీతయామాత్య పుత్రుఁ డయిన రామమంత్రి కంకితము చేయఁబడినది. ఈ కవి నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; శోగయామాత్య పుత్రుఁడు. ఈకవి నూఱుసంవత్సరములకు లోపలివాఁడు. ఈతని కవిత్వము రసవంతముగా నున్నది. ఈతని పుస్తకములోని యీ క్రింది పద్యములవలన నీతని కవితా ధోరణిని గొంత చెలిసికొనవచ్చును—

ఆదిలక్ష్మీవిలాసము.

- ఉ. మాయలు నింద్రజాలములు మా కవి క్రొత్తలుగావు మామనో
నాయక యిప్పు డీవు రతినాయకసాయకభిన్నకాయనై
పాయసి మోహమందుననుఁ బన్నుగఁ గౌఁగిటఁగూర్చి యొయ్యనన్
శ్రీయుతసౌఖ్యవై ఖరులుచేరఁ నలంపులుదీఱఁ గూడుమా. ఆ-౧.
- ఉ. ఎక్కడిగొల్లవాడ విది యొక్కడిజాణతనంబు దొంగవౌ
ఔక్కడిపౌరుషంబు మది నిత తలంపక ప్రాలుమాలినన్
దక్కునె నీకుఁ గోక లవి తక్కకయిమ్మిఁకఁ గామవలివే
యక్కలతోడ నీసరసి నాడఁగఁ జీరలు దొంగిలింతువే. ఆ-౨.
- ఉ. వారిజనేత్ర మీచరణవారిజముల్ హృదయాంబుజంబునన్
గూరిమినిల్చి యెల్లపుడూఁ గొల్చురమాసతియంచు రుక్మిణుం
దారయలేక చైద్యునకు నంగన నిచ్చెదనన్నమాట బ
ల్నారసమట్ల కర్ణమున నాట ననుం గృపఁ గాంచి యిట్లనెన్. ఆ-౩.

వల్లభాంబాపరిణయము.

- చ. అరయఁగ సిద్ధసాధ్యగరుడామరకిన్నరనాగయక్షకిం
పురుషులయిండ్లలో నెలమిఁ బుట్టెదఁ జేనెడుపొట్ట మీ గణే

శ్వరునకు, బెద్ద దేల యనిశంబును బొట్టిగ బ్రహ్మచారియై
పర, గెడిమేటికి గతినభావులతో నిల వియ్య మేటికి. ఆ-౨.

చ. ముద ముదవించు ముచ్చటల ముంచును గంధముఁ బెంచుసౌఖ్యము
ల్లమరఁగ నించు నించువిలుగొంచుఁ జరించువజీరుశాస్త్రనం
పద గడియించు నితూరసపద్ధతులన్నిరసించు మించుని
మ్మదిరయటంచునెంచుచునుమానుగగ్రోవ్విరిమించుబోండ్లొగిన్. ఆ-౩

ఓ ఘ వ తీ ప రిణ య ము.

ఉ. మేలగుమేలు గూర్చుటను మీ రరుదెంచితి రంటివౌబలీ
చాలు భవస్మనోరథముచక్కిలభించుఫలం బటంచు నా
లోలవిశాలనేత్ర యెదలోఁ గలతియ్యనివిల్తు నొయ్యనన్
మేలుకొనంగఁజేసి యెలమిం జనె సంయమిరాజు సయ్యనన్. ఆ. ౧.

ఉ. అంతట నేర్చే విద్య లినుమంత శౌంత యలంతలేక భూ
కాంతునిముద్దుపట్టి యజుకాంతయె యంచుసమ స్తసజనుల్
వింతగ సంతసించి తను వేయివిధముల సన్నుతింప న
త్యంతకళావినోదమహిమాతిశయంబు శయంబుఁ జేరఁగా. ఆ. ౪.

117. పైడిపాటి వేంకటనృసింహకవి

ఈకవి నృసింహవిలాస మను మూడాశ్వాసములగ్రంథమును రచి
యించెను. ఈతఁ డాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూ
త్రుఁడు; శరమర్షణగోత్రుఁడు; లక్ష్మీహతికిని వేంకమాంబకును బుత్రుఁడు.
ఈతఁడు నెల్లూరిమండలములోని పైడిపాటి గ్రామనివాసుఁ డయి గ్రామ
చతుష్టయమునందు స్థావరజీవనము కలవాఁ డయినట్లు నృసింహవిలాసము
లోని యీక్రిందివచనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

- సీ. క్షీతితలంబున నొప్పు కృష్ణాసినాకినీదివ్యనదీమధ్య దేశభూమిఁ
గడఁబూర్వవార్ధికిఁ బడనుట యోజనదూరమై తగుఁ గందుకూరు
మఱియు
నదియె నీమానామమైయొప్పు నాకందుకూరికిఁదనరు నాయవ్యదిశను
బాలేట దానికిఁ బాలస్యదిశఁ బైఁడిచా డొప్పుదాసకిఁ బశ్చిమమున
నెగడుఁ జతుకుపాడు నీబుట్టి వేంపాడుఁ
జెలఁగు గాడ్పుమూల నిలవరయన
నమరుపురచతుష్టయం బిది తృణకాష్ఠ
జలసమృద్ధి సీరుల నలరుచుండు.
- గీ. గ్రహణవేళ గోపరాజు రామన గోల
కొండప్రభువుచేతఁ గొనినదాన
మహిమ దుష్టమతుల మడియించి స్థావర
జీవనములు ద్విజులఁజేర్చె మున్ను
- వ. తదీయానుగ్రహలబ్ధం బైనయేతద్ద్రామచతుష్టయ స్థావరజీవనజీవిత
లయిన మదీయవంశజులు ఓఁ.

ఈకవియొక్క కాలమేదియో కానరాదుగాని యితఁ డాధునికుఁ
డయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. నృసింహవిలాసములోని రెండుపద్యము
లిందుక్రిందఁ బొంగుపడుటఁబడుచున్నవి—

- మ. శశి పక్షక్షయ మెన్ని యక్షయకళాసంప్రాప్తికిన్ భాతృహృ
ద్వశుఁడై దీని సృజించుకాలమున వక్త్రం బయ్యెనో తా మహ
ర్నిశ మూర్ధ్వస్థితి నుంట రోసి తొలఁగెన్ రేటేఁ డటంచుం దదం
ఘ్రిశయాక్రాంతనఖాకృతిం బాలిచెనో క్రిందై క్వచిత్తాకరల్. ఆ-౨
- శా. పోరా వేటకు వేటకాండ్రు గహనంబు ల్లొమ్మరన్? గ్రమ్మరన్
రారా రాతిరి కైన? వా రలసులై రాకున్న నారాత్రికై
యారీతిం దపియించుబోంట్లు కలరే యెందైన? జంద్రాస్యలా
ఘోరారణ్యముఁ జొచ్చి చూడఁగలరే గోవిందు రేజాములన్. ఆ-3

118. కొటికెలపూడి వేంకటకృష్ణకవి

ఇతఁడు శ్వేతాచలమాహాత్మ్యమును మూడాశ్వాసములగ్రంథమును రచించి, బాబ్బిలిపురాధీశ్వరుఁ డగు రాయణప్ప రంగరాజున కంకితము జేసెను. ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; శివరామపౌత్రుఁడు; వేంకటరామపుత్రుఁడు. కృతివతి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తనగ్రంథములో నిట్లు వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

మ. నను శ్రీమజ్జనకాత్మజాధిపపదన్యాసప్రపుల్లాంతరం
గుని వాణీకరుణాకటాక్షకలనాంకూరత్సుధామాధురీ
విమతాంచత్కవితాప్రతోషితమహావిద్యత్కవిగ్రామణిఁ
ఘనకార్తాంతికతాండిలేయుఁ గడువేడ్కం బిల్చి తా నిట్లనెన్.

చ. హితులు మదిన్వవాయజుల కెల్ల బురోహితు లార్యలోకపా
లితకవితాప్రకల్పితదిలీపచరిత్రముఖోజ్జ్వలత్ప్రబం
ధతతులు హళారికాగ్రణు లుదారగుణాస్వతచిత్తుల స్మదా
శ్రితులు సమస్తసూరినుతశేచుషు లెన్నఁదరంజె మిమ్ములన్.

సీ. ధీరతమేఘసందేశంబు తెనిగించి ప్రీతి దిలీపచరిత్ర మనెడు
గొప్పప్రబంధంబుఁ జెప్పి శ్రీరాముల కర్పించితివి మున్ను నేర్పుమీఱఁ
గార్తాంతికులు మెచ్చఁగా శ్రీపతిగ్రంథగతినిమామకజాతకము లిఖించి
మా కొసంగితి విప్పు డేకాగ్రచిత్తత నంచితంబుగఁ దెనింగించుచున్న
కూర్మమాహాత్మ్య మొసఁగుము కూర్మిమాకు
రమ్యచారిత్ర వేంకటరామపుత్ర
కీర్తిదౌదార్య వేంకటకృష్ణమార్య
యనుచు బహుమతిచేయ నాహ్లాదమునను

కృతిపతిపూర్వులు సర్వజసింగమనాయని సంతతివారయిన రావు
కులజులయినట్లును, వారిలో లింగపరంగనాయకుడు బొబ్బిలిసంస్థానమును
స్థాపించినట్లును, గవి యీక్రింది పద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హరిపాదంబునఁ బద్మనాయకులు గంగాస్వీతులై యుద్భవించి

చిరి తత్పాదజులం దతిసబలులై శ్రీరావువంశ్యు లైలం

గిరి తద్రావు కలీనులం దలరె గాంగేయస్తుతౌదార్యశౌ

ర్యంసోపేతుఁడు రాజశేఖరుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు సర్వజ్ఞుడై.

క. ఆలలితాస్వయసంభవుడై లింగపరంగరాయఁ డలరె నిజభుజా

భీలాసిదళితరిపున్మపః ఫాలాస్థూలస్ఫురత్కపాలుం డగుచున్.

క. బెబ్బులి రిపున్మపు లసియెడు | గిబ్బల కీతఁ డంచు జనులుకీర్తింపఁగఁ దా

బొబ్బిలిపట్టణ మేతెడు | నిబ్బరుడగు లింగపావనీవరుఁ డెలమిన్.

బొబ్బిలి చినరంగారాయనికి దత్తపుత్రుఁడును గృతిపతియునైన
రాయణప్ప రంగారాయనింగారు ౧౮౦౧ వ సంవత్సరము మొదలు
౧౮౩౦ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసినందునఁ దదాస్థాన
కవియైన యీ వేంకటకృష్ణకవి యిప్పటికి డెబ్బదిసంవత్సరములకుముందే
యీగ్రంథమును రచియించినట్లు చెప్పవచ్చును. ఈయన కవిత్వమునందు
లక్షణదోషములు కొన్ని యున్నను కవనము మృదువయి మధురముగా
నున్నది. శ్వేతాచలమహాత్మ్యములోని కొన్ని పద్యము లిందుదాహరింపఁ
బడుచున్నవి—

శా. ఆమాటల్విని భూవిభుండు నిజభార్యన్ సద్వ్రతాస్తకిన్

శ్రీమన్మాధవభక్తిన్ బొగడి ధాత్రిన్ మూఢచిత్తుండనై

భామారత్నముపాటిబుద్ధి గణుతింపం బూనఁగాలేకఁ యీ

సోమార్కం బసకీర్తిచా లయితినంచున్ లోన జింతిల్లుడున్. ఆ.గ.

ఉ. వేరొకభూవరాత్తకుఁడు విద్రుమగుచ్ఛము రత్నకంకణో

దారకరారవిందమునఁ దాల్చె లతాంగి నను న్వరించినన్

భూరిశుభక్రమాకలన బోటిపదాంబుజ మీతెఱంగునం
 గూరిమిత్రోడఁ బట్టుకొనఁ గోరెదనంచును దెల్పుకై వడిన్. ఆ-౨.
 శా. జంబాలుం డచుమాని కొన్నిదినముల్ జాయాన్వితుండై తడు
 ర్విం బుణ్యాస్థితినుండి గర్భవతినారిం బాసి స్వగ్గింబు చే
 రంబోవంగ్గ, శమీసమీమున గర్భస్థార్భుం బెట్టి నె
 య్యం బొప్పారఁగఁ జేసెఁ దత్తుణి నా నగ్నిప్రవేశంబొగ్గి. ఆ-3.

119. కా క ర ప ర్తి కృష్ణ కవి

ఈ కవి శశిరేఖాపరిణయము, ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యము
 అను కావ్యములను జేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; తిరుపతి
 పాత్రకవికిని సీతమాంబకును తనూజుఁడు. ఈ పాత్రకవి సత్యభామాకృష్ణ
 సంవాదాది గ్రంథములను రచించి శ్రీమహారాజా గౌడే నారాయణ
 గజపతిరాయనింగారి పూర్వుడైన జగ్గారాయనింగారివలన సగ్రహారాదు
 లను బడసెనట. ఈ కృష్ణకవి విశాఖపట్టణ మండలముగోసివాఁడు.
 ప్రపౌత్రుఁ డిప్పుడు జీనించియుండుటచే నితఁడు నూఱుసంవత్సరముల
 లోనివాఁడు. ఈయనకవిత్వము దోషరహితమయి హృదయంగమముగా
 నున్నది. కవికృతపుస్తకద్వయము నుండియు రెండేసిపద్యముల నుదాహ
 రించుచున్నాను—

ము ఖ లింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యము.

చ. అరుదుగ సర్వలోకనిచయం బతివేలఘనాంధకారభీ
 కరవిషదబ్ధిలోఁ బడ సకారణవైరమునకా వసూజ్వల
 త్తరణిముఖప్రచారములు తప్పఁగఁజేయుచు నన్నిదిక్కులన్
 బెరిఁగెను వింధ్యభూధరము వీతమహాంబునిధి తపోనిధి. ఆ-౧.

ఉ. ఈనగవై భవాతిశయ మెన్నఁగ శక్యమె ధాతకై న జాం
బూనదరౌష్యరత్న ముఖభూరిమనోహరవస్తువిస్ఫుర
త్సానుచరన్మరుద్దనుజచారణకిన్నరసిద్ధసాధ్యసం
తానసమృద్ధి నొప్పు వితతంబగు మేరునగంబుకై వడికా. ఆ. 3.

శ శి రే ఖా ప రి ణ య ము.

ఉ. మానుల నెట్లుప్రోచితివొ మానసవీధిఁ దలంపఁ బాపముల్
మానకధా రరాష్ట్రుఁ డవమానమునుం దగఁజేయుచుండెఁ గృ
ష్ణాననుఁ గావవే యనెడునాపలు కిప్పు డొకించుకై న నీ
వీనుల సోఁకకుండు టిదివెంత జనార్దన కంసమర్దనా. ఆ. ౧.

చ. అనవిని వానితోడ విజయాత్మజుఁ డిట్లనియెన్ దురాత్మ యీ
వనమును గుత్తగొంటివిర వచ్చినవారి నెఱుంగ కీవు పొ
మ్మనుటకు నీవె యీజగతియందును విక్రమశాలివా మదం
భున నిటుపల్కఁగాఁ దగదు పొమ్మిపుడూరక వైర మేటికికా. ఆ. ౨.

పయిపుస్తకముగ్గాక కోసపల్లి నివాసుఁడగు వేంకటరంగకవి రచి
తమైన దొకటియు, అప్పప్పయను భట్టరాజ రచితమైన దొకటియు, శశి
రేఖాపరిణయ మనుపేర రెండాధునికప్రబంధములు ముద్రింపఁబడి
యున్నవి. వానినుండియు రెండేసి పద్యముల నిం దుదాహరించెదను—

వేంకటరంగకృత శశిరేఖాపరిణయము.

శా. శుద్ధాంతంబున భైరవార్చనకళాశుద్ధికా జరాసంధుఁ డు
ద్యదైర్యంబున నిత్య మొక్కొన్నపుఁ గ్రోధావేశసంభూతస
దృబ్ధిం బట్టి కరుక్కరుక్కనఁగఁ దోడ్తో శీర్షముం ద్రుంచి శ
శ్వద్ధాత్రిం బలి యిచ్చుచుండె విలనద్యాహోబలోద్రగుడై. ఆ. ౧.

ఉ. అందఱికంటె ముందుగనె హాయిగ మజ్జనభోజనంబు లం
దందు నొనర్చి సాత్యకిసహాయముగా వసు దేవదేవకీ

నందను లవ్విధంబు దళనాయకకోటి కెఱుంగఁ జేసి బల్
దుందుభికాహళాదిపటుతూర్యరవంబులు బోరుకల్లఁగన్. ఆ. 3.

అప్పప్పకృత శశిరేఖాపరిణయము.

ఉ. అన్నలు మాటలాడుసమయాబున లేచి సుభద్ర ప్రీతితో
నన్నయశాలి యైనముసలాయుధుఁ గన్గొని నీమఱాదియున్
నన్నిటఁ బంపుచుండి పరిణామము వేడె భవత్కుమారియా
కన్నియ మత్సుతాగ్రణికిఁ గారుణికోత్తమ పెండ్లి చేయవే. ఆ. ౧.

ఉ. పోరున ధార్తరాష్ట్రులను భూరిమదం బడఁగించి పిమ్మటన్
సీరిసి మిక్కిలిన్ భయముఁ జెందఁగఁజేసినసీపరాక్రమం
జౌర నుతింప వ్యాళపతి కైనను శక్యము గాదటంచు నా
మారుతిపుత్రునిం బొగడి మక్కువతోడఁ గిరీటి యంతటన్. ఆ. ౪

120. కృష్ణ య్య

ఈకవి పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల
ప్రబంధమును రచించెను. ఈతఁడు స్మార్తబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజ
గోత్రుఁడు; చందమూర్యపుత్రుఁడు. ఈతని వాసస్థలము వినాకినీతీరము
నందలి కామలాపురము. ఈతఁడుండినకాల మేదియో తెలియరాదుగాని
యితఁడేబది యఱువదియేండ్లక్రిందటనుండిన ట్లూహింపఁదగియున్నది.
ఈతని కవిత్వమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణ దోషములు గలవుగాని
మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము శ్రౌవ్యమయి కొంతవఱకు శ్లోఘ్యముగానే
యున్నది. పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం
దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఆపురిఁ గాంచి నిర్జరు లహర్నిశమున్ మదిలోన నెన్నుచున్
గాపుర మున్న నాకమునకంటెను మేలని చూచువేడుకన్

దావునఁ జేరిరో యనఁగఁ దత్పురసౌధసమీపవరులై

గోపవిభుండులోనుగను గొల్చినరీతిగ నుండు రాస్థవిక్. ఆ. ౧.

ఉ. ఈవిధి వచ్చువిప్రుఁగని యీశ్వరుఁ డర్ఘ్యమొసంగి యిట్లనున్

భూవినుతార్థ మీధరచు భూమిసురుల్ సుఖులై చరింతురా

మీవనమందుఁ బుష్పములు మేలగుకాయలు పండ్లు పత్రముల్

కావలెన్నఁ గల్గుఁగద కాకణ మేమిట రా విధాతృజా. ఆ. ౨.

పంచశరుండు నిట్లనుచుఁ బల్కె విరించికి సమ్మదంబుగా

మించులమించుశంకరునిమేనిరుచు ల్గన నాకు శక్యమే

మంచిది యేమియైన నిక ఘడ్దళముల్ గొలువంగ నేగెదన్

వంచనలేక న న్నిలను వర్తిలఁజూడుఁడు పోయినచ్చెదన్. ఆ. 3.

121. తరిగొండ వెంకమ్మ

ఈమె మంచి విద్వాంసురాలు. ఈమె చేసినపుస్తకములు తఱి
గొండ నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడినవి. తరిగొండ కడపమండల
ములో వాయిల్పాడునకు నాలుగుమైళ్ళదూరములో నున్నది. ఈమెరచి
యించిన గ్రంథములలో రాజయోగసార మను ద్విపదకావ్యమును వేంక
టాచలమాహాత్మ్యమును పద్యకావ్యమును ముద్రింపఁబడియున్నవి. ఈమె
తాను భాగవతము ద్వాదశస్కంధములను ద్విపదకావ్యముగా రచియిం
చినట్లు వేంకటాచలమాహాత్మ్యములోని యీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్ప
కొన్నది.

సీ. దారుఁగ్మితవీణ నారూఢిఁ బల్కించు గాయక పురుషునికరణి గాను
బురుషోత్తముఁడు దయాపూర్ణుడై నాజిహ్వామందుఁదావసియించి
యరుదుగాను

బలికించుఁ గావున భాగవతపురాణ మనున నే ద్విపదకావ్యంబుగాను
ద్వాదశస్కంధము ల్గఁజెప్పి హరికిసమర్పించి శ్రీవేంకటాద్రిమహిమ

మతనిపై రమ్యపద్యకావ్యంబు చేసి
 శ్రీనివాసునకే సమర్పింపచుంటి
 నీగ తోయధిఁ దాటఁబోయినవిధమున
 నాస్వతంత్రత కిల బుధు ల్నవిప్రోచె.
 ఈ పుస్తకములోని—

క. అల కాశినుండి వెలువడి | వలచుగ మాకొఱకు నందవరపురమందే
 నెలకొనికులదై వత్తమై | యలచుచుమమ్మెలుచౌడమాంబనుగొలుతున్.

అను పద్యమునుబట్టిచూడఁగా నీమె సందవరీక బ్రాహ్మణస్త్రీ
 యైనట్లు తెలియనచ్చుచున్నది. ఈమె తనభర్తయొక్క నామగోత్రము
 లను జెప్పకొక “నసిష్ఠగోత్రవిత్ర కృష్ణ చూచూత్య తనూభవ” యని
 తాను కృష్ణ చూచూత్యని కూతురయినట్లుగూత్రము చెప్పకొనుటచేత
 నీమె బాలవితంతువయి తన కాలమును వేదాంతగ్రంథరచనాదులయందుఁ
 గడపిన ట్లూహింపఁ దగియున్నది. ఈమె ౧౮౮౦ వ సంవత్సరమునందు
 జీవించి యుండినట్లు బ్రాహ్మదొరగారు తమ నిఘంటువునందు వ్రాసి
 యున్నారు. కాబట్టి యీమె యేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు
 తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమెకుఁ బూర్వమునం దుండినబ్రాహ్మణస్త్రీలు
 రచించిన పద్యకావ్యము లేవియు నిప్పుడు కానరావు. ఈమెకపితృ
 మునందల్పదోషము లక్కడక్కడఁ గానవచ్చుచున్నను మొత్తముమీఁద
 కవన మతికఠినముగాక మృదుమధురరచనను గలదయియున్నది. వారాం
 గన యయిన ముద్దుఃఖనివలె శృంగారవర్ణనమని యవాచ్యములు పలుకక
 కలాంగన కుచితమయినరీతిగానే వర్ణించుచు వచ్చుటయేకాక శృంగార
 వాక్యములు వచించుటసహితము తన కనిష్టమని సూచించుటకయి
 శృంగారరసాధిదై వతమయిన కృష్ణుని నిట్లు నుతించియున్నది—

శా. శృంగారాకృతితోడ వచ్చి పదముల్ శృంగారసారంబుతో
 డం గూఢంబుగఁ జెప్పు నీవనఁగ నట్లే జెప్ప లే నన్న నన్.

ముంగోపంబునఁ జూచి లేచి యట నేమ్రమొక్కంగ నున్నించి త
చ్చుంగారోక్తులు తానె పల్కికొను నాశ్రీకృష్ణు సేవించెదన్.

ఈ పద్యమునుబట్టిచూడఁగా నీమె తాను బుస్తకమునం దక్క
డక్కడ సందర్భోచితముగా రచించిన శృంగారపద్యములుకూడఁ దనవి
గాక కృతిపతి విరచితములే యని లోకమునకుఁ జూప నుద్దేశించినట్లు
కనఁబడుచున్నది. ఈమె కవిత్వరీతిని దెలుపుటకయి కొన్నిపద్యము లిం
దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

వేంకటాచల మాహాతమ్యము.

- ఉ. రామనృపాల ఘోరతరరావణశౌర్యవిఫాల భవ్యసు
త్రామసురార్యయోగిజనతాపసపాల కృపాలవాల శ్రీ
భూమినుతాత్మలోల పరిపూర్ణసుకీర్తివిశాల వానర
స్తోమముతోడ వచ్చు విముఁజూచి కృతార్థుల మైతి మిద్ధరన్. ఆ-౧
- ఉ. ఇంతట యోగపూరుషుఁడు హెచ్చఁడు తగ్గఁడు సంతతంబునే
కాంతమున న్వసించుఁ దనయందుఁ బరాత్మను జూచుచుండు వి
భ్రాంతులు తన్నుఁ దిట్టినను గ్రమ్మఱ వారిని దాను దిట్టఁ డీ
శాంతుఁడు రాజయోగి ఘనసద్గురుఁ డంచు వచింపఁగాఁ దగున్. ఆ-౩.
- చ. అడవికి వేటఁబోయి విపులాద్భుతఘోరమృగాళి నచ్చటకా
బాడగని భీతి నొందితివా భూతము సోకెనా లేక తాళ్ళపై
వడి చెడజాటి మ్రొగ్గితివా వాగులలోఁబడి లేచివచ్చితి
కొడుక నిజంబుఁ జెప్పు మిఁక గొబ్బున నొక్కచికిత్స చేసెదకా. ఆ-౪.
- ఉ. ఆకురవంజి యిట్లనియె నాడకు రమ్మని పిల్వవచ్చినా
రాఁకొనినాఁడు బిడ్డఁ డిపు డమ్మల నక్కల నేడనె న నే
జోకఁగఁజేరి వారలకు సోదె నిజంబుగఁ జెప్పకుండినకా
నాకడుపెట్లు నిండు నని నవ్వుచుఁ బల్కుచు మూర్తి యిట్లనెకా. ఆ-౫.

రాజయోగసారము.

ద్విపద. కాయ మస్థిరమని కానంగ లేక
 పాయక సంసారబద్ధులై మమత
 వదలక కామార్థవాంఛితు లగుచు
 మదమత్తు లగుచు దుర్మార్గత నొంది
 మదిలోన నబ్బి కామక్రోధలోభ
 మదమోహమత్సరా ల్మాటికీఁ బెంచి
 సంపదగలిగిన సామర్థ్య మనుచు
 సాంపుమీఱిన తుచ్ఛసుఖ మిచ్చగించి
 కామాంధులై తమగతి గానలేక
 భామలవలలోనఁ బడి లేవలేక
 తఱగిని యీషణత్రయవార్ధిలోను
 మఱిమఱి మునుఁగుచు మమత రెట్టింప
 నాలుబిడ్డలకని యర్థంబుఁగూర్చి
 కాలంబు నూరకే గడపుచునుండి
 యంతకాలము వచ్చినప్పుడు యమునిఁ
 జింతఁజేయుచు హింసచేఁ గందికుది
 కూపంబులోఁ బడి కొన్ని నాళ్లుండి
 పాపాత్ములగుచుఁ బ్రపంచంబునందుఁ
 బుట్టుచుఁ గిట్టుచుఁ బొరలుచుండెదరు.

ఈతఱిగొండ వెంకమ్మకుఁ దరువాతఁ దెలుఁగులోఁ బద్యకావ్య
 ములను రచియించిన స్త్రీ లెవ్వరును గానఁబడరుగాని శతకములు రచి
 చినవారు కొందఁ అందందుఁ గనఁబడుచున్నారు. ఇట్లు శతకములు రచి
 యించిన స్త్రీలలో శ్రీరాజా గొడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి

మేనత్తయగు మదిన సుభద్రయ్యమ్మగా రగ్గగణ్యురాలుగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఆమె ౧౭౮౧ వ సంవత్సరమునందు జననమొంది యించుమించుగా తరిగొండ వేంకమాంబతో సమకాలికురాలుగా నుండినది. ఈమె రచించిన శ్రీరామదండకము, రఘునాయకశతకము, కేశవశతకము, కృష్ణశతకము, రాఘవరామశతకము మొదలయినశతకము లొక్కసంపుటముగా నీనడుమను బ్రకటింపఁబడినవి. ఈమె కవనకౌశలమును జూపుటకయి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. శ్రీరామణీకళత్ర సరసీరుహనేత్ర జగత్పవిత్ర స
తస్మిన్నరసబృందమిత్ర సురసన్నతిపాత్ర నరేంద్రపుత్ర శృం
గారసమగ్రగాత్ర జనకర్మవిదారణకృచ్ఛరిత్ర శ్రీ
నారదమౌనిగీతచరణా రఘునాయక దీనపోషకా.

ఉ. మన్నన దప్పియున్నయెడ మక్కువగల్గినవారి నేనియున్
దిన్నఁగ మందలించినను దెల్లముగా మది నొవ్వకుండునే
యన్నకు ధార్తరాష్ట్రునకు నాదర మొప్ప హితోపదేశ మి
ట్టెన్నఁగఁజేసి యావిదురుఁ డేమిఫలంబును జెందెఁ గేశవా.

ఇప్పుడు తెలుఁగుదేశమునం దంతటను బాలికాపాఠశాలలు స్థాపింపఁబడి స్త్రీవిద్య ప్రబలుచున్నందున మంచిగ్రంథములను రచింపఁగల కులకాంతలు శీఘ్రకాలములోనే బైలుదేలుదురుగాక!

122. పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి

ఇతఁడు లంకావిజయమనఁబడెడు రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థి కావ్యమునుజేసెను. ఇతఁ డాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గోపాలామాత్యపుత్రుఁడు. ఈకవి గోదావరిమండలములోని రామచంద్రపురమునకు సమీపముననున్న కుయ్యేరను గ్రామమునకు కరణము. ఈగ్రామమును గుత్తచేసిన రావు ధర్మారాయఁడను పద్మనాభకకులజుఁ డీకవియొక్క లంకనేల మూడు పండుము లపహరింపఁగాఁ గోపావేశముచేత యశావనమునం దితఁడు ధర్మారావును రావణాసురునితోఁ బోల్చుచుఁ దనక్షేత్రాపహరణకథను రామాయణపరముగా శ్లేష్ఠార్థము వచ్చునట్లు రచియించెను. ఇతఁడు తిట్లు కవిత్వమునకుఁ బేరుపడినవాఁడు. ఈవిషయమును గూర్చి లంకావిజయ మునఁ గవియే యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

క. తెలియవిను రామకవ్యా | దులు సూరకనిప్రముఖపృథుప్రతిభావం
తులు భీమ శ్రీనాథు | ల్వలయఁగ నాకరణిఁ దిట్టలే రూఢముతిన్.

ఇతఁ డిట్లు యశావనదశయందుమాత్రమే కాక వార్ధకమువచ్చి యవసానదశ సమీపించువఱకునుగూడ నల్పములై న యైహికలాభముల నిమిత్తము పరులను దూషించుచు భూషించుచుఁ బద్యములను జెప్పి కాలము గడపుచుండెను. ఈలంకావిజయమునకు రావణదమ్మియమని నామాంశరము. కవి సమర్థుఁడేయైనను రాఘవపాండవీయాదులవలె రావణదమ్మియ మంతప్రౌఢముగా లేదు. కవి గ్రంథమునందు రామా యణకథ కనుకూలముగాఁ దనకథను మార్చుకొనుచు నల్పసంఖ్యగల రెండర్థముల పదములతోనే గ్రంథమునంతను బూరించిరాఁడు. ఈగ్రం థములోని—

క. లేదమ్మా కష్టము నీ | కేదమ్మా నేగి భీతి ఘృణ నీ వొండె
 రాదమ్మా యిక మిన్నక | పోదమ్మాయుక్తినిజముపొలుపుగదమ్మా.
 గీ. ఏడుపందు ముల్లోకంబు లెఱుగ లంక
 నేలకొల పరక్షేత్రాపి మేలుగాదు
 పేర్మినాభూమిజాతనంప్రీతితోడ
 వీడు మదియె పౌఖ్యము లిచ్చు వేయునేల.

ఉ. ప్రాజ్ఞత నెవ్విధంబునను రామునకుం దగుసాటి రావు న
 ర్వజ నృసింహుఁ డాయనసువంశమున్ జనియించి చెడ్డదు
 వృజ్ఞుడ వీవు కానకు విచారము లన్నియుమాని ధర్మగో
 ప్తిజులు మెచ్చుచొప్పు కని నీతను వే విడునుంత మే లగున్.

గీ. జ్యేష్ఠుఁడా లక్ష్మణాగ్రజక్షేత్ర మీవు
 వదలకుండిన మోసంబు వచ్చునింకఁ
 జండనిర్భీకవనచారిసిండిస్త్రోలి
 కవికులవరుతోరిపుత ముఖ్యముగ వలదు.

ఇత్యాదిపద్యముల ననేకులు మెచ్చుకొనుచున్నారు. లక్ష్మణకవి
 లంకావిజయమును క్రీస్తుశకము ౧౭౯౭ వ సంవత్సరమునందుఁ జేయ
 నారంభించెను. అప్పటి కితని కిరువదియైదుసంవత్సరములప్రాయ ముండిన
 పక్షమునఁ గవి ౧౭౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు జనన మొంది
 యుండవలెను. ఈతఁడు ౧౮౪౦ వ సంవత్సరప్రాంతమువఱకును సజీవుఁ
 డయి యున్నందున నించుమించుగా డెబ్బదిరెండు బ్రతికియుండెననుటకు
 సందేహములేదు. ఇదియొక్కటితప్ప సితఁడు రచించిన గ్రంథము
 వేతెదియులేదు.

మ. అరయ స్వర్ణ నజేతుఁ దారకవదవ్యశ్రాంతవర్తి గురున్
 స్ఫురదుత్తుంగబలాతిరేకకలుషీభూతారిజీవున్ ఘనాం

గిరి సాఖ్యాతు బుధౌఘపూజితపదం తేమంకరాంచత్తహో
భరసంతోషితసర్వమానిధిషణున్ వాచస్పతి న్నార్యునిన్.

ఈపద్యములో వాచస్పతినార్యుని ననియుండవలసినదానికి వచ
స్పతినార్యుననియు,

చ. అని తలపోయుచో నల ప్రజాపతి చేసినమేర డప్పకం

బనివడి నద్రచారు లసమానమహారుణధామయుక్తితో

డన పరివాహినీశనికటంబున కేగ నరివజంబుచే

యు నతను సంగరింబునకు నోడక పాతెను జోళ్ళువీడగన్.

ఈపద్యములోఁ దప్పక యని యుండవలసినదానికిఁ దప్పక
ననియు, నందందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టములయిన ప్రయోగములున్నను
మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము సలక్షణమయి మృదుమధురపదఘటిత
మయియున్నది. ఈతని రచనాకౌశలమును జూపుటకయి లంకావిజయ
ములోని మఱిరెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తమ్ములు నీదుపల్కులు హితమ్ములుగాఁ గొనిచేయ నార్యజా

తమ్ములు నీనుసద్గుణశతమ్ములు సంస్తుతిచేయఁ బక్షపా

తమ్ములు లేక న్యాయకలితమ్ములుగాఁ గ్రియలొప్ప సర్వభూ

తమ్ములు విశ్వసింప సుకృతమ్ములు వర్ధిలునట్లు చేయుమీ. ఆ. ౧.

ఉ. తమ్ములు సద్దృహమ్ములు సుతప్రకరమ్ములు సామ్మ లిష్టవ

ర్గమ్ములు వై భవమ్ములు జగమ్ములఁ గ్రమ్ముఁగ నెమ్మి నుండి పా

ప మ్మునిశ మ్మునర్చుట నెపమ్ముగఁ గీ డగ నాదుపల్కు వే

దమ్ముని కూఠినమ్ము విహితమ్ముఁ గులమ్ముబలమ్మునిమ్ముగున్. ఆ. ౨

ఈకవికాలములో సంస్కృతాంధ్రభాషాపాండిత్యమునందును సంగీత

సాహిత్యముల యందును సుప్రసిద్ధుడయిన శిష్టు కృష్ణమూర్తినామక

విద్వత్కవి యొకఁ డుండెను. అతనికి, దన కున్నంతపాండిత్యము తెలుఁ

గునందేకాని సంస్కృతమునందు లేదని లక్షణానవియోజల ననాదరభావము

కలిగియుండెను. ఆయనకుఁగల గర్వమును తనయెడలఁ గలతిరస్కార భావమును గనిపెట్టి యీలక్షణకవి యెట్లయిన నాతని గర్వభంగము చేయవలెనని సమయము వేచియుండెను. ఇట్లుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తికవి తాను రచించిన సర్వకామదాపరిణయమును ప్రబంధమును రామచంద్ర పుర సంస్థానాధిపతియైన కాకర్ల పూడి రామచంద్రరాజుగారి తమ్ముడైన జగన్నాథరాజున కంకితముచేయుటకయి కాజలూరు గ్రామమునకుఁ బోవుట తటస్థించెను. ఆపుస్తకమును జదివించి విద్యల్కివినమ్ముఖమున వినుటకు నిర్ణయింపఁబడిన దినమునందు లక్షణకవి యనాహూతుఁడ య్యును సభకుఁబోయి కృష్ణమూర్తికవిని బదుగురిలోఁ బరాభవింపవలె నన్నదృఢ నిశ్చయముతోఁ గూరుచుండియుండెను. సర్వకామదాపరిణయములోని—

చ. తరణి శశాంకు లాభరణదంభమున న్వదనాక్షి కై తవా
బుగుడసిన్తోత్పలాగ్రమున ముద్దియ నుగతలదేశ మాక్రమిం
చి రొకఫలంబు గాన నగుఁ జివ్వనుచుం బరమాపయుక్తి ని
బ్బరముగ నంతసాంతముగ బ్రహ్మ యొనర్చినసీమపొల్పుగుఱ.

అనుపద్యమును జదివినప్పుడు లక్షణకవి విని తలయూచి నవ్వి యిందలి నాయక యే కాక్షియయిన యవలక్షణరాశియనియు, కన్నులు నల్లగలువలనిచెప్పి వానిపై సీ సూర్యచంద్రులున్నట్లు చెప్పుటచేత నొక కన్ను సూర్యకాంతిచే ముకుళించు కలువయై గ్రుడ్డిది కావలెననియు, ఆభగణదంభమునవచ్చి సూర్యచంద్రులు కుంతలదేశ మాక్రమింపఁగా నిరువురకును దగవురాకుండ బ్రహ్మ సరిహద్దేర్పాటుచేసినట్టుగా పాపట యున్నదని వర్ణించుటచే సూర్యచంద్రుల నలంకరించినపీమ్మటఁ బాపటఁ దీయునురో ముందగా పాపటదీసి తరువాతనే సూర్యచంద్రుల నలంకరింతురో యీకవి తెలియనివాఁడనియు, ఇటువంటియాక్షేపణము లనేక ములుచేసెను. ఇవి సరళములైన సదాక్షేపములు కాకపోయినను సభకు

వచ్చినవా రనేకు లాయుడే పములకు హరించి చెప్పటలు కొట్టినందు
నను, జగన్నాథరాజుగా రాశృతినందుట కిష్టపడనందునను, కృష్ణమూర్తి
కవిగా రవమానితులయి సభనుండి లేచిపోవలసినవారయిరి.

లక్ష్యణకవి యితరులమీఁదఁ బద్యములను జెప్పుచు వివాహాదు
లకుఁబోయి కచేశ్వర సంభావములను గొనుచు ధనార్జనము చేయుచు
డెను. ఇతఁడు తన మేనల్లుడగు చింతలూరి మంగన్నకు విరోధముగా
వ్యాజ్యము తీర్పు చెప్పినందునకయి యప్పటి పండిత సదరమీనగు శంకర
మంచి యంతశాస్త్రిని శ్లేష్ఠార్థముతోఁ దిట్టినపద్యములలో నొకదానిని,
ఆవ్యాజ్యము నుపర్యభియోగము తెచ్చినప్పు డాకాలమునందు రాజమ
హేంద్రవరమున మండలన్యాయాధిపతిగా నుండి తెలుఁగుఘంటువులను
జేసిన బ్రానుదొరగారిమీఁదఁ జేసినపద్యములలో నొకదానినిమాత్ర
ముదాహరించి యీతనినిగూర్చి యింతటితో విరమించెదను—

మ. అవురా శంకర మంచివాడవె యసంతాఖ్యుండవై తీ ర్పెఱుం

గవు మంగన్నరఁజేసి నీవు బుధమార్గభ్రష్టతన్ జోగిరా

గవరా లంది పినాకినిం బశుపతీకల్లోలునిం బట్టి స

త్యవధూసత్వము దానియం దిడితి వాశాయత్తు లిట్లేకదా.

ఉ. పస్పసచేసె నాబ్రతుకు పండితుఁ డిం కెటునిల్తు నంచు నే

నిస్పృహవృత్తి నుండఁగను నిన్నటిరే గలలోసఁ గోర్తువా

రిస్పిసియాలుపట్టి రిక నేర్పడ న్యాయముతీర్తుమంచు ధై

ర్యాస్పదనూక్తిఁ బల్కినటులైన మిముం బొడగానవచ్చితిన్.

123. అల్లమరాజు రామకృష్ణకవి

ఈ కవి కవిచకోరచంద్రోదయ మనెను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁ డారామ ద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు; రంగానాథార్యపుత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు. తన గ్రంథమును దామోరామ భీమేశ్వరుని కంకితముచేయుటచేతనే కవి గోదావరీమండలములోనివాఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. తన్నుఁగూర్చి భీమేశ్వరుఁ డిట్లున్నట్లు కవి తన కవిచకోరచంద్రోదయమునందుఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు.

సీ. అమరఁగ వై నతేయవిజయంబును సత్యభామావిలాసంబు భాసురముగ
గౌతమీమాహాత్మ్యకథయును ద్రౌపదీపరిణయ మలసుశోభావివాహ
మసమానహనుమదాఖ్యానంబును సుకవిజనమనోరంజనంబ నెడుకావ్య
మవనిలో రచించినట్టి ప్రోడవు నీవుగావున నీవాక్యకలితలలిత
మాధురిమఁ గ్రోలుచుండె నామానసంబు
తనివిదీఱదు నా భక్తుడనుచు నిన్ను
నెన్నుటలుగాదు కాని నీకన్న ధరణిఁ
గలరె కవితాసుధాధార లొలుకఁబలుక.

పయి పద్యమునుబట్టి కవి వై నతేయవిజయము, సత్యభామా విలాసము, గౌతమీ మాహాత్మ్యము, ద్రౌపదీ పరిణయము, సుశోభా వివాహము, హనుమదాఖ్యానము, సుకవిజనమనోరంజనము అనుకావ్యములనుగూడ రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతని కవిత్యము నిర్దుష్టము కాకపోయినను ప్రౌఢమయి హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. ఇతఁ డఱువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కవి యీకవిచకోరచంద్రోదయమును శాలివాహనశకము ౧౭౫౭ వ సంవత్సరమునకు సరియైన మన్మథాబ్దమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౮౩౫వ సంవత్సరమునందు రచించినట్లు గ్రంథాంతమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈ కావ్యమునందలివి కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.

ఉ. భారమ నొప్పు పుష్పఫలభారవినమ్రమహీజరాజశో
భారమణీయసానుచరభవ్యనభశ్చరి భామినీవిషం
చీరవమాధురీకలతజృంభిత గానఘుమంఘుమార్భటి
పూరితనూత్న రత్నయుతభూరిదరిం గనియెన్ మహాగిరిన్ ఆ-౧.

ఉ. మారుని మీఱు వీనిసుకుమారము మారమణీసహోదరున్
గూరిమి నోముమోము తఱుకు ల్పలుకుల్ నెఱజాణవై ఖరిన్
గేరు నయారె నిర్జరులుఁ గిన్నరులు స్నరు లెన్న వీనియొ
య్యారమె చూడ నింపగు జయంతు జయితు నటన్నరీతులన్. ఆ-౨

కవిచకోరచంద్రోదయమునకుఁ దరుచాతఁ గవి రచియించిన
గ్రంథములు కొన్ని నా కీటీవల లభించినవి. ఇతఁడు రచియించిన యితర
గ్రంథములు—మదాలసా పరిణయము, శంతనువిలాసము, ఆధ్యాత్మ
రామాయణము, అచ్చ తెలుఁగు భాగవతము, రామకృష్ణీయము. ఇందలి
కడపటి పుస్తకము ఆంధ్రశబ్దచింతామణికి వ్యాఖ్యానము. ఈరామకృష్ణీ
యములోని యీక్రింది పద్యమువలన నీతని నివాసస్థానము పిఠాపురము
నకు సమీపముననున్న చేబ్రోలుగ్రామ మయింట్టు తెలియవచ్చుచున్నది.
సీ. సిరిమించు శ్రీఘ్రితపురసమీపంబునఁ బరఁగు చేబ్రోల్పురవాసి నగుచు
నల్లమరాజాన్వయాగ్రణి యగు రంగధామార్జ్యవర్యుని తనయుఁడనయి
యెల్లపార్వ్యాగ్రణి కెనయఁబొత్తుండనై రామకృష్ణకవియన్ నామమెలమి
జూని శ్రీదక్షవాతీనికేతనుఁడైన భీమేశు కరుణచే బెంపు నొంది
సకలజనులకుఁ దెలిసెడి సరణిగాఁగ
నన్నపార్వ్యుఁ డొనర్చినయట్టి సూత్ర
ములను దెలిఁగింతు సూక్ష్మభంగులను బాల
బోధమగునట్లు సుకవు లుప్పొంగుచుండ.

ఈకవి కాలముచేసి యేబదిసంవత్సరములు దాటినవి. ఈతఁడు
శంతనువిలాసమును శాలివాహనశకము ౧౭౬౩ వ సంవత్సరమునకు సరి

యైన క్రీస్తుశకము ౧౮౪౧వ సంవత్సరమునందు ముగించినట్లా పుస్తకాంత మందలి యీ పద్యముపలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

సీ. అవనిలో శాలివాహనశకాబ్దము లగ్నిశాస్త్రశైలశశాంకసంఖ్యనెన్నఁ
బ్లవనామవత్సర ప్రథితకార్తికశుద్ధసప్తమీ భామవాసరమువఱకు
సిరిమించు శ్రీవీరపురసమీపంబునఁబొలుపొందుచేఁబ్రోలుపురనివాసుఁ
డలరునల్లమరాజకులరత్నమునురంగధామార్యసుతుఁడునౌరామకృష్ణ
కవివరుఁడు దత్తువాటికాగారవాసుఁడైన భీమేశు సత్కృపానూనగరిచు
శంతనువిలాసమురచించె సరసఫణితీనఖిలసత్కవిబృందంబులొననంగ.

ఈ కవికృతములైన గ్రంథములలోని పద్యములు కొన్ని యిం
దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ దా ల సా ప రిణ య ము.

ఉ. న్యాయముగా దయో లలన నన్విడనాడిచనంగఁ గోయిలల్
కోయనికూయఁ జందురుఁడు గొంకక వెన్నెలఁగాయ మారుఁడున్
సాయక జాలమేయఁ గడుపట్టదముల్ రొదనేయ నే నినుం
బాయఁగఁజాలఁజాలనను బాలకవుంగిటఁ జేర్చిపోవవే.

అ చ్చ తెలుఁగు భా గ వ త ము.

సీ. కూఁకటిమూలడాల్గొన బెల్లనదలించి జమిలిముక్కాలిరాసంతు నొంచి
కై గల్గమెకపుమూఁకలనెల్ల నగిమించి కారుమబ్బుల నెఱసారుకుంచి
చిచ్చుకన్దొరయత్తి హెచ్చువన్నెఁగలంచి విప్పుగన్ దొరరాల
చొప్పుద్రుంచి

చీఁకటిమాఁకులగెలువ మెల్లను డించి కాటుకమలవన్నెగీ టడంచి
పొగల తెగల జగాజిగి మిగులవంచి

దండి తెక్కలికాండ్రకు మింజగీండ్ర

కింపుగా మబ్బు మసిచల్లునింపు దోఁప

నెల్లకడలందు నంతంత నిరులు గవిసె.

శంతనువిలాసము.

చ. పగలును రేయి పద్మకులబాంధవసోములు తత్పురంబునన్
దగుమణివప్రముం గదిసి తారటువోవఁగలేక యోరగా
నొగినిరువంకలం జనుచు నొప్పుగ నుత్తరదక్షిణాయనా
ఖ్యగతిఁ జెలంగి రెంతయు నఖండవిలాసము తోచుచుండఁగన్. ఆ-౧
ఉ. హారము (?) సైచదాయె మణిహారములుం బొడియయ్యె నేడు నీ
హారముఁబోలి నాదు వ్యవహారము లెంతయు డిందె మేనిక
ల్వారము లెందె బల్లయవిహారమునన్ మరుఁ డేచసాగె నా
హారమణీలలామ యిక్కినై న ననున్ దయ నేలుకోఁగదే. ఆ-౧.

124. కాకరపర్తి బుచ్చిపాత్రకవి

ఈ కవి సత్యవతీపరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రోద్భవుఁడు; ముఖలింగక్షేత్ర మహాత్మ్యాది కావ్యములను రచించిన కృష్ణకవి పుత్రుఁడు. ఈ కవియొక్క మనుమఁడును సోదరపుత్రుఁడును జీవించి యుండుటచే, గవి యేబది యఱువదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడనుట స్పష్టము. కవి కథాంశమును రచించి గ్రంథమును శ్రీరాజా (మహారాజా) గోడే నారాయణ గజపతిరాయనింగారి జనకున కంకితము చేయఁ దలంచెనుగాని యతఁడు కృత్యాదిపద్యములను, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములను రచింపకయే మృతినొందెను. అటుతరువాత శ్రీమహారాజా గోడే నారాయణ గజపతిరాయనింగారి కోరికపయిని కవికి పారంపర్యమున సోదరపుత్రులగు వేంకటశాస్త్రిగారును పౌత్రులగు సీతారామ శాస్త్రిగారును గ్రంథోపాధ్యతమును, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములను పూరించి కృతిన ౧౦౮౭ వ సంవత్సరమునందు శ్రీరాజా గోడే నారాయణ గజపతిరాయనింగారి కంకితము చేసిరి. వీరిచే గృత్యాదియందు రాజాగారి

పంశాభివర్ణనము విశేషముగాఁ జేయఁబడినది. సత్యవతీచరిత్రమునందలి కవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృద్యముగానున్నది. కవనమార్గమును జూపుట కయి సత్యవతీపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. ఇలఁ గలకోటలకొ గెలిచి యెన్నిక కెక్కుఁబురీలలామకొ
జ్వలమణివప్రమం చరసి వారిజనూతి తదంఘ్రిసీనుఁ బ
చ్చలచెలువంపుటందియల సద్భిరుదాంకము సంఘటించెనా
నలరు నమేయశై వలయుతాంబుకదంబముభేయ మహ్మరిన్. ఆ ౧.

చ. పరమతపోధనప్రవరు భవ్యగుణప్రకరుం డపఃకృశాం
గరుచిరు భస్మభాసురు సఖగ్వతటిత్పటణ్ జ్వలజ్వటా
భరు మృగకృత్తికాదరు సుచాణిధృతాక్షసరుం గమండలు
స్ఫురితకరుం గనుంగొనియె శోభితదండధరుం బరాశరున్. ఆ-౨.

చ. సమధికరాజ్యలక్ష్మీ యనుచందనవల్లిక జాహ్నవేయదు
ర్దమఫణిరాజు చేరనివిధం బొనరింపఁగఁ జాలినట్టి మం
త్రముల తెఱంగుఁ జూపఁగను బ్రౌఢి నహించెనవేని రాజకా
ర్యము ఫలియించు మంత్రివర రాజహిత ప్రతిపాదనాదరా. ఆ-3.

ఉ. ఎల్లెడలందుఁ జీకటుల హెచ్చులు చెల్లెఁ బయోధివృద్ధి పా
టిల్లెఁ జకోరభుక్తులు ఘటిల్లె నిమోగిహృదంతరంబు భే
దిల్లె రథాంగదంపతుల తేజము డొల్లె రతీశునాజ్ఞ వ
ర్తిల్లెడు జంద్రికాప్రతతి దిక్తరుకోటులవల్లె నయ్యెశక్. ఆ-౪.

మ. అవసీనాయకు లందఱు నివసుఁడు గుర్వర్థానుసంధానగౌ
రవమొప్పుకొ సమయస్థితికొ సలిపితికొ బ్రవ్యక్తమహానట్లు న
త్యవతీదేవికి నుద్భవించినసుతుం డర్హుండు ప్రస్ఫారకౌ
రవరాజ్యంబు భరింపఁగా నకలగోత్రావల్లభు ల్గొల్వఁగన్. ఆ. ౫.

125. శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి

ఇతఁడు సర్వకామదాపరిణయము మొదలయిన యాంధ్రకావ్యములను రచించినకవి. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; సర్వశాస్త్రీపుత్రుఁడు. సంవత్సరము సరిగా తెలియదుగాని యితఁడు గోదావరిమండలమునందలి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని గొల్లపాలె మనుగ్రామమున ౧౭౯౦వ సంవత్సరమునకును ౧౮౦౦వ సంవత్సరమునకు మధ్యకాలములో జనన మొందెను. ఈతనికి రెండుసంవత్సరములప్రాయము వచ్చినప్పుడు స్వగ్రామమువిడిచి తండ్రి కుటుంబసహితముగా రామచంద్రపురమునకు లేచివచ్చి యక్కడ నిల్లు కట్టుకొని స్థిరముగా కాపుర మేర్పఱచుకొనెను. ఈబాలుఁడు కొంతకాలము రామచంద్రపురములో జనువుకొని తరువాత అయినవల్లి గ్రామమునకుఁ బోయి బులుసు అచ్చయ్యగారివద్దఁ గావ్యనాటకాదులభ్యసించితరువాత నింకొకరివద్ద వ్యాకరణాలంకార శాస్త్రముల నభ్యసించి మరల రామచంద్రపురము వచ్చునప్పుటికితనికి సంస్కృతాంధ్రములయం దనర్గళపాండిత్యమును కననై పుణియుఁ గలుగుటయే కాక సంగీతమునంకను నిరుపమాన సామర్థ్యము గుదిరెను. ఆశుకవిత్వమును జెప్పటలోను గర్లరసాయనముగాఁ బురాణమును జనుప్రటలోను కృష్ణమూర్తిగారిని మించినవా రాకాలములో మఱి యెవ్వరును లేరు. ఇతఁడు పురాణము చెప్పనప్పుడు పుస్తకమునుమూసి చనువునున్నను పయికథలు దడవుకొనక తన కవిత్వముతో రసవంతముగాఁ జమవ. సామర్థ్యము గలవాఁడట! ఈయనశక్తి సంపదను జూచి రామచంద్రపురపు జమీందారగు కాకర్ల పూడి రామచంద్రరాజుగారును తదనుజుఁడగు జగన్నాథరాజుగారును కృష్ణమూర్తిగారి నాదరించి తమసంస్థానములో నుంచుకొనిరి. ఆయిరువురితో జగన్నాథరాజుగారికిఁ గవియం దధికానురాగము.

వీరిరువురికంటెను కాకర్లపూడి వేంకటకృష్ణరాజుగారికి కృష్ణమూర్తిగారి
యం దెక్కువదయ యగుటచేత నాతఁడివిద్యత్కవి కయిసవల్లిగ్రామ
ములో పదిపుట్లభూమి దానము చేసెను. అయినను నీటియాధారము
లేకపోవుటచేత భూము లాకాలమునం దిప్పటివలెఁ బండగుండెను. ఇట్లు
కృష్ణమూర్తిగారు తనకు నలువదియైదు సంవత్సరములయీడువచ్చువఱ
కును రామచంద్రపురములో నుండెను. ఈకాలములో రామచంద్రపురము
తాలూకాలోని కుయ్యేరు గ్రామములో సిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి యను
సుప్రసిద్ధాంధ్రకవియుండెను. పండితులో కవులో యిద్దఱొక్కచోట
నుండినప్పుడు పరస్పరస్పర్ధి లేకుండుట మనలో నరుదు. లక్ష్మణకవి
యావఱకేరావణదమ్మియమును రచించివయస్సునందుఁ గృష్ణ
మూర్తిగారికంటె నిరువదియేండ్లు పెద్దవాఁడయి యాంధ్రకవిత్వమునం
దాటితేటిప్రేథుఁడు. తన కున్నంతసంస్కృతపాండిత్యము లేదని యీతని
నధిక్షేపించి కృష్ణమూర్తికవి పట్టివీఁగుచుండెను; తనవలె నాంధ్రకవి
త్వము చెప్పనేరఁడని యీతని నాక్షేపించి లక్ష్మణకవి తృణీకరించుచుం
డెను. కృష్ణమూర్తికవి పాండిత్య మెంత యెక్కువ కలవాఁడైనను లౌకిక
జ్ఞాన మధికముగాలేని శుద్ధశ్రోత్రయశిఖామణి; లక్ష్మణకవి యల్పపాండి
త్యము కలవాఁడేయైనను లోకానుభవమును యుక్తిచమత్కారమును
నధికముగాఁ గల లౌకికశిరోరత్నము. అట్లుగుటచే నిరువురుఁ దారసించి
నప్పు డెల్ల లక్ష్మణకవియే మేలుచేయి యగుచుండెను. ఈవైరకారణ
మునుబట్టియే కాజలూరిలో సర్వకామదాపరిణయ పతనకాలమునందుఁ
గృష్ణమూర్తిగారికిఁ బరాధవము సంభవించెను. అట్లు శృంగభంగము
నొంది యాయవమానమును సహింపలేక తరువాత నల్పకాలములోనే
కృష్ణమూర్తిగారు రామచంద్రపురమును విడిచి వెడలిపోయిరి. జ్యేష్ఠుఁడగు
రామచంద్రరాజుగారుండఁగా స్వరాజధానిలో ననుజుఁడగుజగన్నాథరాజు
కృతినందుట యుచితమని యీసభ కాజలూరిలో జరపఁబడెను.

కృష్ణమూర్తికవి సేతుమాత్రకఁ బోయి వచ్చుచుండఁగా నాతని ప్రఖ్యాతిని విసి కాళహస్తిప్రభు వగు దామెర వేంకటపతిరాయనింగా రాయనను తమసంస్థానమునం గుండవలసినదని వేడుకొన్నందున కృష్ణ మూర్తిగా రక్కడఁ బదునాటుసంవత్సరములుండిరి. కవి నాదరించిన యీవేంకటపతిరాయనింగారు గోదావరీమండలమునందే జననమొందిన వారయి కాళహస్తి రాజపత్ని చేత స్వీకరింపఁబడిన దత్తపుత్రుడై ౧౮౩౮వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౮౮౧వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసెను. కాళహస్తి సంస్థానములో నీయనకు నెల కలువదిరూపా యలు జీత మేర్పఱుపఁబడెను. కాళహస్తికి వెళ్ళకపూర్వమో వెళ్ళి వచ్చినతరువాతనో కాకినాడలో నై దుసంవత్సరములు గోదావరీమండల కరగ్రాహివద్ద సిరస్తాదారుగానుండిన తుళసింగసెట్టిగారియింటఁ బురాణము చెప్పుచుచుండి యాయనప్రోత్సాహముచేత స్త్రీనీతిశాస్త్రము నెడి యేకాశ్వాసగ్రంథమును రచియించెను. ఆగ్రంథమునందుఁ గవి తుళసింగ సెట్టి నిట్లు వర్ణించెను—

సీ. శార్దూభృచ్ఛరణాంబుజనిసేవ యొనరించు సజ్జననంతతి సత్కరించు
నాశ్రితకోటి సమ్యగ్గతి నలరించు నాత్మ బంధుజనాళి నాదరించు
నరళనీతిపథానుషంగా ప్తి విహరించుఁ బరిజనాసత్కృతిఁ బరిహరించు
నగణితానుషమానసుగుణలీలఁ జరించు నార్యగురూక్తుల ననుసరించు
ననుయశంబున ననిశంబు ఘనతఁ బ్రబలు
నట్టి తుళసింగసెట్టి నన్నఖిలబుధుల
మ్రాలనుతియించి యోకృష్ణమూర్తినుకవి
సంఘటింపుము స్త్రీనీతిశాస్త్రమునుచు.

ఈయన కవిత్వరీతిని దెలుపుటకయి మఱి రెండుపద్యము లీస్త్రీ నీతిశాస్త్రములోనివి యిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. మన్ననచేయ నుబ్బ నవమానముచేయఁగ స్రుక్క కే పతిం
జెన్నలరంగఁ గొల్చుచు విశిష్టతమాత్మకలప్రతిష్ఠ సం
పన్నము చేయుచుం దనను బంధులచేతఁ బొగడ్తఁగన్న య
య్యన్నలమిన్నచే జగము లన్నియు నిల్చు నటంచు నెంచెదన్.

ఉ. ఎచ్చటనో ప్రయాసపడి యేమయినం బతి తెచ్చి వేశ్కతో
నిచ్చినఁ గొంచె మేనియు మహీయముగా మది నెంచి బాంధవు
త్తెచ్చఁగ నొచ్చె మించుకయు లేనిసమగ్రగుణంబు పెంపునన్
హెచ్చఁగఁజేయు భర్తృయశ మిట్టిసతి నివసతింతు రందఱున్.

ఈ పుస్తకముగాక మోతత్కవికృతమైన వేంకటాచల మాహాత్మ్య
మొకటికూడ ముద్రింపఁబడి యున్నదిగాని దానిరచన కవియొక్క ప్రఖ్యా
తికిఁ దగినంత శ్రేష్ఠముగాఁ గనఁబడ లేదు. కాళహస్తిలోఁ బ్రవేశించిన
కొంతకాలమునకే కవిచే రచియింపఁబడిన వీశ్వరణ్యమాహాత్మ్యముకూడ
శ్రీతులసింగసెట్టికే యంకిత మొనర్పఁబడినందునఁ కాళహస్తి పోకముందే
యాతనివద్ద నుండెనేమో యని సందేహముకలుగుచున్నది. కాళహస్తిలో
నున్నకాలమున నీ కవిపుత్రుఁడయిన సర్వశాస్త్రి యమరుకమును సంస్కృ
తమునుండి తెనిగించి కాళహస్తిసంస్థానాధీశ్వరుని కంకితము చేసెను.
ఈయమరుకములోని రెండుమూడు పద్యముల నిందుదాహరించుట
కేవలాప్రస్తుతప్రశంస కాకపోవచ్చునని యట్లుచేయ సాహసించుచున్నాను.

శా. శ్రీమీఱం దగు కాళహస్తిగరీసీమంబు ధామంబుగా
సేమం బాశ్రితకోటి కీవగు ప్రశస్తింబొల్చు నాసామియకా
సామిరాకృత భూమి భృద్వరతనూజాకామి సేమంబుతో
శ్రీమద్దామెర వేంకటేంద్రులకు వాసింగూర్చు విష్ణార్థముల్.

చ. అవునవుఁ దెల్లమయ్యె వృధయాపలుమాఁబ లిఁకేమి సామి నీ
వలనఁ జనంగవచ్చు నిటు లయ్యెను మావిధి దోస మెద్ది నీ

కివురని నీదుప్రేమరస మిట్లుగునేని స్వభావచంచలం

బవు మాతజీవితంబు చనునంతన మా కొకబాధ కలునే.

చ. మును మన కించుకంతయును మూర్తివిభేదము గానలేదు నె

మృగమున మీఁదలం బ్రయశశ్శివుము గల్గెఁ బరస్పరంబు న

య్యె సిపును నీకు భర్తృపద మేనును భార్యయనంగ నైతి జీ

వనగతవజ్రకర్కశతఁ బాటిలె సిట్టిఫలంబు నేటికిన్.

ఈకృష్ణమూర్తికవి కాళహస్తిలో నున్నప్పుడు చేయఁబడిన ప్రధాన గ్రంథ మింకొకటి గలదు. ఆ కాలములో నీయనకును చెన్నపురి శాస్త్ర వాతశాలలో నాంధ్రపండితుఁడైన రవస్థు చిన్నయసూరిగారికిని సిద్ధాంత కొముదిలోని సూత్రవిచారిము కొంత నడచెను. మన పండితులు సాధారణముగా మత్సరగ్రస్తులగుట సుప్రసిద్ధమేగదా? అట్టివా రీర్ష్యచేతఁ దనుకు లాభము లేకపోయినను బదులు నష్టము కలుగుటయే తమ యభీష్ట సిద్ధిగా భావించి కొన్ని సమయములయందుఁ బరుల కీర్తికి భంగము కలిగింపఁజూతురు. అంతఃసూక్ష్మము కొంతకాలముక్రిందటఁ జిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమును రచించెను. దానితో సరిపోల్పఁదగిన యాంధ్ర వ్యాకరణ మావటకు వేఱొకటిలేదు. ఇట్లుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తిగారిచేఁ జేయఁబడిన వ్యాఖ్యానముతోఁ గూడిన హరికారిక లనఁబడెడి యాంధ్ర వ్యాకరణ సూత్రగ్రంథ మొకటి యటులేదువాత నల్పకాలమునకు వెలువడెను. అదియే హరిభట్టకృతయై యధర్వణాదులచేఁ బేర్కొనఁబడిన కాణకావళి యైనపక్షమునఁ జిన్నయసూరి తన వ్యాకరణములోని సూత్రములన్నటిని హరికృతగ్రంథమునుండి దొంగిలించి తనపేరిటఁ బ్రకటించి నట్లు స్పష్టమగును. అయినను మూలగ్రంథములోఁ జూపఁబడిన లక్ష్యములు కొన్ని యధర్వణాచార్యుల కీవలి యాధునిక గ్రంథములలోని వగుటచేత వ్యాఖ్యానమునుసూత్రమేకాక మూలగ్రంథమునుసహితము కృష్ణమూర్తిగారే రచించి రేమోయనిపలువురు సందేహపడుచున్నారు.

అట్టి గ్రంథమును రచియింపఁగల సామర్థ్య మావిద్యత్కపికే గలదనుటకు సందేహము లేదు. ఈయన యిటువంటి గ్రంథకల్పనముచేయ సంశయ పడువారుకారని చూపుటకయి చరమదశయందు మాడుగల్లులో నున్నపు డొక్కరాత్రిలోఁ జేసిన ట్టీయన కారోపింపఁబడిన యశ్వశాస్త్రుకథ కొంత తోడుపడుచున్నది.

కృష్ణమూర్తికవిగారు కాహస్తిరుండి స్వదేశమునకువచ్చి శ్రీరాజా గంగాధర రామారావుగారిఁద్ద పితాపుర సంస్థానములోఁ బ్రవేశించుట కయి నాలుగయిదు మాసము లచటనుండి కృషిచేసిరిగాని ప్రయత్నము సఫలమయినదికాదు. శ్రీరాజాగారే నూఱురూపాయలును జోడుశాలువలు నిచ్చి యాయనకు నెలవిచ్చిరి. తరువాత నాతఁడు తనకుమారుని యత్త వారియూ రయిన జగ్గమపేట గ్రామమునకుఁ బోయి యక్కడఁ గొంతకాలముండి తత్సంస్థానాధిపతి ననుసరించెను. పీఠికాపుర సంస్థానాధిపతియయిన శ్రీరాజా రావు నీలాద్రిచూడవరాయనింగారి భోగ భార్యాపుత్రుఁడును జగ్గమపేట సంస్థానాధిపతియగు శ్రీరాజారావు వేంకటరాయఁడుగా రాయనకు సంవత్సరమున కిన్నూఱురూపాయలు వచ్చు మాన్యమును రెండుశాలువలు నిచ్చి సత్కరించిరికాని నెలజీత మేర్పఱచి తమ యాస్థానపండితునిగాఁ జేకొనలేదు. తరువాత నీకవి యైనవల్లిగ్రామములోఁ గొంతకాలము వసించి యక్కడనుండి శ్రీజగన్నాథయాత్రకుఁ బోయి పురుషోత్తమక్షేత్రమును సేవించి మరల వచ్చునప్పుడు త్రోవలో మాడుగల్లుసంస్థానమునకుఁ బోయి తత్సంస్థానాధిపతియగు శ్రీకృష్ణభూపతి గారిని సందర్శించెను. ఆయన విద్యత్క-పుట నాదరించు రసికాగ్రగణ్యుఁ డగుటచేత వేయిరూపాయలువచ్చు భూము లిచ్చి కృష్ణమూర్తిగారిని తమ సంస్థానములో నుంచుకొనెను. ఈకవి మాడుగల్లు ప్రవేశించిన తరువాతఁ దానుజేసినజగన్నాథయాత్రనుగూర్చి నీలశైలనాథీయ మనుపేర సంస్కృతములో నొకగ్రంథమును రచించెను. రెండుసంవత్సరము లాసం

స్థానములోనుండి కృష్ణమూర్తిగారు ౧౮౭౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత నెనుబదియేండ్ల ప్రాయమున నక్కడనే కాలధర్మము నొందెను. ఈయన సంస్కృతమున యక్షోల్లాస మనుకావ్యమును, వల్లవీ పల్లవోల్లాసము, మదనాభ్యుదయము ననుభాణములను, రామాయణకథను జెప్పు కంకణబంధమును, హరికారికలను, నీలశైలనాధీయమును, ఆంధ్రమున సర్వకామదాః రిణయమును, వేంకటాచలమాహాత్మ్యమును, వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యమును, పంచతంత్రమును, వసుచరిత్ర వ్యాఖ్యానమును, రచియించెను.

126. మంత్రిప్రగడ సూర్యప్రకాశకవి

ఈకవి మాడుగొల్లు సంస్థానమున కృష్ణభూపతిగారి యాస్థానకవిగానుండి, కృష్ణార్జున చరిత్రనుచు రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును సీతారామచరిత్ర మనెడి యాతాశ్వాసముల ప్రబంధమును భీమలింగ శోకమును రచియించెను. ఈయన యాటవేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శరభరాజామాత్యపుత్రుఁడు. ఈయన నలువదిసంవత్సరములక్రిందటఁ గాలధర్మమునొందెను. ఈయన కవిత్వము మృదుమన్నిర పదగుంభితమయి మనోరంజకముగా నుండును. కవితారచనను జూపుటకయి యీకవి గ్రంథములలోనిని కొన్ని పద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

కృష్ణార్జున చరిత్రము.

మ. రమణీ నీగుణరూపనంపదకు లో రంజిల్లి గోపాలకుం

డమితారాతివిదారితామరసప్రతాప్తుండు కాంతుజ్జ్వల

త్కమనీయాకృతి రాజదర్జునసమాఖ్యాశాలి ధీరుండు చా

సుమనోరత్నము నీయధీన మగుచున్ శోభిల్ల జేసెంజుమీ. ఆ. ౧.

చ. కుతలమునందు భాగ్యమునకుం దగుకార్యము చేయునంత వి
శ్రుతయశయా సుభద్ర కరిసూదనవిక్రముఁ డై నగోపరా
ట్సుతునకు సమ్మతంబుగ విశుద్ధగుణాకర భూరిపుణ్యక
వ్రత మొగిఁజేయఁగాఁ నగువివాహమహాతనవమాననంబుజల్ ఆ-౨

సీ తా రా మ చ రి త్ర ము

శా. ధాత్రాదిక్రతుభుగ్వరుల్ ఘనఃపోధారేయమా నీదుచా
రిత్రం బెన్న నశక్తులే జడుఁడ నర్ణింప న్నచుద్ధుఁడనే
పుత్రీభూతసరస్వతీధనసితాంభోజాక్షరుద్రుండు నో
యత్రీ యత్రీవిగాక నీకు సరియే యన్యగ్రజన్మాగ్రణుల్. ఆ. 3.
చ. కనకకురంగ మేల వనిఁ గన్పడె గ్రక్కున దానిఁజేరఁ బొ
మ్మని పతి నేలపల్కితి నహమ్మతి నారిఘుభగ్త దానిమె
టను జన నేల యగ్రజుని డాయఁగ లక్ష్మణు నేలపంచితిక
జనవరుఁ బాసి యే నిచటఁ జావఁగ నిన్నిపొసంగె డై వమా. ఆ. ౪
చ. నను శరణొందినన్ దనుజనాయకు రావణునై నఁ బ్రోతు నీ
తనిఁ గరుణించుటెంత శపథం బిదిగావున మీర లేగి చ
య్యనఁ గొనిరండు వీరి కభయంబు నొసంగితి నన్న భానునం
దనుఁడు కృపాంబురాశియగుదాశరథిం గని పల్కె నమ్రుఁడై. ఆ. ౫

భీ మ లింగ శ త క ము.

క. తత్పురుషబహువ్రీహుల | సత్పురుషులు రామదాసశబ్దార్థ మిలన్
ద్వత్పరముగఁ జెప్పుదురు జ | గత్పావన భీమలింగ కలుషవిభంగా.
క. ఏసురవరులందై నన్ | నీసామర్థ్యంబు గలదె నిఖలాధీశా
దాసీకృత జననీకృత | కౌసల్యా భీమలింగ కలుషవిభంగా.

127. పక్కి వేంకట నరసయ్య

ఈ కవి శకుంతలాపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు సృష్టికరణవంశజుఁడు; భరద్వాజగోత్రుఁడు; నారాయణమంత్రి పుత్రుఁడు. ఇతఁడు విశాఖపట్టణములోని కైస్తవోన్నత పాఠశాలయం దాంధ్రోపాధ్యాయుఁడై యుండెను. ఈ కవి యీ శకుంతలా పరిణయము నఱువది సంవత్సరముల క్రిందట ననగా 1736 సంవత్సరమునందు ముగించెను. ఇతఁడు అమరపదకల్పద్రుమము, నారాయణ స్తవము, మదనసాయకాపరిణయము, కవిదర్పణచ్ఛందము, నారాయణశతకము, కుమారీశతకము అను గ్రంథములనుగూడ రచించెను. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమయి మనోహరముగానున్నది. శకుంతలాపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

మ. తనరన్ బున్నమరేలఁ దత్పరవరోద్యత్సౌధసంచారికల్

వనజారిన్ ఘనసారఖండమని కేలంబట్టి దీక్షాగ్రసీ

మను ధూపక్రియఁ జాపఁ గఁది చెలులం బ్రార్థింపఁగా వీడినన్

జనియెన్ వానికీనఁటనుండి కలిగెం జంద్రాఖ్యయుం జిహ్నుమున్. ఆ-౧

చ. తొలకరికాదు మిం చనఁగఁ దోయజబాంధవుఁ డస్తమింపలే

దలజలజారిరేఖయన సంతటనంతట నాడుచుండె మే

ల్లఱుకుకడనిబొమ్మయనఁ దావులపూవులదీవెయోయ నన్

గిలకీల చిల్కపల్కులనొగిం బదపద్యము లుగ్గడించునే? ఆ-౨.

చ. సరిసరి పొమ్ము బాల యొక చక్కని బాలునిఁజూపి వీఁడు నీ

వరసుతుఁ డేనురాణి నని నావిరిఁజెప్పఁ చొడంగుచుంటి వీ

దొరలును మంత్రులున్ ఘనబుధుల్ ననుఁ బాయకియుందు వెట్లు వీ

రెఱుఁగనిరీతిగా నడవి నెన్నఁడు నిన్నుఁ బరిగ్రహించితిన్ ? ఆ-3.

128. వేల్పూరి వేంకటేశ్వరకవి

ఇతఁడు గోవ్యాఘ్రచరిత్రమును, విచిత్రరామాయణమును పద్య కావ్యములుగా రచించెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మాడ్గల్గ గోత్రుఁడు; బ్రహ్మనామాత్య పుత్రుఁడు. ఈతని సివాసస్థలము విశాఖ పట్టణ మండలములోని విజయనగర సంస్థానమునందలి రావివల్సయను గ్రామము. కవి ౧౫౫౧ వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థుఁ డయినందున, దాదాపుగా నిప్పటి కేబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, మొత్తముమీఁద నీతని కవిత్వము మృగువయి శ్రౌవ్యముగానున్నది. కవికృతములైన రెండు కృతులనుండియుఁ గొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.

గోవ్యాఘ్ర చరిత్రము.

చ. మధుకరపంక్తిర్ఘంకృతులు మత్తమయూరనిశితషడ్జముల్
పృథుతరకోకిలధ్వనులుఁ బెంపలరారు శుకప్రసంగముల్
శిథిలముగాని శారికలచిందఱవందఱచే వనాళిఁ బెం
పొదవఁగ నొప్పెఁ బుష్పమధురోజ్జ్వలసత్సలసంకులంబులై.
ఉ. సంతతిలేక డెందమునఁ జాలఁగ డస్సి ప్రత్యోపవాసముల్
సంతత మేనొనర్చి కడుసంతస మొప్పుఁగ వేల్పుతేండ్ల మ
త్సాంతమునందు నిల్చి హిమశైలసుతేశ్వరు సిందుమాళి న
త్యంతసుభక్తిఁ గొల్చి సుతు నంచితవాంఛ ఫలించఁగాంచితిన్.

విచిత్ర రామాయణము.

ఉ. మామ యిదేటిమాట వినుమా మనమాటడిఁజెందె నింక నా
సామిపదంబులొన కొనసాగదు తొల్లిటిభంగి దానవ
గ్రామణియింట నున్నజనక ప్రభుకూతురి నేలుకొంట కా
రామున కొప్పె నొప్ప దనరాదు ప్రభుత్వముగల్గువారలన్. ఆ.గ.

- ఉ. పుట్టి జగంబులోనఁగల భూసురుల స్మనులన్ నృపాలురన్ .
 బట్టి వధించి వజ్రధరుపాలికి నేగి సుపర్వకోటులం
 గొట్టి సమస్తలోకములకున్ ములుసూపె నతండు నారదుం
 డట్టితటి నిక్కుంతపురమంచు మురారిని జేరి యిట్లనెన్ . ఆ-౨.
- చ. కళుకులు దేరుబల్మిసిమికాంచనరత్నమయాఖముల్ దిశా
 వలయముఁ బర్వ సచ్చరలు వైభవలీల నటంపఁ గిన్నరుల్
 బలసి రథంబు చుట్టుచు సభక్తిని గొల్వ సిరోజబాంధవుం
 డిల కరుదెంచెనో యన ధనేశుఁడు రాఁగ వియన్నిరీక్షుఁడై . ఆ-౩.
- ఉ. ఇచ్చి నృపాలుఁ డిట్లనె మునీశ్వర నీ కెమరాడి నిల్వనా
 చిచ్చరకంటిసామికిని జెల్లదు నేనన నెంత యీసుతుల్
 సచ్చరితుల్ సురారు లతిసాహసు లాహవకోవిదుల్ కడుం
 గుచ్చితు లస్త్రశస్త్రముల గోప్య మెఱింగినటెంత రెప్పుడున్ . ఆ-౪
- మ. ఎదిరిం దన్ను నెఱుంగలేక మదిలో నెవ్వఁడు నిన్నిట్లు బె
 ట్టిదుఁడై నాసయు వీనులుం దునిమె కాతన్యంబున న్మున్ను నే
 జెదరంజీతినదేవదైత్యవరులం జింతింపఁచో చూడు మా
 కదసత్కౌస్థలిఁ గూల్తు వానిఁ వెలియంగాఁ బల్కవేసోదరీ. ఆ. ౫.
- ను. శరసంధాన మొనర్చు ప్రాథిమము లక్ష్యం బూహగావించు నే
 ర్పురుబాహుబలవిక్రమంబు సమరోద్యోగంబు సవ్యాస
 వ్యరిపుక్షీణమహాస్త్రపాతములు రౌద్రాకారముం గన్న నా
 పారువుం బో వెఱపొందు నీశుఁ డయినంబుతానిజంబితయున్ ఆ-౬

ఈవిచిత్రరాజూయణము గోపీనాథరచితాంధ్రవచనకావ్యము
 ననుసరించి యీకవిచేఁ బద్యరూపమునఁ జేయఁబడినది. ఈవచనకావ్యము
 ననుసరించియే యిటీవల గోదావరీమండలస్థ వెలగతుఱ్ఱుగ్రామనివాసియు
 నాపస్తంబసూత్రుఁడును శ్రీవత్సగోత్రుఁడును నుమామహేశ్వర సూ
 పుత్రుఁడును నగు సరసింహదేవర వేంకటేశాస్త్రియను వైదిక కవియు

నాక పద్య కావ్యమును రచియించియున్నాఁడు. ఈవర్ణమానకవిచే రచియింపఁబడిన విచిత్రరామాయణమునందును వ్యాకరణదుష్టము లైన ప్రయోగములనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతనిగ్రంథము మొదటిగ్రంథమునకంటె నధిక రసవంతముగానున్నది. ఇందలిపద్యములనుగూడఁ గొన్నిటి సింధుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. రామ విరాజమానరిపురాజకీరీటమణిప్రభాసును

స్తోమ సుపూజితాంఘ్రి యఘసూనితారకనామ నీరద

శ్యామ సురేంద్రవందితవిశాలపరాక్రమ స్తీర్తికానునీ

కామ కఠోరరాత్రిచగ కాండవిఖుంఠనభండనప్రిహం.

బాల.

ఉ. తెల్లనిమేలివానిఁ గడులియ్యనిమాటలవానిఁ గప్పుడాల

చల్లెడుగొంతువాని బులిచాటలఘోలు బుజాలపైని రా

జిల్లఁగజేయువాని దెసచీరెలసూనినవాని నెత్తిపైఁ

జల్లనివెల్లుఁ దాలిదినసామిని జూచియహీంద్రుఁడెంతయున్. అయో

ఉ. ఓసి యభాగ్యురాల పడియుండక యింట నిటేలవచ్చినా

వే సకలంబుఁబోయె నినుఁ బెండిలియాడినపూటనుండి గో

బ్రాసివి నీవు వేశ్మమునఁ బాదముపెట్టితి వంతకంతకుం

గా సొక టైన బట్టకొనఁ గట్టఁగ లేదిక లేచిపోఁగదే—అరణ్య.

శా. ఆకంఠీరవనాదము నిన్విని మహాహంకారసంయుక్తుఁడై

నాకేశాత్మజఁ డాహవంబునకు సన్నాహంబుతో నేగి నే

నాకయ్యంబున నింద్రపుత్రకసహాయార్థంబు శాఖామృగా

నీకంబు ల్గొలువంగ వెంటజనితిన్ నేనాంబుపెంపొందఁగన్. కిష్కింధ

ఉ. ఎవ్వడవోరి యేమిపని కిచ్చటవచ్చితి నిల్వనిల్వు నీ

క్రొవ్వడఁగించి ప్రొద్దుకొమరుండువసించిన టెంకి కంపెదన్

మన్వపుదెబ్బఁ జూడు మని మారుతివక్షమునంగు మోఁదెనీ

వెవ్వతెవంచు గ్రుద్ది పడనీడ్చె సమీరసుతుండు రక్కసిన్—సుందర.

శా. ఏమీ దానవవీరులార యమవహ్నింద్రాదులన్ గెల్పు సం
 గ్రామోత్సాహము తెందుఁబోయెఁ పటుదర్పం బేటికిన్
 మీమీయిమ్ముల కేగియుంటి రిదియేమీ వై రిత్రేజంబు మీ
 సామర్థ్యంబును విక్రమక్రమరణోత్సాహంబులం చెల్పుఁగన్ — యుద్ధ.

129. తిరుమలబుక్తపట్టణపు చినతాతాచార్యుఁడు

ఈకవి వడ్లమన్నాటి వెంకప్ప సోమయాజులగారి ప్రేరణముచేత
 విశ్వగుణాదర్శమును పద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు శ్రీనివా
 సాచార్యునిపౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యునిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలువది
 యేఁబదియేండ్లక్రిందట కృష్ణామండలములో నుండినవాఁడు. కృత్తిప్రేరకుఁ
 డైన వడ్లమన్నాటి వెంకప్పసోమయాజులగారి యజ్ఞమూలముననే
 కృష్ణామండలములోని వైదికనియోగిబృందములో రెండుకక్ష లేర్పడి
 నవి. ఈ కవియొక్క కవిత్వముచందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టములైన
 ప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁద కవనరచన సరసముగా
 నున్నదనియే చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రవిశ్వగుణాదర్శములోని రెండుపద్యము
 లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. ఘనవన భూముల న్మొలఁగి కన్నమువేసి గృహఃఖివిత్తముం
 గొని చనువారి దొంగ లనఁగూడునె పోషకు లైనవారిలె
 క్కను గడుబొంకువుచ్చి తదఖర్వధనంబులు దొంగిలింతు రీ
 గణకులె నొంగ లీగణసకర్ములనే భజియింతు రీజనల్.
 చ. సురభితమాలముఁ గుసుమశోభితసాలము వీక్షణార్హబం
 ధురతిలకాతిసాలము విధూతమహాదురితౌఘమూలమున్
 సరసరసాలమున్ బనసజాలము మాధవకేళిలోలమున్
 బరమగుణాలవాలమును బాయక చూడుము శేషశైలమున్.

130. మాడభూషి నృసింహాచార్యుఁడు

ఈకవి పల్లవీపల్లవోల్లాస మను మూడాశ్వాసములప్రబంధమును సూజవీడు సంస్థానాధిపతి యగు శ్రీశోభనాద్రి అచ్చారావుగారిప్రేరణము వలన రచించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువకాశ్య పగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబనూత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యులపుత్రుఁడు. ఈకవి యిరువది ముప్పదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈయనకివిత్వము నలక్షణమయి నాతికఠినమయి శ్రావ్యముగానున్నది. పల్లవీపల్లవోల్లాస ములోని రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. తనయులు పెక్కుగల్గినను దన్వికిఁ బుత్రిక పుట్టకన్న ని

త్తనువు నిరర్థకం బని యెదం దలపోయుదు రింత లందుఁ దా

మనమునఁ గొంతసేపు నృపమానిని చింత యొనర్చి యేమిసా

ధనమునఁ గన్యకావదనదర్శనజన్యముదంబు గల్గునో.

ఆ. ౧.

ఉ. పాండుతనూభవుండు తనబాంధవు లత్తతి సంతసిల్లఁగా

గాండివ మేడ్తఱిందిగిచి కల్పకృశానుసమానుఁడై లన

త్కాండముల న్నిగిడ్చి నృపకాండములం దెగటార్చి పేర్చి త

త్కాండమునకా ముదం బెసఁగఁదద్దయునొత్తెనుదేవదత్తమున్. ఆ 3

131. కోటమరాజు నాగయ

ఈకవి యధ్యాత్మరామాయణమును పద్యకావ్యమునుగా రచించెను. ఇతఁ డాఱువేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; భాస్కరమంత్రికిఁ బితృశాయాంబకును బుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండల ములో ముప్పది నలువదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కాణాదము పెద్దనకవికృతమైన యధ్యాత్మరామాయణమువలె కవిత్వమంత

ప్రౌఢముగా నుండుకపోయినను మొత్తముమీఁద హృద్య మయి నిర్దుష్ట
మయియున్నది. అధ్యాత్మరామాయణములోని కొన్ని పద్యము లిందుఁ
జూపఁబడుచున్నవి—

ఉ. ధరణీదేవ భవ త్తపోమహిమ చోద్యం బయ్యె నిన్మోచిత్తికా
వర మే నిచ్చెన హైహయం దునిమి గర్వగ్రస్తుతా రాజులన్
ధరణిం బే రడఁగించి కశ్యపున కీధాతీతలం బిచ్చి శాం
తరుచిందాల్చుమదంశనొందిపితృహృత్తాపంబువారింపఁగన్ - బాలకాం

ఉ. రామ త్రిలోకవిశ్రుతు విరాభు నెఱుంగవె మద్భయంబునన్
వేసులు మాను లీవనము వీడి పలాయితు లై రి నీవు మీ
సేమము గోరెదేని యిట సీతను డించి నిరాయుధుండవై
భూమినదృశ్యవై ఖరినిబొమ్మరయమ్మునఁదమ్ముతోడుతన్ - అర||కాం

ఉ. ఏనెఱిగించి నంతటనె యిమ్మకరాలయ మెంత దాటి లం
కానగరంబుఁ దుత్తుమురుగా నొనరింపఁగఁ జాలుఁ గార్ముక
జ్యాసినదప్రముక్తశరజాలములన్ రఘుస త్తముండు నీ
పై ని మనంబుపెట్టి యొకపండునుదెమ్మనఁడారగింపఁగన్ - సుందర కాం

మ. మునివర్యుల్ విజయోస్తుతే యనఁగ సమ్మోదంబుతో నేగి య
న్న నియోగించినభంగి నాలవణునిం బక్కాడి నిర్భీతిమై
జను లెల్లన్ వసియించుపట్టణము లిచ్చంజేసి తద్రాజ్యపా
లన నై పుణ్యముతోడ ని పెసఁగఁ గళ్యాణీ భవానీసతీ. ఉ త్తరకాం

132 కరాలపాటి రంగయకవి

ఈకవి భూతపురీమాహాత్మ్యము, కవిజనమనోహరము అను
రెండు పద్యకావ్యములను రచించెను. ఇతఁడు వైష్ణవ వైశ్యకుల
సంజాతుఁడు. ఇతఁడు ౧౫౧౪ వ సంవత్సరమున జననమొంది ౧౫౩౩వ
సంవత్సరమునందుఁ బరమపదము నొందెను. ఇతఁడు చెన్నపురిలోఁ
గొంతకాలము పచ్చప్పగారి పాఠశాలయందును గొంతకాలము రాజ
ధానీ శాస్త్రపాఠశాలయందును నాంధ్రపండితుఁడుగానుండెను. మొట్ట
మొదట నాంధ్రభారత భాగవత రామాయణములను లేఖకప్రమాద
జనితదోష రహితములుగాఁ బరిష్కరించి ముద్రింపించిన దితఁడే. ఇతఁడు
తనతండ్రిని రామకవియని పేర్కొనుట గోకాక తనతాతయైన నారాయణ
సూరికూడ కావ్యరచన మొనర్చి కర్ణాటరాజులను మెప్పించినట్లు భూత
పురీమాహాత్మ్యమునం దీక్రిందిపద్యముతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

ఉ. పాయక యేమహామహానిభవ్యవచోగరిమం బశేషభూ

నాయకగోష్ఠీసత్కవిజనంబులచే ననిశంబు వర్ణితం

బై యరవద్యతం బరఁగు నాగుణశాలి కరాలపాటి నా

రాయణసూరిమాళి దనరారె సుధీజనపద్మహేళియై.

మ. సకలార్యస్తవనీయభవ్యకవితాసంప్రీతకర్ణాటభూ

వకులాధీశ్వరదత్తమత్తగజశశ్వద్దానధారాసము

త్సుకరోలంబకదంబర్పూంకరణవచ్చంభద్గ్రహాప్రచాంగణం

డకలంకాశయుఁ డమ్మహాకవికులాధ్యక్షుండు నామాన్యఁ డే.

ఈకవి భూతపురీమాహాత్మ్యములో మూడాశ్వాసములు రచించుచు
నప్పటికే యవసానకాలము సంప్రాప్తమయినందున గ్రంథము ముగియ
లేదు. ఈతని కవిత్యము నిర్దుష్టమయి మృదుమధురపదభూయిష్టమై రస
వంతముగానున్నది. అయినను వ్యతిరేకక్వాఠకముమాత్రము గ్రంథమునం

దక్కడక్కడ ద్రుతప్రకృతికముగా, బ్రయోగింపఁబడి యున్నది. శైలి
తేటపడుటకయి యీతని గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహ
రింపఁబడుచున్నవి.

క వి జ న మ నో హ ర ము.

ఉ. పోయెఁగదే ననుం గడచి పోటరియై యదె వాఁడు రారె రా
రేయని వారుఁ దానును సమిద్ధరయంబున మెటనంటి య
గ్గాయకపుంగవుం గదిసి గట్టిగఁ బట్టుకొనుండు నెమ్మెయిం
ద్రోయఁగ లేక చిక్కువడె దుష్టనిశాటుల నోర్వ శక్యమే.

ఉ. అక్కటికంబులేని దచుజాన్వయజాతుఁడ వయ్య నాకటన్
నుక్కుచు ధార్మికత్వము విశుద్ధమనోగతిఁ బాయలేక న
న్నిక్కుడు ప్రీతితోననిచి తీయుపకారము నీనుశీలముం
దక్కొరులందుఁ గల్గునె బుధప్రియవర్తన నీకుఁదక్కఁగన్.

భూ త పు రీ మా హా త్మ్య ము.

ఉ. జారులు లేరు పేరుకొనఁ జారులకాని యనారతం బనా
చారులు లేరు తత్త్వసువిచారులకాని సరోషభీషణా
కారులు లేరు నిచ్చ లుపకారుల కాని విమర్శచేయఁగాఁ
బారులలోన నమ్మునుజపాలధరా పరిపాలనంబునన్.

ఆ-౧.

ఉ. ఈశ గిరీశ నేరమి సహింపుము డింపుము రోష మప్రతీ
కాశము నీమహాత్వ మెఱుఁగం దగువారము కాము సత్కృపా
పేశలదృష్టిఁ గన్గొను మపేతకళంకులఁ జేయుమయ్య లో
కేశ శరణ్యాదీనులము హీనుల మెంతటివార మల్కుకున్.

ఆ-౨.

ఉ. అమ్మనివర్యభార్య వినయమ్ము భయమ్ము బ్రయమ్ము నెప్పుడున్
నెమ్మది సందడింప మగనిం బరిచర్యలఁ దృపుఁ జేయుచున్
సమ్మద మారఁగా నతిధిసంఘముఁ దన్నుచు దేవతావితా
నమ్ముల భక్తిఁగొల్పుచు గుణమ్ములు సాధుగణమ్ములెన్నఁగన్.

ఆ-౩.

133. దామరాజు లక్ష్మీనారాయణ

ఇతఁడు బృందావనవిహార మనెడి మూడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇతఁ డాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; శివరామామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన బృందావనవిహారమును మల్కపురములోని సీతారామస్వామి కంకితమొనర్చెను. ఇతఁడు తరువాత గోదావరిమండలములోని యేలూరునకు వచ్చి యచ్చట నివాసమేర్పఱచుకొన్నట్లు తెలియివచ్చుచున్నది. ఈతనిసంతనివారు మూడు తరములనుండి యేలూరునందున్నారు. ఇతఁ డాఱువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతని కవిత్వమునందు వ్యాకరణదోషము లనేకములు గానవచ్చుచున్నను, మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము మృదువుగాను మనోహరముగానున్నది. బృందావనవిహారములోని రెండుమూడు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

- ఉ. ధారుణిహాసఁ జూచి విశదంబుగ నెంచిన స్త్రీల కందముల్
చారుగుణప్రధానములు చక్కఁదనంబున కేమిలెక్క యా
నారనగంధికిన్ మిగులఁ జక్కఁదనంబుకు భూషణంబుగా
మీతె లసద్గుణావళియు మించుగ సొంపుగ నెన్నిభంగులన్. ఆ-౧.
- మ. కులగోత్రంబుల లేక నిర్మలముగా గూఢీకృతాధిక్యని
స్తులమాధుర్యనిరూపదీపకలితస్థూలైక తాసిర్గుణో
జ్వలులై జన్మములంచుఁ జూనుకొని కృష్ణస్వామి రాముండు గొ
ల్లలకుం జేతురు చేయరాసిపనులన్ లజ్జించెదం జెప్పఁగన్. ఆ-౨.
- చ. మొఱు లిడువారి మొఱు లవి ముందుగ విందును వెంటనుందు నా
కఱమఱలేను వారియెడ న్యాయముగా విహరింతు నెంతుఁ ద
త్తఱమున వారియాపదలు దాటఁగఁజేయుదుఁ దత్త ణంబునన్
మఱివక నన్నుఁ గొల్చుటకు మాటుగనుండెద నింతె చూడరే. ఆ-౩.

134. త్యాగరాజమొదలి

ఇతఁడు శుద్ధద్రావిడియైనను దెనుఁగుభాషయం దత్యంతాభిమానము గలవాఁడయి యాంధ్రభాషయందుఁ జక్కనిపాండిత్యము సంపాదించి పెక్కుగ్రంథములను జేసినవాఁడు. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో విద్యత్కర్ణామృతమను నామాంతరముగల సుబ్రహ్మణ్యవిజయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమయినది. ఈకవిచే రచియింపఁబడిన పుస్తకములలో ఛందోగత్నాకరమనుచిన్న ఛందస్సుకూడముద్రింపబడియున్నది. ఇతఁడు ౧౮౩౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునందు జననమొంది యిరువదియైదు సంవత్సరములక్రిందటఁ గాలధర్మమునొందెను. ఇతఁడు నారాయణమొదలారి కుమారుఁడు. ఈగ్రంథరచనకాలమునందితఁడు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటులో అసిస్టాంటు ఓవరుసీయరుగానుండెను. ఇతఁడు తాను మొట్టమొదట నాంధ్రభాషాభ్యాసముం జేయుటనుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

“బాల్యంబునప్రథమంబాంధ్రభాష సభ్యసించుటమనోదర్పణపారదంబుగదా? నాలుగేడులు నిండినతోడనే లసదుచ్చారణ సస్యవృద్ధిగోరు మాంసవహళికులు జిహ్వవలజంబునకు హలంబుగానెంచు నాంధ్రభాష నాకు ప్రథమమం దభ్యాసమయ్యె. సమధికోచ్చారణలేని ద్రవిడదేశస్థులలో నొకండ నయ్యు నాకలవారికిఁ గల లేమి లేమియయ్యె. సంస్కృత ద్రావిడ హూణప్రముఖభాషలనాయాసలభ్యంబులయ్యె.”

ఇతఁడు తన చిన్నపొత్తములకు సహితము పెద్దపేరులుపెట్టి యాత్మస్తుతిని గొంతయధికముగాఁ జేసికొన్నను, మొత్తముమీఁద సీతలి కవిత్యము సలక్షణమయి హృద్యముగా నున్నది. కవితారచననుజూపుటకయి సుబ్రహ్మణ్యవిజయములోని కొన్ని పద్యములిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

- మ. భువనంబు ల్జడమయ్యె భంగతతులం బొందెం బురవ్రాత మెం
దవనత్వంబులులేక చిక్కెముని ముఖ్యావాసముల్ జంతుసం
ఘవిభ ల్వారిత మయ్యె లోకరమవీఁక న్వంక రయ్యె న్నవైం
దవభూషా యికనై నఁ గడ్బరకులోద్భూతిమాయించవే. ఆ. ౧.
- ఉ. నెమ్మది యల్కఁ గాంత భయనీతిని వల్దనిసల్క మేనిపైఁ
గ్రమ్మెడిపుల్క లొల్క భయరాగముచిల్క మరుండు దై వకా
ర్యము దలంచి మోహనశరంబు కరంబునఁ బూసి యిటుచా
పమున నుంచివై వఁ దెగువం దివియంగ హరుండు వేడుకన్ ఆ. ౨.
- చ. తన కపరాధసంచయశతం బొనరించిన నోర్పుఁగాని తాఁ
దననతపాళి నేర్చినమదస్మయయుక్తుని నాపుఁడై నఁ దు
న్ము సతఁడు గాన దేవతలు పొందినవా రతనిం దదీయులన్
సనయతఁగూడి తద్విసతిసల్పి సుఖంపుము దానవేశ్వరా. ఆ. 3.
- ఉ. తారల నెన్నవచ్చు నలదై త్యబలేశుల నెన్నరాదు కాం
తారతృణాళి నెన్ననగుఁ దచ్చతురంగబలంబు నెన్నరా
దార పయోధియం దిసుక నారిసి యెన్నఁగవచ్చుఁ దద్బలొ
దారమహాయుధాంబకకదంబము నెన్నఁగరాదు బ్రహ్మకున్. ఆ. ౪.
- మ. ఘనమాయావులు నిత్యచంచలులు నిష్కాముల్ స్వకార్యానుకూ
లనవోపాయవిధిజ్ఞు లస్థిరమృషాలాపుల్ కృపాశూన్యు లెం
దునుఁ బుంపర్యులు దేవదేవు లెపుడుకొ మర్వారసంపత్సుమూ
ర్తినితాంతాంధులు పల్క నేల మగవారి న్నమ్మఁగా వచ్చునే. ఆ. ౫.

135. ఓగిరాల జగన్నాథకవి

ఈకవి సుమనోమనోభిరంజన మనుషేర నై దుల్లాసములప్రబంధ
మును రచించెను. ఈతఁ డాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గోదావరీ
మండలములోని నీలపల్లిగ్రామ నివాసుఁడు; అపస్తంబసూత్రుఁడు;
భారద్వాజగోత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనచర
మనశయందు కాకినాడపురముననుండి సుధీరంజనియను మాసపత్రిక కథి
పతియయి సుమారు పదునేనుసంవత్సరములక్రిందట లోకాంతర గతుఁ
డయ్యెను. ఈయనయు నీయన పెదతండ్రికుమారుఁ డై నరంగనాథకవియు
మఱికొందఱును సుప్రసిద్ధులై శ్రీనింత్రిపెగడ వేంకటరామపంతులవారి
యొద్ద లక్షణ గ్రంథములను జదిపి మంచికనీశ్వరులైరి. శ్రీమదోగిరాల
రంగనాథకవినిగూర్చి యీజగన్నాథకవి తన సుమనోమనోభిరంజనమునం
డిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

గీ. వారిలో రంగనాథుండు పండితోప

లాల్యచూనసవీనకల్యాణకల్ప

వల్లికాముఖ్యరసవత్ప్రబంధరాజ

కల్పనాదత్తుఁడై ఘనఖ్యాతి మెఱసె.

ఈరంగనాథకవి జగన్నాథకవికంటెను సమర్థతరుఁడనియు నధిక
లక్షణవేత్తయనియుఁ బేరువడసినను, ఇతఁడు చేసినగ్రంథము లేవియు
ముద్రింపఁ బడకుండుట శోచనీయముగా నున్నది. ఏతత్కవికృతమయిన
ద్విరేభదర్పణ మిప్పు డముద్రితగ్రంథచింతామణి యందు ప్రకటింపఁ
బడుచున్నది.

జగన్నాథకవి తన ప్రబంధమును ౧౦౭౯ వ సంవత్సరమునందు
ముద్రింపించినను, ఆవఱకతఁడు ముప్పదియైదుసంవత్సరముల క్రిందటనే
దానిని ముగించియుండెను. ౧౦౬౮వ సంవత్సరమున నేను పాఠశాలలోఁ

జనువుకొనుచుండినకాలములో నుమనోమనోభిరంజనములోని మొదటి
మూడాశ్వాసములను వ్రాసికొనియున్నాను. అయినచు కవి యీముప్పది
సంవత్సరములలో గ్రంథమునకు మెఱుఁగువెట్టి సంస్కరించి యెక్కువ
వన్నె తెచ్చెను. ఈ గ్రంథమును సర్వకలాశాలాధ్యక్షులు పట్టపరీక్షకుఁ
బఠనీయ గ్రంథమునుగా ననేకపర్యాయములు నిర్ణయించి యుగడుటచేతనే
దాని ప్రాశస్త్యము వెల్లడి యగుచున్నది. కవిత్వము రసవంతమయి
నిర్దుష్టమయి యనర్గళధార కలదిగా నున్నది. కవనరీతి తెలియుటకయి
నుమనోమనోభిరంజనములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించు
చున్నాను.

మ. నిరతానోయ్యమనస్సముద్భవసహత్నీవై రమూలాఃసో

దరతిన్ గొబ్బునఁ జత్రానునకుఁ ప్రత్యాహిరాఁచ్చయికిన్

సరవిన్ స్వస్థితుల న్నచించుకొన నిచ్చుంబోవు మార్తాండజాం

బరశైవాలినులో యనందగుఁ బురద్వార్తీలహీగవ్రభల్. ఉ-౧.

చ. చందురునందుఁ గల్గురుచి సంపెగతావియుఁ బారిజాత మా

రందమునందుఁ గూరిచి హిరణ్యపరాగచయంబు చల్లుదున్

బొందుగ మేళవించి మెఱుఁగుండలుకుల్ సయిఁబూసి యాశతా

నందుఁడు నేర్పుమీఱ జతనంబుగఁ జేయఁగఁబోలు నాసతిన్. ఉ-౨.

చ. చిలుకహుమావజీ రనుకృషీవలుఁ డంగనచి త్తవప్రమున్

జలజకలంబలాంగలములనన్ దళనం బొనరించి కృష్ణు ను

జ్వలగుణబీజ మంటి యతిబంధురరాగరసంబునింపఁ గో

మలసుమనోరథాంకుర మమందముగా జనియించి మిండెడున్. ఉ-౩.

చ. అరిదరపాణి యాననమునం దవదాతమృదూర్ధ్వపుండ్రకాం

తరవరవర్ణి నీమృదులనవ్యపరాగవిధీయమానసుం

దరతరచిత్రకన్యతి గనంగ మసారమణీధరాధరో

పంశరద్రభమధ్యతలభాసితటిల్లతరీతి నొప్పెడున్.

ఉల్లాస-౪.

చ. కలువలరాచరాదౌసలు గార్కొనువెన్నెలచేఁ గరంగఁగా,
దొలఁకు జలప్రవాహములు తోరపుఁ గ్రొవ్విరి తేనెసోనలం
గలయుచు సర్వకోముఖముగా నిలఁ బర్వెరు గానఁ గానశీ
తలగుఁసౌరభంబులకుఁ దావలమై తనరారు మాధవా. ఉ-౫.

136. న డ కు దు టి రా మ న క వి

ఇతఁడు ప్రభులింగలీలను, హరిమిడేస్తవము, ఆత్మానాత్మవివేక
చూడఁమణి అను సంస్కృతగ్రంథములను దెనుఁగునఁ బద్యకావ్యము
లనుగా రచియించెను. ఇతఁ డాఱువేలనిమోఁగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ
సూత్రుఁడు; కౌశికశాస్త్రుఁడు; లక్ష్మీనృసింహుఁడు నామాంతరముగల
బుచ్చనామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈకవి ౧౮౨౧ వ సంవత్సరమునందు జనన
మొంది ౧౮౮౭ వ సంవత్సరమున గోకాంగరగతుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు
మొట్టమొదట గోదావరీమండలమునందలి రానుచంద్రపురము తాలూకా
లోని శహపుర గ్రామమునకు కరణముగానుండి, పెద్దాపురమునకుఁ జేరువ
నున్న తిరుపతిగ్రామముయొక్క కరణికమును ఇద్దామమునందలి భూము
లును దన యత్తవారివిరాఁగా శహపుర కరణికమును దన జ్ఞాతులకు
వదలివేసి ౧౮౭౩వ సంవత్సరమున సకుటుంబముగాఁ దిరుపతిగ్రామమునఁ
బ్రవేశించెను. ఇతఁడు రచియించిన గ్రంథములలోఁ బ్రభులింగలీల పాల్కు
రికి సోమనాథుని ద్విపదికావ్యాచారముగా నై దాశ్వాసముల పద్య
కావ్యముగా రచియింపఁబడినది. తక్కినవి రెండును శంకరాచార్యుల
వారి సంస్కృతగ్రంథములనుండి మూఁద్రీకరింపఁబడినవి. ఇంకు వివేక
చూడఁమణియైదాశ్వాసములగ్రంథము. ప్రభులింగలీల ౧౮౫౫వ సంవ
త్సరప్రాంతమునందును, హరిమిడేస్తవము ౧౮౬౫వ సంవత్సరమునం
దును రచియింపఁబడినట్లు కవివంశమువారు చెప్పుచున్నారు. వివేకచూ

డామణి శాలివాహనశకము ౧౭౯౮వ సంవత్సరమునం దనఁగా హూణ
శకము ౧౮౭౧ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినట్లు కవియే గ్రంథమునం
దీపద్యమునఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. శాలివాహనశకమధ్యసాగరగ్ర
హర్షి శశిసంఖ్యనత్సరాభ్యర్హితంబు
నగు ప్రజోత్పత్తివత్సరంబుదు మాఖ
పూర్ణిమకు గ్రంథకల్పనపూర్తి యయ్యె.

ఈతని కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణవిరుద్ధములైన
ప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁద శైలి రసవంత మయియున్నది.
ఇతనికవిత్వరీతి తెలియుట కయి యొక్కొక్కగ్రంథముచుండి గెండ్డేసి
పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ప్ర భు లి ం గ లీ ల.

ఉ. నే నొకమాట పల్కెదను నీ వటుచేసి మదిష్ట మిచ్చి నీ
దానిఁగఁ జేసికొ మ్మవితథప్రథవామ్యుఁడవై చెలంగు కా
దేని భవత్ప్రతిజ్ఞ జగదీశ్వర పొల్లగు దానఁ బాతకం
బేనినుఁ జెందుఁగాని వినుఁమీ ననుఁ బొందఁగ లేవు వాపుడున్. ఆ-౨.

శా. ఆవిజ్ఞాన మాలకించి దయతో నాయయ్యవా రింటికిన్
దా విచ్చేయ నమాత్యవర్యులు మహాధర్మానుషక్తుల్ శమ
ప్రావీణ్యుల్ బంపెను చెన్నబసవప్రఖ్యాతనాముల్ దగన్
నేవ త్సేయుచు వెంబడిం జనిరి తుష్టింజెందు భావంబులన్. ఆ-3.

హ రి మి శే స్త వ ము.

శా. దేహాదివ్యతరిక్తుఁ డాత్మయని వేత్తత్వంబు గైకొన్న నా
తేహార్నాత్మకబ్రహ్మమున్ తెలివియున్ దీపించుచున్నన్ ధరన్
దేహు లొక్కందఱు ముక్తి లేక చెడి రింతేకాక యాత్మత్వధీ
దేహాద్యాకృతినండి వెండియును సందేహంబు లేకుండఁగన్.

శా. ఏవిజ్ఞా శిఖాస్వరూపు రవివహ్నిందూపలబ్ధిస్థగ్ధన్
భావిన్యన్నిభహృద్విభాంతు నుతినత్పాత్రున్ సమస్తాఢ్యు సం
సేవ ల్భక్తిన్ నారచ్చి యాత్మగతు నీజీవత్వనుం దేమహా
భావు ల్పాత్రురౌ వాని సంస్కృతితమోభానుఁ హరిం గొల్చెదన్.

ఆత్మా నాత్మ వివేక చూడామణి.

చ. నియమయమాదియోగపరినిష్ఠితహృత్పరిభావితంబు ధీం
ద్రియవిగతానుభావితము దివ్యము నింద్యషడూర్మిహీన మ
వ్యయ మనవద్యభూతివిషయాగమ మెయ్యది యట్టిబ్రహ్మమీ
వయితవి డెందమం దరయుమంచు వచించె రఘూద్వనాతో తమా. ఆ. 3
మ. పుష్పాకంబునఁ గాంచనం బతులమై పూర్వద్యతించెందునె
ట్లులే ధ్యానముచే గుణత్రయమలత్యాగంబుగాఁగం బరి
స్ఫుటసచ్చిత్సుఖనిత్యదివ్యనిజసఁపూర్ణ ప్రభాఁ బొందు ను
త్కటుఁడై కోవిదుఁ డంచుఁడెప్పె మఱిసీతాదృక్చకోరాత్రిజా. ఆ. ౪.

137. మాడభూషి వేంకటాచార్యకవి

ఈవిద్వత్కవి భరతాభ్యుదయ మనెడి నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువ కాశ్యపాన్వయఁడు; నృసింహాచార్య నందనుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయం దత్యంతపండిత్యము గలవాఁడయి, శతలేఖనీపద్యసంధాన సామర్థ్యమును అష్టావధాన నైపుణియు వ్యస్తాక్షరీకౌశలమును గలవాఁడయి యుండెను. ఈ కవి గోదావరీమండలములోని పెంటపాడు గ్రామవాసియై కృష్ణామండలములోని నూజవీడు సంస్థానమునందు చిరకాలముండి విద్వానభినవ పండితరాయాది బిరుదాంకముల నందినవాఁడు.

చిన్నతనమునం దీయన ధారణాశ క్తి యత్యగ్భతమైనదిగా నుండెను. అప్పు డితఁడు ద్విసంధాగ్రాహియగుటయేకాక రెండుమాఱులు చదివినపద్య మును తలక్రిందుగా నొప్పుగించుచుకును నెనిమిదిభాషలలో వ్యస్తాక్షరి చెప్పుటకును సమర్థుడయి యుండెను. ఈయన రెండుసంవత్సరముల క్రిందట వైకుంఠపదస్థుఁ డయ్యెను. ఈయన కవిత్వము నిర్దుష్టమయి మధురమై శ్రావ్యముగానున్నది. కవిత్వరీతి భరతాభ్యుదయములోని యీ క్రిందిపద్యములవలనఁ గొంతవఱకు తేటపడవచ్చును.

చ. పిలిచిన నుత్తరం బిడచు పిల్వసిదే యిడవత్తుసంచుఁ దాఁ

బలుకును బల్కరించు చెల్లిపై నలుగున్ నలుదిక్కు లార్తితోఁ

బలుమఱుఁజూచు మస్తకము వంచు వెసం దలయూఁచు నాశక్తిం

తల ధరణీపుండరగశస్వతిమాఁససర్వవృత్తియై.

ఆ-౧.

చ. చానలు గాంచి రొక్కెడ ససారమసారమణిక్షణీతసా

పానపరంపరాసితవిభాపటలంబు తదంతరుల్ల స

మ్మానలతాప్రదత్తనవదోహదధూమనిలీలఁ దోఁప ను

శ్రీ నలరారు చారుసరసీరుహధామశిరోలలామమున్.

ఆ-౨.

ఉ. కాంచితె సూత యీమృగము గంతముఁ ద్రిష్టి రథంబు సారెకుం

గాంచుచుఁ బోవుచు న్విశిఖఘాతధయంబునఁ బూర్వకాయమున్

వంచి సగంబు మేసినతృణంబు శ్రమగబునఁ నేలవ్రాఁగ

నించుక ముర్విఁ జాల దివి నేగెడు నందక గంతువేయుచున్.

ఆ-౩.

చ. వనితలు పుట్టిసింట బహువర్షము లుండఁగరాదు భర్తతో

నుసికియె యుత్తమం బది యటుండఁగనిమ్ము సమస్తరాజశో

భసమకుటార్చితాఁఘ్రి యగు పార్థివశేఖరు ధర్మసత్నివ

య్యు నిటులు బీదరాలివలె నుండఁగ నేల సతీశిరోమణి.

ఆ-౪.

138. పెనుమచ్చ బుచ్చిరాజు

ఈకవి పరతత్వప్రకాశిక యనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల వేదాంత గ్రంథమును రచించెను. ఇతఁడు త్పత్రియుఁడు; ధనంజయగోత్రుఁడు; వేంకటాచలరాజకుమారుఁడు. ఈ కవి తాను కర్లపాలెము గ్రామనివాసుఁ డయినట్టును, సూర్యనంశపు రాజయినట్టును వ్రాసికొనియున్నాఁడు. భాగవతములోని కపిల దేవహూతి సంవాద మాధారముగా నీ గ్రంథము పెంచి వ్రాయఁబడినది. ఇతఁడు తొంబదిసంవత్సరములు జీవించి కొన్ని మేండ్లక్రిందటనే కాలధర్మమునొందినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు పెక్కులున్నను, కవిత్వము చక్కఁగానే యున్నదని చెప్పవచ్చును. పరతత్వప్రకాశికలోని రెండు పద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁ బడుచున్నవి—

ఉ. కోరి భుజింపఁగాఁ దగినకోవిదు నాత్మవివేకశీలసం

చారు వికారమారు శ్రుతిశాస్త్రపరీవృతనిశ్చయార్థస

త్సారమరందిబిందువిలసన్మధుపానవికాసభాసురున్

ధారుణి సర్వసంశయవిదారుని ధీరుని సద్గుహత్తమున్. ఆ.3.

చ. మనసు సుషుప్తి నొక్కవడి మానుగ మ్రగ్గిఁ జేయుకార్యముల్

కనఁబడ వేమియున్ మనసు క్రమ్మఱ మేల్కొని యీతఁ డాతఁడున్

మన మనుచుండఁగాఁ గల సమస్తముఁ దోచు మనోవివాళమై

తనరినఁ జిత్తమింద్రియసదాగతులున్ లయ మాను దానియోన్. ఆ.2.

139. మండపాక పార్వతీశ్వరకవి

ఈ విద్యత్కవి శతకములు మొదలైనవి యెనుబదిగ్రంథములవఱకును రచించినను, ఈయనచే రచింపఁబడి ముద్రింపఁబడియున్న గ్రంథములలో శ్రీరాధాకృష్ణ సంవాదమును నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమైనదిగానున్నది. ఈయన వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; పారాశర గోత్రుఁడు; కామేశ్వరపండితసత్రుఁడు. ఈ కవియొక్క తండ్రితాతలకూడ కవీశ్వరులయినట్లు రాధాకృష్ణసంవాదమునందు కవి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

సీ. శ్రీమీఱ నుభయభాషామిశ్రసత్కృతుల్

తద్గ్రంథ లెన్న మదంకితములు చేసి

యశముఁ గాంచినపేర యమనీషిమణికిఁ బా

త్రత్యంబుఁ గా రిశవ్రత మహత్త్వ

శివమహత్వాద్యనేక విధప్రబంధంబు

లొనరించి సత్కవివినుతిఁ గనిన

పారాశరసగోత్రపావనుం డగుమండ

పాక కామేశ్వరపండితునకు

మహితపుత్రత్వమును గాంచి బహువిచిత్ర

చిత్రిశతిముఖ్యసత్కృతుల్ చెప్పి మెప్పు

వడసితివి గద కులకీర్తి వర్ధిలంగ

సరసగుణసాంద్ర పార్వతీశ్వరకవీంద్ర.

ఈ కవి విశాఖపట్టణమండలముగోని బొబ్బిలిసంస్థానముం దాస్థాన కవీశ్వరులలో నొకఁడుగా నుండినవాఁడు. ఈ పార్వతీశ్వర శాస్త్రిగారు ౧౮౩౩ వ సంవత్సరమునందు జననమొంది ౧౮౯౭ వ సంవత్సర మధ్యమున పరమపదమునొందిరి. ఈ కవి సంస్కృతాంధ్రములయందు మంచి పాండిత్యము గలవాఁడయి మృదుమధుర నిర్గుళధారతోఁ జతుర్విధ కవి

త్వమును జెప్పుచు వచ్చుటయేకాక వినయ సౌశీల్యాది గుణసంపత్తిగల వాడయి యుండెను. పూర్వోక్తమయిన రాధాకృష్ణసంవాదము రావు వారను నామాంతరముగల వెలుగోటివార నెడి గృహనామముచే వెలయు శ్రీ వేంకటగిరి సంస్థానాధిపతుల వంశానుక్రమమును వర్ణించెడు గ్రంథము. శతకములును, దంపకములును గాక యీకవి రచించిన గ్రంథములలో కాంచీపురమహాత్మ్యము, అమరుకళావ్యము, ప్రబంధసంబంధనిబంధన గ్రంథము, శ్రీకృష్ణాభ్యుదయము, కొంతపెద్దవి. ఇప్పుడీయన గ్రంథము లలో నొక్క రాధాకృష్ణసంవాదమునుండి మాత్రము కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. సాంగోపాంగముగా సతం డఖలవిద్యల్ నేర్చినాఁ డోర్చినాఁ
డంగికారము నింతనట్టు మృనుచర్యం బేర్చినాఁ డేర్చినాఁ
డంగారప్రతిమాత్రుపంక్తి నరిసె న్యారణ్య మిట్లయ్యు నే
సాంగత్యంబుననో వృథాకపలభాషండిర్చినాఁ డత్తతీ. ఆ-౧.

ఉ. వ్రాచుడు లెక్క లొక్కటిగ రంగఁగరంగ మెఱుగుపూతలక
బూచుడు భిత్తిభాగముల ముఖ్యవిధానములందు మందతం
బూచుడు బాంధవానులగువారికిఁ జేరుగలట్టి సత్కృతుల్
చేరుడు వేతె మీ కిపుడు చెప్పఁగనేటికి మీ రెఱుంగరే. ఆ-౨.

మ. తనభూలోకధురింధరత్వ మిపు డేతద్రాజగోపాలకృ
ష్ణునరే ద్రుండు వహించె నాకభరమైనం బూనుదుంగాక యం
మి నృపానుజను గోరవచ్చిన ఫణిశుండో తదేకేచ్ఛ వ
చ్చినరాక్కచ్చపమో యనం దనరె దచ్చేత్వతాతపత్రంబటన్. ఆ-౩

ఉ. తత్సుకభర్త ఖట్టికతమ్మనఁ బ్రాభవమిందివోలె నం
దుత్సవ మయ్యె నింక సుర లుండఁగ నేటికిఁ బాం డటంచు నం
చెఱుమధన్వనిం గసరుజాడ గనంబడఁ దామచూడముల్
తత్సమయంబునన్ మురసెఁ దామరసప్రతిమానలోచనా. ఆ. ౪.

140. సత్యవోలు భగవత్కవి

ఈకవి నూలువే , సయోగిబ్రాహ్మణుడు జన్మానామాత్య పుత్రుడు; భారద్వాజగోత్రుడు. ఈశుడు గోదావరీమండలములో నించు మించుగా నూటయేబది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాడు. ఇతఁ డేనుఁగు లక్షణకవి మొదలగువారిలో సముకాలీనుఁ డని చెప్పుదురు. ఈకవి రచించినగ్రంథములలో రుక్మిణీపరిణయమనెడు నాలుగాశ్వాస ములప్రబంధము ప్రధాన మయినది. తాను నూలుశతకములను జేసినట్లు కవినే తనగ్రంథమునం దిట్లు చెప్పుకొనియున్నాడు—

క. ధీరత శతశతకంబులుఁ | చారావళులున్ దశావతారావళులున్
జారుదాహరణంబులు | శ్రీరాజశదండకములుఁ జెప్పినవాడన్.

ఇతఁడు చెప్పిన రుక్మిణీపరిణయములోని దశావతారపద్యములు తెలుఁగుదేశములోఁ బలుపురచేఁ జనువఁబడుచున్నవి. కవిశ్వామునం దల్పదోషములు కొన్ని యున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవనము మృదుమధురపదగుంభిత మయి రసవంత మయి శ్రౌవ్యముగా నున్నది. రుక్మిణీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యములు కవియొక్క సామర్థ్యమును దేటపఱుచును—

ఉ. ఏసతి నాత్మలోఁ దలఁప నెల్ల జగంబుల జంతుకోటి కా
యాసము లేక కల్లు సరసాన్నము లాసతి యవ్విదగ్భసిం
హాసనవాసియింట శిశు వొట నొసంగిరి పాయసాన్నము
ల్లాసముమీఱ నాటవనెలన్ నెలతల్ ద్విజబంధుకోటితోన్. ఆ. గ.

ఉ. శ్రీకరమూర్తి వై ననినుఁ జేరి భజింపఁ దలంపుచుండుటన్
నీకృపఁ గోరుచుండు టని నేరము గాదు సమస్తదేవతా
నీకము చూడ మున్ను సిరి నీదగుపేరెదఁ జేరఁగోరదే
నాకడనే జనించెను ఘరాఘనధామసమూహమోహముల్. ఆ. ౨.

- చ. అరయుచు రుక్మిణుఖ్యనిఖిలాధిపు లాధిపురోగరోగని
 ర్భరుల తెఱంగునఁ బొంగున్ దిమ్మఱ మున్నుర మైనదైర్యవి
 స్ఫురణ మెలర్ప దర్పయతశూరత ఘోరతరాత్మశస్త్రభీ
 కరకరులై సముజ్జ్వలితనిర్జితార్జితభూతజాతులై . ఆ. 3.
- సీ. జనుదగ్గిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధవిద్యాతపోధనుర్విద్యల కధి
 పతివై ప్రబలి యినంబ్రాహ్మ్య మినంతౌత్ర మని మునిరాజచిహ్న
 ముల శాస
 చాపనై పుణిఁ జూపి నాపభూపతుల శతారికతోరకుతారధార
 నస్రధారాసవాహములుగా శతధా సహస్రధాఖండించియానదులను
 దర్శణము భూమిభూదేవశాగ్వణమును
 జేసినపరశురామవేసి వని నిచు భ
 జింతువై ఊతగాధలక్ష్మీసనాథ
 రక్షణసారాయణుండ నారాయణుండ. ఆ. 4.

141. గు రు రా జ క వి

ఈవి శేషధర్మములను తొమ్మిదాశ్వాసములగ్రంథమును రచి
 యించి బళ్ళారిమండలములోని జొహరాపురాధిపతి యైన సరిజీవి రెడ్డి
 గారి కంకితము చేసెను. ఇతఁ డిరువది ముప్పదిసంవత్సరములక్రిందట
 నుండినవాఁడు కవిత్వము సిద్దుష్ట మని చెప్పుటకువలను పడకపోయినను
 మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము రసవంతముగా నున్నదని చెప్పవచ్చును.
 కవికృతము లగుచకావ్యాదులనుగూర్చి కృతిపతి పలికినట్లుగా గ్రంథము
 నందీక్రిందిపద్యములు చెప్పఁబడినవి—

- గీ. అలఘుతరభద్ర పడకండ్లకులసముద్ర
 వరకుముదమిత్ర శుభభరద్వాజగోత్ర

విపులదాక్షిణ్య సౌజన్యనినయధన్య
 కావ్యనై పుణ్య గురురాజకవివరేణ్య.

సీ. ప్రతిపద్యయమకచిత్తశ్లేష పద్మావతీపరిణయనామదిన్యనాట
 కంబు నెంతయుఁ దాదృశం బసురుక్మణీపరిణయాభిధగద్యపద్యకృతిని
 గుణయుతాలంకారమణినిఁ లలికను రాఘవేంద్రాష్టకంబుఁ బ్రాసైకతగను
 జాటుధారాసహస్రంబులఁ గాపించి యనిరుద్ధచరితాహ్వయాంధ్రనాట
 కంబు నొనరించి తెసఁగించి కలిశభర్తృ
 హరిశతకముల మృదులకర్ణాటకృతుల
 సలిసి భారుణీపాలాదిసభలలోన
 గరము బహుమతు లందితి ఘనఁడ వీవు.

కవియొక్క కననరీతి వెలియుటకై శేషధర్మములనుండి రెండు
 పద్యముల నింకాదాహరించుచున్నాను—

శా. సత్యంబే పిత మాత భ్రాత మిగులన్ సత్యంబె సంభోక్తయున్
 సత్యంబే తగుపాపహంతయు నొగిన్ సత్యంబె శ్రీధారియున్
 సత్యంబే జగతిన్ సుహృత్తు సుఖమున్ సత్యంబె బాంధవ్యమున్
 సత్యంబే యని చెప్పుచుందు రెపుడున్ సంఖ్యావదగ్రేసరుల్. ఆ-3.

ఉ. నాసవవంద్య నీ కిదియె వందన మంబుజలోచనా చతు
 ర్మాసములందు నే రతిని మాససచాపలముం ద్యజించి బ
 ల్వాసిగ సద్వ్రతంబు నిఁక వారక మీటి యహర్నిశం బొగిన్
 జేసెద నీకృపన్ విహగశేఖరకేతన శ్రీనికేతనా. ఆ-౪.

142. అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి

ఈ కవి అల్లమరాజు రామకృష్ణకవి తమ్ముడు. ఈతడు చేసిన గ్రంథములలో శ్రీ బచ్చ రామేశ్వరానుని వైద్యశిఖామణి కంకితముచేయఁ బడిన శ్రీకృష్ణకళ్యాణ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధ మొకటి యచ్చుపడి యున్నది. ఈ గ్రంథములో గృహిణి కవిచే జేయఁబడిన పుస్తకమున బేర్కొన ట్లీక్రింద పద్యమున జెప్పఁబడినది—

సీ. ప్రత్యక్షరశేషపద్యాళి మాన్యుల కృష్ణభూపతిసభఁ గీర్తి గంటి
రహి మణిధ్వజచరి త మొనర్చి యెన్ములరామనదొర చేతభూమిఁ గొంటి
రసవదల కారననఁదై చతురిను ప్రబుఁ గూర్చితిని భద్రాపరిణయ
మమరంగఁదెఁ గించితాశ్మశోధమున పారమగుప్రశో త్తరరత్నమాల
శేషధర్మేతిహాసవిశేష మంద్రభాషగనొనర్చి యుడుతల పాపయనచి
వప్రతిష్ఠితలింగమన ర్చి రామనిభున కర్పించితిని పుణ్యానిభవ మొసఁగ.

ఈ కవి వాసస్థలము గోదావరీమండలములో, బిఠాపురమునకు సమీపమున నున్న చేబ్రోలను గ్రామము. ఈతడు ద్రావిడ బ్రాహ్మణుడు; హరితనగోత్రుడు; రంగనాథార్యపుత్రుడు. ఈకవి వృద్ధదశలోఁ గొన్ని సంవత్సరములక్రిందట లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టమయి మనోహరముగా నుండును. కవిత్వప్రాధిమ్య తెలియుటకయి శ్రీకృష్ణకళ్యాణములోని కొన్ని పద్యముల నందుదాహరించుచున్నాను.

చ. చెలిమినిగాదె త్రొత్తలు వచించెదవోయకువంశనాథ నీ

యలఘుభుజాబలశ్రితులమా మముబోటుల మీవు లేనిచోఁ

జెలువుడు లేనియితులటు చింతిలుచుందుము నీవు చెంగట

వెలసిన నింగ్రుతోడఁ దగువేల్పులరీతి నుఖాతు మెంతయున్. ఆ.గ.

మ. చనునే కృష్ణ భయప్రకంపితులమై శస్త్రాదుల నీడి యా

తనితో సంధికి నేగుటల్ మనకు శుద్ధక్షత్రవంశంబునన్

జననం బందియు నాత్మభాసలబలమున్ శౌర్యముఁ గోల్పుచ్చి భీ
తి నొరుం గూడుట రాజధర్మ మగునే ధీరు ల్విస న్నెత్తురే. ఆ-౨.
ఉ. ముద్దుల మూటఁగట్టు నగుమోముఁగొంగు తరంగి పాళికిన్
హద్దులుదిద్దు ము త్తరులఁబొందము కుందమిళిదబృందమున్
సద్దక్షఁగించిమించు గదనగుల చక్కఁదనగులు వేణిడా
లద్దిర యుద్ది దీని కీదియా నిధియా గుణరత్న రాజకిన్. ఆ-3.

143. గోపీనాథము వేంకటకవి

ఈ కవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; నల్లూరినుండలములోని కావలి
తాలూకాలోని లక్ష్మీపుర గ్రామవాసి. ఇతఁడు శ్రీ వేంకటగిరి సంస్థాన
మునం దాస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఈకాలపుఁ
గవులలో నితఁడు బహుమహాగ్రంథములను రచించినవాఁడు. భాస్కర
రామాయణాదులు వాల్మీకివిరిచిత మూలగ్రంథానుసారముగా నుండలే
దని మూలగ్రంథములో నున్నగాసికంటె నెక్కువకాని తక్కువకాని
లేకుండునట్లు సరిగా వాల్మీకిరామాయణ మంతయు నితఁడు పద్యకావ్య
ముగాఁ జేసెను. మఱియు ఇతఁడు బ్రహ్మకైవర్త పురాణములోని
కృష్ణజన్మఖండము నెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగాను, మాఘకవి
కృత మయిన శిశుపాలవధచు నాలుగొశ్వాసముల పద్యకావ్యముగాను,
శ్రీ భగవద్గీతాశాస్త్రమును, దెనుఁగున రచించి మెప్పించి వేంకటగిరి
సంస్థానాధీశ్వరులచే నొక యాగ్రహారమును బడసెను. ఇతఁడు మిక్కిలి
వృద్ధుఁడయి కొన్నియేండ్లక్రిందటఁ బరమపదము నొందెను. ఈతని కవి
త్వము మొత్తముమీఁద సలక్షణ మయి నాతికఠినమయి హృద్యముగా
నున్నది. ఈయన గ్రంథములలోని కొన్నిపద్యము లిందుదావారింపఁ
బడుచున్నవి.

రా మా య ణ ము.

చ. ఘనగుణశాలి ప్రాణమునకంటెఁ బ్రీయుం డగురామచంద్రునిన్
జననుతు నొంటిఁ బంపి నిమిషం బయిన్ మనఁజాల వంశవ
ర్ధనుఁ డగునట్టి యీతలిరుఁ బ్రాయపుముద్దులకుఁజ్జిఁ డేల నీ
యనుమతి నేన వచ్చెద సురారులఁ జంపి మఖంబు గావఁగన్. బా॥ కాం.

ఉ. చంగురువంశి నెమ్మోగము చాఁగెడుకన్నులు వృత్తదంష్ట్రముల్
సుందరశల్లవాధరము సోగకురు ల్మణికుంఠలసభా
బంధుగిక్కర్ణయుగ్మమును బొరెడుచేతులుఁ గల్గురాము నిం
పొండఁగఁ జూడకున్న నిలుపోపఁ దరంబెనుమంత్రయి త్తటిన్. అయో

చ. యిచిరణాళికిం జొరవ యీక సదాగతిరాక కై నఁ బ
ల్చినపడ కర్థి సైకతముఁ జల్లిన రాలఁగనీక దట్టమై
దనుజవిము క్తకాండములఁ దట్టుచు దిక్కుల రామకాండముల్
సునిసితభంగి కిండుటయుఁ జూచి సురల్యైఱఁగండిరయ్యెడన్. అరణ్య.

ఉ. భూవరవర్య యెవ్వని సముద్ధతిఁ జాపుటకై కడంగి సు
గ్రీవునితోడ నెయ్య మొనరించి తదీశ్చింతసిద్ధిఁ గోరి న
న్నీవిధిఁ జంపి తట్టిడనుజేంద్రుని రావణుఁ గీటకంచి నీ
దేవిని నెందుడఁచినను దెచ్చియొసంగ నెయ్యిక్కవేల్పిడిన్. కిష్కింధా

ఉ. ఓరిదురాత్మ యిందు బుధు లుండఁగొ యుండిన నీవు వారలం
జేరవొ సాధువాక్యములు చేకొన నొల్లవొ శిక్షలేమి నా
చారవిహీనమై సకలస్వనగర్హిత మయ్యె నీమతం
బారయ నీకతంబున నిశాటకులంబు చెను న్నిజంబుగన్. సుందరకాం.

మ. మరియున్ రావణి సాయకంబులు ధనుర్భార్గ్య దగంగూర్చి బ
ల్గులూడం దెగనిండఁదీసి వెస వక్షుం బుచ్చిపో నేసినన్
గురుబాణక్షతజాతర క్తకలితాంగుండై సుమిత్రానుతుం
డరయం బొల్చె విధూమవహ్నిగతఁ బుష్పాధ్యక్షుమప్రక్రియన్.

యుద్ధకాం.

కృష్ణ జన్మ బిర్రోడము.

శ్లో. పల్లవశ్రవణములములు చారుమణీదళసద్భక్తై రవో
 కలరవచక్రకుక్కుటమరాళమనోహరమంజుశబ్దముల్
 గలిగి మనోజ్ఞసంపదలఁ గ్రాలు విశాలసరోవరం బొగిన్. ఆ. 3.
 మ. పరికింపం గడు దుర్లభం బవనిలోఁ బ్రాణేశ కాంతామణి
 పురుషప్రేమగుణాశీరి క మనిశంబుం బూతచారిత్రయున్
 స్మరనారజ్యయు సాధ్యయున్ రసికయున్ జాతూర్యసంయుక్తయా
 తరుణీరత్న మెఱుంగు సత్పురుషుఁడున్ దధ్యంబుచింతింపఁగిన్. ఆ. ౪

శి శు పా ల వ థ ము.

శ్లో. సామగ్ధ్యంబున మాటులేనిబల మన్యం బన్విధి నీతివి
 ద్యామర్యాన నెఱింగి పోవుబల మన్యం బిట్లు లీరెంటికెన్
 నేమొ బేర్పడ భూరితేజమునకుం జీకటకుంబోలె బ
 ల్సామానాధికరణ్య మెట్లు గలుగున్ జర్చింప లోకంబునన్. ఆ. ౧.
 చ. అలఘుధనుస్ప్రభావ మొ గుణాశీమహా త్వమొ ముష్టిశక్తియో
 యిలయు దిగంతముల్ గగన మీనుచు నున్నవొ గోమిచిత్రమో
 తెలియఁగరాదు శౌరిసముద్భూత శరణులు చిత్తజల్లుల
 టలవడ నొక్కరీతిఁ గురియం దొడఁగెన్ ధ్వజపూర్వకంబుగన్. ఆ. ౪.

భ గ వ ద్గీ త

ఉ. మెఁడుగ వృష్టికాలమున మిన్నక నాటుందీప్రవాహముల్
 నిండి చలింపకున్న యలసీరధిఁ జేరినమాడ్కి నెవ్వరిం
 దొడిగ సర్వకామములు తప్పుకచేరు సతండు శాంతుఁడై
 యుండు సకాముఁడై ననరుఁ డొందఁడు శాంతిని బొందునందనా.
 చ. అలయక యోగు లీతినిఁ బ్రయత్నము సేయుచు నాత్మయందు ని
 శ్చలముగ నున్నవానిఁగ నిజంబు నెఱుంగుదు రజ్ఞు లైనని
 శ్చలమతిహీను లొక్కమోగిఁ జాలఁ బ్రయత్నము చేసియున్ సము
 జ్వలుఁ డగునీశ్వరుం దెలియఁ జాలరు భారత నిక్క మింతయున్.

5. సతీశుడ విజయము
6. సుమిత్ర చరిత్రము
7. రఘుదేవరాజీయము
8. కురంగేశ్వర వర్తిక చరిత్రము
9. కళావతి పరిణయము
10. గయ్యాశిని సాధుచేయుట
11. చిత్ర కేతు చరిత్రము
12. దాన కేసరీవిలాసము
13. వై చర్చీవిలాసము
14. భానుమతీ కళ్యాణము
15. సరసిజనమనోభిరామము
16. ధర్మకవచోపాఖ్యానము
17. కుమారద్వయవిలాసము
18. పద్మసీతాకరము
19. మాలతీసంధుకరము

స్త్రీలకుపయోగించు పుస్తకములు
ఆరు సంపుటము

1. శ్రీ విక్టోరియా మహారాజ్ఞి చరిత్రము
2. సతీహితబోధిని
3. పత్నీహితసూచని
4. స్త్రీ నీతిదీపిక
5. సత్యాద్రౌపదీ సంవాదము
6. మాతృపూజ పితృపూజ
7. నీతికథామంజరి ప్ర॥ భాగము
8. డిటా ద్వి॥ భాగము
9. దేహారోగ్యధర్మబోధిని

ఉపన్యాసములు

ఏడవ సంపుటము

1. జన్మాంతరము
2. ఆతిథిల్య వివాహము

పుస్తకములు వలయువారు :—

కార్యదర్శి, హితకారిణి సమాజము, రాజమహేంద్రవరము.

అని వ్రాసిన బడయగారు.

3. విగ్రహగాదనము
4. ఈశ్వరదత్త పుస్తకములు
5. ఈశ్వరోపాసనము
6. ప్రార్థన
7. మానుషధర్మము
8. విద్యాధికుల ధర్మములు
9. మనుష్యజీవితముల యొక్క
పరమార్థము

10. వైరాగ్యము
11. విద్యాధురీణుల యర్హకృత్యములు
12. వర్ణము
13. హిందూమతములు
14. స్వయంకృషి
15. సకాయకష్టకర్మములు
16. వేళ్ళాకాంతల యుప॥
17. ఐకమత్యము
18. దానములు
19. స్త్రీ పునర్వివాహచరిత్రం
20. స్త్రీ పునర్వివాహవిషయకోపన్యాసం
21. స్త్రీ పునర్వివాహ విషయక ప్రథమ
విజ్ఞాపనము
22. స్త్రీ పునర్వివాహ విషయక ద్వితీయ
విజ్ఞాపనము
23. స్త్రీ పునర్వివాహశాస్త్ర సంగ్రహము
24. స్త్రీ పునర్వివాహ భూతవర్తమాన
స్థితులు

ఉపన్యాసములు.- జీవచరిత్రలు

ఎనిమిదవ సంపుటము

1. దేశీయమహాసభ దాని యుద్దేశము
2. శంకరాచార్యులు

ఎనిమిదవ సంపుటము (contd)

3. బసవరాజు గవరాజుగారి జీవ

చరిత్రము

4. జీసస్ చరిత్రము

5. స్వదేశసంస్థాన చరిత్రాదులు

6. విగ్రహతంత్రవిమర్శనము

7. ఉపన్యాసమంజరి

8. వివేకవర్ధని మొదటిభాగము

9. .. రెండవభాగము

10. .. మూడవభాగము

సాహిత్యగ్రంథములు

తొమ్మిదవ సంపుటము

1. సంగ్రహవ్యాకరణము

2. కావ్యసంగ్రహము

3. అలంకారసంగ్రహము

4. సీతీచంద్రిక - విగ్రహము

5. సీతీచంద్రిక - సింధి

6. తర్క-సంగ్రహము

7. సత్యవాదిని

8. ఉత్తమస్త్రీ చరిత్రములు

ఆంధ్రకవుల చరిత్ర

పదియవ సంపుటము

పూర్వకాలపు కవులు 1 వ భాగము

మధ్యకాలపు కవులు 2 వ భాగము

అధునిక కవులు 3 వ భాగము

స్వీయచరిత్రము

పదకొండవ సంపుటము

1, 2 భాగములు కలపి

N. B. పై గ్రంథములన్నియు వాల్యూములుగాను విడిగాను కూడ దొరకును.

పుస్తకములు వలయువారు :—

కార్యదర్శి, హితకారిణి సమాజము,

రాజమహేంద్రవరము.

అని వ్రాసిన బడయగలరు.

